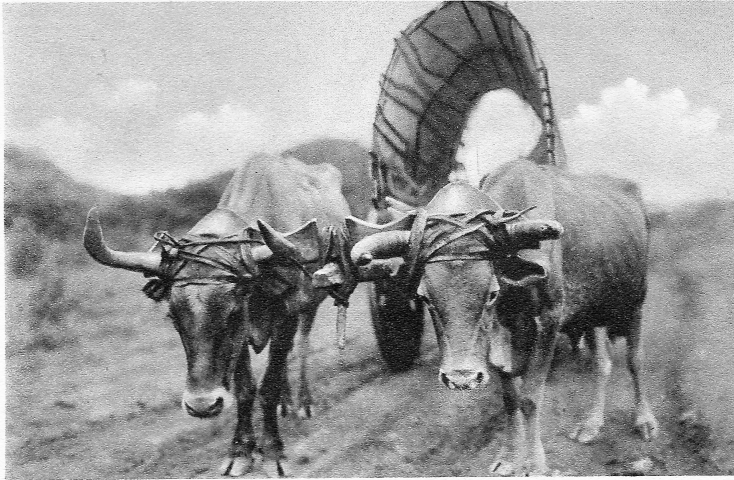

B.TRAVEN

LA ÇARO

Die Post in Chiapas, auf den Hochpässen der Sierra Madre, hunderfünfzig Kilometer von der Eifenbahn entfernt.

Enhavo

- Enkonduko en la romanon
- La romano „La çaro“
- Hispanaj vortoj kaj parolturnoj en la libro
- Dankon al Juan Jacobo Schmitter

I

Pri la romano „La ĉaro“

el "La ĉaro" ĝis la "Generalo" (1. Daŭrigo)

Laŭ la libro: B. Traven-sciigoj N-o 1-36

En sia libro "La ĉaro" B. Traven rakontas al ni la sorton de la ĉaristo Andrés Ugaldó, kaj tiel pri la malgajva vivo de indiĝenaj ĉaristoj kaj peonoj, do, pri la indiĝenaj proletoj en Meksiko dum la diktaturo de Porfirio Díaz.

Oficiale la sklaveco en Meksiko estis forigita per la konstitucio el la jaro 1824. Sed ĉiujn bonkvalitajn rikoltogrunderojn oni antaŭe forprenis dum la koloniisma tempo de la *ejidos*, de la indiĝenaj komunumoj. Tial la praloĝantoj de Meksiko laboras nun kiel peonoj, kiel taglaboristoj de la grandbienuloj por aĉe malgranda salajro. Kaj kion ili rikoltas sur siaj propraj malfekundaj kampoj, ili devas vendi al la patrono por prezo, kiun tiu mem difinas. Kion ili bezonas por sia vivtenado, ili devas aĉeti de la patrono, por prezoj, kiuj estas multe pli karaj ol ĉe normala komerco. Ili povas nenie aliloke aĉeti ion, ĉar ili neniam havas kontantan monon en la manoj kaj ĉar ili eterne havas ŝuldojn ĉe sia patrono. Eterne, tio signifas, dum la tuta vivo, kaj ankoraŭ post la morto. Se ili mortas, ilia ŝuldo transiras sur la filon aŭ la fraton aŭ kiun ajn en ilia parenkaro. Se ili provas fuĝi, oni kaptigas ilin kun la helpo de la polico, kaj la kostoj de la polico transiras sur la debitan flankon de ilia konto. Ilia mastro

povas bati ilin laŭ emo kaj plaĉo, ja eĉ skurĝi aŭ pafmortigi ilin. Tiun senhontan ekspluatsistemon subtenis de sube ĝis supre korupta registaro sankciigita de ĉiopotenca eklezio, kiu ne plej malmulte profitis de tiaj cirkonstancoj kaj ne havis intereson pri tio liberigi la indiĝenojn el nesciado kaj sklaveco. La ĉaristoj havas iom pli bonan salajron. Sed ankaŭ ili restas la tutan vivon ŝuldantoj ĉe sia mastro. Sed iliaj ŝuldoj estingiĝas kun ilia morto kaj oni ne povas transskribi ilin sur la konton de la parenkaro. Sed ankaŭ ili vivas penigan kaj resignoplenan vivon. Ilia tasko estas, gvidi bovoĉarojn de urboj al urboj en la regionoj de Meksiko, kiuj ne estas tuŝataj de fervojoj, tion ĉe tropika varmego tra sovaĝaj pejzaĝoj kaj ĉe tranĉanta frido, tra la transpasejoj de la Sierra Madre, sur aĉaj vojoj kaj tra marĉoplenaj regionoj, preter krutaj deklivoj kaj ravinoj, kie pluvoverŝoj parte aŭ tute forlavis la vojon, tra vepro, ĝangalo kaj riveroj, kie finiĝas ĉia vojo, aŭ kion oni nomas vojo en tiuj regionoj forlasditaj de Dio. La materialo por la riparo de siaj malnovaj rompiĝemaj ĉaroj- se sur la malglataj vojoj disrompiĝas radakso aŭ rado aŭ io alia- ili devas prizorgi al si mem, aŭ ŝteli, ĉar tiaj elspezoj ne estas rekompencataj. Ofte minacas ilin survoje atakoj de banditoj, se ili kunhavas valorplenaĵajn ŝarĝojn. Entute estas vivo kiel apenaŭ imageblis, antaŭ ol Traven rakontis ĝin en sia majstra maniero.

Andrés Ugaldó, la filo de bona peono, en la aĝo de dekunu jaroj estas pruntedonata de la bienulo al sia edziniĝinta filino en Tenejapa, kie li devas labori en la domo kaj en la magazeno de Don Leonardo. Li estas obeema kaj lerta knabo, kiu eĉ rajtas lerni legi kaj skribi, por ke li povu esti pli utila al sia mastro. Kiam li havas

dek kvin jarojn, li fariĝas bovoĉara gvidanto kaj konatiĝas sur siaj vojoj al nova mondo, li observas, komparas kaj komencas memstare pensi. La leganto akompanas nun la marŝkolonojn de la ĉaristoj sur penigaj vojoj tra la interna lando de Meksiko kaj ekscias multon el la vivo de la indiĝenoj, de iliaj moroj kaj kutimoj, de iliaj zorgoj kaj turmentoj. Tiam li akompanas Andrés al la festo de la sankta Caralampio en Balún-Canán, kiu daŭras ok tagojn kaj servas unuavice al la eklezio, al la aŭtoritatoj kaj negocistoj por ankoraŭ pli riĉiĝi. Krome ĝi disponigas bonvenigitan okazon sub la kovromantelo de pieco fordoni sin al ĉiaj nur iel eblaj malvirtoj. Pro naŭziĝo pri la irado de la aferoj Andrés iras iom flanken al la vilaĝa putro, kie indiĝenaj junuloj kaj junulinoj, kiuj ne povus pagi la multekostajn plezurojn de siaj mastroj, faras al si sian propran simplan feston kaj dancas. Jen li malkovras en malhela anguleto kunkaŭriĝintan timidigitan indiĝenan knabinon. Li interparolas kun ŝi. Ŝi parolas *celtale*, la lingvon de sia tribo. Kaj nun Traven, tiu ofte tondre parolanta kaj maldece sakranta homo rakontas al ni amhistorion, kiu pli delikate kaj pli bele apenaŭ troveblas en la literaturo. Andrés ekscias de tiu knabino ŝian tragikan sorton: patro kaj patrino estas mortaj. La ŝuldoj de la patro transiris je la du fratoj, tiujn tiam vendas la bienulo kiel kontraktlaboristojn al monterio, el kiu malofte iu revenas. La knabino devas nun labori en la domo de la bienulo, la senhonta filo seksperforte molestas ŝin kaj ŝi fuĝas en sia mizero al Balún-Canán, esperante, ke ŝi trovos tie iun pagatan laboron. Kiam tio ne sukcesis al ŝi, ŝi kolapsis lacigite en la proksimo de la putro. Andrés donas al ŝi manĝon kaj prenas ŝin al si. Sur la vojo ŝi rakontas al li la kreadan rakonton de sia tribo, kiun Traven en pli ampleksigita versio reverkis en la

libreto "Sunkreado". Al liaj kamaradoj li prezentas la knabinon kiel sian edzinon, kaj ĉar ŝi ne havas nomon, li nomas ŝin Estrellita- steleto.

Je la lasta vespero de la festo, malmultaj horoj antaŭ la ekveturo de la karavano de Andrés, ankaŭ Manuel ankoraŭfoje, por lasta fojo volas tralavi la gorĝon kaj iras en la urbeton, kie la festo intertempe degeneris al diboĉa orgio, kia ĝi povintus esti apenaŭ pli senhonta. Sed Andrés, kiu atendis, ke li trovas sian kamaradon ebria kiel porko, trovas lin nun en la akompano de sana kaj forta indiĝena knabino, kiun Manuel prenis al si ĉe la puto. La rakonto de Posario ne estas tiel, kiel la rakonto de Estrellita. Ŝi ne estas plu tiom naiva, sed honesta kaj fervora knabino, kaj Manuel pensas pri tio fuĝi ĉeokaze for de sia mastro, por komenci kun ŝi pli liberan kaj pli belan vivon.

Kelkajn jarojn poste- Estrellita lernis intertempe en la veturoj legi kaj skribi la hispanan lingvon-ili trafas survoje indiĝenan grupon, kiuj alportas sciigojn de la bieno Lumbojvil. Malbonaj sciigoj. La bienulo vendis la patron de Andrés al monterio. Dum nokto Andrés pripensas, kio estas farenda. Tiam li decidiĝis, kaj tiel, kiel tio ne estis alie atendebla de nekoruptita indiĝeno. Li gvidas sian karavanon rapide al la destinita loko, por iri por sia patro en la monterion. Al Estrellita li diris, ke ŝi serĉu al si en urbo ĉeborde laŭ la fervojlinio bone pagatan laboron, por ke li povu trovi ŝin, kiam li post jaroj revenos el la monterio.

"Ne timu vin, steleto, estu kuraĝa. Eĉ se centoj da viroj kaj junuloj el la monterioj ne revenas kaj en ili estos forblovitaj kaj estos tie enfosigitaj - mi revenos. Mi

revenos al vi, steleto mia, kaj se pro tio la mondo devus rompiĝi en pecojn." Kaj la steleto respondis: "mi atendos vin, ĉiam kaj ĉiam."

1= Porfirio Diaz estis dufoje prezidento de Meksiko, de la jaro 1877 ĝis 1880 kaj de 1884 ĝis 1911.

II

B.TRAVEN

LA ĈARO

1/1

Andrés Ugalde havis pure indiĝenan sangon kaj apartenis al la granda popolo de la celtaloj.

Li devenis de la bieno Lumbojvil en la distrikto de Tsimajovel. La kompleta nomo de tiu bieno estis Santa María Dolorosa Lumbojvil.

Lumbojvil estis la pramalnova indiĝena nomo de ekonomia komunumo de indiĝenoj kaj ĝi signifas "kultivitan teron". Post la hispana konkerado oni forprenis tiun komunumon de la indiĝenoj, kaj la ĉefa

guberniestro, kiu tie komandis, vendis aŭ donacis la grundon al hispana soldulo, al landskneĥto, kiu transformis la komunumon al *finca*, al sia bieno. La indiĝenoj, la originaj posedantoj, restis en la vilaĝo, kiu troviĝis meze de la iama komuna grundo, ĉar ili al neniu alia loko povis iri. Parte ili restis ĉi tie pro sentimenta fideleco al la tero, sur kiu ili naskiĝis, kaj parte pro la rapide disvastiĝanta ekkono, ke atendus ilin tute sama sorto, kien ajn ili irus. Ili ne plu estis sendependaj kamparanoj sur la propra grundo. La bienposedanto, la *finquero*, la nova mastro sur la grundo, asignis laŭ sia plaĉo kaj bontrovo agrojn al ili, sur kiuj ili kultivis la fruktojn bezonatajn por vivteni sin kaj siajn familianojn. Tio estis la pago por la laboro, kiun ili devis plenumi por la nova mastro, kies servutuloj ili fariĝis.

La hispanoj, se ili akiris tian komunuman grundon, adoptis la malnovan indiĝenan nomon, ĉar tio estis la sola ebleco, por ke la indiĝena loĝantaro, uzinta la nomon dum jarcentoj, povu scii kie ili estas kaj kien ili apartenas. Sed la hispanoj, por esti certaj pri la protekto de siaj propraj dioj en la ĵus akirita tereno, metis antaŭ la indiĝenan nomon bonan pian nomon. En tiu ĉi kazo: Santa María Dolorosa.

Pro heredaĵoj kaj vendoj la bieno iom post iom pasis la manojn de multaj posedantoj. Sed tio, kio neniam ŝanĝiĝis ĉe tiuj aĉetoj kaj vendoj, estis la grundo mem kaj ĝiaj originaj loĝantoj. Sur la bieno loĝis ankoraŭ la samaj familioj, kiuj tie jam loĝis antaŭ ol venis la hispanoj. Fidelaj al la grundo kaj al la tero ili atendis trankvile kaj pacience la tagon, kiam ili denove fariĝos ĝiaj posedantoj. La nuna posedanto estis don Arnulfo Partida, meksikano

de hispana deveno. Pri lia hispana deveno li tre fieris, kvankam li verŝajne havis pli da meksikana kaj indiĝena sango ol hispanan en siaj vejnoj.

Rimarkoj:

Traven nomis la indiĝenojn laŭ longa tradicio, reiranta ĝis la konata Hindujo-eraro de Kolumbo, ĉiam indianojn. Sed al la indiĝenoj tiu nekorekta nomo estas altrudita . Ili tute ne ŝatas ĝin. Tial mi ĉiam anstataŭis la vorton indiano per indiĝeno, kiel nun pli kaj pli kutimas. Mi lasis stari ĝin nur, se temas pri malŝata uzo.

Landskneĥto= tiu internacia vorto ne estas en la nova PIV. Mi trovis ĝin en vortaro de profesoro Erich-Dieter Krause.

1/2

Okazis malofte, ke familiano de la peonoj povis forlasi la bienon. Se la patro estis peono, ankaŭ la filo estis peono, kaj la filino estis la edzino de peono. Tio estis preskaŭ leĝo. Kaj se peono forkuris por vivi sian propran vivon, la bienposedanto pagis kvin pesojn al la prezidanto de la distrikta *municipalidad*, kaj la prezidanto ordonis al la polico kapti kaj rekonduki la eskapintan peonon en la bienon. Post la trasufero de speciala puno pro sia forkuro, la peono ankoraŭ devis pagi per laboro la kvin pesojn. Sed indiĝeno havas tiajn intimajn rilatojn al sia familio kaj al siaj sangokunuloj kaj amikoj, ke peono nur tre malofte ekpensas pri tio forkuri de la bieno, al kiu li apartenas.

Andrés Ugalde forlasis la bienon sen la devo fuĝi. Ĉu la forlaso de la devena bieno, kvankam ĝi signifas certan servutecon por la peono, ĉiam estas lia bonŝanco, ne

respondeblas. Estas tiom ofte je lia persona malultilo, kiom estas je lia avantaĝo. Por scii antaŭe ĝin aŭ eĉ lerte kaj sukcese adaptiĝi al la nova ĉirkaŭaĵo, mankas al la peono la inteligenteco, kiun la bienposedanto timeme evitas evoluigi. Kaj se tiu evoluigo de la inteligenteco de la peono eĉ fare de la ŝtato okazas, la bienulo fariĝas malagrabla, tiam li iĝas tre maloportuna por la ŝtato. Li iĝas monarkiisto aŭ bolŝeviko, aŭ gvidanto de ribeluloj, kion ajn, se li nur povas malhelpi per tio la danĝeran zorgadon de la ŝtato pri siaj peonoj.

1/3

Filino de *don* Arnulfo edziniĝis kaj vivis ekde tiam en Tenejapa. Tenejapa estas bela kaj pura urbeto, loĝata je duono de meksikanoj, tielnomataj *ladinos*, kaj je duono de pursangaj indiĝenoj. Kaj la indiĝenoj kaj la meksikanoj loĝas en urbokvartalo por si mem. Sed sur la foirplaco kaj en ĉiuj vendejoj la indiĝenoj miksiĝas kun la meksikanoj, tiel kiel ĉie en la mondo miksiĝas la loĝantaro de urbo. La meksikanoj havas sian propran urbestron kaj la indiĝenoj havas sian propran *jefe*, do ĉefon, aŭ tribestron aŭ kacikon, aŭ kion ajn ili nomas lin.

Doña Emilia ne povis trovi en sia nova loĝejo la ĝustajn servoknabinojn. Aŭ ŝi ne povis kutimiĝi al la indiĝenaj knabinoj en Tenejapa, aŭ ŝi volis havi familiarajn vizaĝojn ĉirkaŭ si, aŭ kial ajn. Ĉiukaze ŝi sendis indiĝenan servoknabon kun letero al sia patro. Ŝi petis la patron sendi du knabinojn de la hejma ranĉo. Kaj ŝi tuj menciis

la nomojn de la dezirataj knabinoj, Ofelia kaj Paulina. Ambaŭ knabinoj jam servis hejme en la domo de la patro, kaj *doña* Klara havis ilin longan tempon ĉirkaŭ si en la kuirejo kaj en la loĝoĉambroj. Por peti la deziratan tuj per unu fojo, ŝi ankaŭ skribis al la patro, ke li sendu lertan knabon, kiun ŝia juna edzo nepre bezonas en sia vendejo.

Don Arnulfo ne povis rifuzi ion al sia filino, des malpli, ĉar ŝi aludis, ke li fariĝos avo en la preskribita tempo, kion ŝi subite rimarkis en la pasinta semajno. La patro pro tio rapidis sendi la du deziritajn knabinojn, kaj li ankaŭ tuj elektis la knabon, kiu kuniros.

Tiu knabo estis Andrés. Unu el la knabinoj, Ofelia, estis lia onklino. Forirante kun sia onklino, estis pli facile por li, foriri de la patra *jacalito*, de la argila kabano, en kiu li naskiĝis.

Estis la unua fojo en sia juna vivo, ke li foriris de hejme. La patrino ploris, kiam ŝi knedis por li la *posol*-on, la maizokaĉon. Sed lia patro estis stoika kaj ne montris, kion li vere sentis. Tamen la knabo perceptis per sia vira instinkto kiel profunde la patro lin amas kaj kiel lin dolorigas la apartiĝo, kiu traskuis lian patron. Kvankam tiu ne montris eĉ ne per la plej eta movo en sia vizaĝo, kion signifas por li la apartiĝo de sia filo.

En la nigre brunaj okuloj de la patro estis nur febla flagrado, stranga brilado, kian la knabo antaŭe vidis neniam ĉe la patro. Sed ĝi malkaŝis al la filo tiom profundan amon, kiom li ĝis tiu momento ne pensis kapabla sian patron. Ĉar Criserio estis simpla viro, kiu sciis pri la mondo kaj la vivo ne pli ol instruis lin kaj povis instrui lia *milpa*, la maizkampo, lia fazeola kampo, liaj ŝafoj, la kampoj kaj brutaroj de lia patrono. Li povis nek

per vortoj nek per gestoj esprimi siajn sentojn, li ankaŭ tute ne ekpensis esprimi ilin.

Tiu brilado en la okuloj de lia patro ĉe la adiaŭo de la filo de la hejmo destinis la tutan pluan vivon de la knabo. Ĝi estis la granda turnpunkto en la formado de lia karaktero kaj la komenco en la konstruo de lia sorto.

Andrés tiam havis dekunu jarojn.

1/4

La du knabinojn oni sidigis sur ĉevalojn, kaj iliajn malmultajn vestetojn kaj dormkovraĵojn oni pakis en fragmitajn matojn kaj poste sur mulon.

Andrés kaj la junulo, kiun oni kunsendis, por ke li akompanu ilin kaj rekonduku la bestojn, iris piede.

La vojaĝo daŭris tri tagojn.

Ambaŭ knabinoj kaj la knabo, kiuj havis hejmsopiron, sentis plifaciliĝon, kiam ili revidis la bone konatan vizaĝon de *doña* Emilia en Tenejapa. Eĉ se estis en la domo de la patrono, *Doña* Emilia naskiĝis ja sur la sama tero kiel ili. Ŝi estis nur jaron pli aĝa ol Ofelia kaj nur tri jarojn pli aĝa ol Paulina.

Ili kune kreskis, ĉar la du indiĝenaj knabinoj tre frue komencis sian servon en la domo. Kaj en tiu domo ili kune mastrumadis en la kuirejo kaj en la loĝoĉambroj, kune ridis, ploris, dancis, surgenuis antaŭ la sanktaj bildoj de la kapelo de la bieno kaj havis siajn komunajn

malgrandajn sekretojn. *Doña* Emilia parolis la indiĝenan lingvon tiel flue kiel la knabinoj, kaj la knabinoj scipovis sufiĉe la hispanan lingvon por komprenigi sin inter meksikanoj.

Doña Emilia estis ĉiam tre ŝatata ĉe la peonaj familioj de la patro, kvankam kompreneble kun la ofta limigo, ke oni ŝatis ŝin tiel, kiel oni iafoje en reĝlando pli ŝatas la kronprincon ol la reĝon. Sed ŝi ĉiam helpis al malsanuloj kaj provis esti justa, kiam ajn tio estis ebla, se laŭ ŝia opinio aŭ de tiu de la peonoj la patro aŭ la *mayordomo*, la intendanto, faris maljustaĵon. Kaj tiel, restante en la proksimo de la familiara juna ino, la du knabinoj kaj la knabo jam post kelkaj tagoj preskaŭ forgesis, ke ili troviĝis en nova ĉirkaŭaĵo.

Don Leonardo, la edzo de *doña* Emilia, estis afabla viro, kiu ŝajne ne povis fari malbonaĵon al iu. Li ankaŭ ne interesiĝis pri la servistaro de lia edzino. Al la knabinoj ŝajnis, ke li estas pli bona kaj pli bonkora patrono ol *don* Arnulfo, kiu ofte tre koleriĝis.

1/5

Don Leonardo estis *comerciante*, komercisto. Li havis en Tenejapa *tienda de abarrotes*, nutraĵvendejon kaj magazenon por ĉiuj specoj de varoj: sukero, kafo, maizo; fazeoloj, sapo, faruno, brando, konservujoj, ŝuoj, lanternoj, hakiloj, konfekciaj vestaĵoj, ĉemizoj, kotonoŝtofoj, silkaj rubandoj, fonografoj, medicino, tabako, sanktaj bildoj, inko, botela biero, parfumoj, seloj,

kartoĉoj. Estis *Wanamaker Department Store* en liliputa formato, kiun oni, en tiu duone indiĝena kaj duone meksika urbo Tenejapa kun ĉirkaŭ mil loĝantoj, devis nomi granda kaj metropola.

Don Leonardo tute bone povis zorgi sola pri la ampleksa vendejo. En ekstrema kazo, se alkuris tro multe da homoj, ekzemple, se ino deziris kandelon por tri centavoj kaj indiĝena ino samtempe por du centavoj volis havi ricinan oleon, *doña* Emilia kelkfoje alsaltis por helpi. Sed, ke du homoj samtempe venis en la vendejon por aĉeti ion, tio okazis nur malofte, kaj se efektive iam okazis, tiam en foira tago. La kutima vendeja tago pasis tiel, ke frumatene je la kvina kaj duono indiĝeno kaŭris antaŭ la pordo, kiu en la sama momento, kiam oni malfermis, eniris kaj postulis por *quinto*, do por kvin centavoj, tabakfoliojn. Du horojn poste venis infano kaj postulis por *medio*, do por ses centavoj, muelitan kafon. Je la deka kudristino sendis infanon pro maŝinaj kudriloj de la grandeco sep. La vendeja posedanto ordonis informi, ke li ne havas la grandecon sep. La infano kuris hejmen, revenis kaj diris, ke ankaŭ la grandeco ok akcepteblas. *Don* Leonardo ordonis informi, ke li bedaŭrinde ankaŭ la grandecon ok ne havas, sed nur la grandecon naŭ. La infano revenis kaj aĉetis por tri centavoj kudrilon de la grandeco naŭ. En la paso de la tago oni interŝanĝis tiam la kudrilon kvarfoje, ĝis la partioj finfine interkonsentiĝis vespere pri la grandeco kvin kaj la vendo estis finita per tio; sub la kondiĉo, ke la kudristino havas la rajton interŝanĝi la kudrilon en la paso de la semajno, se la grandeco tamen ne taŭgus.

De tempo al tempo kompreneble ankaŭ paro da botoj trovis aĉetanton, aŭ ses metroj da krepoŝtofo aŭ dudek

kvin piloloj el kinino aŭ eĉ tuta blua robo por dudek tri pesoj. Tio estas, dudek tri pesojn *don* Leonardo postulis por ĝi, ĉar li importis la robon el Nova Jorko. Post kvar horoj la robo estis vendita por dekkvar pesoj, kion *don* Leonardo kaj ankaŭ la aĉetintino priploris, aŭ almenaŭ ŝajnis priplori. Li, ĉar li devis fordoni la robon sub la aĉetprezo kaj nur pro tio povus fari ĝin kaj ĝin faras, ĉar ŝi estas najbarino kaj iros al geedziĝa festo, kaj ĉar li esperas, ke ŝi ekde nun estas lia fidela klientino ĝis la fino de sia vivo. Dume ŝi ŝajnis plori, ĉar ŝi intencis aĉeti robon nur por ok pesoj kaj nun devas fordoni sian tutan ŝparitan monon, por ke ŝi povu pagi ĉi tiun skandale multekostan robon. Kiam la vendo estis finita, *don* Leonardo rakontis al sia juna edzino, ke li lukris ses pesojn je la robo, kaj la aĉetintino rakontis en la tuta urbo, ke ŝi lerte trompis *don* Leonardon, ke ŝi kaptis la robon valorantan minimume tridek pesojn, por la ridinde malgranda prezo de dekkvar pesoj, kaj ke ŝi aĉetis neniam en sia tuta vivo tian bonan kaj modernan robon por tiom malmulte da mono.

Tiu *tienda* sinjoron Leonardon ne riĉigus, kaj apenaŭ bonstatigus. La konkurenco estis tro granda. Ĉiu tria domo en la urbeto estis vendejo. Komprenoble la ceteraj vendejoj ne estis tiel grandaj kaj iliaj varoj ne estis tiom multaj kiel tiuj de *don* Leonardo. La plej multaj vendejoj ne estis pli grandaj ol la vendokesto de kolportisto, kaj en duono de ĉiuj vendejoj oni povus aĉeti ĉiujn ekzistantajn varojn por la elvenda prezo de dek pesoj, kaj ĉe tio oni eĉ riskus perdi monon.

Don Leonardo faris aliajn negocojn, kiuj pli enspezigis. De indiĝenaj kamparanoj, loĝantaj en sendependaj komunumoj, li foraĉetis grandkvante maizon kaj vendis

ĝin poste kun bona profito en la pli grandaj urboj Jovel, Tullum, Yalanchen, Balún-Canán. Li foraĉetis en la distrikto Tsimajovel kafon kaj en la distrikto Pichucalco kakaon kaj vendis tiujn varojn al la pli grandaj usonaj aĉetistoj de kafo kaj kakao ĉe la fervojstacio. Li aĉetis en Hucutsin milojn da tabakfaskoj kaj vendis ilin al la komercistoj en la urboj.

Li faris tiujn negocojn ne grandskale. Kompreneble ne. Por tio mankis al li sufiĉe da kapitalo, kaj ĉeestis ankaŭ tro multe de aliaj grandkvantaj aĉetistoj, kiuj malfaciligis la vivon kaj la ekzistadon unu al la alia. Krome la produktado ne estis sufiĉe granda kaj stabila por riĉigi lin. Sed tamen tiuj kromnegocoj estis granda helpo por atingi komfortan bonan staton. Li havis bonajn kialojn konsideri sin pli bonstata ol sia bopatro, *Don Arnulfo*.

Rimarkoj:

- 1 Jovel= nun San Cristobal
- 2 Balún-Canán= antikva majaa nomo, loko, kie troviĝas nun la urbo Comitán en Chiapas.

1/6

Ĝis nun lia onklino helpis al li en la vendejo. Sed ekde lia geedziĝo la onklino kaj li estis malamiko. Patrinoj kaj onklinoj estas tiaj, ke ili fariĝas malicaj kaj eĉ mordemaj, se iliaj protektatoj geedziĝas kaj ili ne ĝoje kaj per vaste etenditaj brakoj estas kunakceptataj en la edzeco. Kaj

onkloroj, precipe, se estas postrestintaj onkloroj, foje foje pli sangosoifas ol bopatrinoj. La bopatrino, eĉ la bona, la escepto, estas postrestaĵo el la tempo de la kavernuloj. Tion oni tiel ofte forgesas, kaj tial la ŝercoj pri la bopatrino estas plej ofte tiel enuigaj.

Don Leonardo ne emis havi sian junan edzinon ĉiam en la vendejo, kvankam tio estis normala en la malgrandaj urboj de Meksiko kaj precipe en la vendejoj de la suba meza klaso. La meksikana ino ĉe negocoj tre superas la viron. Ŝi estas pli laborema ol li, pli lerta kaj pli rapida en la kompreno de situacioj. Kiam la ino en la lando Meksiko iutage eniros la politikon - okazaĵo, kiu ĉe la elektoj de la jaro 1929 tre proksimis - tiam la meksikana respubliko certe havos internan pacon kaj enorme progresos, ĉar la ino disponas pri io, kio mankas al la meksikana viro: la kapablo antaŭkalkuli kaj la trankvilo, por pacience atendi la antaŭkalkulitan.

Ĉar *don* Leonardo ne deziris vidi sian ezinon ĉe la laboro en la vendejo, almenaŭ ne necese, li pensis pri knabo, kiun li tiel povus instrui en la vendejo, ke li kapablos anstataŭi lin, kiam li, pro siaj aĉetoj, ne povos esti hejme.

Doña Emilia priskribis kaj rekomendis la knabon Andrés al li. Andrés venis naŭjara en la patronan domon de *don* Arnulfo por servi ĉe la manĝotablo. En la ranĉoj kaj *haciendas* en Meksiko preskaŭ ĉiam knaboj servas ĉe la manĝotablo, tre malofte knabinoj. Estas preskaŭ ĉiam knaboj de unu aŭ de kelkaj peonoj de la *hacienda*, do ĉiam indiĝenaj knaboj. Kompreneble ofte estas ankaŭ infanoj, kiuj naskiĝis kiel rezulto de la amrilatoj de la bona patrono aŭ de liaj plenkreskaj filoj kun unu aŭ pluraj indiĝenaj knabinoj de la bieno.

La laboro de knabo en la domo de la patrono estas konsiderata kiel deviga laboro, kiun oni kreditas al lia patro. La patron de la filo oni asignas eble iom pli grandan agron, aŭ oni dekalkulas unu aŭ du tagojn de lia dusemajna ĉiumonata deviga laboro ĉe la patrono, aŭ li ricevas la rajton teni kelkajn kaprojn aŭ eĈ bovinon sur la paŝtejoj de la patrono, aŭ la knabo nuligas per sia laboro la ŝuldon faritan de la patro ĉe la patrono, eble kiam tiu bezonis ŝtofon por ĉemizo aŭ ĉar li akiris porkidon aŭ hundeton de la mastro.

Andrés servis ne nur ĉe la tablo, sed li helpis ankaŭ ĉe la lavado de la manĝilaro, li helpis ĉe la purigado de la ĉambroj, akvumis la florojn en la ĝardeno, purigis la rajdistan ekipaĵon de la patrono, helpis ĉe la banado de la rajdoĉevaloj, helpis alporti la akvon el la rivero, kaj kiam videble nenio alia farendis, vokis lin la *mayordomo*, la intendanto, kaj tiam li devis helpi ĉe la tordado de ŝnuroj. Kaj tamen, kion ajn li faris, ĝis la eksceso li neniam devis labori. Tiel, kiel neniu peono devis, eĉ ne unu el ili, kvankam ili ĉiuj troviĝis en certa formo de servuteco, kaj devis laboraĉi ĝismorte. Sur tiu bieno ĉiukaze ne, ĉar oni faris nenion tro haste, nek ĉi tie nek sur iu alia bieno en la posedo de meksikano aŭ de duona hispano.

Se iu el la domo iam alvokis Andréson, kaj tiu ne venis, ĉar li interbatiĝis kun aliaj knaboj de la vilaĝo, oni superŝutis lin per insultoj, kaj ĉeokaze ankaŭ vangofrapo trafis lin, sed poste oni jam forgesis la incidenton.

Kaj tamen la servo en la domo por Andrés estis granda avantaĝo. Li aŭskultis tie la hispanan lingvon kaj en la tempo post la alveno en Tenejapa, li lernis la lingvon tiel rapide, ke li baldaŭ povis paroli ĝin tiel bone kiel la tieaj

meksikanaj knaboj. Kaj ĉar li samtempe parolis ankaŭ sian gepatran lingvon, la celtalan, kiun la indiĝenoj en Tenejapa kaj en ties vasta ĉirkaŭaĵo parolis, malgraŭ tio, ke ĝi iom deviis de la dialekto de Andrés, la knabo havis grandan valoron por *don* Leonardo. Ĉar *don* Leonardo havis, precipe en foiraj tagoj, pli da klientoj inter indiĝenoj ol inter meksikanoj.

1/7

Don Leonardo baldaŭ havis bonan opinion pri la knabo. Andrés volonte lernis, kaj li estis inteligenta kaj lerta. Li lernis rapide diferencigi la diversajn varojn kaj ĝuste nomi ilin, li lernis, por kio ili uzeblas kaj kiun kvaliton ili havas, li memortenis iliajn prezojn kaj baldaŭ li lernis ankaŭ, kiun maksimuman prezon li povas proponi por certa varo kaj kiom multe eblas malpliigi ĝin, por ke lia mastro ankoraŭ havu gajnon.

Don Leonardo sendis la knabon en vesperan lernejon, por ke li lernu legi, skribi kaj kalkuli. Ne pro troigita amo al la knabo kaj eĉ malpli pro la zorgo pri la futuro de la knabo, sed certe pro pure egoistaj motivoj, ĉar tio estis utila por li mem. La knabo nur tre malmulte scipovis kalkuli. Kiam iu kliento donis al li peson kaj la venditaj varoj kostis okdek ses centavojn, li devis unue demandi *don* Leonardo aŭ *doña* Emilia au devis eĉ antaŭe serĉi ilin, por ke ili diru la sumon, kiom li devos redoni. Tio estis tro komplika, kaj ofte ĝena, kiam *don* Leonardo ekzemple sidis ĝuste ĉe la tablo aŭ volis legi gazeton. Kaj krome estis perturbe, ke la

knabo ne povis legi la surskribojn sur la kestoj kaj pakajoj kaj pro tio ofte malfermis la falsajn kestojn aŭ intermiksas la ciferojn de la prezoj kaj tiel riskis vendi la varojn tro malkare.

Don Leonardo konsideris tion kaj konkludis kalkulinte, ke la knabo havus pli grandan valoron, se li povus legi, skribi kaj kalkuli. Ĉi tie en malgranda skalo okazis nur tio, kio ĉie en la mondo okazas grandskale. La fabrikantoj, la grandkapitalistoj, kaj la grandbienuloj en la fundo de sia naturo malinklinas la klerecon de la proletoj. Ili prave sentas, ke la edukitaj proletoj povas endanĝerigi ilian privilegiitan pozicion en la mondo. Sed la ekonomia vivo fariĝis tiom komplika kaj komplikita, ke fabrikanton, kiu havas needukitajn proletojn, bankrotigas tiuj fabrikantoj, kiuj arigas edukitajn kaj tre inteligentajn laboristojn ĉirkaŭ si. Ferotornisto, kiu ne povas prikalkuli, kiujn transmisiajn radojn li devas alĝustigi, se li devas torni kanelon el dek helicerroj je longo de unu colo, en la nuna tempo estas sen valoro por fabrikanto. La maŝinoj, kiujn la laboristoj devas direkti en la nuna tempo, plej ofte estas tiel komplikaj, ke la laboristo, kiu ne povas fulmorapide legi ĉiujn suskribojn sur la sennombraj levumiloj, radoj kaj brakoj sur sia maŝino, povas kaŭzi al la fabrikanto dum du sekundoj damaĝon dekmildolaran. Laboristo, kiu la prezentitajn teknikajn desegnaĵojn ne kapablas legi, kompreni kaj labori laŭ ili, estas ne uzebla por nuntempa fabrikanto. La nuntempa kapitalisto, por esti kaj resti kapitalisto, devas subteni, ja eĉ instigi la ŝtaton, ke ĝi donu al la infanoj de la proletaro tian bonan klerecon, kian antaŭ cent jaroj nur malofte havis la infanoj de fabrikantoj, ĉar li ja iutage bezonos ilin kiel laboristojn. La kapitalisto devas subteni la klerecon de la

proletaro per siaj pagitaj impostoj. Li faras tion kun kolero kaj amara koro, sed li ne havas alian eblecon. En la nuna tempo, kaj eĉ pli en la futuro, ne tiu lando staros en la unua loko en la mondo, kiu havas la plej kleran regantan klason, sed tiu lando decidus pri la valoro de la dolaro, kiu edukas interne de siaj landlimoj la plej kleran proletaron.

Tial estis puraj konsideroj pri utileco kaj la propra avantaĝo, kiuj instigis *don* Leonardon, doni al la knabo limigitan lernejan klerigon. Kaj oni certe jam nun povas diri, ke, se la knabo iam farus individuan uzon de sia klereco en maniero, kiu ne plaĉas kaj ne utilas al *don* Leonardo, tiu nomus lin sendankeman mizerulon, knabon, el kiu li faris homon, kaj kiu nun rekompencas la grandan bonecon de lia mastro per senhonta sendankeco. Kaj li aldonus, ke, se li, *don* Leonardo, estus sciinta tion pli frue, li estus lasinta la knabon en lia fava indiana vilaĝo kaj sin certe detenus de tio elspezi monon, por ke la knabo lernu ion.

1/8

La bona mono, elspezita de *don* Leonardo por la lerneja klerigo de la knabo, ne estis multa, po sesdek centavojn monate. Sed *don* Leonardo faris multan bruon pri tiuj elspezoj.

Efektive li havis kaŭzon multe paroli pri tio. Li certe estis la ununura homo en la urbo, kiu sendis indiĝenan servknabon en la lernejon kaj eĉ pagis por tio. Al aliaj

meksikanoj, loĝantaj en Tenejapa kaj havantaj indiĝenajn servinfanojn, eĉ ne venis en la kapon ebligi al siaj servantoj la akiron de ioma klereco. La servinfanoj, ĉu knaboj aŭ knabinoj, laboris de la kvina frumatene ĝis la deka vespere. Ne estis en ĉiu kazo streĉa laboro, sed ili ĉiam devis esti sur la piedoj, kaj ili devis ĉeesti, kiam ajn oni vokas ilin. La servinfano ne malhaveblis eĉ horon. Almenaŭ lia mastro kaj lia mastrino imagis tion. Kaj sendi lin en lernejon estis ne nur frenezaĵo, sed ankaŭ peko. Frenezaĵo ĝi estis tial, ĉar povis okazi, ke la indiana knabo post iom da tempo pli kapablas kaj pli scias ol la propra filo de la mastro. Ĉar oni kutime tre neglekte zorgis pri la klerigo de la gemastraj infanoj. Plej ofte oni rigardis ĝin jam kiel sukceson, se ili iom povis legi kaj skribi. Peko ĝi estis pro tio, ĉar la eklezio ne estis tre bonvolema, se temis pri la klerigo de la indiĝenoj. La eklezio volis lasi la indiĝenojn en ilia senkulpeco kaj senklereco, ĉar tiel la ĉiela regno estas certa al la senkulpaj infanetoj, dume oni de edukita indiĝeno neniam scias, kien lin kondukos lia eduko. La ekzemplo de la indiĝeno Benito Juarez estis tiam ankoraŭ tre freŝa kaj restas freŝa eĉ nun. Tiu indiĝeno el Oaxaca, vivinta ĝis la dekkvina jaro en paradiza malklereco, ricevis la eblon akiri iom da klereco. Kaj kiam li post multaj penoj finfine fariĝis klerigita homo, li konfiskis la eklezian proprieton por la meksikana popolo kaj tiel radikale stucis la eternajn kaj de Dio persone al la eklezio transdonitajn rajtojn, kiel kuraĝis tion antaŭe ankoraŭ neniu kontraŭ la katolika eklezio. Ne mirinde, ke la eklezio oblikve rigardis la klerigon de la indiĝenoj.

La sesdek centavoj, elspezitaj de *don* Leonardo por la lerneja klerigo de Andrés , en realo estis multe malpli

granda elspezo ol ŝajnis. La kialo: Andrés ne ricevis monon.

Kiu estus tiel freneza pagi salajron al indiana knabo?! La indiana knabo devas ĝoji pri la honoro, ke oni permesas al li labori. Tio estas sufiĉe da salajro. Kaj la patronon oni devas danki por tio, ke li okupas lin.

Andrés ricevis la manĝon. Estis abunde. Tion oni devas koncedi. Sed lia manĝo estis malofte io alia ol rostitaj flanoj el maiza kaĉo, nigraj faboj kaj akraj kapsikoj, aŭ por diri ĝin pli precize, *tortillas*, *frijoles* kaj *chile*. Se la knabo ne tuj ĉemanis, kiam oni vokis lin, aŭ se li misfaris ion en sia laboro, oni diris ĉiufoje al li, ke li eĉ ne meritas la manĝon, kiun lia mastro ĉiutage perdas pro li.

Krom la nutraĵoj li ricevis ankaŭ la vestaĵojn de sia patrono. La vestoj konsistis el blanka kotonpantalono, blanka cemizforma kotonjako kaj bastĉapelo. Ŝuojn kaj botojn la knabo ne ricevis. Eĉ ne sandalojn. Li iris ĉiam nudapiede kaj neniam en sia vivo havis ion je la piedoj. La knabo estis kutiminta al tio kaj ne sciis ion pli bonan.

Kiam estis la *fiesta*, la festo de la sankta patrono de Tenejapa, la knabo ricevis eble kvin centavojn, aŭ se lia mastro estis en donacema humoro, du realojn, do dudek kvin centavojn, por ke li povu aĉeti *dulces*, bombonojn. Tio estis unufoje jare, ĉar la *fiesta* okazis nur unufoje po jaro.

Sed tio ne estis ĉio. Se la knabo havis sian *día del santo*, la tagon de sia propra sankta patrono, li ricevis denove dek centavojn kaj eble novan *cinturón rojo de lana*, ruĝan lanozonon, rubandon, kiu servis por la firmtenado de lia kotonpantalono ĉirkaŭ la koksoj.

Liton li ne havis. Li ankaŭ ne estis kutiminta al iu. Li dormis sur *petate*, sur mato el basto, kiun li sternis en angulo de la kuirejo aŭ en angulo de la portiko. La maton li kunprenis de hejme.

Ĉar la knabo ricevis ankaŭ dum sia servado en la patrona domo de la bienulo neniam salajron, kaj tie eĉ ne unu centavon en la manon, li tute ne sciis, kio estas salajro. Kaj ĉar li nun ricevis dufoje en la jaro kelkajn centavojn de sia mastro, li opiniis, ke li faris en sia vivo grandan paŝon antaŭen. Jen sistemo, kiu kapitaliston povus paligi pro envio, kaj kies leĝa tutmonda enkonduko estas la volupta revo de ĉiu labordonanto.

1/9

La instruisto facile povis eduki la knabon por sesdek centavoj po monato.

Li havis salajron da dudek kvin pesoj monate.

La *Jefe Politico*, la distrikta ĉefo, havis sescent pesojn po monato, se oni ne konsideras la enspezojn, kiujn li enkasigis el ĉantaĝoj kaj kiel ŝmirmonojn. Tio estis pli ol la salajro.

El ĉiuj dungitoj de la ŝtato la instruisto havis la plej malgrandan salajron.

Prokuroroj kaj policajn direktorojn oni pagas dudekoble pli bone. Oni pagas ilin dudekoble pli bone kaj estimas ilin centoble pli alte, ĉar estas ilia tasko ronĝi la difektojn

de la homaro. Tasko, kiu estas necesa, por konservi la ŝtaton kaj komprenigi al la homoj, ke la agnosko de la privata propraĵo estas signo de civilizacio.

La instruisto ne povis ĉantaĝi iun, ĉar li havis je tio nek rajton nek la potencon. Kaj neniu penis pagi ŝmirmonon al li, ĉar estis tute egale por la gelernantoj aŭ iliaj gepatroj, ĉu iu en la lernejo sukcese trapasis ekzamenon, ĉu ne.

Li povis plibonigi siajn enspezojn nur per tio, ke li aranĝis vesperan lernejon por plenkreskintoj kaj infanoj, kiuj dum la tago ne povis veni en la lernejon. La plimulto de la urbetaj infanoj, kaj de la indiĝenoj ĉiuj, devis labori dum la tago. Kelkaj sur la kampoj, kaj la aliaj en iu hejmindustrio, kie ili gisis kandelojn, tordis cigaredojn, formis el argilo kuirejajn vazojn, teksis lanajn kovraĵojn, prilaboris ledon, bolis bombonojn, plektis ĉapelojn.

La instruisto prikalkulis por ĉiu lernanto, ĉu plenkreska ĉu ne, peson po monato. Multaj familioj ne povis pagi tion, kaj tial la infanoj restis sen lerneja klerigo.

Don Leonardo, kiu estis bona komercisto, sciis kiel formarĉandi ankoraŭ kvardek centavojn de la peso, kiun li devus pagi por Andrés al la instruisto.

Oni decidis, ke Andrés iru ĉiun vesperon en la lernejon, kiu okazis de la sepa ĝis la naŭa aŭ ĝis duono antaŭ la deka. Andrés volonte tien estus irinta ĉiuvespere, ĉar li ekhavis ĝojon pri la lernado. Sed, se lia patrono bezonis lin en la vendejo, li ne permesis al li iri en la lernejon. La vendejo pli gravis, kaj la lernado estis nenio alio ol disipo de tempo.

Don Leonardo ne aĉetis librojn por la knabo. Kiam li

efektive iam donis al li malpuran skribokajeron el la vendejo aŭ duone rompitan krajonon aŭ malfreŝan inkon en boteleto, li faris tion kun multaj vortoj kaj tordita mieno. Sufiĉis ja, se la knabo ricevis malnovan pakpaperon, kiu ne plu uzeblis por envolvi ion. Kaj sendite ien, li atentu surstrate, ĉu ne eblas levi krajonstumpeton, kiun iu perdis aŭ forĵetis.

Kvankam tiu maniero de klerigo tute ne estis kompleta, Andrés lernis multon.

La plej grava afero, kiun li lernis, estis, ke la klereco gravas. Eĉ la gravecon scipovi legi kaj skribi oni ekkomprenas nur tiam, se oni jam scipovas legi kaj skribi.

2/1

Andrés havis nun jam dekkvin jarojn. Li ankoraŭ nun iris nudapiede. Kaj li dormis ankoraŭ nun sur mato, kiun li sternis en angulo de la kuirejo aŭ en seka angulo de la portiko, kaj kiun li matene, ekstarinte, denove kunrulis kaj ie ŝovis sub ĉevronon. La *petate*, la mato el basto, ne plu estis tiu, kiun li kunprenis de hejme. Ankaŭ la lana kovraĵo, per kiu li kovris sin, ne estis plu la sama. La mato finfine estis kuŝtruigita. Sed *don* Leonardo ne donis novan al li, ĉar mato kostas peson kaj dudek centavojn.

Doña Emilia en tiu tempo dufoje vizitis sian patron en la bieno por montri kaj admirigi hejme siajn du infanojn, kiujn ŝi naskis intertempe.

Ĉe tiuj vojaĝoj Andrés akompanis ŝin. Li ja nun jam estis kreskinta junulo, al kiu *don* Leonardo trankvile povis

konfidi sian edzinon kaj siajn infanojn.

Tiel Andrés revidis sian patron kaj sian patrinon kaj siajn gefratojn kaj la tutan parencaron.

Kaj la patro donis al li novan maton kaj novan lanokovraĵon, vidinte kiel aĉe tiuj aĵoj de la knabo aspektis.

La lankovraĵon la patro devis aĉeti el la *bodega*, el la staplejo de la patrono. Ĝi kostis naŭ pesojn, ĉar ĝi estis bonkvalita, farite de la indiĝenoj en Chamula. La patro ankaŭ la maton devis aĉeti de sia patrono. Tiu mato kostis peson kaj sepdek kvin centavojn, ĉar en la *bodega* de la bienposedanto ĉiuj aĵoj kostis kvindek aŭ cent procentojn pli ol en vendejo en la urbo.

Patro Criserio kompreneble ne povis pagi la lankovraĵon kaj la maton, ĉar li ja ne ricevis salajron. Sekve li devis pruntepreni la aĵojn de la patrono kaj aĉeti ilin kredite. *Don Arnulfo* diris: "La kovraĵo kostas naŭ pesojn."

"Tio estas tre multekosta, patrono", respondis Criserio, "en Simojovel mi povas aĉeti kovraĵon por kvin pesoj."

"Tion vi povas, Criserio, se vi havas la monon."

"Sed mi ne havas monon, patroncito, ĉefĉjo, diris Criserio al tio.

"Vi ne devas aĉeti la kovraĵon, Criserio, se ĝi por vi estas tro multekosta", diris *don Arnulfo*. Li ŝovis la kovraĵon reen en la bretaron.

"Sed mi ja devas havi la kovraĵon por mia *hijito*, por mia fileto, alie li ja frostomortus", diris Criserio kun senmova vizaĝo.

"La kovraĵo kostas naŭ pesojn .

"Pli malkare mi ne povas lasi ĝin al vi. Se ĝi estas tro multekosta por vi kaj vi povas aliloke aĉeti la kovraĵon pli malkare, vi estas libera fari tion. Vi ne estas devigita aĉeti la kovraĵon ĉe mi. Ĉu vi eble pensas, ke mi volas, ke vi faru ŝuldojn? Tion mi certe ne volas. Mi preferus, se miaj *muchachos*, miaj laboristoj sur la bieno, ne havus ŝuldojn. Tiukaze mi ne havus malagrabraĵojn, kaj miaj *muchachos* estus liberaj kaj povus foriri, kiam ili volas. Ĉi tie ne estas sklaveco."

"Tion mi bone scias, sinjoro, diris Criserio. Ni ne estas *esclavos*, ni estas liberaj kaj povas foriri, kiam ni volas kaj kien ni volas."

"Se vi ne havas ŝuldojn ĉe mi, ĉu ne, tion vi ja scias?"

"Tion mi scias bone, patrono. Se ni ne havas ŝuldojn ĉe la patrono." Criserio diris tion kvazaŭ li lernis parkere ĝin.

La sencon li ne pripensis. La senco estis tro fora por li.

Sed *don Arnulfo* akcelis nun la aferon. Li ne havis la tempon marĉandi kun unu el siaj peonoj kaj komenci interparoladon pri la rilatoj de ŝuldodependeco kaj la libera elekto de la loĝejo. Tiaj temoj estis nek por li nek por iu alia bienulo problemoj. Estis frida, seka objektiveco. La ŝtato, la registaro, la soldatoj kaj la polico gardas liajn rajtojn kiel kreditoron.

"Ĉu vi do volas havi la kovraĵon aŭ ne? Diru, kion vi volas, kaj se vi volas nenion, foriru. La kovraĵo kostas naŭ pesojn. Vi ne devas preni ĝin, se vi ne volas fari ŝuldojn."

"Mi prenos la kovraĵon kaj la maton", diris Criserio.

"Bone", diris *don Arnulfo*, mi do skribos ĝin en la libron

al via konto.

"Jes, patroncito, skribu ĝin en mian konton, mi bezonas la kovrilon kaj la maton por mia fileto, kiu ja nun tiom malproksimas."

Don Arnulfo malfermis la libron, foliumis ĝis la konto de *Criserio Ugalde* aperis, kaj dum li skribis en la libron, li diris: "Atendu ĝis ni havos tion tute en ordo."

"Jes, *patroncito*, mi atendas." *Criserio* prenis la aĵojn kaj ŝovis ilin sub la brakon.

Don Arnulfo gratadis la plumon, por ke ĝi skribu, kaj ekkalkulis laŭte: La kovraĵo kostas naŭ pesojn. Ĉu tio estas ĝusta, *Criserio*?"

"Jes, tio estas ĝusta, patrono, naŭ pesojn."

Don Arnulfo skribis kaj poste diris: "La mato kostas peson kaj sepdek kvin centavojn."

"Patrono", interrompis lin *Criserio*, "la mato estas vere tre multekosta. En *Yajalón* bona mato kostas nur sep realojn."

"*Por el diablo*, ĉe la diablo, ĉu vi volas havi la maton aŭ ne? Klarigu en via kapo, kion vi volas, kaj kion vi ne volas. Mi ne plu havas tempon." *Don Arnulfo* fariĝis nun tre malbonvolema. Por ne igi lin eĉ pli ĉagrenita, diris *Criserio*: "Jes, patrono, kompreneble mi volas havi la maton, por mia filo, por *Andrés*."

"*Bueno*, en ordo, ĝi kostas peson kaj sepdek kvin. Ĝuste, *Criserio*?"

"Tio estas ĝusta, patrono."

"*Muy bien*", tre bone, diris skribante *don Arnulfo*. "Tio do

faras kune rondigite dekunu pesojn. Ĉu tio estas ĝusta, Criserio?"

"Tio estas ĝusta, patrono."

"Tio faros do dekunu pesojn. Kaj ĉar vi restas ŝulda al mi dekunu pesojn kaj ne pagas, tio faras dekunu pesojn kaj tio sekve faras dudek du pesojn. Dekunu pesojn por la kovraĵo kaj la mato kaj dekunu pesojn, ĉar vi ne pagas kaj restas ŝulda la sumon al mi. Ĉu tio estas ĝusta, Criserio?" Criserio ne povis kalkuli. Neniukaze li povis ĝin tiel rapide sumigi. La ciferoj konfuzis lin, ĉar li ne tiel rapide povis sekvi, kaj li ankaŭ ne volis fari la patronon malbonvolema, kaj krome la patrono diris la ciferojn ĉiujn hispanlingve, kiujn Criserio efektive rekonis kiel hispanlingvajn, sed en lia cerbo ne povis percepti.

Tiel estis tute normale, ke Criserio diris: "Tio estas ĝusta, patrono".

Ĉar la patrono diris ĝin, ĝi devis esti ĝusta. Tia patrono, tia fiera kaj riĉa mastro, sin ne trompe riĉigas je povra indiĝeno.

"Ĉu konsentite, Criserio?" demandis *don Arnulfo*.

"Konsentite, patrono", respondis Criserio.

Don Arnulfo al Criserio ne permesis, ke tiu ŝmiru sur la konton konfirman kruceton. Criserio la belan puran kontolibron, inaŭguritan per "En la nomo de Dio!" tamen nur dike makulaĉus per inko. Konfirmaj krucetoj ne necesis. Se ekestus disputo, kio neniam okazis, demandus neniu oficisto pro la kruceto. La krucetoj senvalorus jam pro tio, ĉar nek Criserio nek iu alia peono de la bieno povis legi, kion li konfirmu per sia kruco. Tiel estis tute egale, ĉu tie estis krucetoj aŭ ne. *Don Arnulfo* estis

demandinta: 'Ĉu vi konsentas?' kaj Criserio estis respondinta 'Jes, patrono, mi konsentas.' Ĉiu juĝisto en la respubliko Meksiko en proceso inter bienulo kaj peono agnoskus tiun buŝan konfirmon. La peono konfirmis buŝe la konton, kaj per tio li estis respondeca por la farita kaj konfirmita ŝuldo.

Don Arnulfo estis honesta kaj honora mastro. Li traktis siajn peonojn pli bone ol multaj aliaj bienuloj, kiujn li konis. Aliaj terposedantoj ne estis tiel mildkoraj al siaj peonoj.

"La ĉemizo kostas kvin pesojn. Ĝuste, jes? Bone. Kaj ĉar vi ne pagas la ĉemizon, tial estas kvin pesoj. Kaj ĉar vi restas ŝulda al mi la kvin pesojn, tial estas kvin pesoj. Kaj ĉar mi de vi neniam povos ricevi la monon kontante, tial estas kvin pesoj. Tio estas do kvin kaj kvin kaj kvin kaj kvin, tio faras dudek pesojn. Konsentite?"

"Jes, patrono, konsentite." La peono nenie aliloke povas aĉeti ĉemizon, se li bezonas ĝin, ĉar li ja nenie en la mondo havas krediton, nur ĉe sia mastro, por kiu li laboras kaj kiun li ne rajtas forlasi, se li havas ankoraŭ eĉ nur unu centavon da ŝuldoj ĉe li.

Ili ne estas sklavo, la peonoj. La sklavecon oni forigis en Meksiko, kiam oni deklaris la sendepedecon de Hispanio. La neekzistado de la sklaveco en Meksiko estas konfirmita pere de la konstitucio.

En unu sekcio de la dia mondordo oni profitas de tio, se la proletoj povas legi, skribi kaj fulmorapide kalkuli; en alia sekcio de tiu prudenta mondordo oni eĉ pli profitas de tio, se la proletoj ne povas kalkuli kaj ne lernas la hispanan lingvon. Kiu volas enspezi monon, tiu devas nur

decidi, kiun sekcion li deziras ekspluati. Ambaŭ sekcioj entenas orminejojn.

2/2

Criserio ne konsideris ĝin, ĉu ĉio ĉi estis justa aŭ ne. Tiel komplekse li ne povis pensi por percepti kaj kompreni tiajn negocojn. Se iu eĉ dum horoj provus klarigi al li, ke oni hontinde mensogis lin en tiu afero, li ne estus akceptinta tion. Li aŭskultus kaj aŭskultus, kaj finfine li dirus: "La patrono pravas; ĉar la patrono estas nobla viro, kaj li ne trompus povran indianon. Li kalkulis tute ĝuste, mi ja ekde nun restas ŝulda al li la dekunu pesojn, kaj tial do estas dudek du pesoj. Tio estas tute ĝusta."

Don Arnulfo kompreneble povus iri alian vojon por ricevi la dudek du pesojn. Li simple estus povinta diri: 'La kovraĵo kaj la mato kostas kune dudek du pesojn, aĉetu aŭ ne aĉetu ilin.' Sed tiel la indiĝeno ekkomprenus, ke estas uzura prezo. Tiukaze li ne estus aĉetinta la varojn kaj prizorgus al si anstataŭaĵojn, kiujn li mem povus havigi al si, ekzemple felojn de ĉasitaj bestoj. La prezojn por aĵoj li ja komprenis. Li ankaŭ komprenis, ke en la bieno ĉiuj varoj devis esti pli multekostaj ol ĉe la foiro en la urbo, ĉar la bienulo havis transportkostojn. Kaj krome li ne sciis je kiu prezo la bienulo aĉetis la varojn. La simplajn prezojn komprenis la peono; kion li ne komprenis kaj kion li ne povis sekvi, estis la rapida ĵonglado per ciferoj kaj interkalkuloj fare de la bienulo. Se temis pri kalkulado per ciferoj pli grandaj ol la kvin, ĉesiĝis por la peono ĉia komprenado. Ĉu nun estis dekkvin aŭ dudek du aŭ sesdek sep pesoj, tio signifis por li ĉiam la samon. Tiaj ciferoj ĉiufoje tiom konfuzis lin, ke

li baldaŭ falis en specon de hipnoto. Kaj tiu hipnoto ankoraŭ profundiĝus, se efektive estus okazinta, ke juĝistoj aŭ oficistoj inspektas la kontojn de la bienposdanto por eltrovi, ĉu oni faris aŭ ne faris maljustaĵon al la indiĝenaj kamplaboristoj. En la tuta mondo ili konis nur unu homon, al kiu ili povis turni sin por meti plendon, kaj tiu estis ilia patrono.

Sed ĉu povra indiĝeno, ĉu ne povra indiĝeno. En alte civilizitaj landoj ekzistas la sama dia sistemo: La soldato tradraŝita de la kapitano rajtas plendi nur ĉe sia kapitano, kaj tiu kapitano decidas, ĉu la la plendo estas rajtigita kaj transdonota aŭ ne. Tial la soldato en civilizita lando ne pravas, se li rikane rigardas el fiero alto malsupren al la povra senscia peono, kiu pacience devas toleri ĉion.

Estas multspecaj sistemoj de la sklaveco kaj prirabado de homoj surtere, kiujn prudenta kaj normala homo ne povus eltrovi, se ili ne efektive ekzistus.

2/3

Criserio estis feliĉa, ke li povis doni la kovraĵon kaj la maton al sia filo. Li diris al li, ke la aĵoj kostis dekunu pesojn. Sed li ne diris, ke li pro tio ŝarĝis sin per ŝuldo de dudek du pesoj.

En lia kapo la afero alie speguliĝis. La varoj kostas dekunu pesojn. Tio estis ĝusta. Ke li fakte ŝuldis dudek du pesojn, tute ne koncernis tiujn aĵojn, sed estis nur pro tio, ke li ne povis pagi la dekunu pesojn kontante. Tial li ne

konsideris ĝin necesa interparoli pri la dekunu pesoj kun sia filo.

Andrés ankaŭ ne povintus fari ion, se li estus sciinta tion. Sed li bone sciis, kia nekredeble alta sumo dekunu pesoj estas por lia patro. Li ja konis la ekonomiajn rilatojn de la peonoj en bieno. Li eble ne sciis kaj ne komprenis ilin, kiam li foriris de la hejmo. Sed nun li pli maturiĝis, kaj ĉe la du vizitoj en la bieno li aŭdis en la kabano de la gepatroj kaj en la aliaj kabanoj de peonoj pri ĉiuj tiuj aferoj.

Se la peonoj en la kabanoj interparolis pri tiaj rilatoj, tio ne okazis kritike. Ili akceptis la aferojn tiel, kiel ili estis. Oni rigardis ilin kiel eternan destinon de la sorto, kiu ne ŝanĝeblas fare de homo. Tiel, kiel homo ne povas ŝanĝi tion, ke la akvo de rivero malsuprenfluas kaj ne supren. La patrono estis la patrono, kaj la peono estas la peono. Tiel estas kaj tiel restos. La filo de peono iĝos peono. Kaj kiam la patrono transdonas la bienon al sia filo aŭ vendas ĝin, ŝanĝiĝas la nomo de la patrono, sed je la sociaj rilatoj ŝanĝiĝas nenio. Se oni efektive kritikis ion, estis nur pro tio, ke la grundo, asignita de la patrono al tiu aŭ al tiu peono, estas tro malfekunda, ke ĝi havas tro multajn ŝtonojn kaj montojn, aŭ, ke oni volonte havus iom pli da grundo, aŭ, ke la prezoj de la porkoj, pagitaj de la komercistoj devus esti pli altaj je dudek kvin aŭ kvindek centavo, ĉar du kaj okdek po porko efektive tro malmultas.

Sed tion la peonoj ne kritikis, ke la patrono havis la aĉetan prioritaton por ĉiuj de siaj peonoj vendotaj porkoj, kaproj kaj ŝafoj, kaj ke li mem fiksas la prezojn por tiuj porkoj, kiujn li intencis aĉeti de siaj peonoj, por poste

mem vendi ilin, kaj ke la peonoj unue devis peti lian permeson, kiam ili intencis vendi siajn malgrandajn brutojn al pretervagantaj komercistoj, kaj ke ili devis pagi al la patrono por ĉiu vendita besto kvindek ĝis sepdek kvin centavojn aŭ eĉ peson. Tio estas, kaj ĉiam estis, la bona rajto de la patrono. La porkoj, ŝafoj kaj kaproj plenkreskis ja sur lia bieno. Sed la peonoj devis aĉeti la porkidojn kaj kapridojn; kaj la maizon, la nutraĵon de la bestoj, kiun la indiĝenoj kultivis mem.

La peonoj ankaŭ ne havis rajton vendi superfluan maizon aŭ superfluajn fazeolojn de siaj kampoj al la vagantaj komercistoj aŭ sur la foiro de la plej proksima loko. Ankaŭ je tiuj la patrono havis la aĉetprioritaton, kaj ankaŭ en tiu kazo ili devis peti la aĉetpermeson. Kaj parton de la ricevita mono ili devis doni al la patrono. Se ili havis ŝuldojn, kaj ili ĉiuj havis ŝuldojn ĉe li, ili tute ne rajtis vendi ion, sed ĉion devis doni al li. Kaj la patrono malpliigis la ŝuldon nur je tiom, kiom li mem fiksis kiel prezon.

Ĉio tio estis justa. Ĝi estis laŭleĝa kaj destinita de la ĉielo, kaj la eklezio konfirmis ĉion tion. La dioj estis ja la samsangaj parencoj de la patrono, kaj ili neniel estis la parencoj aŭ boparencoj de la indiĝenoj.

Tio estis tiel, kaj oni ne povas ŝanĝi tion. Tio ĉiam tiel estis kaj ĉiam tiel restos. La peonoj tion ne sciis pli bone. Ili sciis nur, ke tiel estas ĉie sur la mondo. Ĉar kien ajn ili iris aŭ kien ajn ili venis, sur ĉiuj bienoj de la najbaroj estis la samo. Sekve devis esti tiel sur la tuta tero. Ilia tero, aŭ pli bone dirate, kion ili sciis kiel teron aŭ mondon, estis la tereno, kie loĝis la indiĝenoj, kiuj parolis la saman lingvon kiel ili mem. Kie oni ne parolis ilian lingvon, tie

estis mondo, kiu estis fremda al ili. Kaj kiaj sociaj rilatoj tie regis, ili ne sciis kaj ankaŭ ne povis eltrovi.

En ilia distrikto troviĝis multaj vilaĝoj, kiuj sendependis. Ili estis plej ofte vilaĝoj, kie indiĝenoj vivis, kiuj neniam estis peonoj en bieno. Aŭ la grundo estis tiel magra, ke neniuj hispanoj iam havis la sopiron posedi ĝin, aŭ la indiĝenoj estis ĉiam tiel ribelemaj, tiel kontraŭstaremaj kaj tiel murdemaj, ke neniuj hispanoj povis elteni tie. Tiel estis en Bachajón aŭ en multaj aliaj vilaĝoj. Sed, se la peonoj rigardis tien, ili trovis, ke tiuj sendependaj indiĝenoj vivis ankoraŭ multe pli povre ol ili mem. Tiuj sendependaj indiĝenoj vivis foje foje tiel mizere, ke ili libervole forlasis siajn sendependajn vilaĝojn kaj libervole translokiĝis al bienoj, por fariĝi peonoj. La kaŭzoj estis multnombraj. La plejmulto de tiuj kaŭzoj havis la radikojn en la karakteraj ecoj, en la kutimoj kaj moroj de tiuj indiĝenoj. Sed la ĉefa kaŭzo estis la totala malklereco de la indiĝenoj kaj la granda lerteco de la grandaj bienposedantoj kaj de la eklezio interligita kun ili, teni la indiĝenojn en tiu malklereco.

2/4

La patro de Andrés tute ne devis aĉeti novan kovraĵon kaj novan maton por sia filo. Li faris tion pro amo al sia filo kaj, ĉar li ne povis elteni, ke li suferas.

La viro, kiu devus doni al Andrés novajn aĵojn, estis lia mastro, *don* Leonardo. Sed al tiu estis tute egale, ĉu Andrés nokte frostotremis, ĉu li devis dormi sur la nura tero aŭ ĉu li malvarmumis kaj malsaniĝis, aŭ ĉu la knabo

restis sana kaj vivoforta. Kial zorgi pri la bonfarto de indiana knabo?! Se la knabo ekhavis pneŭmonion aŭ febron kaj mortus, ĉu estus problemo por li? Estis miloj da indianaj knaboj. Li petus sian edzinon, skribi al la patro, ke li sendu alian knabon. Kien tio kondukus, se li zorgus pri nudapieda indiana knabo? Dekunu pesojn la knabo ne valoris. Krome tute ne damaĝas al indiana knabo, se li dormas sur nuda tero. Ili estas kutimintaj al tio, ili estas tiel rezistaj kiel iliaj hundoj. La dekunu pesojn li bezonis por aliaj aferoj.

Salajron Andrés ankoraŭ nun ne ricevis, kaj *don* Leonardo neniam konsideris ĝin, iam doni iun al la knabo. Li ankaŭ tiam ne pagus salajron al li, se tiu havus jam dudek aŭ tridek jarojn kaj plenumus la taskojn por la vendejo tiel bone kiel juna viro el San Cristóbal, kiu estus farinta la laboron ne por malpli ol dudek pesoj po monato kaj la manĝon.

La solan diferencon, kiun li faris ĉe la knabo en la du lastaj jaroj, estis tiu, ke Andrés ĉe festo en Tenejapa, ricevis ne kvin aŭ dek centavojn sed tostón, do kvindek centavojn.

"Ne aĉetu sensencaĵojn por tio, kaj precipe nenium *aguardiente*, nenium brandon", admonis lin *don* Leonardo, kiam li transdonis la kvindek centavojn kun mieno, kvazaŭ li donus al li oran dudekpeson.

2/5

Don Leonardo nun konfidis al Andrés de tempo al tempo jam tre respondecajn taskojn.

Li sendis lin kun konsiderindaj sumoj da mono al San Cristóbal, al la plej proksima pli granda urbo, kie Andrés devis aĉeti varojn kaj intertraktis kun la *arrieros*, kun la mulopelistoj, kiuj devis transporti la aĉetitajn varojn al Tenejapa. Li akompanis la varojn, li devis atenti pri tio, ke ili estas kompletaj kaj alvenas sendifektite en Tenejapa.

Tiuj laboroj konsiderinde plivastigis la spertojn de la knabo. Li koniĝis kun ĝusta granda urbo, rigardis la abundon kaj la diversecon de varoj el la tuta mondo kaj aŭdis de urboj, kiuj estas miloble pli grandaj ol San Cristóbal, kiu ŝajnis al li, alveninte tie la unuan fojon, pli granda kaj pli bela urbo ol ĉiu alia surtere. Ĝi havis stratojn, kiuj estis longaj kilometrojn, domon apud domo, ĉiuj el ŝtonoj kaj multaj kun fenestroj. Antaŭe li ne sciis, ke ekzistas domoj kun fenestroj, ĉar li neniam antaŭe vidis tian domon. En Tenejapa estis kelkaj, sed la fenestroj estis nur lukoj kun kradoj. Kaj nun li vidis ĉi tie fenestrojn kun vitrotabuloj, kaj li vidis eĉ vendejajn fenestrojn kun grandegaj vitrotabuloj, post kiuj la varoj estis staplitaj kaj aspektis tiel, kvazaŭ oni tuj povus forpreni ilin.

Li vidis ĉi tie bovoĉarojn, la *carretas*, la unuan fojon.

Ĝis nun li ne sciis, ke ekzistas iuj ĉaroj aŭ veturiloj, kaj ke tiujn ĉarojn povas tiri bestoj, ĉar ankaŭ tirbestojn li ne vidis antaŭe. La kampojn de la bieno, kiel ankaŭ la kampojn en Tenejapa, oni ne plugis. Oni puŝis simple bastonon en la teron, en kiun oni ĵetis la maizograjnojn aŭ fabojn. Se efektive necesis iom plugi, ekzemple pro tomatoj aŭ pro kapsikoj, tio okazis per plugo, kiu verdire ne estis pli ol bastonego, tirata de peono. De kie Andrés do povintus preni la scion pri tirbestoj? De tiaj vojoj, sur

kiaj grandaj veturiloj aŭ nur ĉaroj povus veturi, ekzistis eĉ ne unu en la tute vasta kaj granda distrikto. Ĉiuj vojoj estis nur malvastaj padoj, ofte tiel mallarĝaj, tiel ŝtonplenaj, tiel truigitaj kaj tiel lozaj, ke eĉ por pakmuloj estis malfacile iri sur ili sen danĝero. Andrés aŭdis de ĉaristo, ke la ĉaroj faris veturojn dekkvinoble pli longajn ol la vojdistanco de Tenejapa ĝis San Cristóbal. Kaj de Tenejapa ĝis San Cristóbal ŝarĝmulo bezonas plenan tagmarŝon.

La knabo skeptike rigardis la ĉariston, kiu rakontis tion al li. Sed aliaj ĉaristoj diris la samon. Kaj indiĝena salkomercisto, vendante siajn varojn surstrate, demandate de li, diris, ke tio estas tute ĝusta, kaj ke li scias tion, ĉar li iam akompanis ŝarĝon da salo sur ĉaro ĝis Arriaga.

Tiel Andrés ricevis la unuan fojon impreson pri la grandeco de la terglobo, sur kiu li vivis.

Ĝis tiam li tute ne havis imagon pri la grandeco de la tero, sur kiu li vivis. Por diri la veron, li neniam pensis pri tio. Kiam oni parolis en la domo aŭ en la vendejo de *don* Leonardo pri Tullum, Tonalá, Tapachula, San Gerónimo, Veracruz kaj pri Meksiko, li imagis al si la urbojn tiel, kiel Tenejapa estis, la sola urbo, kiun li konis. Kaj se oni interparolis pri tio, ke tiuj urboj tre malproksimas, li kalkuladis por si, ke ili certe duoble aŭ trioble aŭ maksimume kvaroble tiom malproksimas ol la hejma bieno Lumbojvil de Tenejapa. Ĉiukaze li certis, ke tiuj urboj ankoraŭ troviĝas interne de la horizonto. Ĉar tie la mondo, kiel ĉiu scias, tute finiĝas.

Alia ĉaristo, kiun li renkontis en la portiko de la *cabildo*, de la municipa sidejo, kun kiu li vespermanĝis ĉe

indiĝenino, kiu varmigis sur lada kuirilo maizoflanojn kaj nigrajn fabojn, diris al li, ke la veturo de la ĉaroj finiĝas en Arriaga, kaj ke Arriaga estas fervojstacio. Kaj kiam Andrés demandis, kio tio estas, la ĉaristo klarigis al li, ke tie grandegaj veturiloj alportas el foraj landoj la varojn, kiujn oni poste ŝarĝas sur ĉarojn kaj transportas en la internon de la lando. Li diris eĉ pli. Li diris, ke tiaj veturiloj estas multe pli grandaj ol ĉaro, ke tia veturilo estas tiel granda kiel ŝtona domo, kaj ke sola ĉaro entenas tiom da varoj, ke oni per ili povas tute plenigi kvindek ĉarojn. Tiuj veturiloj veturas sur vojoj faritaj el fero, kaj kvardek de tiaj veturiloj kaj ankoraŭ multe pli da ili estas tirataj de alia granda veturilo, kiu faras multe da fumo kaj ege ĝemas kaj ŝvitas kiel granda besto. Kaj tiu nomiĝas *ferrocarril*, la fervojo.

La vorton *ferrocarril* Andrés konis, ĉar li lernis skribi ĝin ĉe la instruisto. Sed la instruisto ne povis klarigi la aferon al li, ĉar la instruisto neniam vidis fervojon, ankaŭ ne bildon de ĝi, kaj tial li ne povis imagi al si la aĵon. Li devis esti kontenta per tio, ke la lernantoj lernis kaj senerare skribis la vorton. La vorto estis en la legolibro. Sed ĉar Andrés povis legi kaj skribi la vorton, li sentis strangan parencecon al la aĵo. Kiam la ĉaristo klarigis la fervojon, kiel ĝi aspektas, ĝemas, ŝvitas, tusas, bojas kaj anhelas, preskaŭ ŝajnis al la knabo, kvazaŭ li jam vidis ie fervojon. Ĝi ne estis fremda, nova kaj neatendita afero por li, ĉar li sciis kiel nomi ĝin, ja eĉ kiel skribi. Spite al sia ĝemado kaj muĝado la monstro ne timigis lin. Tute male, li deziris vidi la monstron proksime antaŭ siaj okuloj. Kaj li eltrovis, sen konsciiĝi pri la okazaĵo, ke la konado de nekutima aĵo kaj la sciado de ĝia nomo, forrabas de ĝi la potencon disvastigi teruron. Kaj, ĉar li ne nur sciis, sed eĉ

povis skribi la nomon, tio donis al li fortan senton de sekureco kaj vekis memkonscion en li, kiel li sentis ĝin neniam antaŭe.

Pro tiu por si mem apenaŭ rimarkinda interna travivaĵo, kiun li havis en tiuj malmultaj minutoj, nome, ke tiu terura monstro, prezentite de la fanfaronema ĉaristo multe pli terura kaj timiga ol ĝi fakte estis, nur tial ŝrumpis, ĉar oni konas ĝian nomon kaj ĝin per literoj kapablas komprenigi kaj videbligi al si, la knabo subite plene komprenis la valoron de klereco. Li povis klarigi tion al neniŭ. Li nur sentis ĝin.

Kaj ju pli li meditis pri tio, des pli klara iĝis por li, des pli klara iĝis ĉirkaŭ li, kaj des pli klara iĝis per unu fojo la tuta mondo. La sciata vorto klarigis kaj dismembrigis tiel komplete la tutan aĵon, ke nenio mistero plu restis je ĝi. *Ferrocarril*. Tre klare. *Ferro* signifas feron, *carro* signifas veturilo, *riel* relo; do veturilo el fero, kiu veturas sur reloj. Tio ĉi en la vorto estis nur iom obskurigita, ĉiun vorton oni faris pli kurta, por ke la tuta vorto ne fariĝu tro longa.

Per tio li havis la ideon, ke tiel estas propable kun ĉiuj vortoj, ke ĉiuj vortoj precize klarigas aĵojn aŭ procedojn kaj tre sobre solvas la sekretojn de la aĵoj aŭ procedoj. Li serĉis per sia cerbo kelkajn aliajn vortojn. Kaj ĝuste, laŭ lia rapide ekfulmanta opinio estis tiel ĉe ĉiu vorto.

Ekde nun li havis tute alian opinion pri la klereco. Li nun ne plu pensis, ke klereco estas utila nur por labori pli sukcese kaj pli rapide en vendejoj. Li sentis, ke la lernado kaj la klereco havas ankoraŭ alian, eble pli grandan valoron ol la nuran utilecon en negocoj. Li faris pensajn saltojn.

Li travivis la samon kiel iu, kiu deduktas malgrandan filozofian teorion el akre limigitaj rilatoj en la ekonomia aŭ socia vivo de la homoj. Li ne scias, ke tiun saman teorion antaŭ li deklaris jam multaj homoj, kaj ke inter tiuj estas ĉirkaŭ kvindek homoj, kiuj jam konis la bazan ideon de tiu malgranda teorio, kiam Aristotelo ankoraŭ vendis sandalrimenojn en la stratoj de Ateno, por ke li almenaŭ povu vivi. Jam en tiu tempo filozofo nur de siaj mondrenversaj doktrinoj ne povis vivi; li bezonis laboron, kiu sekurigas al li la panon kaj la salon, komercon por artikloj de la ĉiutaga senfilozofia vivo. Kaj kiel al ĉiuj okazas, se ili opinias, ke ili kaptis novan ideon, tiel ankaŭ al Andrés. Li supozis, ke la klereco povus detruiri la minacantan kaj timigan potencon de idoloj, de pastroj kaj de ĉiuspecaj fantomoj de la superstiĉo, kiuj per siaj grimacoj influas la homojn. Kaj li pensis, se la klereco povas sendanĝerigi nekonatajn monstrojn kiel la fervojon, se ĝi povas puŝi idolojn kaj minacantajn fantomojn de ĝiaj fundamentoj, la klereco certe ankaŭ devas esti kapabla liberigi la patron kaj ĉiujn peonojn de la hejma bieno de eterne ŝarĝanta sklaveco.

Li havis la klerecon, kaj li liberis.

Sed liajn konfuzajn pensojn abrupte interrompis Lucio, la mulisto, kiu morgaŭ matene kun li devos transporti la varojn al Tenejapa.

"Kie vi dormos, Andrés?" demandis Lucio.

"Mi povas dormi ĉie tie en en la portiko de la municipa domo", diris Andrés. Li jam sternis sian maton, nur tri paŝojn for de tiu indiĝenino, kiu tenis ĉi tie varma la tutan nokton la simplajn manĝojn por mulistoj kaj ĉaristoj.

"Tion ne faru", diris Lucio. "Venu kun mi. Ni dormos en la pordega enirejo de *don* Ambrosio, kie estas la varoj. La muloj, starantaj en la malantaŭa korto, rapide atingeblas. Ni ŝarĝos ilin je la dua matene. Tiel ni ĉirkaŭ la kvara jam estos sur la vojo."

Tio memorigis lin, ke li ne estas libera, ke li ne povas fari, kion li volas, ke li eĉ ne povas dormi ĉi tie en la portiko, kie, pro la alvenantaj kaj forveturantaj viroj sur ĉevaloj, pro ĉaristoj, mulistoj, vagantaj indiĝenaj potkomercistoj kaj korboplektistoj, regas vigla vivo dum la tuta nokto, kie multe da aferoj rigardeblas kaj aŭdeblas. Li devis dormi tie, kie la la mulisto Lucio plej rapide povas disponi pri li sen antaŭe devi serĉi lin. La remarŝon kun la varoj komandis Lucio, kiun lia mastro persone respondecigis pri la transporto. Kaj ankaŭ Andrés havis sian mastron, kiu ordonis al li, ke li akompanu la varojn, ĉu plaĉis, ĉu ne plaĉis al li. Ĉar la mastro donis al li la manĝon kaj la permeson, ke li sternu la maton en angulo de sia domo.

Andrés en siaj sovaĝe kirliĝantaj pensoj eltrovis por si la ideon, ke la klereco, kiun li supozis havi, povas detrui ĉian timon pro monstroj kaj idoloj. Sed kiam Lucio, kiu sobre kaj praktike parolis pri la ĉiutagaj taskoj, memorigis lin pri lia mastro, Andrés ektimis denove. Pro sperto li bone sciis, kiel furioze kaj kolere *don* Leonardo povas fariĝi, se oni eraris pri laboro aŭ se io ne tiel funkcias, kiel funkciui laŭ lia deziro. Li sciis, ke *don* Leonardo, kiam li koleriĝis, sen hezito ekkaptis breton aŭ dikan bastonegon aŭ feran kestorubandon, aŭ kion ajn li povis preni en la manon, kaj draŝis ĝin sur lian kapon.

Kiel helpu klereco en tiu kazo, pensis Andrés, kiam li kun

Lucio trotis tra la tenebraj stratoj al la domo de *don* Ambrosio. Ke li, Andrés , povis legi, skribi kaj kalkuli, utilis nur al lia mastro, al *don* Leonardo, ne al li mem. Li restis tiu, kiu li estis, peono, kiu ne ricevis salajron, kiu devis obei, kion ajn oni ordonus al li, kiu dum la dudek kvar horoj de tago devis ĉeesti, se oni vokas kaj bezonas lin.

Sed li estis tamen libera. Ĉar li sciis, kio estas libero. Libera estis la peono, kiu ne estas enfermita en ŝmira truon, kiu havas la nomon karcero aŭ prizono. En tiun truon la patrono povis sendi peonon, kiam ajn li volis. Kaj libero estis, se ili dimanĉe ne kunligis al oni la manojn kaj la piedojn sur la dorson pro maldiligenteco dum la semajno, aŭ pro malobeemo, aŭ ĉar bovido forkuris.

Andrés ne povis diri, ke li estas mallibera. Li nek kuŝis en karcero nek ligite en la selokamero de la bieno. Li estis libera. Kiam li iris je la sekvinta mateno kun la ŝarĝitaj muloj kaj la vojo estis sur la maldekstra flanko tro loza aŭ tro ŝlima, li havis la liberon elekti la vojon sur la dekstra flanko, por konduki la mulojn nelezitaj al la celo. Kaj li havis la liberon pli ŝarĝi la flavan mulon per kelkaj kilogramoj ol la grizan mulon. Kaj li havis la liberon fumi kelkajn cigaredojn, sub la kondiĉo, ke li havas ilin. Kiun plian liberon peono atendas de la vivo! Eble ankoraŭ la liberon edziĝi, kiam li havas la necesan aĝon kaj alia peono donas sian filinon al li, por ke li edzinigu ŝin. Kaj tiam li havis la lastan grandan liberecon, fari sufiĉe multajn infanojn kaj plenkreskigi ilin de la fruktoj de la malgranda kampo, kiun la patrono asignis al li, por tiel provizi la patronon per freŝaj peonoj.

Li havis ĉiujn liberecojn, kiujn li konis. Kaj se oni

demandus lin pro ĝi, li per laŭta voĉo blekus la dogmon, kion oni enkapigis en la lernejo per soldateca dresado al la infanoj: "Mi estas libera civitano de sendependa nacio. *Viva la patria! Viva!*" Kaj li estus kredinta tion, kion li blekas.

3/1

En Chilon *Don Leonardo* estis aĉetinta tre malmultekoste tridek mulojn de bienulo, kiu nepre bezonis monon. Li peligis la mulojn per la akompananto Andrés al Tenejapa, kie li zorgis pri ilia intensa flegado, por ke ili havu plaĉan aspekton.

Li faris enketon, kiom kostas flegataj muloj, kaj li aŭdis, ke oni momente pagas la plej bonajn prezojn en La Concordia, kie kelkaj posedantoj de kafplantejoj intencis aĉeti plurajn centojn da muloj.

Eksciinte post pliaj enketoj, ke tiu informo estas vera, li tuj decidis konduki la mulojn al La Concordia.

Li prenis sian plej bonan ĉevalon kaj ekrajdis jam antaŭe, por intertrakti la negocon. La mulojn Andrés devis postkonduki, ricevinta ankoraŭ kelkajn helpantojn, ĉar ĉe tia longa vojaĝo aro da muloj ne povas marŝi la saman troton kiel sola bona ĉevalo, sur kiu sidas lerta rajdanto.

Don Leonardo vendis la mulojn du tagojn pli frue ol ili alvenis. La aĉetinto kaj la vendinto estis kontentaj pri la negoco. *Don Leonardo* abunde enspezis, kaj la planteja posedanto la mulojn multe pli malkare akiris ol li supozis.

Se li estus devinta aĉeti la mulojn en Tabasco, la prezo pliiĝus ankoraŭfoje je duono.

3/2

En La Concordia ĉeestis tre multaj homoj en tiu semajno, ĉar baldaŭ estis komencigonta festo, kune kun *feria*, kun kermeso.

Tie estis ĉevalkomercistoj, brutkomercistoj, azenkomercistoj de Comitán; agentoj, kiuj varbis indiĝenajn laboristojn el la sendependaj vilaĝoj por la kafo- kaj kakaoplantejoj; aĉetistoj de kafo, maizo aŭ ligno; agentoj de maŝinoj, agentoj de feraĵoj kaj laboriloj por la agrokulturo, foraĉetistoj de terposedaĵo, komercistoj de ŝtofoj kaj de artikloj por la ĉiutaga bezono. Ĉiuj ĉi homoj havis multe da mono ĉe si, por validigi la kontraktojn. Tiuj homoj enspezis multe da mono, kaj ĉiuj esperis eĉ multe pli enspezi ol kutime.

La vesperoj estis tre longaj. Oni sufiĉe trinkis. Kaj ĉar la homoj ne sciis kiel pasigi la tempon dum la vesperoj aŭ kion fari, se ili ne interparolis pri negocoj, ili pasie ludis.

Vendinte siajn mulojn, *don* Leonardo ne tuj reveturis. Per la enspezita mono li uzis la okazon por novaj negocoj kaj por enspezi multe da mono aldone. Sed li finis siajn negocojn same tiel malofte per rapida kontrakto, kiel ĉiuj ceteraj homoj. La viroj ne rapidis, ĉar ili havis sufiĉe da tempo, kaj ĉiu esperis eĉ pli bonajn okazojn kaj eĉ pli bonajn ofertojn.

Kaj ankaŭ *don* Leonardo ne sciis kion fari dum la

vesperoj. Tiel estis do tute normale, ke li kunsidiĝis kun grupo da viroj kaj ludis, tiel, kiel faris tion ankaŭ ĉiuj aliaj.

De la kavaliroj, kun kiuj li ludis, li konis ĉiun. Ili ĉiuj, ankaŭ li mem, estis honestaj kaj findindaj ludantoj, dume ili ĉiuj, inkluzive de li, en negocoj sufiĉe ofte provis trompi la kontraŭulojn per ĉiuj eblaj artifikoj. Sed ĉe ludo oni devas esti honesta, tio postulas la honoro de kavaliro. En negocoj neniu tiom akuratas, kaj tamen ĉiu restas honorulo. La grupo ludis *Siete y Medio*. Tio estas tre rapida ludo. Ĝis frumatene je la dua *don* Leonardo forludis la tutan monon ricevintan por la muloj. Sed ili daŭrigis la ludadon. Li jam ne havis eĉ unusolan peson por povi ludi plu per ĝi, kun la espero regajni sian monon. Kaj ĉe la ludado neniu kavaliro pruntedonas monon. Tio estis malnova, bone elprovita leĝo.

En La Concordia la viroj ludis en granda ĉambro de la domo de civitano, kiun ili konis. Ĉiuj mastroj havis siajn servknabojn, iliajn servistojn, ĉe si.

Tiuj *muchachos* estis ĉiam ĉe siaj mastroj. Ĉi tie la knaboj proksime kuŝis dormante sur siaj matoj. Kelkaj dormis en la portiko, aliaj dormis en angulo de la ĉambro, en kiu ludis iliaj mastroj. Tio tute ne ĝenis la sinjorojn.

De tempo al tempo mastro per piedo puŝis tiun aŭ tiun el la servknaboj: "Hola, Lazaro, eksaltu, kuru transen kaj frapu la pordon de la kantino, jen dekdu realoj por nova litro da comiteco aĵejo. Nu, ek do, saltu jam, ne hezitu. Niaj gorĝoj estas sekaj."

3/3

Ĉifoje estis ne Lazaro, sed Andrés , kiun puŝis unu el la kavaliroj per piedo. Ĉe tiaj kunvenoj la servknaboj estis la socia komuna proprieto de ĉiuj ĉeestantaj sinjoroj. Tial neniu atentis, kiu alvokis kies servknabon kaj forsendis lin kun komisio.

Andrés revenis kun la botelo da komiteko kaj starigis ĝin sur la tablon.

"Jen, trinku plengorĝon, *muchacho*, diris *don* Laureano, kiu estis sendinta la knabon. Li plenigis glason kaj ŝovis ĝin al Andrés. Tiu eltrinkis ĝin per unu fojo. Tiam li prenis al si per dentpikilo peceton de la distranĉita fromaĝo sur la telero.

La rilato de mastro al sia servknabo en Meksiko ne estas tiel, kiel tiu inter mastro kaj sklavo. Precipe dum vojaĝo la mastro ne estas tro fiera trinki el la sama botelo kiel lia servknabo, tute egale, ĉu ĝi entenas akvon, kafon, brandon, aŭ sodotrinkaĵon. Kaj pri la manĝo validas la samo. Kiam la vetero estas tre frida, la mastro, sin kunruliĝante, envolvas sin en kovraĵon tuj apud sia servknabo, por ke ili reciproke tenu sin varmaj. La mastro dividas sian meleagron sufiĉe honeste kun sia servknabo; kaj tiu detiras per la fingroj de la bulo el maizkaĉo aŭ de la viandopeco tiom, kiom li pensas bezoni por satiĝi. Sed li neniam tuŝas la manĝon de la mastro, eĉ ne kiam li malsatmortus, kiam la mastro ne manĝas samtempe aŭ jam manĝis. Sed, kvankam la *muchacho* trinkis el la sama botelo kiel la mastro, tiu ne havas ian skrupulon, tuj poste piedbati la servknabon, se tiu ne

sufiĉe rapide suprensaltas, por kapti fortrotantan ĉevalon, antaŭ ol ĝi estas tro malproksima. Andrés intencis ree kaŭri en sia angulo, kiam *don* Leonardo rimarkis lin.

"Atentu, *don* Laureano", tuj diris *don* Leonardo, "mi vetas kun vi pri mia muchacho, kiom vi donus por li?"

Don Leonardo havis la ludbankon.

Li rigardis supren, kontrolis la knabon Andrés per rapida rigardo de supre ĝis piede, kiel oni kontrolas ĉevalon, kies aĉeton oni devas decidi en la sama momento.

"Ĉu li parolas la kastilian aŭ nur idiomon?" demandis *don* Leonardo, dum li miksis la ludkartojn.

"Li parolas ambaŭ, kaj li scipovas iom legi kaj skribi", respondis *don* Leonardo.

"Dudek kvin pesojn", *don* Laureano diris per konciza voĉo, kiu klare aludis, ke tio estas la maksimuma sumo, kiun li pretus doni por li.

"*Aceptado*, akceptite", respondis *don* Leonardo.

La kartoj falis, kaj *don* Leonardo malgajnis la ludon.

Li tiris la revolveron el la zono kaj pesis lin en la mano.

Ie aliloke la ludantoj estus suprensaltintaj, por deteni *don* Leonardo de hasta suicido. Sed kvankam ĉiu el la sinjoroj vidis la movon, neniu faris mienon kvazaŭ li estis kaptonta la brakon de sinjoro Leonardo.

Ĉiu estis sufiĉe da filozofa, por diri al si: 'Se li volas mortpafi sin, estas lia afero, tio tute ne koncernas nin. Ni zorgos pri lia deca enterigo, ĉar tio estas nia devo kiel kavaliroj kaj amikoj.'

Sed la sinjoroj estis multe tro bonaj meksikanoj, por ne scii, ke neniu tiel rapide pafmortigas sin. Se li ankoraŭ ne malgajnis sian ranĉon, sian domon kaj la domon de sia bopatro kaj krome ankoraŭ sian plej bonan ĉevalon, ne ekzistas la danĝero de suicido. Meksiko estas multe tro bela por tio, kaj ĉu oni havos en dua vivo la bonŝancon denove surteriĝi en Meksiko, neniukaze estas certa. Tial estas pli bone, se oni konservas, kion oni havas, kaj ne tentas la diojn.

Don Leonardo karesis sian revolveron, kaj tiam li metis lin antaŭ *don* Laureano.

Don Leonardo interrompis la miksadon de la kartoj, demetis ilin kaj rigardis la revolveron, kiel oni rigardas artoverkon. Li pesis lin, svingis lin, rigardis en la tubon, kontrolis la mekanismon kaj diris: "Kalibro 38. *Bueno, muy bueno. All right*, kvindek pesojn."

Unu el la kunludantoj vokis: "Mi donas sesdek por ĝi."

"Tion ankaŭ mi donas", *don* Leonardo diris senemocie. "Ĉu iu proponas pli?" li demandis ĉirkaurigardante.

Neniu proponis pli.

"Bone, sesdek pesojn", *don* Laureano kapjesis al *don* Leonardo.

"*Aceptado*", respondis *don* Leonardo.

"Ĉu vi riskas la sesdek pesojn, aŭ ĉu vi malpliigas la sumon, *don* Leonardo?" demandis *don* Laureano.

"Mi volas vidi la unuan karton, poste mi decidos."

"*Bueno*, kiel vi volas, *amigo*."

Don Leonardo levis la donitan karton. Estis sepo. Li diris:

"Mi ludos la sesdek pesojn."

"Bone", replikis *don* Laureano. "*Otra*, plian karton, aŭ sufiĉas al vi?"

Don Leonardo dum momento pripensis ĝin. La sepo estis tiel favora, ke estus sen senco postuli plian karton. Se li malgajnus la revolveron, restus al li nur la selo, kaj poste nur la ĉevalo. Tiukaze li devus rajdi returne sur prunteprenita ĉevalo, kaj tio estas por kavaliere preskaŭ tiom hontiga kiel devi migri piede, kiel indiano.

Meksikana *caballero* iras piede nur tiam, se lia ĉevalo sub li kolapsis. Piede iri, kie eblas rajdi, eĉ se estus tre klopodige kaj daŭre danĝere por la besto kaj la rajdanto, tion faras nur usonaj esplorvojaĝantoj. Kaj pro tio ili ne estas tre estimataj de meksikanaj kavaliereoj, ankaŭ se tiuj esplorvojaĝantoj sian nomon konigis per siaj libroj en la tuta civilizita mondo.

Don Leonardo meditis ankoraŭ momenton, dume li tiel trapenetre kaj intense rigardis la karton, detiritan jam duone de la kartostako de *don* Laureano, kvazaŭ li esperus vidi ĝian valoron sur la kovroflanko.

Li decidis diri: 'Sufiĉas, gracias.' Sed tute kontraŭvole, li elpuŝis la vortojn: "*Otra*, unu plian."

Oni donis al li la karton. Li tenis ĝin dum momento tiel, kiel li ricevis ĝin, kun la bildo sur la suba flanko, kvazaŭ li timus vidi la karton. Ĉiuj ludantoj rigardis lin, por povi ĝui tute lian streĉitecon. Ludoj estas ja nur pro tio tiel interesaj, ĉar oni ĉiam travivas du streĉojn, la propran kaj tiun de la kunludantoj.

Don Leonardo singarde turnis la karton. Ĉiuj kunludantoj ja nun jam sciis, ke lia unua karto devis estis seso aŭ sepo.

Se li havintus malpli, li ne estus hezitinta postuli novan karton.

Li vidis, ke li ricevis reĝon.

Malkovrante li metis ambaŭ kartojn sur la tablon kaj diris laŭte elspire: "; *Siete y Medio, caballeros*, sep kaj duonan, sinjoroj."

Trankvile, kvazaŭ alia ludfino tute ne eblis, li prenis sian revolveron kaj remetis ĝin en sian pistolan zonon. Li rastis kelkajn centojn da pesoj, kaj krome li gajnis la bankon. Kiu tenas la bankon, ricevas la avantaĝon de duona ludpunkto, kiun li havas pli ol la aliaj kunludantoj.

3/4

Ili daŭrigis la ludadon.

Je la sekvinta tago posttagmeze je la kvina la sinjoroj deklaris, ke nun la tri lastaj ludoj estas disdonataj, kaj ke poste neniu plu rajtos postuli aŭ akcepti revanĉon. Pri tio la sinjoroj interkonsentiĝis, ĉar ili nun ĉiuj tiom lakis, ke ili apenaŭ kapablis plu teni la kartojn kaj jam komencis nombri malĝuste.

Don Leonardo jam regajnis la tutan monon kaj ĉirkaŭ dumil pesojn kaj kelkajn centojn aldone.

Ĉe proksimuma interkalkulado de la gajnitaj kaj malgajnitaj sumoj evidentiĝis, ke neniu el la sinjoroj suferis tro grandajn perdojn. El la du aŭ tri miloj da pesoj, kiujn tiu aŭ tiu malgajnis, oni ne faris tragedion. La

sinjoroj, kiuj malgajnis, jam en duondormo kalkulis, kiom ili devus pliigi la prezojn de la vendendaj varoj, por povi ekvilibrigi la ludoperdon.

Se oni faras la finkalkulon, kutime montriĝas, ke estas malofte la ludantoj, kiuj pagas la perdon. Iu, kiu tute ne partoprenis la ludadon, pagas per sia sango.

3/5

La viroj, duone ŝanceliĝante, ekstaris kaj paŝis en la portikon. La servknaboj, kiuj ĉi tie senokupe sidadis kaj atendis, alsaltis kaj elportis la ĉambroseĝojn, kie la kavaliroj ludis, eksteren en la halon. La viroj sinkis lace sur la seĝojn. Kelkaj somnolis, aliaj interparolis pri dormemigaj banalaĵoj, pli por resti maldormaj, ol por interparoli serioze. Duonan horon post tio la dommastro alvokis la virojn, ke ili bonvolu veni al la *comedor*, en la manĝoĉambron.

Post la vespermanĝo la viroj ekstaris, etendiĝis, kaj ekpaŝis al la stratoj, por vidi, kio okazis intertempe en la mondo: ĉu negocoj estas pli proksimaj al kontrakto, kaj kiun oni povus renkonti, kun kiu interparoli.

Don Laureano foriris kun *don* Leonardo. Ambaŭ loĝis en la sama gastejo.

Kiam ili eliris la pordegon, tie staris Andrés, kiu apogis sin al angulfoŝto, interbabilante kun alia servknabo, kiu same atendis sian sinjoron.

Don Laureano tuŝetis ŝultron de Andrés kaj diris: "Kiel vi nomiĝas, *hijito*, fileto mia?"

"Andrés Ugalde, *su servidor*, je via servo, *señor*", respondis la knabo.

"Do Andrés", diris *don* Laureano. "Ĉu vi jam iam laboris kun bovoj?"

"Ne, *señor*", rediris la knabo.

"Tio ne estas tiom malfacila", *don* Laureano daŭrigis.

Tion vi lernos baldaŭ. Vi estas forta junulo kaj havas tre prudentan vizaĝon. Mi pensas, ke vi sukcesos ĉe mi. Tion ni baldaŭ vidos. Vi scias kompreneble, ke vi nun estas mia *muchacho*."

Andrés rigardis *don* Leonardon kaj diris: "Kun via tre afabla permeso, patrono, sed mi apartenas al *don* Leonardo."

Don Laureano turnis la kapon, rigardis al *don* Leonardo kaj diris: "*Don* Leonardo, ĉu vi ne diris al li, ke li nun estas ĉe mi?"

Pro tiu demando *don* Leonardo memoris kiel en sonĝo, ke li vetis la knabon kaj malgajnis lin. Kiam li riskis la revolveron kaj poste regajnis ĝin, li tre rapide reprenis la revolveron kaj ŝovis ĝin en la pistolan zonon. Tion li faris pli rapide ol la kunrastadon de la mono gajnita en la sama ludo. En tiu ludo li gajnis ankaŭ la bankon, kiel li nun eĉ pli bone memoris. Kaj de tiam li pensis ĉiam nur pri la mono, kiun li malgajnis kaj intencis regajni. Sed, ke li perdis la knabon, tion li absolute forgesis. Alie li estus postulinta de *don* Laureano, kiam tiu ĉirkaŭ tagmezo, preskaŭ sen centavo en la poŝo, jam komencis ludi anstataŭ per mono per personaj kunportitaj aĵoj, ke liunue vetu kun li pri la knabo, por tiel ebligi regajni lin.

Sed la ludo nun estis farita. *Don* Laureano ne devis redoni la knabon, ankaŭ ne post repago de la dudek kvin pesoĵoj, vetitaj por li.

En Meksiko ne ekzistas komerco de homoj; neniu homo aĉeteblas, neniu homo vendeblas. La konstitucio malpermesas tion, kaj la konstitucio solene deklaras ĉiun enloĝanton de la respubliko kiel liberan, sendependan, netuŝeblan homon, je kiu nur la propra patro, la polico, la prokuroro kaj la ŝtato, sub certaj kondiĉoj, havas korpajn rajtojn. Tial *don* Leonardo post la preterlaso povis rebonigi tion neniel. Li ne povis oferti al *don* Laureano dudek kvin aŭ eĉ kvindek pesoĵojn. Tio estus estinta aĉeto de homo. Kaj lin kaj *don* Laureanon, ambaŭ, oni estus povinta kondamni je severaj prizonaj punoj. Krome ili ambaŭ estis bonaj kaj ortodoksaj kristanoj, por kiuj estus peko vendi kristanon, ankaŭ se estus nur indiano. Ambaŭ, ankaŭ kiel kavaliroj kaj meksikanoj, estus hontintaj oferti aŭ eĉ akcepti monon por kunloĝanto de la respubliko kaj tiel trakti la proprajn samlandanojn kiel varon. En ĉiu kazo estus rompo de la bona moro kaj de ĉia kutimo.

Sed la moralo estas tiel komplika, kaj ne nur en Meksiko, ke oni konsideras tion ne kiel ion maldecan, nepermesitan aŭ fian, se sinjoroj ĉe ludo riskas la proprajn de siaj edzinoj, infanoj aŭ gepatroj, kaj ke oni akceptas, se sinjoroj vetas kun iu pri la korpa honoro de sia edzino aŭ de la filino aŭ de la amatino, kiam mankas eĉ centavo kiel havo, por povi ludi plu.

Tamen, en tiu kazo la moralo estis tre sobra. Andrés estis peono, kiu apartenas al la bieno kiel movebla havaĵo. Kvankam li ne vendeblis pro la konstitucio, li tamen

laŭrajte estis interŝanĝebla inter la mastroj. La peonon oni ĉe tio ne demandis, ĉu li deziras havi la novan mastron, ĉu ne. Li estis tiel bonege edukita de la eklezio kaj de la bienegaj posedantoj, ke li eĉ ne konsiderus tion per nura penso, diri eĉ riproĉan vorton kontraŭ la interŝanĝado. Tio estus malobeemo. Kaj neniu peono havas la rajton esti malobeema.

Al la peonoj la bienulo estis malpli fidela ol al siaj preferataj ĉevaloj. Kaj al Andrés *don* Leonardo estis malpli fidela ol al duona centavo. Alveninte hejme, li tuj havigis al si alian knabon de la bopatra bieno.

Li diris dormeme: "Jes, tio estas prava, Andrés . Vi estas nun la *muchacho* de *don* Laureano."

Per tio la incidento estis finita por li. Li daŭrigis la interparoladon, kie li estis interrompita. Pri ludoperdoj oni ne funebras kaj oni ne priploras ilin. Kavaliere estas ĉiam grandanima.

3/6

Semajnon poste *don* Leonardo revenis hejmen al Tenejapa. Lia akompaninto estis ekde La Concordia servoknabo, kiun li luprenis por la vojaĝo. Li pagis salajron al li kaj resendis lin.

Doña Emilia ne tuj demandis pro Andrés. Ŝi supozis, ke Andrés havas iun komision kaj venos pli poste. Se viro kaj ino post tri aŭ kvar semajnoj revidas unu la alian, kaj ili ankoraŭ ne tro enuas en la edzeco, ili kutime interparolas pri aliaj aferoj, kiuj ŝajnas al ili pli gravaj kaj pli agrablaj

ol la aktuala restado de indiana *muchacho*.

Sed kiam du tagoj estis pasintaj kaj Andrés ankoraŭ ne alvenis, *doña* Emilia demandis la edzon: "Cetere, kie estas Andrés? Mi tute ne vidis lin ĝis nun."

Dum momento *don* Leonardo intencis diri: 'La knabo havis akcidenton survoje. Piedbatis lin mulo, kaj ni devis enterigi lin.'

Tio estis, kion *don* Leonardo elpensis survoje. Sed dironte tion, li trovis ĝin stulta. Tial li rimarkis indiferente: "La knabo? Do tiu? Li perdis tri mulojn survoje, kostis tagojn kaj monon al ni kapti la mulojn. Ili estis tute elĉerpitaj. Mi ne scias, kiu diablo lin subite rajdis. Li ne plu uzeblas. Ankaŭ ribelema kaj impertinenta li fariĝis al mi. En La Concordia li forkuris. Al kelkaj aliaj servknaboj li diris, ke li iros al Tapachula, kie li povus perlabori multe da mono. Mi ne postkuris lin. Se li emas foriri, li ja tamen forkuros. Tio estas la danko, ke mi ne ŝparis penojn je li. Ni skribu vian patron, ke li sendu alian taŭgan knabon de la bieno."

Ĉar la edzino ĝuste en tiu momnto trovis la ĉirkaŭbrakojn de sia edzo precipe dolĉaj, kiel tio ofte okazas kiel sekvo de pli longa disiro interrompinta agrablajn kutimojn, ŝi ne emis kvereli. Tio estas malhelpema ĉe dolĉaj revidaj solenaĵoj. Tial ŝi ne plu diris ion pri tio. Oni forgesis la knabon Andrés. La nova knabo, sendita de *don* Arnulfo, bone alkutimiĝis. Ĉar li, ĵus veninta de la bieno, tre obeis kaj tre humilis, kaj ĉiumatene humile kisis la manojn de sia mastro kaj de sia mastrino, kiel li kutimiĝis al tio en la bieno, *doña* Emilia kaj *don* Leonardo interkonsentis, ke la nova knabo estas pli bona, pli laborema, pli komplezema, pli obeema, pli fidela, pli honesta kaj pli fidinda ol Andrés.

Don Laureano Figueroa estis komisionero, io tia, kia komerca agento. Li loĝis en Chiapa de Corso.

Li estis la reprezentanto de ducent ĝis tricent komercaj entreprenoj en Meksiko, Puebla, Monterrey, Usono, Hispanio, Francio kaj en kelkaj pliaj landoj, pri kiuj li sciis nenion krom la nomon.

En lia distrikto li estis la ĝenerala agento por kudromaŝinoj, por sengrajnigaj maŝinoj por maizo, por porcelanaj varoj, porgudritaj kartontegmentoj, por ondolado, petrolo, skribmaŝinoj, hispanaj pulvofusiloj ŝarĝendaj tra la tubobuŝo, florsemajoj, dornodrato, gazetoj, ĵurnaloj, botelaj bieroj, vinoj kaj cigaredoj. Li transprenis frajtojn kaj ekspedojn al ĉiuj punktoj de la ter globo, kiel legeblis sur la kapo de liaj leterfolioj. Li aĉetis kaj vendis terposedaĵojn, domojn kaj hipotekojn. Li estis pli bone konata en ĉiu urbeto de la federacia ŝtato ol la guberniestro aŭ la politikaj ĉefoj. Ekzistis en la ŝtato neniu loko kun meksikanaj enloĝantoj, kie ne en ĉiuj vendejoj, en ĉiuj *fondas*, en ĉiuj hoteloj kaj en ĉiuj oficejoj estis videbla surmura kalendaro kun bildo de multkolora kaj mirinde bela pejzaĝo de speco, kiel oni trovas ĝin en Meksiko nenie. Super tiu bela pejzaĝo, diklitere presita, troviĝis lia nomo, kaj la pejzaĝo havis kadron el la presitaj nomoj de ĉiuj ĉi aĵoj, kiujn li reprezentis kiel ĝenerala agento.

Ke *don* Laureano kiel ĝenerala agento reprezentis tiom da firmoj, oni ne rigardu kiel ion ridindan. Se li estus reprezentinta kiel agento nur unu grandan firmon, li

mortintus pro malsato. Li estis la ĝenerala agento de mondfama pianfabriko en Nov-Jorko. Dum tri jaroj li sukcesis vendi tutan pianon. Sed li havis, kiel li skribis al la firmo, la motivitan esperon vendi plian pianon ene de du jaroj, ĉar novebakita geedza paro jam de monatoj intencas aĉeti iun. Kudromaŝinoj vendiĝis iom pli rapide; sed ankaŭ tiu komerco estis trista afero. Li havis grandan fidon pri bonaj negocoj kun skribmaŝinoj. Skribmaŝinoj ĝuste komencis koniĝi ĉe la negocistoj de la federacia ŝtato, kiuj ekuzis ilin. Li amike rilatis kun la politikaj ĉefoj, kaj li esperis provizi ĉiujn oficejojn de la ŝtato per skribmaŝinoj.

Lia plej grava negoco estis kompreneble la ekspedado, la transporta entrepreno estis la sekura ĉiutaga pano por li, la bazo de lia tuta ekonomia ekzistado.

Li havis kvardek ĉarojn, kiuj moviĝadis inter Arriaga kaj Balún-Canán. Ĉar li kaj la familio, al kiu li apartenis, estis bone konataj en la ŝtato, kaj ĉar li mem havis la reputacion esti nepre fidinda kaj honora, neniam mankis al li frajtaj komisioj. Al liaj karavanoj oni konfidis ne nur multvalorajn frajtojn kaj transportojn de mono, sed ankaŭ sole veturantajn inojn kaj unuopajn infanojn, senditajn al iuj parencoj aŭ en lernejon. Ĉie oni sciis, ke liaj ĉaristoj, kiam ili devas defendi la konfiditajn frajtaĵojn, riskas la propran vivon kontraŭ banditoj aŭ kontraŭ katastrofoj de la naturo.

4/2

Andrés ne rompis al si la kapon pri tio, kial oni transigis

lin tiel senceremonie kaj sen demando pri lia opinio de unu mastro al la alia. Tio estus estinta sen utilo kaj ne ŝanĝus ion je la faktoj. La mastroj inter si interŝanĝis ja ankaŭ azenojn, ĉevalojn kaj mulojn. Demandis neniu, ĉu ĉevalo volis iri al la nova mastro aŭ ne, kaj neniu deziris scii, kiel plaĉas al ĝi.

Andrés eĉ ne ekpensis, diri ion pri tio. Ankoraŭ multe malpli envenis en lian kapon, ke li eble povus havi eĉ la rajton diri jes aŭ ne pri afero, pri kiu la mastroj jam interkonsentis. Ke ekzistas homaj rajtoj aŭ io tia, li ne sciis. Li sciis nur tion, kaj tion li sciis ekde la infaneco: peono devas obei. Kie en la tuta mondo oni permesas al soldato diri ion kontraŭ tio, se la superulo sendas lin en militaj- aŭ pacaj tempoj en marĉon, kie povas okazi, ke li sinkas kaj mortaĉas?

Obeo estas la unua devo de soldato; kaj des pli la obeo estas la unua kaj plej grava devo de peono. La soldaton oni sendas al Flandrio ĉu plaĉas al li aŭ ne; kaj liaj mastroj lin interŝanĝas. Hodiaŭ li batalas kaj sangas por la bonfarto de la angloj, morgaŭ por la rajto de la francoj provizi la mondon per komplezemaj inoj, kaj postmorgaŭ li batalas por la demokratio de ĉiuj landoj kaj por la rajto pri memdecido de la malgrandaj nacioj, kiuj havas kriplan propran lingvon kaj nekriplan ambicion fare de siaj profitavidaj kapitalistoj. Se la obeo de la proletoj ekŝanceliĝas, ektemas la fundamentoj de la ŝtato kaj la ribelo kaŭriĝas por la eksalto. Ĉiuj leĝoj de la naturo ekribelus kaj konfuziĝus, se bienulo, kiam ajn, subite havus la ideon demandi peonon: '*Hijito mío, cómo te gusta, kiel plaĉas al vi, fileto mia?*'

Andrés ankaŭ neniam atendis de lia patrono, ke tiu

demandos lian opinion. Li faris, kion oni ordonis al li. Ne pli kaj ne malpli. Li povintus rifuzi, se lia mastro lin estus ordoninta sin pendigi je la plej proksima arbo; ĉar tio estus kontraŭ la leĝoj de la eklezio. Kontraŭe al tio ne estis kontraŭ la leĝoj de la eklezio, kiam oni ordonis al li, ke li toleru sian skurĝadon aŭ lasu enfermi siajn manojn kaj piedojn kun kurbigita korpo en la aperturoj de forta duparta tabulo, el kiu li ne povas liberiĝi plu. La eklezio instruis lin, ke tie, kie ne estas obeo al la mastro, destinita de Dio al li, ankaŭ ne atendeblas la obeo al Dio kaj la Sankta Patro. Nur se la obeo sur ĉiuj vojoj estas sekurigita kaj tre bone sekurigita, la obeo estas sekurigita ankaŭ por Dio kaj la eklezio. Tion oni tuj de la komenco devas enigi en la sangon.

Kio eble vere tuŝis la knabon Andrés ĉe la tuta komerco, estis nur tio, ke oni transigis lin el kutima vivo en novan. Se oni ĵetas iun kontraŭ lia volo el malnova kutimo en novan, tio estas plej ofte doloriga.

4/3

Jam sur la vojaĝo al la loĝejo de *don* Leonardo Andrés rimarkis, ke estas multe pli agrable servi por la nova mastro ol por la antaŭa.

Don Laureano sciis nenion pri la intima vivo de bieno. Li sciis, ke bieno havas peonojn; sed li ne sciis, kia severa disciplino, ja tiraneco, regas sur la bienoj. Kiam li foje pro negocoj estis gasto sur bieno, li ne ricevis la okazon ĵeti pli proksiman rigardon al la efektivaj rilatoj de la proletaro

en bieno. Li ankaŭ ne interesiĝis pri tio. Ne estis lia afero tie fari studojn. Li volis fari negocojn kaj volis havi la bienulon kiel daŭran amikon.

Don Laureano estis negocisto. Kaj li traktis ĉiujn siajn ĉaristojn kaj *muchachos* laŭ la ora principo de ĉiuj bonaj negocistoj: Se vi povas, profitu, sed aliajn ne incitu! Pro riĉa sperto li sciis, ke tia principo, se ĉiuj negocistoj konsideras ĝin, estas nur favora al ĉia negoco, komerco kaj trafiko. Estas vere, ke ĉiuj liaj laboristoj vivis simplan kaj severan vivon. Sed, se ili komparis sian vivon kun tiu de la peonoj kaj kun tiu de multaj aliaj proletoj, ĝi ŝajnis al ili eltenebla. Laborilforĝisto en fabriko en Dayton, kiu perlaboras tridek dolarojn po monato, kaj kiu ĉeokaze aŭdas pri laboristo de tekstila fabriko en Gastono, kaj ke tiu perlaboras nur dekunu dolarojn po monato, koncedas: "Damne, mi ja ĝuste ankoraŭ sukcesas iel trabarakti tra la vivo, sufiĉe aĉe traktate kaj ĉasate, kun miaj kvar neobeemaj infanoj; sed rigardu tiun bedaŭrindan *son of a gun* en Gaston kun siaj dekunu arĝentaj taleroj po semajno kaj kun ok infanoj sur la nuko. Ĉe la ĉielaj trombonistoj, mi tamen ne volas enesti en lia felo, kiom mi kontentas, ke mi havas tridek da po semajno. Ĝi ne sufiĉas por vivi kaj ne por morti, tio estas ĝusta, sed kiel la povra hundeto en Gaston kun siaj nuraj dekunu arĝenteroj tion eltenas, tio estas por mi la plej granda mondmiraklo sur la tuta ter globo."

La homoj, kiuj laboris ĉe sinjoro Laureano, estis liberaj viroj. Kiam ili kun la ĉaro alvenis en la korto de sia mastro, ili povis diri: "Aŭskultu, patrono, mi volas foriri, mi volas serĉi ion alian." Tiam, se li estis bona kaj fidinda ĉaristo, *don* Laureano diris: "Kial vi volas foriri, Juliano? Vi estas nun jam kvar jarojn ĉe mi. Ni ĉiam bone

akordiĝis. *Bueno*, mi donas al vi duonan realon pli po tago."

La ĉaristo eble restis kaj ricevis duonan realon pli po tago kaj li estis kontenta. Aŭ li ne restis kaj iris sian vojon. *Don* Laureano ne devigis lin resti, kiam li nepre volis foriri. La viro estis libera.

Komprenoble li tre rapide lernis, multe pli rapide ol li antaŭe supozis, ke la libero, rigardata pli precize kaj ĉe taglumo, havis tre malmulte da libero je si, ĉar li trovis entrepreniston, kiu malpli pagis al li, kiu pli rigore laborigis lin, kaj kiu lin traktis hontinde. Sed ĉar tio ne satigus lin plenigi la stomakon per pluveroj, kiuj gutis al li en la vaste malfermitan buŝon, li devis servi al la mastro, kiu promesis monon al li por lia laboro, por povi aĉeti *tortillas* kaj *frijoles*. Per tiu ĉirkaŭvojo la libera ĉaristo lernis la saĝon, ke libero kaj la libera elekto de la loĝejo estas belaj vortoj, kreitaj por agrable vuali la nudan fasadon de krudaj ekonomiaj kondiĉoj.

Tiel okazis, se oni sekvis la aferojn kaj rilatojn ĝis la sobra finrezulto, ke la liberaj ĉaristoj ĉe sia mastro same tiel fidele kaj fidinde eltenis kiel la peonoj ĉe sia bienulo. La ĉaristoj sciis, ke ili estas liberaj viroj, kiuj povas foriri kiam kaj kien ili volas. La peonoj sciis, ke ili ne estas liberaj viroj kaj ne havas la rajton foriri, kiam kaj kien ili volas. Sed, se oni analizis ĝis la finpunkto la ekonomiajn kondiĉojn, sub kiuj ili devis vivi, montriĝis, ke ambaŭ kaptiĝis en la sama marĉo. Nur, ke la marĉo de unu grupo ne havis la nomon de la marĉo de la alia grupo.

La bienposedantoj faris pli grandan profiton, se ili daŭrigis la peonan sistemon, kaj la ceteraj mastroj faris pli da mono, se ili laborigis liberajn virojn por si.

La mallibera peono faris nur tion, kion oni ordonis al li. Li transcedis la pensadon al sia patrono, kaj per tio li transigis al sia patrono ĉian respondecon por la rezulto de la ordonoj.

La libera ĉaristo devis mem pensi kaj devis mem transpreni la respondecon por tio, kion li faras. Se li farus strikte nur tion, kion oni ordonis al li, se li de unu kilometro de la vojo ĝis la alia ne mem pripensus, kiel li plej bone kaj plej rapide antaŭenvenu kun sia ĉaro, neniam atingus iu ĉaro kun frajtaĵoj la celokon.

Bieno en la stato, en kiu ĝi troviĝas de kvarcent jaroj, povas ekzisti en tiu stato nur helpe de la peonoj. Ekspedada entrepreno povas prosperi nur kun laboristoj, kiujn oni persvadas, ke ili estas liberaj. Sistemo kun liberaj laboristoj, kie oni povas ŝarĝi la liberajn laboristojn per respondeco, kaj kie la mastro prenas al si la rajton respondecigi la laboriston je la salajro, per dekalkulo kaj punoj, se tiu laboristo eraras kiel respondeculo, estas pli favora por la profito ol la peona sistemo. Tiu estas la sola kaŭzo, kial oni forigas la sklavecon surtere. Reformuloj kaj filantropoj ĉiam malfruas jarcenton je sia tempo. Ili atingas ĉiam nur tion, kio estas favora al progresinta kapitalisma ekonomio. Ne pli. Tiel, kiel respublikana regosistemo sekuras kontraŭ la atakoj de la monarkistoj nur tiukaze, se ĝi ebligas atingi ankoraŭ pliajn celojn al la ĝenerala ekonomia vivo kaj promesas pli grandajn profitojn ol la monarkia sistemo. Teorioj kaj idealoj, kiuj celas la socian vivon de la homoj, havas la eblecon de realiĝo nur en tiu kazo, se ili garantias pli grandan sekurecon por la ĉiutaga pano. Ĉiuj ceteraj ideoj, ankaŭ se ili aspektas kiom ajn belaj, devas resti en libroj, broŝuroj kaj flugfolioj. En kunvenoj ili

kapablas vekki flamiĝantan entuziasmon, sed la sobra grizo de la morgaŭa mateno sufokas ankaŭ la plej grandan entuziasmon de tiuj, kiuj volas satmanĝi kaj kiuj devas satmanĝi, por ke ili povu vivi plu.

4/4

Andrés rajdis apud *don* Laureano sur la vojo. La Providencia, kie ili tranoktis, troviĝis jam malantaŭ ili.

"Do, vi ankoraŭ ne laboris kun bovoj, Andrés?" demandis *don* Leonardo, ekbruligante cigaredon kaj prezentis al la knabo la cigaredopaketon, por ke li eltiru unu el ili.

"Ne, patrono, *don* Leonardo ne havas bovojn kaj ankaŭ ne ĉarojn. Ĉaroj ne povas veturi sur la vojoj de Tenejapa ĝis Jovel aŭ sur la vojoj ĝis Tsimajovel kaj supren ĝis Bilja. La vojoj estas tro malvastaj, tro ŝlimaj, tro montaj kaj ofte tro plenaj de ŝtonoj. Tie ni nur uzis transportmulojn, kaj eĉ muloj ne uzebliis sur multaj vojoj, ĉar ili abrupte finiĝas kaj descendas en abismojn. Tie nur portistoj uzebliis."

"Mi konas kelkajn vojojn tie supre", diris *don* Leonardo, "ofte mi estis tie pro negocoj. Tutajn mejlojn oni devas gvidi surpiede la ĉevalon, se oni ne volas perdi ĝin kaj rompi al si la nukon. Ĉu ankaŭ sur la bieno ne estis bovoj?"

"Nur en gregoj, sinjoro, por la vendo. Kaj oni pelis ilin kiel liberajn gregojn supren al Juan Bautista kaj Frontera, kiam la patrono sendis ilin sur la foirojn en Tabasco."

"Tio faras nenion, *muchacho*, diris *don* Leonardo. "Tion vi baldaŭ lernos. Tio ne komplikas. Ŝajnas al mi, ke vi estas inteligenta kaj lernema ulo. Vi baldaŭ lernos kiel oni aljugigas kaj jungas la bovojn. Kaj se vi dum certa tempo veturos en la ĉarokaravano kun miaj spertaj ĉaristoj, vi baldaŭ lernos scii la vojon kaj ĉiujn artifikojn."

"Certe, patrono."

"La laboro ne estas tiom fortostreĉa, kiel ĝi ŝajnas, knabo", instruis lin la mastro. "Se la frajto estas ŝarĝita, vi preskaŭ ne havas laboron. La bestoj konas la vojon pli bone ol la *muchachos*. Ili iras eĉ en la plej nigra nokto sen gvidado. Kompreneble, tie, kie la vojoj aĉas, iam kaj iam estas multe da laboro. Jen via interveno necesas. Jen vi devas ĵeti vian pezon sur la spokojn de la ĉarradoj. Kaj kelkfoje oni devas levi ĉaron el truo, ŝtonojn kaj palisojn oni devas ŝtopi en la kavojn por ebenigi la vojon. Se vi bone atentis, kaj ne dormas sidante, vi nur tre malofte havos rompitan radakson. Ankaŭ tio faras laboron. Sed tio tiam estus viva propra kulpo. Estus puno por vi, ĉar vi dormis kaj malatentis.

"Mi certe bone atentis."

"Mi certas, ke tre plaĉos al vi. Vi koniĝos al multaj vojoj, vidos multajn lokojn kaj urbojn. Vi ofte malsupreniros ĝis la fervojo kaj ĉiam havos *compañeros*, kamaradojn kaj akompanantojn. De tempo al tempo vi havas familiojn en la ĉaro. Tiam vi jam foje rikoltos duonon de peso kiel trinkmonon, se vi afablas al la homoj kaj montriĝas servema. Mi havas nenion ankaŭ kontraŭ tio, se miaj *muchachos* ĉeokaze kunprenas kroman frajtpaketon de unu loko al alia aŭ permesas vojaĝanton sursidi dum vojtago. La dudek aŭ tridek centavoj, pagataj por tio,

estas por vi. Tion mi ne kalkulas tiel severe."

"*Muchas, gracias, señor, mi tre dankas al vi, sinjoro.*"

"Jes, sed nun pri la salajro, Andrés . Tion ni prefere tuj klarigu inter ni, por ke ni sciu, kie ni staras. Kiom pagis *don* Leonardo al vi po tago?"

"*Don* Leonardo al mi ne pagis salajron", diris la knabo konforme al la vero.

"Tio ne eblas ĉe mi", klarigis *don* Laureano. "Ĉiu, kiu faras sian laboron, valoras sian salajron. Tio estas mia devizo. Por mi neniuj laboras sen pago. Ĉiun laboron mi pagas. Ĉe mi ne estas peonoj kaj sklavo. Ankaŭ laboristo deziras vivi kaj celas prosperon. Mi havis karavanestron, *encargado*, kiu laboris dekok jarojn por mi. Nun li havas belan vendejon en Suchiapa. Kaj aliulo, laborinta ĉe mi dekkvin jarojn, posedas nun tre belan *ranchito*, ranĉeton en Alcala. Tiuj homoj ne drinkis, bone laboris kaj ĉiam ŝparis sian monon. Mi volas, ke miaj *muchachos* prosperu kaj ne laboru dum la tuta vivo por fremdaj homoj. Anastasio, kiu havas la vendejon en Suchiapa, ricevas la tutan stokon de la varoj, kiujn li vendas en sia vendejo, de mi je kredito. Kaj li pagas ĉiam ĝustatempe. *Muchachos*, laborintaj por mi, kaj kiuj honeste kaj fidele al mi servis, trovas ĉe mi dum sia tuta vivo helpon kaj subtenon. Mi forgesas neniun el miaj viroj."

Ĉio estis tute prava, kion *don* Laureano diris. Neniu vorto estis troigita. Kiam la viroj tro oldiĝis, por esti bonaj ĉaristoj - ĉar la vivo de ĉaristo estas fortoraba, kiel Andrés baldaŭ estis ekscionta,- *don* Laureano helpis al ili fondi iun malgrandan vendejon. Ili tiam estis liaj plej bonaj klientoj kaj servis lin samtempe kiel subagentoj en la

distriktoj, kie ili sin establis. Kaj ili bonege servis al li kiel informantoj pri aliaj komercistoj en la proksimo kaj donis bonajn konsilojn pri novaj terposedantoj kaj pri ties bezono je maŝinoj kaj varoj. Li bone sciis kiel organizi kaj plivastigi siajn negocojn.

"Kiel mi jam diris, por mi neniu senpage devas labori. Mi jam pensis pri via salajro. Mi donas al vi potage unu realon kaj du trionajn, do dudek centavojn. Tio faras po monato ses pesojn. Tio estas bona salajro."

"*Muchas gracias*, patrono." Por Andrés la salajro certe estis tre bona; ĉar li ricevis ĝis tiam tute ne salajron.

Ses pesoj, mezuritaj je liaj bezonoj, estis tre granda sumo.

"Kompreneble vi havas ŝuldon, Andrés, kiun vi antaŭe devos partopagi al mi."

"Kiun ŝuldon, patrono?" demandis Andrés. "Mi aĉetis nenion."

"Tio estas prava, *muchacho*, vi aĉetis nenion. Sed mi devas diri al vi, ke *don* Leonardo ĉe la kartludo malgajnis al mi dudek kvin pesojn. Kaj tiujn dudek kvin pesojn vi nature devas pagi."

"Jes, sinjoro."

"Tion faras - atendu momenton." *Don* Laureano kalkulis laŭte murmurante. "Jes, tio faras dudek centavojn en unu peso, tio faras kvin, kaj en dudek kvin pesoj, tio estas cent dudek kvin. Tio estas do cent dudek kvin tagoj. Tio faras do cent dudek kvin tagojn, kiujn vi devos labori, antaŭ ol mi povos pagi al vi la salajron efektive, do kontante. Kompreneble, mi ne estas tirano. Se vi bezonos ion, diru tion al mi, kaj mi donos al vi antaŭpagon da tri aŭ kvin

pesoj, kiujn ni poste dekalkulos."

"Jes, sinjoro."

"Tion vi ja komprenas, Andrés, ĉu?"

"Jes, sinjoro."

"Sekve ni interkonsentiĝis?"

"Jes, sinjoro."

"Kompreneble vi ricevas la manĝon. Vi ĉiuj ricevas por la vojo viajn porciojn de faboj, salo, sukero, kafo, rizo, sekigita fiŝo, sekigita viando, de tempo al tempo ladujeton da sardinoj, kaj vi ricevas la monon por la manĝoj kaj trinkaĵoj, por ke vi povu aĉeti *tortillas* sur la vojo. De miaj ĉaristoj ankoraŭ neniu iam malsatmortis. Kaj se ili ne disipis la monon por *tequila* kaj komiteko, ili ĉiam ŝparis sian monon kaj plibonigis sian staton en la mondo."

"Jes, sinjoro."

"Tio estas kompreneble klara al vi, ke vi ne rajtas forkuri, ĝis via kulpo de dudek kvin pesoj estas plene pagita, kaj se vi ricevis de mi antaŭpagon, tio kompreneble ankaŭ estas ŝuldo, kiun vi devas pagi, antaŭ ol vi povus pensi pri tio serĉi alian patronon aŭ eĉ forkuri al Gvatemalio. Tie en Gvatemalio la *muchachos* vivas eĉ multe pli mizerege ol nur pli mizere. Ja ne kredu tion, kiam ekzemple vagabondantaj *muchachos* en Arriaga volas rakonti al vi, ke oni multe perlaboras sur la plantejoj en Gvatemalio. Tio estas malicaj mensogoj de la vagabondoj, kiuj ĉirkaŭvagas en Arriaga, Tonalá kaj en Tapachula. Restu en via patrolando, Andrés, servu al via mastro fidele kaj lojale, tiel nenio mankos al vi. La *patria, tu pais propio*, en la propra lando estas ĉiam plej bone kaj sekure en la

vivo, tie vi estas inter viaj kaj neniam malsatmortos. Mi estas plene konvinkita, nun rigardante vin, ke vi estos bona kaj fidela ĉaristo."

"Mi ege klopodos, patrono."

"Tion mi vere esperas, Andrés. Kiel ĉaristo vi havas tre respondecan laboron. Se eble eĉ okazas, ke varoj el via ĉaro perdiĝas, ke oni ŝtelas ilin de vi, aŭ ke ili forbrulas, aŭ, ke ili falas en abismojn, vi kompreneble devas anstataŭi ĉion. Tion mi tiam devas dekalkuli de via salajro, kaj vi havos ŝuldon ĉe mi. Sed, se vi bone atentos, io tia ne povas okazi."

"Mi bone atentos, patrono, ke neniu varo perdiĝu."

"Tion mi scias, vi estas fidinda knabo, Andrés."

" Ili ankoraŭ dum iom da tempo lante rajdis. Tiam *don* Laureano forĵetis la cigaredostumpon kaj diris: "Nun ni iom ektrotu, por ke ni venu antaŭen."

5/1

Ŝanceliĝante kaj pumpumante la ĉarokaravano sin treniĝis sur la dekkvin kilometrojn longa vojo de Chiapa de Corso ĝis supren al la altmontara pasejo El Calvario. Tiu pasejo kondukis super transen de Cerro de Chiapa, la plej altan punkton de la kruta rokmontara ĉeno Sierra, kiu etendiĝas longe inter Chiapa de Corso kaj Ixtapa kaj disigas la tropikan malaltan ebenaĵon Tŭtla Gutierrez de la frideta alta regiono La Mesa de Las Casas.

La altmontara pasejo El Calvario havis spite al sia tiel pia kaj tiel katolika nomo diable malbonan reputacion. Li estis vojo plena de suferoj en ĉiu ajn rilato, kiu penseblis. Vojo de suferoj por vojaĝantoj de ĉia maniero kaj de ĉiu speco; por vojaĝantoj, kiuj iris piede, rajdis sur ĉevaloj aŭ sur la dorso de muloj. Ne malpli ĝi estis vojo de suferoj por la indiĝenaj portistoj, kiuj devis pene porti pezajn ŝarĝojn de varoj, aŭ de portokorboj, en kiuj sidis vojaĝantaj inoj aŭ oldaj, ne rajdkapablaj viroj. Korpulentaj inoj, sufiĉe ofte portendaj, pezis cent tridek ĝis cent kvindek kilogramojn. Kaj eĉ pli la pasejo estis vojo de suferoj por la gvidantoj de la ĉaroj aŭ por la pelistoj de pakbestaj karavanoj.

Ne estante tiel stoikaj kiel la indiĝenaj portistoj, kiuj silente kaj persiste trotis alten per facilaj kaj balanciĝantaj paŝoj, tiuj gvidantoj forlasintaj antaŭ horo la afablan urbeton Chiapa de Corso nestigitan en la eterna verde de la palmoj kaj de la bananaj arboj, komencis sakri. Ju pli krute kaj komplike iĝis la vojo, des pli detale kaj sovaĝe fariĝis la sakroj.

Tiuj ĉarogvidantoj kaj mulopelistoj forĵuris kaj malbenis sur tiu ĉi vojo la proprajn animojn kaj la animojn de siaj patrinoj, ili malbenis siajn naskigintojn kaj ili malbenis la tagon, kiam oni naskis ilin, kaj des pli ili malbenis la tagon, kiu faris el ili ĉarogvidanton. Ili malbenis per kriantaj voĉoj la Dion en la ĉielo kaj la Sanktan Virgulinon, kaj kiel kromdonon ili deziris, ke ĉiuj sanktuloj de la eklezio venu en la inferon. Ĉe ĉiu vojkurbiĝo de la vojo ili promesis sian animon kaj tiun de ĉiu el siaj infanoj al la diablo, se tiu bonŝance pasigus ilin sen rompita rado aŭ rompita akso, sen falo de la tirbovoj en la profundajn abismojn, sen malsuprenĝitado de

pakbestoj de la vojo en la multfenditajn ravinojn.

Supre sur la kalvaria monto staris granda ligna kruco, de la vetero atakita, en alta ŝtonamaso, sur kiu kuŝis montoj de velkintaj floroj. Kaj se la ĉaristoj kaj mulopelistoj atingis la krucon, tiam ili ĉiuj demetis la grandan de fulmotondroj distaŭzitan bastĉapelon, faris tri genufleksojn kaj sin krucosignis. Per tio ili denove estis akceptitaj en la aro de la kredantoj kaj piuloj, kaj la diablo ne plu havis potencon pri ili kaj pri iliaj animoj; ĉar Dio kaj la Benata Virgulino grandanime pardonpetas al la pekinto, kiu reiras plena de pento al la laŭdokantoj kaj konsekritaj krucoj, kaj ĉar Tiu, kiu kreis montojn, ravinojn, riverojn, marĉojn kaj lagojn, transprenis la respondecon por ĉio, kio pro tiuj liaj kreitaĵoj okazas kaj kion oni faras pro ili. Suprenveni sur la altmontaran pasejon ili ja nepre devis, kaj ĉu ilin helpas ĉe tio Dio aŭ la Sankta Virgulino aŭ la diablo, tio estis fakte egale al ili, se ili nur supre alvenas kun siaj ĉaroj, siaj bestoj, siaj ŝarĝoj kaj siaj varoj.

Post la atingado de la kruco la kalvaria vojo kompreneble ne finiĝis, kiel oni povus supozi, ĉar tie ja staras la kruco, kiu promesas saviĝon al ĉiuj homoj. Tiel facile oni ĝin ne faras al la homoj surtere, alie ili rapide degenerante diboĉus kaj malĉastus. Kaj sin nur signi per kruco, tio ne sufiĉas. Tiom malmultekosta la vivo ne estas sur nia lamentinda tero.

Por multaj vojaĝantoj, precipe por tiuj sur ĉevaloj, kiuj sole vojaĝis aŭ nur duope kaj akompanataj ĝuste nur de unu aŭ du servoknaboj, komencis nur tiam la vera kalvaria vojo.

El Calvario havis duoblan signifon. Kiam oni komprenis

la unuan el la signifoj, sakrante, ĵurante, ĝemante kaj ŝvitante, oni havis ankoraŭ la solvon de la dua signifo antaŭ si. La solvado de la dua signifo finiĝis sufiĉe ofte per rapida kaj rutina kaj pro tio senkompata morto de la vojaĝantoj. Tial sakris tiuj, kiuj ne estis tiel certaj, ke ili sanaj kaj sen damaĝo preteriros la krucon, survoje malpli ofte ol la ĉaristoj kaj la mulistoj, kiuj havis pli fortikan naturon kaj malpli ofte pensis pri la alia mondo, ĉar ili pli devis pensi pri la pli proksima ĉi-tiea mondo. La vojaĝantoj plej ofte mortis tiel subite, ke ne restis sufiĉe da tempo por krucosigni sin, kaj per tio sekurigi ankoraŭ ĝustatempe al si oportunan vivon en la alia mondo.

5/2

La altmontara transpasejo estis fifama kaj timata pro la banditoj embuskantaj ĉi tie kontraŭ vojaĝantoj kaj karavanoj.

La banditoj estis lertaj kaj prudentaj negocistoj, kiuj regis sian metion kaj faris sian laboron kun memgardemo kaj saĝeco. Tie, kie guberniestroj, generaloj, policaj ĉefoj, deputitoj, urbestroj kaj impostkolektistoj priŝtelas la landon kaj la popolon, kie ajn estas nur okazo por tio, al centoj de ne-oficistoj ne restas io alia, krom same priŝteli iun. Se oficistigo ŝtelas ion, oni nomas tion korupteco, se neoficistigita persono ŝtelas ion, estas bandito. Sed nur tie, kie oficistoj ŝteladas, ŝtelas ankaŭ banditoj. Kaj tuj, se oni supre ĉesigas la ŝteladon, la banditoj malsupre ĉiuj formortas en la paso semajno.

La banditoj de la Calvariomonto ne ĉiutage embuskis. Tion iliaj inoj tute ne indulgus, jam sendepende de io; ĉar ankaŭ la edzino de sia edzo volas havi aldone ion alian ol nur la ĉiutagan panon kaj ĉeokaze novan aĉan robeton. Krome la embuskantoj ne povis vivi nur de la banditaj enspezoj, ili devis konservi sian bonan reputacion. Tial ili ĉiuj havis malgrandan, kelkfoje eĉ grandan farmon. Kaj al tiuj farmoj ili dediĉis la plej grandan parton de sia tempo. Unue por resti estimataj civitanoj, due por ne veki nenecesan suspekton kaj trie, por havi sekurajn enspezojn pro la infanoj, por ke tiuj povu plenkreski al honorindaj civitanoj.

Pro tiuj kialoj ili ne iris ĉiutage al ĉaso. Krome tio fortimigus la vojaĝantojn entute vojaĝi tie, aŭ ili veturus nur en grandaj grupoj, tiel, ke la banditoj ne povus fari negocojn. Kaj la registaro tie starigus daŭran komandan postenon, kiu estus ĝenaĵo por la banditoj. Tial okazis, ke pasis multaj semajnoj, ja ofte eĉ monatoj, sen iu rab-atako. Kaj tiam oni subite tri tagojn elrabis ĉiujn vojaĝantojn kaj karavanojn, kiuj alvenis sur la vojo. Alitempe eble okazis, ke oni nur al unu aŭ al du vojaĝantoj baris la vojon kaj elrabis nur malgrandan mulan karavanon, dume ĉiuj ceteraj, kiuj devis iri en la sama tago aŭ en la sama semajno la vojon, restis sen molesto.

Ĝuste la necerteco, kiam la banditoj aperos, faris el la vojo terurvojon. Neniam iu antaŭe kun certeco sciis, ĉu li travenos sane kaj ne elrabite, aŭ ĉu ne. Neniam iu kun serena certeco povis porti de loko al loko monon bezonatan por aĉetoj aŭ gajnitan el vendoj, aŭ iujn aliajn valoraĵojn. Eĉ, se li vojaĝante havis nek multan monon, nek eĉ iujn valoraĵojn ĉe si, li tamen ne estis certa, ĉu oni

ne senvestigus kaj murdus lin. Nur ĉevalojn kaj mulojn kaj selojn oni ne rabis. Ĉar ĉiuj bestoj havas siajn brulmarkojn, kaj seloj havas tiom da precipaj malgrandaj rekoniloj, ke per ili oni povus trovi la banditojn.

La vojaĝantoj kompreneble povus veturi en grandaj grupoj. Kompreneble ili povis fari tion. Sed oni ne povus aranĝi tion tiel facile kiel ĉe kompanio de soldatoj, al kiuj oni ordonas, ke ili ekmarŝu je certa horo, kaj tiam ili simple ekmarŝas.

Je la tago, kiam ekzemple kvinopo povas ekvojaĝi, la alia kvinopo intencinta vojaĝi kun la unua grupo, ne povas ekveturi, ĉar iu el ili intertempe havas malsanan infanon, la alia akuŝontan edzinon, la tria aĉetis domon, kiun li devas inspekti en tiu tago, la kvara tro ŝarĝis sian stomakon, kaj la kvina en la nokto eble decidis, ke la vojaĝo tute ne urĝas, kaj ke li bone povas prokrasti ĝin. Poste ankaŭ la unua kvinopo ne restas kune. Iun viron oni alvokis neatendite al tribunalo, al la alia en la frua mateno forbrulis la domo, kaj tial restas nur tri aŭ eĉ nur du homoj, kiuj nepre devas entrepreni la veturon, ĉar ilia tuta negoco dependas de tio, esti je certa tago en Tŭtla aŭ en Arriaga. Tiel la restintoj veturas duope. Trafe maltrafe. Kun konsekritaj amuletoj, kun sennombraj krucoj de iliaj familianoj kaj kun bona ĉirkaŭpendigita revolvero ili ekrajdas. Du tagojn aŭ du semajnojn poste oni trovas ilin mortpafitaj aŭ mortbatitaj en unu el la abismoj. Kelkaj el la banditoj, ne sciantaj ion, diligentaj kaj sobraj kamparanoj, al kiuj oni ne povus riproĉi ion honoratakintan, helpas ĉe la serĉado, ili kulpigas per muĝantaj vortoj la registaron kaj plendas, ke mankas al la banditoj la eklezia kredo, kaj ke ili estas skurĝo puna por la lando, ĉar mankas al ili ĉiu kredo je venĝo en la alia

mondo.

5/3

Kiu ajn kreis la altmontaran pasejon, ĉu tertremo ĉu la kara Dio en la ĉiela alto aŭ tre lanta ŝanĝiĝo de la terkrusto, ĉiukaze tiu aŭ tio, kio kreis la pasejon, estis donacema. Li aŭ ĝi konstruis miraklon de la naturo.

La vojo kondukas kun pli ol kvindek kurbiĝoj sur la rokmontaran supraĵon. Eble estas ankaŭ okdek vojkurbiĝoj aŭ cent dudek. Kiu sciu? *Quién sabe!* Neniu kalkulus la kurbiĝojn. Kaj kiu planis kalkuli ilin, tre baldaŭ forgesas, kiom da ili li jam pasis, ĉar li devas koncentriĝi sur aliajn aferojn, kiuj momente pli gravas ol geografiaj aŭ topografiaj konstatoj.

La suprengrimado komencas jam, antaŭ ol oni forlasas la lokon Chiapa de Corso. La lasta preĝejo de la urbo staras jam tiom alte super la urbo, ke piuloj, kiuj rapide senspiriĝas, ne povas viziti ĝin.

En la urbo la stratoj estas bone pavimitaj, kun krudaj rondŝtonoj de tiu speco, kiu antaŭ kvincent jaroj estis tre moderna. Sed tuj, se oni forlasis la lastan pavimitan straton, komencas la turmentoj, el kiuj oni liberiĝos nur tiam, kiam oni atingis post preskaŭ cent kilometroj la sekvantan urbon kun pavimitaj stratoj.

Sur la tropika malalta ebenaĵo, kie la stratoj kaj placoj estas limigataj de altaj palmoj, tie, kie la agroj, la ĝardenoj kaj la kultura terposedaĵo estas plenigitaj per la riĉo de

plantoj, floroj, arbustoj kaj arboj de la varmega zono, grimpas la vojo supren sur la fridetan altaĵon de la Sierra, kie staras abioj tiel belaj, fortaj kaj sveltaj kiel en la norda Ohio.

Pli kaj pli profunde iĝas la krutaj ravinoj kaj abismoj ĉe la maldekstra flanko de la vojo; kaj dekstre staras preskaŭ la tutan longon de la vojo, la alta kruta rokara fronto de la Sierra, kiu ŝanĝiĝas nur en la karakterizaj trajtoj de la plantoj kaj de la dorna vepro, kiuj kreskas tie.

Tiam, supre sur la pasejo, oni vidas la tutan tropikan ebenaĵon, kiu sin sternas ĉe la piedoj. Tre fore ĉe la horizonto, en verde blua vibrado leviĝas la longa montoĉeno de alia brako de la Sierra, kiu per siaj montosuproj profunde etendiĝas super la nubojn. Kiel arĝenta fadeno, kiu sen formo kaj sen desino estas enteksita en gigantan tapiŝon, kuŝas la Grijalva-rivero, ŝajne senmova kaj ŝajne fremda en la briletanta ebenaĵo.

La groteska tragiko enestas en tio, ke ĝuste ĉe tiuj lokoj de la vojo, kie oni, rigardante la eksterordinarajn donojn de disipema naturo, tute povas forgesi sian memon, la banditoj kun revolveroj, fusiloj kaj tranĉiloj plej proksimas. Ĉar estas ĝuste tiuj lokoj, kie la vojaĝantoj kaj la karavanoj povas nek eviti, nek reiri nek fuĝi. Sur la maldekstra flanko de la vojo, ducent ĝis tricent metrojn profunda troviĝas la kruta, roka abismo, kaj sur la dekstra flanko staras dura kaj kvazaŭ elkreskanta el la vojo la rokara fronto, tiel kruta, tiel malglata, tiel dense kovrata per dorna vepro kaj fingrolongaj pikiloj de multaj diversaj kreskaĵoj, ke eĉ kaprino perdus ĉian esperon povi fuĝi sur tiu vojo.

Oni povas kompreni, kial multaj vojaĝantoj nomas la

pasejon "Ayúdame Purísima!" "Sankta Virgulino, patrino de Dio, helpu al mi! Sed ĉar ankaŭ la banditoj estas bonaj katolikoj, kaj same alvokas la Sanktan Virgulinon, ke ŝi havigu al ili grasan predon, la ŝancoj por ambaŭ partioj estas po duono.

5/4

Ĉar la ĉaristoj bone sciis la multnombrajn danĝerojn de la vojo, tio instigis ilin atendi en bivako ekstere de la urbo Chiapa de Corso, ĝis sufiĉe da ĉaroj estas kune, por ke ili povu formi tre grandan longan karavanon.

Grandan karavanon la banditoj povas reteni certan tempon, sed ili ne povas sukcese ataki kaj elrabi ĝin. Se la rabistoj atakas la unuan ĉaron kaj eĉ nur unu pafon knalas, aŭ nur unu krio de la atakita ĉaristo eksonas, haltas tuj la tuta karavano kaj la gvidantoj de la mezaj kaj malantaŭaj ĉaroj, bone ŝirmate per la ĉaroj, avancis kun siaj pafiloj, maĉetoj, bastonegoj, tranĉiloj, radospokoj, ŝtonoj aŭ kion ajn ili krome havas ĉemane. Kaj tiam la situacio por la banditoj iĝos tikla, se ili ne fuĝas ĝustatempe. Se ili atakas la lastan ĉaron, okazas nur ŝanĝiĝo de la fronto, sed la rezulto restas la sama. Kiam la banditoj eksciis, ke la ĉaroj ŝarĝis metalmonon, okazis kelkajn fojojn, ke oni samtempe atakis la unuan kaj la lastan ĉaron. En la sovaĝa tumulto de la batalo, kiu estis la sekvo, la banditoj, rapide detranĉinte la bovojn, sukcesis ĵeti kelkajn ĉarojn en la abismon, kaj ili ankaŭ sukcese elrabis kelkajn pliajn ĉarojn kaj ĵetis la enhavojn en la abismojn, kie kelkaj viroj

postene staris, por tuj forporti la rabisajn aĵojn al sekura loko. Sed tiam por la supre batalantaj banditoj estis jam la plej urĝa tempo foriĝi kiel eble plej rapide kaj kaŝi sin mem en sekura loko, ĉar jam pli ol duono el ili estis vunditaj kaj kelkaj el ili ne plu estis tute kompletaj rilate al sia korpa amplekso. Ili devis kapitulacii, sen tio ke ili gajnis aŭ nur vidis la monon, transportatan de la ĉaristoj.

Se la ĉaristoj transportis varojn, havantajn nur malgrandan komercan valoron, kiel ekzemple salo, kaheloj, libroj, boteloj, aŭ frajtaĵojn ne bone vendeblajn de la banditoj, kiel ekzemple maŝinpartojn, ladoplatojn aŭ ferstangojn, la ĉaristoj iris ankaŭ en grupoj da kvar ĝis ok ĉaroj. La ĉaristoj mem havis nur malmulte da mono ĉe si, ĉiu el ili eble nur sesdek aŭ sepdek centavojn, kaj tiujn malmultajn centavojn li scipovis tiel bone kaŝi, ke neniu bandito povus trovi ilin.

Male, se la ĉaroj transportis valoran frajton, kiel ekzemple silkaĵojn, horloĝojn, vestajn ŝtofojn, juvelojn, vinojn, likvorojn, revolverojn, ĉasarmojn, municion, ili iris nur en grandaj karavanoj kun kvardek ĝis sesdek aŭ pli da ĉaroj.

Sed la grandaj karavanoj, kiel ajn utilaj ili estis kiel protekto kontraŭ banditoj, havis multajn malavantaĝojn. Ili marŝis multe pli lante ol pli malgrandaj grupoj, kio plikarigis la frajton, ĉar ĉiu tago kaŭzas kostojn por la nutraĵoj de la bovoj kaj la salajron de la gvidantoj, kaj por la komercisto malfruiĝo je tago povas signifi, ke li ne ĝustatempe povas vendi la frajton. Ĉe grandaj karavanoj estis multe pli komplike havigi la bestonutraĵojn ol por malgrandaj. En granda karavano la nombro de la aksorompigiloj estis pli granda ol en malgranda. Kaj se la

karavano ne volis disiĝi, la tuta karavano devis halti, ĝis la rompitaĵoj estis riparitaĵoj. Jen la kaŭzo, kial oni nur en tiu kazo iris en grandaj ĉarokaravanoj, se oni bezonis protekton.

5/5

La *carretas* estis plumpaj, peze konstruitaj duradaj ĉaroj. La radoj estis tre altaj, pro la riveroj kaj marĉoj, kiujn oni devas transiri en marŝoj. La ĉaro mem havis malvastan konstruon, ĝi estis duoble pli longa ol larĝa. Ĝi havis duonrondan tegmenton, kiu kuŝas sur framo el ringegoj.

En karavano da dudek ĉaroj estis apenaŭ du, kiuj havis tegmenton de la sama speco. Unu ĉaro havis tegmenton el malfajna tola teksaĵo, alia el fragmitaj matoj, plia havis kovraĵon el interplektitaj palmfolioj, kaj aliajn oni kovris per feloj de cervinoj, antilopoj, pumoj aŭ jaguaroj, alia havis ĉifontegmenton, do kolekton de malnovaj ĉemizoj, kotonpantalonoj kaj diŝiritaj lanokovraĵoj. Kaj troviĝis eble ankaŭ ĉaro, kiu havas tegmenton el speco de korboplektaĵo, kaj alia havis tegmenton el brunaj, bone tanitaj feloj de bovinoj, kaproj aŭ ŝafoj.

Ĉiun ĉaron tiris bovoparo. La bovoj estis eksterordinare grandaj, longe kornaj bestoj. Multaj el ili aspektis tiel peze kaj grandege, kvazaŭ ili estus ensorĉitaj elefantoj.

La bovoj ne tiris per jugo troviĝanta sur ilia kolo, sed ili tiris per siaj enormaj fruntoj.

Du bovojn, la tirparon, oni apudstarigis, tiam oni metis

super iliajn kapojn tute proksime al la malantaŭaj kornoj, pezan tirtrabon. Tiu trabo estis jam per si mem tiom peza, ke forta viro devas klopodi, se li sola surmetas ĝin. Kiam la trabo estis metita sur la deziratan lokon, kaj la bovoj havis la necesan distancon inter si, oni ŝnuris la trabon per firmaj kaj krude tanitaj ledorimenoj kun la kornoj. Iam kaj tiam oni boris truojn en la kornojn, por ke oni povu firmteni pli sekure la rimenojn en sia situo.

Kiam la tirtrabo estis firmligita per la rimenoj, oni kunligis ĝin per aliaj al la peza timono de la ĉaro. La timono estis rigide fiksita al ĝi.

La bovoj tiris la ĉaron per klinitaj kapoj. Neniu el ambaŭ bestoj sendepende povis fari movon per la kapo. Ĉiu kapmovo de unu el la bestoj kaŭzis la saman kapmovon de la apuda besto. Dum la marŝo ili ne povis defendi siajn antaŭajn korpoduonojn kontraŭ la mordoj de dikaj muŝoj kaj aliaj insektoj, kiuj milope ĉirkaŭsvarmis la ĉarojn. Ili sin ne povis leki, ja eĉe ne povis skui sin. Ili devis elteni, kion Dio, kiu kreis tiujn insektojn, ŝarĝis sur ilin. Tiel okazis, ke en tiuj tagoj, kiam pluvo minacis, aŭ se la insektoj pro aliaj kaŭzoj pli ol kutime malsatis kaj sangavidis, la bovoj de la kapo ĝis la piedoj estis kovritaj per sango, kiu senĉese fluetis en sennombraj mincaj strioj super iliajn antaŭkorpojn.

Rigide gapante per siaj grandaj kaj glazuritaj okuloj, movante apenaŭ iam okulglobon, la bovoj peze marŝis, la ĉarojn post si tirante, paŝon post paŝo antaŭen. La paŝoj estis ekstreme lantaj, sed regulaj, kvazaŭ gvidus ilin maŝino.

La bovojn oni pelis ne per vipo, sed per longaj bastonoj. La bastonoj, eltranĉitaj el dura ligno, estis akre pintigitaj

je unu finaĵo. Ĉe kelkaj oni anstaŭigis la lignan pinton per najlo. Per tiuj bastonoj la ĉaristo pikis la bovojn en la postaĵojn, se li volis rapidigi ilin. Kion la insektoj ne povis atingi ĉe la malantaŭaj korp partoĵoj de la bovoj, ĉar tie la bestoj per siaj vostoĵoj forpelis la insektojn, tion la ĉaristoj atingis per siaj akre pintaj bastonoj. Se la irado sur la vojo estis eĉ pli malfacila ol kutime kaj la bovoj malsatis kaj lacis kaj ne tiel rapide antaŭeniĝis kiel la ĉaristoj deziris tion, la sango baldaŭ komencis flueti en sennombraj strioj ankaŭ el la postaj korp partoĵoj de la bovoj. Sed la ĉaristojn siavice la labordonantoj atakis, pikis, insultis kaj minacis per elĵeto el la laboro, se ili tro malfruiĝis survoje. Tiel la bovoj havis almenaŭ la kontentiĝon, ke la mondo estas perfekta, kaj ke Dio estas justa kaj venĝas ilin.

En la seka sezono la vojo estis kovrita de polvotavolo dudek ĝis kvindek centrimetrojn alta de tre blanka kaj fajna kalkeca substanco, kiu brulis kaj mordis kiel veneno en la okuloj, en la nazo kaj en la buŝo. En la pluva sezono la vojo estis kovrita de dika, tenaca tera gluaĵo, kiu firmkroĉiĝis al la ĉarradoj kaj la bovopiedoĵoj kvazaŭ tenaĵle.

Sed egale ĉu estis la seka sezono kun la ĉiama vualo de dikaj polvonuboj, aŭ ĉu estis la pluva sezono kun la dika, tenaca ŝlimo, la vojo restis tiam aŭ tiam martiriga kun siaj miloj da truoj, vojsulkoj kaj kavaĵoj, kun siaj milionoj da ŝtonoj kaj rokaj blokoj, kun siaj dikaj ellavitaj radikoj de gigantaj tropikaj kaj duontropikaj arboj, kun siaj deglitoĵoj de tutaj voĵpartoj, kun siaj bruoj ĉe la falado de forrompiĝintaj ŝtonamasoj kaj forputritaj aŭ purlavitaj trunkoj. Jen estis kompato nek al la ĉaristoj, nek al la bovoj, neniu saviĝo el miloj da suferoj de homoj kaj bestoj, ĉar en Suchipa, Tŭtla, Chiapa de Corso, Ixtapa,

San Cristóbal, Comitán kaj Sapoluta vivis miloj da homoj, kiuj bezonis salon, vestojn, librojn, mandolinojn, serurojn, likvorojn, horloĝojn, ŝuojn, skribmaŝinojn, fonografojn, porcelantasojn, silkajn ĉemizojn, orelringojn, fotografajn aparatojn, parfumojn, feltĉapelojn, alumetojn, cinamon, aspirinon, oleopentraĵojn, kroĉtrikilojn, botelan bieron, krajonojn, tranĉilrazilojn kun garantio de sendanĝereco, okulvitrojn, cicumojn, ŝtraŭbojn, ŝirfoliajn kalendarojn, butonojn. Sen transporto ne estas civilizacio.

5/6

Rampante la karavano grimpis sur la pasejon El Calvario. Tio estis tia grandioza komponaĵo de bruoj, kiel ĝin povus krei neniu artisto. Kiom ajn diferencaj kaj kiom ajn disonancaj estis la sonoj, ili formis tamen, ĉiuj kune, mirige belan harmonion.

Aŭdiĝas anheloj, kelkfoje la grumbla grunto de unu el la bovoj, la ĝemecaj sonoj de la ledaj rimenoj, la grincado de la radoj, la knarado de aksoj, la raslado de la surkonstruitaj ĉaroframoj, la krakado kaj tintado de malbone pakitaj objektoj en la kestoj, la skue bruanta veturado kaj stumblado sur ŝtonoj, ŝrikanta forglito de rado de glata roko, la falo aŭ renversiĝo de ĉaroflanko en truon de la vojo, la sinkado en akvosubminitan kavaĵon, la tamtamoj sur rokstrioj plenaj de tuberoj, la pumpumado ĉe la veturado trans dikajn radikojn, krioj de la ĉaristoj, sakroj, insultoj, ĵuroj, pelantaj vokoj. Iu fajfas

melodion, alia kantas ion, alia zumas ion por si.

Tiam sidas ĉaro tiom profunde en truo, ke ĝi firmopinĉiĝas. La viroj de la najbaraj ĉaroj venas por helpi, kun multe da ĝemado kaj kriado oni ellevas la ĉaron. Poste la tuta karavano denove moviĝas pezece antaŭen. Ĉe la vojflankoj, en la vepro kaj en la herbejoj griloj kaj cikadoj ĉirpas kaj flutas, ie kelkaj birdoj kantas, abeloj flugas zume tra la vibranta aero, papilioj flirtas tien kaj tien kaj sekvas la karavanon, atendante la malsekajn ekskrementojn de la bovoj.

La karavanon vualas vasta mantelo da polvo. Kiam vento blovas sur kelkaj lokoj de la vojo, tiam kolektiĝas dikaj pezaj nuboj da polvo, kiuj tiel densas, ke la ĉaristo apenaŭ povas vidi la ĉaron, kun kiu oni marŝas antaŭ li.

La ĉaristoj havas pezajn palpebrojn de la amasa polvo. La viroj aspektas kvazaŭ oni rulis ilin en faruno. Iliaj vizaĝoj estas nigraj de la miksaĵo el ŝvito kaj polvo.

Kiam oni staras sur altaĵo proksime sub la altmontara pasejo, kie oni superrigardas samtempe multajn vojkurbiĝojn, oni gajnas de la marŝanta karavano la impreson, kvazaŭ kolosa, strange fremda vermo rampus alten. Ĉiu sola ĉaro aspektas kiel ringo en la longa korpo de la vermo. Kaj la impreso, ke tie granda vermo suprenrampas, fariĝas des pli reala, ĉar la ĉaroj tien kaj tien balancas kaj stumblas.

Ke ili estas ĉaroj, oni ne povas vidi de la altaĵo. La distanco kaj la varmega vibranta aero, kiu sin sternas kiel tremanta blanka nubovualo sur la teron, faras aĵojn veraj kaj realaj, kiuj ĉe sobra rezonado ne povas esti realaj. Sed sub la ŝarĝanta tropika suno, envualita en ondoformaj

polvonuboj, grimpante plu kaj plu en la konstanta konscio de la malfacilecoj kaj danĝeroj de la vojo, perdas eĉ homo, kiu normale klare pensas, ĉian kapablon sobre rigardi kaj objektive juĝi ion.

5/7

La karavano jam estis atinginta la pasejon. Elirinte tra rokoj el la lasta ravino kaj trairinte krutan rokan pordegon, la ĉaroj alvenis sur la vasta alta ebenaĵo de la El Calvario.

Sur tiu alta ebenaĵo troviĝis tri ranĉoj. La plej granda el ili, la ranĉo El Calvario, aspektis kun la multaj peonaj kabanoj kiel vilaĝo. Alia malgranda ranĉo, ĉe la alia finaĵo de la ebenaĵo faris per sia blanka surkalkita domo kaj la kolonoj de la portiko puran kaj idilian impreson. Tiu ranĉo servis kutime kiel nokta restadejo kaj gastejo por vojaĝantoj sur ĉevaloj, ĉar ĝi troviĝis preskaŭ en la mezo de la vojo de Tŭtla al San Cristóbal. La vojaĝantoj, kiuj venis de San Cristóbal, ĉiam provis atingi tiun malgrandan ranĉon, ĉar la vojdistanco de ĉi tie al Tŭtla ŝajnis al ili pli kurta ol tiu ekde la urbeto Ixtapa, kiam ili nokte restadis tie.

La alta ebenaĵo estis ĉiam, dum la tuta jaro, kovrata de herboj. Je la fino de la seka sezono la herboj kompreneble estis tre magraj. Sed streĉe laborantaj bovoj, muloj kaj ĉevaloj sur tiuj vojoj rapide forgesas esti elektemaj ĉe la manĝado. Ili videble ĝojas, ke ili finfine atingis la bivakon. La aspekto de la bonvenigata herbejo, instigas la

bestojn heni kaj bleki. Precipe la bovojn, kutimintajn restadi ĉi tie la tutan laboran vivon, eĉ la plej lerta ĉaristo apenaŭ pelus plian kilometron. La marŝo de Chiapa de Corso ĝis tiu alta ebenaĵo estas la plej longa dum la tuta veturo inter Arriaga kaj Balún-Canán, ĉar la ĉaroj sur tiu vojo nenie povas halti. La vojo estas tro malvasta, kaj ne troveblas nutraĵoj survoje, kaj nur malmulte da akvo. Akvon bezonas ne nur la bestoj, sed eĉ pli la ĉaristoj. La alta ebenaĵo je unu flanko estas limigata de krutaj rokoj kaj montĉenoj, kaj sur la alia flanko estas densa, dornoplana, tropika vepro.

5/8

Alveninte sur la alta ebenaĵo la ĉaristoj plej volonte ĵetiĝus teren kaj dormus tuj tie, kie ili sin sternas. Ili estas lacaj kaj de la laboro elĉerpitaj ĝis la lasta hareto de sia korpo.

Sed ili havas plian laboron antaŭ si.

Ili veturas ĉiujn ĉarojn kunen, ĝis ili proksimas kaj apudas unu al la alia, tiel, ke ĉiu ĉaro staras flanke de alia. La ĉaristoj, kiel ĉiuj indiĝenoj, havas denaskan senson por beleco. La kanonoj de artileria regimento ne povu stari pli bele kaj pli soldate sur sia kampadejo ol la ĉaroj de karavano. Kun krioj kaj komandoj, kun impeto kaj ŝovado oni rektliniigas la ĉarojn. Oni eljungas kaj dejugigas la bovojn.

La ĉarojn oni ĉiam rektliniigas. Sed okazas sufiĉe ofte, ke

la ĉaristoj estas tiel elĉerpitaj de la laboro, ke ili ne dejugigas la bovojn. Oni lasas stari la bovojn kun ilia tiom peza jugo, kun la kompakta tirtrabo malantaŭ la kornoj. Tiukaze la bestoj devas resti kune kiel paroj. Tie, kie unu el la bestoj sin paŝtas, ankaŭ la alia sin devas paŝti. Ili apenaŭ povas flankenturni la kapon. Kaj se unu besto movas la kapon al dekstre, ankaŭ la alia besto devas movi la kapon al dekstre.

Estas ankoraŭ alia kaŭzo, kial sur certaj bivakoj oni ne liberigas de la jugo la bovojn, kvankam tio evidente estas neeltenebla turmento por la bestoj.

Se la bestoj sin paŝtas unuope, ili vaste disiras, por trovi la plej bonan paŝtejon. Ne malofte ili foriras kvin kilometrojn de la ripozejo. Tiam la ĉaristoj devas serĉi la bestojn. Iam kaj tiam ili devas rekonduki la bestojn el la ĝangalo, ĉar la bovoj certajn arbofoliojn preferas al la magraj herboj. Pro tiu serĉado la ĉaristoj perdas ofte duonajn, ja tutajn tagojn. Okazas, ke ĉiuj ĉaristoj de la tuta karavano devas serĉi du aŭ eĉ nur unu bovon. Estas komplike jam en la taglumo, sed eĉ pli en la nokto, kiam la viroj per lanternoj kaj kenaj torĉoj devas rampi tra vepro kaj ĝangalo, por kapti la disirintajn bestojn. La ĉaristoj estas tre ekzercitaj serĉantoj de eskapitaj bovoj. Ili komprenas ĝuste legi ĉiun forrompitan branĉeton, ĉiun malsupren tretitan arbuston, ĉiun huffrapitan herbotufon, multe pli bone ol abocolibron. Ili scias precize, ĉu hufosignoj malnovas tagon aŭ semajnon, aŭ ĉu estas la spuro de libere paŝtiĝanta grego da bovoj de proksima ranĉo aŭ de unu el siaj bovoj. Tamen okazas, ke oni trovas la bovojn ne post tuta semajno, aŭ ĉar ili estas tre rapidaj kaj migras al sia hejma ranĉo, aŭ ĉar ili miksiĝas kun alia grego kaj kun tiu marŝas al la ranĉo de

tiuj bestoj.

La tempon, kiun la ĉaristoj perdas pro la serĉado de eskapintaj bestoj, ili devas provi iel regajni. Se ili tro ofte malfruiĝas kun siaj frajtoj, iliaj mastroj ilin krude insultas, eble severe punas aŭ maldungas. Tiam ili havas la reputacion de sentaŭgaj kaj nefidindaj ĉaristoj, kaj retrovas nur klopode alian laboron.

Tial oni ne tro haste akuzu la ĉaristojn pro krueleco al bestoj, kiam tiuj de tempo al tempo ne liberigas de la jugo la bovojn. Ne dejugigitaj bovoj ne povas fuĝi longan distancon, ĉar ili pro la peza jugotrabo, kiu kuŝas transverse super ili, ĉie puŝiĝas je arboj kaj tiel estas retenataj. Sed ĉiufoje lasi stari la bestojn kun jugo, tion la ĉaristoj tamen ne povis riski. Ĉar tiuj bestoj, kiuj restas en la jugo, ne povas manĝi tiel bone kaj abunde kiel la bestoj, kiuj sin paŝtas libera. Tia besto restas malsata, iĝas magra, ne kapablas sufiĉe forte tiri, kaj eble iam oni devas eĉ lasi kuŝi ĝin vojrande.

Kunpreni la nutraĵojn sur la ĉaroj kaj firmligi la bestojn sur la bivakoj, tio ne eblas. Ili estas fortaj bestoj, kaj tial ili bezonas multe da manĝo, se ili laboru bone. Sed, se oni ŝarĝus nutraĵojn sur la ĉarojn, oni ne povus ŝarĝi ilin per frajto. La maizo, kiu kunportendas por la bestoj, ĉar oni povas aĉeti ĝin ne je ĉiuj lokoj de la vojo, forprenas jam sufiĉe da spaco, kaj jam sufiĉe pezas sur la ĉaroj.

Kion ajn bona ĉaristo elpensu al si, por ke li povu esti same justa kaj al sia mastro kaj al siaj bestoj, kaj al la komercisto, kiu bezonas la varojn ĝis certa dato, ĉie li puŝiĝas je rilatoj kaj kondiĉoj, kiuj estas pli potencaj kaj pli fortaj ol liaj plej bonaj intencoj.

Miloj da bestoj kaj milionoj da homoj devas elteni kaj trasuferi ŝajne neelteneblajn suferojn, por ke civilizacio povas esti, kaj por ke oni povas porti civilizacion en la plej forajn angulojn kaj anguletojn de la terглоbo.

6/1

La ĉarojn oni jam estis kunveturinta laŭ bela kaj ekzakta rekta linio. La bovojn oni jam eljungis kaj liberigis de la jugo. Ili serĉis kuŝejon kaj ĵetiĝis teren. Ili estis tro lacaj por paŝti sin. La ĉaristoj kunvenis por pretigi al si simplan manĝon. Ĉiu serĉis sian grupon. Dum la marŝo la ĉaroj veturis tie, kie oni envicigis ilin. Sed, se oni haltis por ripozi, la ĉaristoj de ĉiu mastro formis grupon, la ĉaristoj de *don* Laureano, tiuj de alia komisionero, de *don* Nicasio. Kaj la ĉaristoj de plia mastro same formis propran kuirgrupon. Ĉar ili pretigis al si la manĝojn el la nutraĵoj, kiujn iliaj mastroj donis al ili por la marŝo.

De ĉiu grupo viro kuris kun gazolinladujo al la rivereto por alporti akvon. Kelkaj aliaj kuris en la tropikan arbaron por havigi lignon. Aliaj formis per tranĉiloj la bastonojn, sur kiuj oni pendigis la kuirkaldronojn.

La vespero estis jam tre malfrua, ĉar la marŝtago nekutime longis.

Baldaŭ ĉe ĉiuj grupoj la bivakfajroj ekflamis. Ĉe la faroj staris, kaj sur la fajroj pendis je rapide kaj tamen lerte faritaj stabloj, ĉiuspecaj patoj kaj potoj, per kiuj oni kuiras.

La viroj kuiris nigrajn fabojn en sufiĉe grandaj kvantoj, por ke la faboj, bezonantaj longan kuirtempon, ankoraŭ sufiĉu por la matenmanĝo. Ili kuiris rizon. Ili varmigis maizoflanojn. Kaj ĉie oni faris kafon, la neeviteblan trinkaĵon ĉe ĉiuj manĝoj de vojaĝantaj homoj en Meksiko. Se kafo estis rara, oni uzis de tempo al tempo ankaŭ pinolon. Pinolo estas polvo el disfrotitaj kaj rostitaj maizograĵoj. Se mankis ankaŭ pinolo, oni kuiris teon el citronfolioj, plukitaj ie survoje.

La fabojn oni kuiris, ĝis ili estis molaj. Poste oni bongustigis ilin per porkograso, kiu, kunprenita en boteloj, pro la varmega klimato, ĉiam estis likva kiel oleo.

La rizon oni ne kuiris laŭ eŭropa maniero, sed laŭ meksikana. En pato oni varmegigis porkograson. Se la graso estis sufiĉe varmega, oni ŝutis la sekajn rizograĵojn en la paton kaj turnomovis ilin tiom longe tien kaj tien, ĝis ili estis brunaj. Tiam oni lante enverŝis, preskaŭ gute, akvon. Se oni faris tion mallerte, la flamo saltis en la paton kaj ekflamiĝis tia alta fajro, ke ofte la tuta rizo elbrulis.

Ankaŭ la kafon oni kuiris laŭ meksikana maniero. Oni verŝis akvon en kegloforman ladan kruĉeton. Poste oni ŝutis manplenon da muelita kafo en ĝin kaj bonan pecon da bruna nerafinita sukero. La miksaĵon oni forte boligis kiel supon. La kafon oni ne filtris, la rekremento restis en la kafo kaj oni kunglutis ĝin.

Kelkaj ĉaristoj kaptis survoje kuniklon, aliaj mortpafis sovaĝan meleagron, aliaj kaptis dazipon, kaj pliaj elĉasis per siaj hundoj *tepescuintle* el vaka arbotrunko.

Ĉe ĉiuj fajroj kuŝis hundoj, kiuj atendis pro ostoj kaj la

aliaj restaĵoj de la manĝo. Ĉiuj ĉaristoj havis hundojn ĉe si. Kiel al eŭropano apartenas jako al la pantalono, tiel apartenas hundo al indiĝeno.

La ĉaristoj havis en marŝoj sufiĉe da okazo, kapti ĉirkaŭkurantajn kokinojn kaj porketojn, por riĉigi siajn manĝojn. Sed ĉaristoj ne priŝtelas farmistojn, kaj malpleje povrajn indiĝenajn kamparanojn.

6/2

Ĉifoje multaj inoj veturis kun la karavano. inoj, kiuj vojaĝis solaj, inoj kun infanoj, inoj kun siaj servoknabinoj. Kelkaj el ili vojaĝis al San Cristobal, aliaj al Comitán aŭ plu en la internon de la ŝtato aŭ eĉ ĝis supren al Tabasco. Ili ĉiuj estis inoj de la plej subaj popoltavoloj, kies viroj ne havas sufiĉe da mono por lasi rajdi ilin sur ĉevaloj. Eĉ, se la viro eble havus ĉevalon aŭ eĉ kelkajn, li aŭ devus mem kunrajdi kaj perdis per tio tempon kaj krome devus lasi la negocon sub la kontrolo de alia, aŭ li devus lupreni fidindajn virojn, kiuj akompanas lian inon. Tio estus estinta tre multekosta. Sed, se la inoj vojaĝis per karavano, ili pagis por sia sidloko en la ĉaro peson aŭ eble eĉ nur duonan peson. Kaj, ĉar ĉiam pluraj inoj vojaĝis en karavano, ino sentis sin ne tiel sola kiel nur inter fremdaj viroj.

Okazis de tempo al tempo, ke en tre granda marŝkolono nur unu ino vojaĝis, aŭ tute sola aŭ nur kun servoknabino. Sed okazis neniam, ke ĉaristo molestis inon, nek en la tago nek en la nokto, se ŝi ne mem instigis

tion kaj deziris ion, kion ŝi ne povis havi sekve de la foresto de sia edzo kaj kion ŝi estis kutiminta kiel la ĉiutagan mangadon kaj trinkadon. Io tia iafoje okazis, ĉar la inoj estis plej ofte indiĝenaj aŭ almenaŭ havis pli da indiĝena sango ol eŭropan. Krome ili devenis de la sama popolklaso kiel la ĉaristoj. Ĉar veturo ofte daŭris ĝis tri aŭ kvar semajnoj, tial oni apenaŭ povis akuzi la inojn, kiuj ne estis skulptitaj el ligno, sed havis vivantan varman sangon en siaj vejnoj kaj ne fridan teon ĉerizfolian. En tiaj kazoj oni ĉiufoje kulpigas la propran viron. Kial li lasis ŝin sola? La viro, kiel ajn li turnas kaj movas la aferon, havas ja neniun sekurecon. Ĝis la hodiaŭa tago oni ne klare esploris, por kiu servo Belzebut, en la formo de serpento, pagis la pomon al Eva. Tiam ekzistis nek oraj braceletoj nek diamantringoj por la oreloj, nek ĉekoj. Eva estus preferinta perlan kolĉenon, kiu kostas dumil dolarojn. Sed tiam ŝi prenis, kion ŝi povis ricevi, por ne resti senpagita. Ankaŭ aliaj konteniĝas ja per tri pesoj, se ili ne povas ricevi kvindek da ili.

Multaj ĉaristoj havas dum veturo sian inon ĉe si. Indiĝeno aŭ duonindiĝeno eltenas ne longe sen sia ino. La ĉaristoj, kiuj havas siajn inojn kun si, ĉe siaj mastroj ofte validas kiel pli fidindaj ol la needziĝintaj. Tiuj ĉaristoj, kiuj lasas hejme siajn edzinojn de tempo al tempo ekhavas sovaĝan sopiron al siaj inoj. Ili forkuras kaj lasas stari la ĉaron ie survoje aŭ transdonas ĝin al iu el la restantaj ĉaristoj, por ke tiu kunveturigu ĝin.

La edzinoj de la ĉaristoj kompreneble kunmanĝas de la porcioj, kiujn iliaj viroj ricevas por la marŝo. Sed la porcioj estas abundaj. Estas ja nur nigraj faboj kaj rizo, nutraĵoj, kiuj ĉi tie apenaŭ havas valoron. Terpomojn la ĉaristo manĝas en sia tuta vivo eble ne pli ol du da ili.

Ili estas tro multekostaj. Terpomojn eĉ la mastro en sia propra mastrumado nur tre ŝpareme uzas. Estas rikana ironio. En la meza Eŭropo kaj en la norda Eŭropo la terpomo estas la pano de la popolo; sur la usona kontinento, kie la terpomo havas sian originon, ĝi apartenas al la plej multekostaj nutraĵoj.

Ĉu el la porcioj de la ĉaristoj unu homo plia aŭ malplia kunmanĝas, la patrono ne sentas. Li ankaŭ ne rigardas pro tio. Li ne interesiĝas por tio, ĉu liaj ĉaristoj veturas kun siaj inoj, ĉu ne. Kaj eĉ multe malpli li aŭ iu alia homo interesiĝas por tio, ĉu la ĉaristo kaj lia ino estas laŭleĝe geedziĝintaj aŭ ne. En kiu formo de la geedziĝo ĉaristo kaj lia edzino vivas, estas nur la afero de la ĉaristo kaj de sia edzino. Estas privata afero, kiu nur ambaŭ koncernas, krome neniu en la lando.

La patrono havas ankoraŭ aliajn kaŭzojn, kial li ne pendante kritikas la malmultajn nigrajn fabojn, kiujn edzino de ĉaristo manĝas. Per la ino de la ĉaristo la frajtentreprenisto ricevas aldonan laboristaron, kiun li ne devas pagi, al kiu li devas doni nur la manĝon. Kvankam la inoj de la ĉaristoj ne necesas por bona kaj sekura marŝo de ĉarokaravano, ili estas tre utilaj kaj helpas per multaj aferoj.

Ili helpas ĉe la serĉado kaj rekaptado de la eskapintaj bovoj. Kaj se ili ne kunhelpas serĉi, ĉiuj ĉaristoj foriras por serĉi kaj la inoj restas en la bivako kaj gardas la frajtojn. Aŭ ili kuiras por iliaj viroj la manĝon, kaj la viroj intertempe povas ripari rompon de ĉaro. Aŭ, se la inoj kuiras kaj por iliaj viroj lavas la ĉemizojn kaj pantalonojn kaj surkudras flikpecojn, la viroj povas pli bone dormi, kaj ili tiam pli bone laboras kaj ne ekdormas. Kaj se

vojdistanco ne havas precipajn obstaklojn, la viro en la ĉaro dormas profunde kaj la ino kondukas la bovojn. Kion la patrono povus pli postuli por la manpleno da nigraj faboj, kiujn ino de ĉaristo kunmanĝas de la porcioj!

6/3

Ne ĉiuj ĉaristoj havas inojn. Apenaŭ kvinono aŭ eĉ malpli de la bovopelistoj, dungitaj sur tiaj marŝoj, kunveturigas inon.

Kelkaj de la ĉaristoj vivas kun siaj gepatroj aŭ kun geedziĝintaj gefratoj en iu loko ĉe la vojo. Aliaj vivas, kiam ili ne marŝas, en la domo de la mastro, en angulo, kiun oni lasas al ili. Aliaj havas aron da malgrandaj infanoj en sia hejma kabano kaj la ino devas resti ĉe la infanoj. Aliaj havis inon, sed ŝi forkuris de ili; aŭ inon tedas lastfine la eterna marŝado sur la mizeraj vojoj, tage kaj nokte en tropika varmego kaj en tropikaj torentaj pluvoj; aŭ ino estas graveda; aŭ la gepatroj de la ino, aŭ la gepatroj de la viro volas havi la inon hejme en la kabano.

Alia speco de ĉaristoj estas nefidindaj edzoj. Ili baldaŭ estas sataj de ino kaj forŝovas ŝin aŭ kviete aŭ per insultoj kaj ripopuŝoj. Kaj alia speco estas nebonigeblaj unuopaj irantoj, kiuj nur ĉeokaze iras al ino, sed en la alia tempo kaj precipe dum marŝoj ne volas vidi jupon ĉirkaŭ si. Ili delectiĝas je la disputoj kaj kvereloj de siaj inhavaj kamaradoj.

Tial oni vidas de tempo al tempo marŝkolonojn, en kiu eĉ

ne unu ino estas inter la ĉaristoj. En tiaj karavanoj estas plej gaje, plej ĝoje kaj plej sovaĝe. Ĉi tie la viroj senzorge povas indulgi siajn sentojn kaj la plezuron rakonti kaj aŭskulti la plej ekscesajn rakontojn kaj anekdotojn. Estas ja la granda malvirto de inoj, ke ili ĉiam devas enstrudiĝi kaj enmiksiĝi en la vivon de viro. Plej plaĉa estas la ino, kiun oni povas meti en tirkeston, kaj kiun oni elprenas nur tiam, kiam oni bezonas ŝin; kiun oni povas tiam denove zorgeme involvi kaj formeti ĝis la venonta fojo. Sed tia ino estas la dolĉa sonĝo de virofantazio. Ŝi estas artprodukto. Ŝi estas pli rara ol la ovo de la birdo fenikso. Kaj vere benata estas la viro, kiu havas tian inon. Tia viro povas atingi ion tre grandan en la vivo.

La ĉaristoj kompreneble ne havas la tempon por serĉi ensorĉitan trezoron en ideala mondo. Kiel ĉiuj aliaj viroj, ĝemantaj sub la jugo de la karno, ili devas kontentiĝi per tio, kio haveblas; kaj tiam ili devas provi eviti la dornojn sur la rozoplena vojo. La ununura, kion ili lernas sur tiu ĉi vojo, estas la sperto, ke sur rozarbedo estas centoble pli da dornoj ol rozoj. Kaj kiaj dornoj!

6/4

Krom la inoj, kiuj devas vojaĝi por viziti kuraciston aŭ parencon aŭ nupton aŭ vojaĝas mi ne scias kien kaj kial, kaj krom la inoj de la ĉaristoj, troviĝas en la karavanoj ofte ankaŭ komercistinoj, kiuj aĉetis varojn en Arriaga aŭ en Tonalá kaj nun vagas en la internon de la ŝato, por fari tie sur foiroj kaj sur festoj siajn negocojn.

Tiuj komercistinoj kaj la vojaĝantaj inoj ne restadis en la bivakoj ĉe la karavano aŭ ĉe la tieaj fajroj. Ili ĉiuj havis ja iom da vojaĝmono ĉe si. Kaj ĉar ranĉoj estis proksimaj , ili foriris, tuj kiam la karavanoj haltis, en la ranĉistajn domojn.

Tie ili trovis aliajn inojn, la edzinojn de la ranĉisto aŭ ties filinojn, aŭ ties patrinon aŭ onklinon aŭ kiun ajn, kiu apartenas en Meksiko iel al la familio.

Plej ofte ili konis sin reciproke, estis eĉ tre malproksimaj parencoj; kaj se ili ne konis sin persone, ili havis ie en la ŝtato komunajn konatojn. Tiel ili senfine babiladis duonajn noktojn. La inoj sur la solecaj ranĉoj ja ĉiufoje tiom ĝojis, kiam ili aŭskultis novaĵojn, skandalojn kaj klaĉon el aliaj lokoj.

La inoj kunmanĝis ĉe la tablo de la ranĉisto. Kutime ili pagis nenion por tio, kaj se ili tamen devis pagi ion, ne estis pli ol dudek aŭ tridek centavoj, pli pro la etiketo ol pro la enspezo.

Kiam ili ĉiuj estis interparolintaj ĝis ili raŭkis, kaj ĉiu klaĉo jam atingis la celon, aŭ pli bone la inajn orelojn, kaj ĉiuj okuloj ekfermiĝis pro laciĝo, oni proponis liton al ili, aŭ oni sternis matojn sur la planko, kiuj estis dike kovrataj de abiopingloj. Tie la inoj pretigis la litajon, alportitan de servemaj ĉaristoj. Kiam ne estis ranĉoj aŭ bienegoj en la proksimo, la inoj devis kontentiĝi per provizoraj dormlokoj en la ĉaroj sur la frajtoj. Tio estis tre maloportuna. Sed kion alian ili povintus fari?

6/5

La inoj de la ĉaristoj, ne tiel forte ligitaj je la kutimoj de laŭregula hejma vivo, dormis, kie ili trovis lokon. Ili estis ktimintaj duran kaj rigidan vivon, plej ofte ekde la infaneco.

Ili kapablis dormi, kie ili kuŝis. Tute egale, kie ĝi estis. Se spaco estis libera en la ĉaro kaj oni povis aranĝi la frajtaĵojn al kuŝejo, ili dormis en la ĉaro.

Se ne estis loko en la ĉaro, aŭ la sakoj, valizoj kaj kestoj estis tro malregulaj en siaj formoj, por aranĝi kuŝejon, ili dormis kiel la viroj sub la ĉaro sur la tero. Aŭ ili nur kaŭris, apogante sian dorson kontraŭ rado. Aŭ ili kuŝiĝis apud la ĉaro sur herboj. Iu ebla loko ĉiam troviĝis por sterni la moskitoreton super si, en tiuj partoj de la vojo, kie la aero estis plena de insektoj.

La ĉaristoj mem tute ne sciis, kio estas malkomforto. Se ili havis siajn inojn ĉe si, ili kompreneble provis pretigi kuŝejon kiel eble plej bonan kaj komfortan. Sed por si mem ili pensis pri nenio alia ol ripozi kaj dormi.

Ili ĉiam tiom laciĝis de la laboro, ke ili, se ili jam sternis sin apud la ĉaro, eĉ ne vekiĝis, kiam torenta pluvo malsekigis ilin ĝis la ostoj. Aŭ, se ili tamen vekiĝis, ili estis tiel kaputaj de la laboro, ke ili eĉ ne rampis sub la ĉaron. Ili tiris nur la kovraĵon pli proksimen super la kapon.

Granda helpo ĝi ne estintus rampi dum la pluvo sub la ĉaron. Se estis bona plenvalora tropika pluvo, la tuta bivako staris baldaŭ en lago. Kaj ĉirkaŭe kuŝantaj bretoj kaj ŝnuroj tuj ekis fornaĝi.

Ĉe tia vetero la ĉaristo zorgis ne pri si mem. Li zorgis nur pri la frajto, kiun li havis. Li saltis supren kaj firme ligis la matojn protektantajn ambaŭ finaĵojn de la ĉaro kontraŭ polvo kaj vetero, por ke la pluvo ne povu vipi kaj damaĝi la frajtaĵojn. Li firmplektis la tegmentan kovraĵon, kie ĝi deiĝis en la marŝo, kaj plenigis fendojn per ĉifonoj aŭ herboj.

La hundoj vigliĝis kaj serĉis al si sekan lokon en la fendoj de sakoj kaj kestoj.

La ĉaristo ne estas hundo, kiu povus premi sin inter fendojn. Li estas homo kun animo, kiu post laborplena kaj peniga surtera vivo iam flugos supren en la paradizon. Li estas homo, kiu povas ami, plori kaj ridi. Li estas homo naskita de patrino, kiu amas lin, kaj kiu kun veoj afliktiĝas pri la bonfarto de sia infano.

Li estas homo kiel lia patrono. Homa estaĵo kiel la prezidanto de sia patrio, tiu granda, tiel abunde per ordenoj garnita, ŝtatviro *Don Porfirio*.

Sed lia patrono ne povis elspezi monon por aĉeti al siaj ĉaristoj malgrandan akvorezistan tendon kaj malgrandan malpezan faldan liton, kiuj sekurigus al la ĉaristo ankaŭ sur ŝlima bivako sekan dormlokon. Tiom da mono la frajttransportoj ne enspezigis, la patrono havis aliajn elspezojn, kiuj estis pli gravaj ol tia sensencaĵo. *Don Porfirio*, kies bildo pendis brile en larĝa orumita krado je muro en la granda loĝoĉambro de la patrono, dekretis tiom da bonegaj leĝoj. Sed inter tiuj miloj kaj miloj da bonegaj leĝoj estis eĉ ne ununura leĝo, kiu levus la ĉariston al pli alta rango ol la tirbovojn, kiujn li jungas al la ĉaro de la patrono. Se bovoj povas ripozi en torenta pluvo sub la libera ĉielo kaj staranta en lago, kial do pro

ĉio en la mondo kaj pro ĉiuj sanktuloj oni do pensu ĉe la fabrikado de leĝoj pri la protektado de ĉaristo?! La bovojn kostas multe da mono. La ĉaristo ne kostas monon. Se ne plaĉas al li, li povas foriri, tuj kiam li transdonis la frajton sen damaĝo kaj sekurigiten en la celloko. Ekzistas sufiĉe da ĉaristoj, kiuj atendas je dungigo.

Forportu ĝin la diablo, kial tiom da babilaĉo pro indiana ĉaristo!

Por la laboro estas pli bone, se li kuŝas ekstere en la dika pluvo. Tiukaze li ĝustatempe vekigis. Fariĝas tro maloportune por li. Li ekstaras pro la pluvego meze de la nokto, li jungas la bovojn kaj veturas plu. Ĉe tio li eble gajnas eĉ duonan veturtagon. La patrono ricevas la reputacion de bona frajtentreprenisto, kiu estas akurata. Tio servas al la komerco kaj prosperigas la bonfarton de la patrio.

6/6

Ekde tiu bivako ĝis la pli interna parto de la ŝtato oni jam ne devis timi banditojn. Iom pli danĝere fariĝis nur en la proksimo de Balún-Canán, kie sur la vojoj okazis de tempo al tempo atakoj. Sed ĉi tie minacis la vohjaĝantojn nur tri aŭ kvar banditoj, kiuj verŝajne estis fratoj. Ĉarojn tiuj kuraĝis ataki nur en tiu kazo, se ne estis pli ol du aŭ maksimume tri da ili. Pli grandajn karavanojn ili ne kuraĝis ataki. Tiuj banditoj estis pli danĝeraj por unuopaj vojaĝantoj sur ĉevaloj. En la ŝtato ili havis la fian reputacion de rabistoj, kiuj ĉiufoje murdas la atakitan

vojaĝanton, por ke oni ne malkovru ilin.

Ĉar de tie la sekvontaj cent kaj dudek kilometroj estis sekure ireblaj kaj multaj ĉaroj de la karavano, pli ol tri kvaronoj, transportis frajtojn nur ĝis Jovel, kaj kelkaj eĉ nur ĝis Shimojøl, la granda karavano de tie dispartiĝis en pli grandajn grupojn kun ok ĝis dek ĉaroj.

Ĉiu marŝkolono havis sian *encargado*, laborgvidanton, kiu respondecis pri la kolono, kaj kiu decidis pri la ĉiutaga marŝo.

Ĉe unu el la marŝkolonoj la matena fajro ekflamiĝis jam denove je la unua en la nokto. La *kolonestro* observis, ke la bovoj de tiu kolono estis en bona konstitucio; kaj ĉar ĝiaj ĉaristoj ŝarĝis la ĉarojn ne tro pezaj, li volis atingi la lokon Ixtapa ankoraŭ en la frua antaŭtagmezo. De tiu alta ebenaĵo ĝis Ixtapa estis nur ses kilometroj. Li devis tie transdoni kelkajn frajtaĵojn al posedantoj de vendejoj.

Liaj ĉaristoj nutris la bovojn per maizo. Poste la homoj manĝis siajn nigrajn fabojn kaj trinkis kafon. Kaj kiam ili jam finis tion, ili aljugigis kaj jungis la bovojn. Tiam viro kuris transen al unu el la la ranĉoj kaj frapis pordon, malantaŭ kiu, kiel oni montris al li jam en la antaŭa vespero, dormis la inoj, kiuj kun tiu marŝkolono vojaĝos plu.

"*Hola, señoras, vámonos, listo* - saluton, sinjorinoj, ni ekmarŝos, ni estas pretaj."

"*Orito, muchacho* momenton, knabo, mi tuj venos", vokis la ino, tuj vekiĝante.

La inoj ekstaris, sen longe etendiĝi kaj oscedi.

Ili ŝovis la kapon tra la surĵetita jupo kaj malfermis la

pardon. La viro saltis en la ĉambron, kaj per kelkaj lertaj movoj de la mano li kunrulis po unu kiel faskon la litaĵojn de la inoj kaj kunŝnuris ilin.

La inoj trempis la mezajn fingrojn de la maldekstra kaj dekstra mano en malgrandan pelvon farita el kavigita kukurbo, en kiu troviĝas akvo, kaj viŝis al si per la malsekaj mezaj fingroj la okulojn. Per tiu ĉi movo la lavado de la vizaĝo estas finita ĉe la meksikanoj, ĉu viraj, ĉu inaj, kiam ili vojaĝas sur ĉaro.

Poste ili tenis ambaŭ manojn kvazaŭ kiel pelvon al la viro, kaj tiu verŝis la akvon el la kukurba pelveto sur la manojn de ĉiu ino. La akvo sufiĉis por la kvar inoj lavantaj sin. Estis triona litro da akvo, pri kies absoluta pureco oni kutime ne longe diskutas.

La inoj kunfrotis siajn malsekigitajn manojn kaj viŝis per ili trans sian hararon. Per malgranda poŝokombilo kaj kvar movoj ili kombis sian hararon, ĝis ĝi glatis. Kaj jam ili estis pretaj por la daŭrigo de la vojaĝo.

Tio iris tiel rapide, ke, de tiam, kiam la *muchacho* frapis la pardonon, pasis nur du minutoj, ĝis la inoj ektrinkis kelkajn varmegajn glutojn da kafeo el tasoj, jam enportitaj de knabino de la ranĉo. La frapado estis vekinta ankaŭ tiun knabinon, kaj ŝi tenis varma la kafon en la ardanta cindro sur la fornelo.

Neniu meksikano faris pli da ceremonioj sur tiuj vojoj. Kaj ni ĉiuj, aŭ niaj avoj, faris la samon, kiam ankoraŭ ne ekzistis litvagonoj en trajno, kaj kiam oni konsideris la pumpumantan diliĝencon kiel la plej rapidan kaj plej komfortan transportilon. Ĉar ĉaro tirata de bovoj, ne estas tiel eleganta kiel elasta diliĝenco el la dua duono de

la deksepa jarcento, oni ne povas atendi, ke la vojaĝantoj tiel zorgeme gladas kaj parade vestas sin, kvazaŭ ili devus vespermanĝi kun la emiro de Afganio en la salonego de senditoj en la hotelo Ritz. Farado de tualetoj, kikiun oni ne adaptas al sia ĉirkaŭaĵo, detruas la harmonion de la vivo. Kaj por la harmonio de la aĵoj en sia ĉirkaŭejo la meksikano havas tre delikatan kaj kultivitan senton.

La ĉaristoj dum veturo, kiu daŭras tri aŭ kvar semajnojn, tute ne lavas sin. Ili sin ankaŭ ne razas kaj ne tondas al si la hararon. Tiuj, kiuj havas indiĝenan sangon, ne havas barbon aŭ nur barbolanugon. Sed kelkaj triboj havas ankaŭ fortan barbokreskon. Kaj de la ĉaristoj apartenantaj al tiuj triboj, aŭ kies pragepatroj miksiĝis kun la apartenantoj de tiuj triboj, ĉiu unuope aspektis kiel kvin kanibaloj kune, kiuj pro sia terura aspekto estis elĵetitaj el la infero de la onklino de l' diablo.

Kompreneble fojfoje misharmonio ĝenas tiun romantikan rabistan eksteriĝon. Kiam ili sufiĉe longe haltas en la proksimo de rivero kaj ne tro lacas, ili banas sin, kaj se ili havas eĉ pli da tempo, ilin banas sin seninterrompe du horojn. Sed la harmonio poste baldaŭ denove ekestas. La unuan, kion la ĉaristo, kiel ĉiu meksikano, matene kaj vespere faras, antaŭ ol li enverŝas eĉ nur gluton da kafo, estas tio, ke li lavas sin zorge kaj persiste la buŝon. Kaj en la kazo, se la ĉaroj veturas, la ĉaristo unue lavas sin, antaŭ ol li ŝovas mordaĵon de la simpla manĝo en sian buŝon. Kaj se li ne trovas akvon survoje, aŭ se lia kukurba botelo, en kiu li kunportis akvon, estas eltrinkita, li simple ne manĝas, ĉar li ne povas lavi al si unue la manojn. Kvankam la lavado de la manoj estas ofte nur simbola lavado, ĉar li disponas nur pri dek gutoj da akvo por la lavado, la manoj nepre devas

esti lavitaj, antaŭ ol li povas manĝi.

Tri minutojn pli poste, post kiam oni vekis la inojn, ili sidis jam trione laviĝintaj kaj okone manĝintaj en siaj ĉaroj, kaj la kolono troviĝis sur la marŝo.

6/7

Intertempe dua kolono pretigis la ekmarŝon. Ĝi bezonis pli da tempo. Oni devis serĉi kaj eltrovi el aliaj kolonoj la bovojn. Kaj tio sufiĉe komplikis, ĉar la nokto estis ankoraŭ nigra kiel peĉo. Ĉe plia kolono oni riparitis radon. Ĉe alia oni devis kuraci karnajn vundojn de bovoj. Plian kolonon post ties zorgema inspektado la *kolonestro* verŝajne veturigos nur ĉirkaŭ tagmezo. La bovoj estis tro elĉerpitaj, tro lacigitaj, ili ne lasis peli sin ekstari. Sekve de ilia troa laciĝo ili nokte apenaŭ paŝtis sin. La ĉaristoj alportis la maizon ĝis proksime antaŭ iliajn nazojn, por instigi ilin manĝi. Tiuj bovoj faris kvar longajn veturojn, sen tio, ke oni permesis ripozon al ili, kaj ĉiu veturo daŭris tri semajnojn. Tio estis la kolono de *don* Laureano, en kiu Andrés gvidis ĉaron. En la frajtentrepreno de *don* Laureano la ĉaristoj kaj la bovoj devis labori eĉ pli streĉe kaj persiste, ĉar li ĉiam havis multe da frajtoj. Antaŭ ol granda frajto estis liverita, atendis jam nova sian eskpedadon. Sed la seninterrompa laborado de la bovoj estis daŭrigebla nur ĝis certa limo. Se la bovoj estis tro elĉerpitaj kaj tro lacigitaj, ĉar ili ne havis feriojn sur paŝtejo, okazis, ke ili haltis sur la vojo kaj nek per la plej bona nutraĵo nek per afablaj persvadoj lasis sin instigi

denove ekiri. Batoj des pli ne havis efikon. Tre ofte la bovoj faris la samon, kion faras ankaŭ muloj. Ili sternis sin sur la vojo, rifuzis akcepti nutraĵojn kaj mortis. Bovoj kaj muloj trifoje aŭ kvarfoje po jaro bezonis tri aŭ kvar semajnojn da ferioj sur bona paŝtejo. Kaj ili ricevis tiujn feriojn. Bovoj kaj muloj estis multekostaj. Kaj tial la suicido de bovoj estis tre multekosta afero por la mastroj. La ĉaristoj ricevis neniam feriojn. Ili laboris tagon post tago, je dimanĉoj kaj festtagoj, tage kaj nokte, en pluvo kaj tropika ardo, en sabloŝtormoj kaj en fulmotondroj, kiuj tiel sovaĝis, kvazaŭ ili volus disŝiri la ĉielon. Ankaŭ la ĉaristoj foje kaj foje lasis fali sin sur la vojon. Sed ili ne memmortigis sin pro troa laciĝo. Tio estis la privilegio de bovoj kaj muloj. Pro tio ili estis ja stultaj bovoj kaj eĉ pli stultaj muloj. Kaj se ĉaristo sur la vojo efektive mortis aŭ ĉe la ellevado de ĉaro glitinta en truon, glitis malsupren en ravinon kaj ĉe tio frakasiĝis, aŭ subiĝis la radojn de ĉaro, tiukaze ne estis konsiderinda perdo por la entreprenisto. Ĉaristoj kostis multe malpli ol bovoj aŭ muloj. Ili kostis eĉ ne centavon da investo, kun la escepto, se la entreprenisto por ĉaristo transprenis la ŝuldon, kiun tiu havis ĉe antaŭa mastro. Kaj tia ŝuldo estis ĉiam tre malalta kompare al la mono, kion kostus bovo.

6/8

Plano por la veturtempoj ne estis. La *kolonestro* aranĝis la veturtempojn laŭ sia plaĉo.

En la varmega malalta regiono la ĉaroj veturas nur en la

nokto, kaj dum la tago la bovoj ripozas. En granda varmego ili ne tiel bone marŝas aŭ ili tute laciĝas jam post du horoj. Ili estas bestoj de la mezvarmaj zonoj kaj ili restas bestoj de tiuj zonoj, ankaŭ se ili naskiĝas sur paŝtejo en la tropika regiono. Estas ne nur la varmego, kiu malpliigas la laborkapablon de la bovoj. Estas ankaŭ miloj da grandaj ĉevalmuŝoj, kiuj ĉirkaŭsvarmas la bovojn kaj elsuĉas ilian sangon. Tiuj muŝoj mordas nur dum la hela sunlumo. Tuj kiam nubo kovras la sunon, la muŝoj malaperas kiel forŝorĉitaj.

En la friska alta ebenaĵo la ĉaroj veturas ankaŭ dum la tago. Ĉiu marŝo daŭras kvar ĝis ses horojn, laŭ la malfacileco de la vojo kaj laŭ la distanco de unu bona bivako ĝis alia. Poste oni ripozas kvar ĝis kvin horojn. Kaj tiam oni denove ekmarŝas.

Por vojdistanco de cent kilometroj marŝkolono de ĉaroj bezonas kvin ĝis sep tagojn.

La frajton oni prikalkulas laŭ pezo kaj distanco. De tempo al tempo ankaŭ per la spaco, kiun ĝi okupas.

La pezunuoj estas *arroba* kaj *quintal*. Aroba havas dekunu kilogramojn kaj duono; *quintal* havas kvardek kvin kilogramojn. La frajto por *arroba* kaj distanco de cent kilometroj estas kutime peso, kelkfoje trikvarono de peso aŭ ofte eĉ nur duono de peso. La pezon oni plej ofte ne pesas per pesilo, sed la *kolonestro* taksas ĝin. Ankaŭ la vojdistancon oni taksas. Oni ne prikalkulas ĝin per kilometroj, sed per *legua*, do leŭgo. Unu leŭgo havas ĉirkaŭ kvar kilometrojn. Sed tiun ĉi leŭgo la *kolonestro* mezuras laŭ la tempo, kiun li bezonas por trapasi kvar kilometrojn. Kelkaj distancojn, kiujn li taksas kiel dek leŭgoj efektive havas, se oni mezuras precize ilin, nur ok

kaj duonon aŭ nur sep, dume alia vojo, kiun li taksas je dekdu leŭgoj efektive havas dekkvin da. La vojdistancoj, foje iam taksitaj de ĉaristo aŭ mulisto, ne plu ŝanĝiĝis. Ili eĉ tiam ankoraŭ ne ŝanĝiĝis dum longa tempo, se la inĝenieroj precize mezuris la vojdistancojn. La ĉaristoj, kiuj taksis tiujn vojdistancojn, mortis antaŭ tricent jaroj. Neniu scias iliajn nomojn. Sed oni prikalkulas ankoraŭ nun ĉiujn frajtojn laŭ tiuj taksoj.

Sed kiom ajn malefika kaj primitiva tio ŝajnas esti por civilizita eŭropano, en la fino ĉio ekvilibriĝas en perfekta harmonio. Ĉu estas kvin leŭgoj pli aŭ malpli, ĉu la pezo pesas duonon da kilogramo pli aŭ malpli, tion oni ne traktas tiel skrupule. La frajtentreprenisto interkonsentiĝas kun la klientoj, aŭ kiam li transprenas la frajton aŭ kiam li liveras ĝin.

"Aŭskultu, *don* Laureano, vi prikalkulis dek *arrobas* por la kesto, sed estas apenaŭ ok da. Kiel vi tiukaze de mi povas postuli dekvin pesojn por la frajto?" diras la komercisto.

Al tio *don* Laureano replikas: "*Don* Miguel, sed tion vi devas koncedi al mi, ke la kesto estas granda kaj peza. Mi ja ne scias, kion vi havas eĉion en ĝi. Dekkvin pesoj estas vere sufiĉe malkaraj. Mi ne scias, kiel mi faru gajnon ĉe tio. La maizo pli kaj pli kostas, kaj la *muchachos* volas havi pli kaj pli da salajro. Vi scias bone, *don* Miguel, ke tio estas preskaŭ kvardek leŭgoj, sed mi prikalkulis nur tridek kvin da. Tamen, tiom rigore ankaŭ mi ne estas, kaj ni ja denove kune faros negocojn. Bone, pagu al mi dektri kaj kvindek da. Tion vi vere povas pagi al mi, *don* Miguel."

Tiam ili interkonsentis pri dekdu pesoj kaj okdek

centavoj, ambaŭ estis tre kontentaj, kaj ne postrestis ĉagreno pro tiu negoco.

Kiam *don* Miguel pagas ĉe la fervojo ekspresfraĵton, li pagas precize kun la centavoj tion, kio estas skribita sur la fraĵtletero. La fervoja entrepreno ne zorgas pri tio, ĉu *don* Miguel restas amiko aŭ ne. Kaj la oficistoj, kiuj ne respondecas la fraĵttarifojn de la fervoja entrepreno, ne lasas tiri sin en longajn dialogojn kun *don* Miguel. Ili havas siajn fiksitajn laborhorojn; kaj kiam tiuj jam pasis, ili iras hejmen, egale ĉu *don* Miguel ricevis sian keston aŭ ne.

7/1

Andrés havis nun preskaŭ deknaŭ jarojn. Jam pli ol tri jarojn li laboris por *don* Laureano kiel ĉaristo. Lia ŝuldo de dudek kvin pesoĵ, por kiuj li fariĝis la posedo de *don* Laureano estis delonge pagita per lia labro, kaj li ricevis nun jam kelkan tempon sian salajron kontante.

La salajron li ne ĉiun monaton ricevis ĝustatempe, kiel tio propre devus esti. *Don* Laureano pagis tiel, kiel plaĉis al li, kaj kiam li supozis, ke tiuj kelkaj pesoĵ da salajro estis nebezonataj, kaj ke liaj negocoj pro tio ne suferas damaĝon.

Intertempe Andrés fariĝis tre bona kaj fervora ĉaristo. Li sciis la vojon de Arriaga ĝis Balún-Canán tiel bone, ke li povus veturi en la plej nigra nokto kaj sekure preterirus ĉe tio ĉiun truon kaj ĉiun lokon, kie la tero de la vojo

deglitis, ĉar li konis ĉiun ŝtonon sur la vojo, ĉiun vojkurbiĝon, ĉiun marĉan grundon, ĉiun ejon, kie kruci la riveron. Li sciis la profundecon de ĉiu trairenda rivero ĝis la colo precize, li sciis, kie estas la plej bona loko por travadi la riveron meze de junio aŭ kie ĝi estas en septembro. Tiuj travadejoj ŝanĝiĝis laŭ la falinta pluvokvanto. En la pluvotempo oni devis atendi de tempo al tempo kelkajn horojn aŭ eĉ duonojn da horoj ĝis la akvo sufiĉe defluis, por ke la varoj en la ĉaroj ne malsekiĝu. Li sciis ĉiun haltejon ĉe la vojo laŭ la nomo, donitaj de tiuj ĉaristoj, kiuj ĉi tie ripozis antaŭ du jarcentoj kiel la unuaj. Li sciis ĉiun paŝtejon ĉe la vojo, ĝian nutraĵan valoron por la bovoj kaj, kiom da ĉaroj ĝi laŭ grandeco povas akcepti. Li sciis ĉiun ranĉon kaj ĉiun solan indiĝenan kabanon ĉe la vojrandoj kaj konis ĉiujn homojn loĝantajn ĉe ĝi. Li lernis kiel plej avantaĝe ŝarĝi ion, lernis kiel ĝuste trakti la bovojn, por ke ili laboru tion, kiom eblas. Kaj li sciis kiel lerte ripari rompitan radon aŭ akson ĉe ĉaro. Kio ajn okazis sur la vojo, li ĉiam sciis kiel konsili kaj helpi al si, ankaŭ se li estus sola. Multajn fojojn li kiel *kolonestro* tute memstare kondukis jam malgrandajn marŝkolonojn. *Don* Laureano povis diri eĉ ne unu malfavoran vorton kontraŭ li kaj lia laboro. En ĉiu rilato li multe pli bone lernis majstri la laboron ol la patrono tion atendis.

Tial li pliiĝis la salajron de Andrés. Li ricevis nun kvardek centimojn po tago, dekdu pesojn po monato. Tre bela kaj fieriga sumo, se li komparis ĝin kun la kvar aŭ kvin pesoj po monato, kiujn perlaboris tiuj peonoj, kiuj ĉiutage devis labori sesdek horojn en sukermueliloj, brandofabrikoj, prilaborejoj de sisalo, tegolaj fabrikoj kaj lignokortoj, ĉiuj troviĝantaj proksime de la vojo. Tiuj laboristoj, kiuj vivis

kun siaj familioj pli aĉe kaj pli mizere ol bestoj.

Kompare al ili li vivis duran vivon kiel ili, sed lia vivo estis libera. Li kaj liaj kamaradoj ne estis ligitaj al horoj. Li laboris sufiĉe streĉe, sed li ne laboris ĝis sia ftiziĝo kiel tiuj eterne malsataj peonoj en la haciendaj fabrikoj, en kiuj oni prilaboris agrokulturajn produktojn. Se li bone ŝarĝis la frajton kaj lia ĉaro estis en bona marŝkondiĉo, se la bovoj ne estis tro lacigitaj kaj ne jam tro longe laboris, kaj se la vojo estis bona, li povis sidis dum horoj en la ĉaro kaj revii kaj kontempli la belecojn de la ĉirkaŭa naturo.

La bovoj, kiuj deĵoris jam kelkajn jarojn, kaj kiuj jam multajn fojojn marŝis la vojon, ofte sciis ĝin pli bone ol la ĉaristoj mem. Tio estis normala, ĉar la bovoj kun siaj nazoj kaj okuloj estis pli proksimaj al la vojo ol la pelistoj. Kaj la spertiĝintaj bovoj neniukaze estis tiel stultaj, kiel oni supozas bovon, se oni volas insulti aŭ ĉagreni per tiu nomo kunhomon. Il trotis tre lante, ĉar tio estis tiel indiferenta kiel siropo al ili, ĉu la ĉaro ankoraŭ hodiaŭ aŭ nur la sekvan semajnon atingos la vojaĝan celon. Ili havis tempon, kaj ili prenis al si tiun tempon, por la manĝo kaj por la laboro. Eble ili sciis, ke ili ĉiam restos bovoj, kaj ke ili tiom longe, kiom ili estos sur la piedoj, devas tiri ĉaron. Ili estis filozofiaj bovoj kaj sciis bone, ke tio ne ŝanĝos ilian sorton, ĉu ili rapidas sur la marŝo aŭ ne. Estas ĉiam nur proletoj, kiuj havas malpli da prudento ol bovoj kaj tial kredas, ke ili efektive iutage fariĝos fabrikestro aŭ membro de kontrolkonsilio, se ili fervore kaj streĉe laboras kaj ĉe ĉiuj siaj laboroj rapidas por plaĉi al siaj pelistoj. Tial estas ofendo por la bovo, sed ne por la proleto, se oni diras al proleto: "Dio mia, vi estas ja stulta kiel bovo!" La bovo devus havi la rajton plendi ĉe jura

instanco pro tiu ofendo, sed ne la laboristo. Rondigite prikalkulite la kvanto de mil proletoj estas proporcia al unu fabrikestro. Tion scias bovo sen la studado de statistikoj; sed proleton oni ĉiutage denove mistifikas per la fama kaj efika marŝalbastono en la tornistro.

La bovoj tute ne estis tiom stultaj. Ili sciis sian vojon, kaj ili laboris eĉ ne paŝon pli ol ili supozis bona tion por siaj vivofortoj.

Kompreneble ili ne blinde trotis antaŭen. Antaŭe ili detale rigardis la vojon, kaj tiam ili ĉirkaŭiris ĉiun rokan ŝtonon, ĉiun truon, ĉiun lokon, kie la tero deglitis de la vojo, ĉiun arboradikon plenan de tuberoj tiom vaste, kiom eblis pro la alligita ĉaro. Ili faris tion certe ne por plaĉi al siaj pelistoj, sed por sia propra avantaĝo. Tio plifaciligis ilian laboron kaj alvenigis ilin pli rapide al la sekva ripozejo. Tiom multe lernis ĉiuj bovoj, kaj pli ili ne devis lerni, ĉar feliĉe oni ne povis persvadi ilin, ke ili, se ili fervore kaj diligente laborus, povus preni la marŝalbastonon el la tornistro kaj transformiĝus en la bone flegatan rajdĉevalon de generalo. Sed, ĉar ili plifaciligis sian propran laboron, plifaciligis ankaŭ la laboro de iliaj gvidantoj. La ĉaristoj, kiuj havis spertajn bovojn antaŭ siaj ĉaroj, povis tiom revii kaj dormeti, kiom ili volis. Bone scii la laborvaloron de la bovoj de sia kolono, tion aspiris ĉiu sperta ĉaristo. La *kolonestro* de ĉiu marŝkolono, kiu devas atenti ankaŭ ĉiujn ceterajn ĉarojn, elektas al si la bovojn unue. Tiam sekvas la ĉaristo, kiu servas jam la plej longan tempon ĉe la patrono. La ceteraj devas preni als si, kio postrestas.

Andrés lernis ĝin de la spertaj ĉaristoj, kiel oni devas fari, se oni ĉe marŝo volas interŝanĝi la proprajn bovojn

kontraŭ la pli bonajn de alia ĉaristo. Ĉar okazas, ke la bovoj pro tiu aŭ tiu kialo ŝanĝas sian laborkvanton. Ili ja tiom malofte estas ĉiuj samaj rilate al sia karaktero, al siaj kapabloj, kapricoj kaj sia rezistovolo kontraŭ eksteraj cirkonstancoj, kiel ankaŭ la homoj ne ĉiuj estas samaj.

Kelkaj bovoj tiras bonege la unuajn kvindek kilometrojn. Poste ili malfortiĝas. Aliaj pliboniĝas dum la laboro, ili pli kaj pli adaptiĝas ĝin kaj ŝajne tiras fortojn el ĉiu nova marŝotago. Kelkaj faras diablajn malfacilaĵojn ĉe la trapaso de ŝlimaj vojdistancoj, sed sur rokecaj kaj malebenaj vojoj ili iras tiel trankvile kaj obeeme, kvazaŭ tio estus la vojo al la bovoparadizo.

Andrés havis la ennaskitan ruzecon de la subprematoj kaj surtretatoj de sia raso. Kaj ĉar la peonoj ekde la juneco dependas de tio, ke ili uzas sian ruzon por konservi sian vivon kaj por konservi sin kiel individuo kaj raso kontraŭ siaj mastroj, tiu ruzeco ne estas limigata de memĝenema moralo. Batu aŭ vi estas batata. Kaj se vi ne povas bati la alian, ĉar li estas via mastro, kiu rajtas mortpafi vin kiel hundon, se vi levas la manon kontraŭ li, serpentumu kaj turnu vin tiel lerte, ke la bato vin ne trafas, kaj se ĝi tamen trafas vin, ke ĝi ne damaĝu al vi. La evitulo ĉe la soldatoj kaj ĉe la sklavoĵoj estas la prudentulo, la aliaj estas la stultuloj.

7/2

La plialtigon de sia salajro Andrés atingis per malgrandaj trukoj. Nenie oni pagas la proleton por tio, kion li efektive

faras, sed nur por tio, kion li ŝajne faras laŭ la opinio de tiu, kiu pagas la salajron al li. Lia kulpo ne estas, ke lia moralo krudiĝas, tio estas la kulpo de tiuj, kiuj lasas al li nur tiom, kiom li nepre bezonas, por povi labori.

Don Laureano iam akompanis iun el siaj multnombraj kolonoj dum tuta tago, ĉar li ĝuste havis la saman vojon. La bovoj de ĉaro rifuzis tiri. Ili obstine rezistis kaj provis deĵeti la jugotrabon. La *kolonestro* kaj la gvidanto de tiu ĉaro provis ĉion por peli antaŭen la bovojn. Sen sukceso. *Don* Laureano venis al ili. Sed ankaŭ li ne sciis konsilon. La ĉaro prokrastis la tutan marŝon. *Don* Laureano diris, ke li emas vendi la bovojn al amika frajntreprenisto por superruzi lin, ĉar ili ne uzeblas. Kiam nun la tuta kolono haltis kaj ne povis veturi plu pro la obstine kontraŭstara bovoparo kaj, kiam ĉiuj ceteraj ĉaristoj paroladis kaj ĉiu sciis ion alian, kio tamen ne helpis, alvenis kiel hazarde ankaŭ Andrés.

Li provis peli la bovojn. Ili iris du, tri paŝojn, tiam ili denove kontraŭstaris.

"Mi supozas, mi scias, kio ne estas en ordo ĉe la *bueyes*, ĉe la bovoj", li diris.

"Jes ja", interrompis lin la *kolonestro*, vi, knabo, venas kiel vokita, kvankam vi ankoraŭ estas malseka sub la pugo, vi volas diri al mi - al olda stalono, veturanta jam tridek jarojn sur tiu ĉi vojo - kio estas pri la bovoj. Kuru hejmen al via patrino, por ke ŝi ŝovu sekan vindon en vian pantalonon."

Don Laureano staris tie, kaj diris nenion al la babilado. Sed Andrés ne lasis timigi sin. Li diris seke: "La rimenoj estas tro firme ligitaj al la jugotraboj, jen la problemo, aŭ

dura rimeno tordiĝis."

Sen atendi, kion la *kolonestro* dirus, li iris al la bovoj kaj senrimenigis ilin.

Don Laureano sidiĝis sur ŝtonon, ekbruligis plian cigaredon al si. Tiam li rigardis sufiĉe seninterese, kion Andrés faris.

Kiam Andrés estis foriginta la rimenojn, li glatigis ilin, faris ilin laŭŝajne pli molaj kaj pli elastaj per sufiĉa kvanto de salivo kaj poste denove aljugigis la bovojn per la rimenoj.

"Tiuj du bovoj ne eltenas tion, se oni tro firme ligas ilin per la rimenoj", li diris. "Sed Lucio estas ankoraŭ tro nova ĉe ni, li ne sufiĉe konas la bestojn. Lia kulpo ne estas."

Per tiuj vortoj li liberigis sian *compañero* de ĉiu kulpo kaj de ĉiu eblo esti atakata de *don* Laureano aŭ de la laborestro per riproĉoj pro la malbona fiksado de la rimenoj.

Ĉe la malligado de la rimenoj Andrés starigis sin tiel lerte kaj faris tiajn lertajn man- kaj brakmovojn, ke li kovris tiel bone per ombro certajn agojn, ke nek *don* Laureano nek la *kolonestro* nek iu el la ceteraj ĉaristoj, kiuj enuante ĉirkaŭstaris, povis observi la tromptrukon de Andrés.

Li skulptis en la pasinta vespero el dura ligno malgrandajn pintajn konusojn. Kaj frue matene, kiam oni jungis la bovojn, li ruze ŝovis tiujn konusojn sub la rimenojn. En la unuaj tridek minutoj la bovoj ne sentis tiun maloportunaĵon, ili iris kiel kutime. Sed kiam la suno leviĝis kaj fariĝis varmege, la rimenoj iom post iom elsekiĝis kaj la konusetoj boris en la kapohaŭton de la bovoj. Post ĉiu plia kilometro, kiun la bovoj tiris, la

konusetoj boris pli profunden, frotis la haŭton, kaj kiam la haŭto estis vundfrotita, la konusetoj estigis eksterordinarajn dolorojn, kio instigis la bovojn fine kondukti kvazaŭ ili frenezigu.

Andrés sciis tre bone, ke oni faris tian trukon de tempo al tempo per dornoj aŭ aliaj pikiloj, se oni volis ŝerce iom mistifiki ĉariston. Sed la dornoj tiel rapide pikis en la haŭton, ke la bestoj ekde la komenco ne tiris. Tiam la ĉaristo kompreneble tuj sciis, pri kio temas. Li devis denove malligi la rimenojn kaj tiam plian fojon fiksi ilin. Estis la ŝerco, per kiu oni mistifikis flavbekulojn, por ke ili devu fari duan fojon laboron kaj por ke oni povu nomi ilin stultuloj.

Sed la truko kun la konuseto el dura ligno estis la invento de Andrés. La truko funkciis tre lante kaj preskaŭ nerimarkeble. Eĉ la plej olda kaj plej sperta ĉaristo ne povus eltrovi, kio estis la kaŭzo, ke la bovoj unue bone marŝis kaj tiam pli kaj pli ribelis, antaŭ ol ili fine tute rifuzis iri plu.

Kiam Andrés denove estis aljugiginta kaj junginta la bovojn, li pelis ilin antaŭen. Kaj nun ili kuris tiel obeeme kaj gaje kiel bone prizorgataj ĉevaloj de bierejo.

La olda *kolonestro* gapis perplekse kaj decidis de nun rigardi Andrés kiel plenvaloran viron kaj maturan ĉariston, kies amikecon oni certigas al si.

Eĉ pli mirigite *don* Laureano malfermis la okulojn. Kvankam li ne komprenis multon de la efektiva laboro de la ĉaristoj. Se li estus devigita konduki ĉaran kolonon de Arriaga al Chiapa de Corso, estus dube, ĉu la karavano atingintus la celon ankoraŭ en tiu ĉi jarcento.

Kiam ili jam denove marŝis, li tiris Andrés ĉe okazo flanken kaj diris al li: "Aŭskultu, knabo, mi donas al vi nun tri realojn po tago. Vi ellernis vian laboron kaj valoras nun la salajron de tridek ses centavoj po tago."

Plian plialtigon de lia salajro, kiun Andrés ricevis post kelka tempo, li dankis denove al truko.

En la jaroj de sia laboro kiel ĉaristo li akiris sufiĉe da saĝo, por ekkoni, ke li nur pro tio, ke li fervore, streĉe kaj efike laboras, ne rajtas atendi rekonon aŭ premion. Lian laboron oni ne multe atentis. Li devis rimarkigi sin al sia mastro, kaj li devis instigi la timon en sia mastro, ke li, la mastro, eĉ povus perdi tiun supermezure fervoran ĉariston, kiu scias pli bone trakti la bovojn ol olda laborestro, se li ne iom pliigus lian salajron.

7/3

Pli ol kvar monatojn Andrés devis labori antaŭ ol la ŝuldo da dudek kvin pesoj estis nuligita, kiun lia antaŭa mastro forludis al sia nuna.

En tiuj ĉi kvar monatoj Andrés devis aĉeti al si kvin ĉemizojn, tri kalsonetojn, kvar pantalonojn, bastĉapelon, novan lankovraĵon kaj kotonjakon. La laboro de ĉaristo voras liajn vestojn kiel sulfata acido. Ĉe kesto elstaras najlo, ĉe alia longa lignosplitaĵo, kaj ĉe la ŝarĝado la najlo kaptas la ĉemizon aŭ la pantalonon, kaj la vestoj en mallonga tempo fendiĝas en striojn. Ĉe la marŝo la vestoj dum horo da pluvo tute malsekiĝas, kaj la sekvan horon

la tropika suno sekigas la vestojn sur la korpo tiom rapide, ke la ĉemizoj kaj pantalonoj post kelkaj tagoj estas kiel tindro kaj tuj disfalus, se oni pasante rokfronton nur tuŝus. Ĉe la vojo mem estas dornaj arbustoj kaj pikilhavaj kreskaĵoj, kiuj sur la vestoj deŝiras vestopecetojn, kaj entranĉas rn ilin fendetojn. Eĉ, se oni kiel ajn bone atentas. Ĉe ĉiu manipulo, kiu necesas ĉe la ŝarĝado aŭ ĉe la marŝo, perdiĝas peceto de la vestaĵo.

La ĉaristo ĉe la vojrandoj aĉetas al si de tempo al tempo ankaŭ komitekon, kiam estas vere tro fride kaj pluve kaj liaj vestoj ne fariĝas sekaj. Kelkfoje li aĉetas al si citronojn por fari limonadon, skatolon da cigaredoj, kelkajn manĝojn aŭ pecon da fromaĝo, por iom pliriĉigi sian vivon. Tiam li venas al loko, kie estas festo aŭ foiro, kaj li ne volas stari flanke kiel forpelito. Ankaŭ li volas foje iom plezurĝi. Li aĉetas al si buŝharmonikon aŭ malmultekostan gitaron, por serenigi la vesperojn ĉirkaŭ la fajro, kiuj tristigas sufiĉe ofte. Krome li devas foje aĉeti peceton da sapo al si, lia hararo bezonas tondadon, ĉeokaze li perdas sian lignan kombilon kaj bezonas novan. Iam disrompas ĉe la marŝo la botelo kun *creolina**, kiun li bezonas por kuraci bovojn, kaj li devas aĉeti ĝin kaj botelon. Aĉeti ŝuojn, por protekti siajn piedojn sur la ŝtonplenaj vojoj, kie kuŝas ĉiaspecaj dornoj kaj pikiloj, pri tio li ne povas pensi. Li ne havas ŝuojn kaj li ne povas aĉeti ŝuojn. Li estas jam kontenta, se li povas havigi al si krudan ledon, por fliki la indiĝenajn sandalojn, kiujn li uzas.

Kiel ajn li kalkulas kaj ŝparas kaj mizere vivas, ĉiam li ŝuldas antaŭpagon al sia mastro, ĉar sur la tuta tero nur tiu homo donas krediton al li. Ĉiujn aĵojn, kiujn li bezonas, kiel ekzemple ĉemizojn kaj panatalonojn kaj

kovraĵojn, li devas aĉeti de sia mastro, ĉar neniu komercisto ion pruntedonas al li. Kaj lia mastro fiksas la prezojn por la varojn, kiujn li vendas al siaj ĉaristoj.

La antaŭpago estas ŝuldo. Kaj tiom longe, kiom li havas ŝuldojn, li ne rajtas forkuri. La polico kaptus lin, kaj la kostojn de lia kaptiĝo oni enskribus sur la debetan flankon de lia ŝulda konto.

Sed la ĉaristo ne estas peono, kiu estas fiksa kapitalo de bieno aŭ de bienego. Li estas libera laboristo. Li devas pagi nur sian ŝuldon, kiun li havas ĉe sia patrono, kaj tiam li povas iri, kien li volas. La tuta mondo estas lia, kaj ĉio, kion tiu mondo produktas. Neniu devigas lin fari ŝuldojn, nek la leĝo, nek la ŝtato. Li estas tute libera fari aŭ ne fari ŝuldojn. Se li ne uzas tiun liberon por si, oni povas respondecigi nek lian mastron, nek la ŝtaton, nek la diktatoron Porfirio Diaz. Kaj, se li ne amasigas propraĵon, por fariĝi iutage mem frajtentreprenisto aŭ fabrikposedanto aŭ posedanto de bieno, tiukaze estas nur tial, ĉar li ne ŝparas. La mondo estas malferma por ĉiu, kiu volas fondi bankon. Kaj, ĉar la proleto ne ŝparas, sed ĉion fordiboĉas kaj fordrinkas, li estas proleto kaj ne bankiero. La kapitalista ekonomia sistemo estas nur mito, kiun la agituloj kaj aliaj anarkistoj kolportas, por ekflamigi la mondrevolucion kaj tiel transpreni la bankojn kaj la parfumitajn filinojn de la membroj de la kontrolkonsilio. Ŝparu, proleto, kaj tiam vi povas akiri bankon, tuj ĉe la sekvanta stratangulo, sen klopodi pri la mondrevolucio.

Rimarko:

* Creolina=kontraŭinsekta likvaĵo, uzita ankaŭ kontraŭ puloj sur hundoj

Kiam Andrés estis nuliginta per lia laboro la ŝuldo da dudek kvin pesoĵoj, li ŝuldis al *don* Laureano persone kvardek du pesoĵojn por varoj, kiujn li ricevis de li, kaj dek ses kontantajn pesoĵojn, kiujn li bezonis por aliaj aferoj.

Post kiam li nun pli ol tri jarojn lojale kaj fidele kaj kun vera kristana humileco servis al lia mastro, li ŝuldis al *don* Laureano naŭdek kvar pesoĵojn. Matematikisto ja ne per la propablokalkulo, sed sendube per la certeckalkulo ene du minutoj povintus diri al li, ke tiukaze, se li servus plu tiel fidele kaj obeeme kiel antaŭe al sia mastro dum kvardek jaroj, ke li ŝuldus en tiu kazo al *don* Laureano aŭ al ties filo naŭcent dudek kvar pesoĵojn kaj tridek centavoĵojn, precize alkalkulinte ĉiujn plialtigojn de la salajro, kiujn Andrés estus sekuriginta al si pro fideleco aŭ lojaleco aŭ per trukoj.

Andrés, kiel ĉiuj ĉaristoj, rigardis kun bedaŭro kaj kompatato malsupren sur la povrajn peonojn, kiuj ne estis liberaj, kaj kiuj restis ligitaj al la bieno, al kiu ili apartenis.

Kaj estis efektive granda diferenco inter la ekonomiaj kaj sociaj liberecoj de la ĉaristoj kaj de peonoj en bieno.

Se ĉaristo ĉe la marŝo falis en ravinon kaj rompita al si la nukon, aŭ ĉaro surveturis kaj dispremis lin, aŭ sovaĝiĝinta bovo surpikis lin, aŭ sonserpento lin mordis en la nudan piedon, aŭ marĉa febro forkonsumis lin, lia ŝuldo post tio ĉe la patrono estis nuligita. La patrono certe ne priplendis la ĉariston, kiu mortaĉis en sia laboro, sed la perdiĝintan ŝuldosumon. La ĉaristo nun almenaŭ estis libera kaj dece akceptita en la paradizo.

Male, se peono mortis, la bienulo ne perdis eĉ centavon de la ŝuldo de sia peono. Kvazaŭ tio estus memkomprenebla afero, la ŝuldo transiris al la plej olda filo de la peono, aŭ oni distribuis ĝin al ĉiuj filoj, aŭ ĝi transiris al la frato de la morta peono, se ne estis filoj, aŭ ili transiris al la edzoj de liaj filinoj, se li havis nur filinojn.

Se la peono estis entombigita, la patrono kunvokis la respondecajn filojn aŭ fratojn aŭ bofilojn, montris al ili la kontolibron kaj la debetan saldon de la mortinto kaj demandis: "Ĉu tio estas ĝusta?"

Kaj la demandito respondis: "Jes, patrono, tio estas ĝusta!"

Tiam la patrono foliumis ĝis la debeta saldo de la demandito, enskribis la ŝuldsumon de la mortinto, kunkalkulis la du debetojn, diris la novan finsumon kaj demandis plian fojon: "Ĉu tio estas ĝusta, *muchacho*?"

Kaj la demandito diris: "Jes, tio estas ĝusta, patrono!"

Post kiam tio okazis, la patrono malfermis la malgrandan bienan kapelon, kaj la inoj de la peonoj rajtis eniri, por starigi kelkajn kandelojn por la animo de la mortinto sur la altaro de la sankta protektanto de la bieno, kaj por ekbruligi la kandelojn.

La patrono de la bieno estis ja bona katoliko, al kiu oni enskribus tion kiel pekon, se li eble ne permesus oferi kelkajn kandelojn por la eterna paco de mortinta katoliko, eĉ se li estas nur povra peono.

Tio estis justa, tio validis kiel justa. Kaj ĉar estis juste, oni gardis ĝin, kiel ĉion alian, kio estas justa, per leĝoj kaj per la ŝtato. Kiun sencon havus ŝtato, se li tion, kio estas

justa, ne gardus per la polico kaj per siaj soldatoj kaj juĝistoj kaj prizonoj?

Tiuj malgrandaj diferencoj estis, kiuj permesis al la ĉaristoj konsideri sin sur la socia eskalo rangoŝtupon pli alta ol la peonoj de bieno.

La mondo estas plena de justeco. Estas la eraro de la ĉaristoj kaj de la peonoj kaj de ĉiuj proletoj sur la mondo, ke ili ne uzas la justecon, kiu havigeblas senpage. Neniu devigas ĉariston, eble eĉ per ŝarĝita revolvero premita sur la bruston, fari ŝuldojn. Neniu surtere devigas iun. Ankaŭ ne bienulo kiom ajn monavida, devigas peonon, fari ŝuldojn. Fari aŭ ne fari ŝuldojn, tio estas la granda libereco de la proleto.

Se la ĉaristo kaj la peono uzas malĝuste kaj eĉ endanĝerigante sin mem tiun grandan liberon, kiu formas en la naciaj himnoj de ĉiuj popoloj la kernon de la kantado, oni ne kulpigu la bienposedanton aŭ la frajtentrepreniston pro tio. Tio estas maljusta kaj ne tre nobla.

Ĉiuj homoj, sen escepto, havas ekde la naskiĝo liberan volon. Por ĉiu individuo ambaŭ vojoj estas malfermaj, la vojo al la infero, kaj la vojo al la eternaj ĝojoj kaj jubilaj kantadoj de la paradizo. La kreinto de la vortoj "salajrosklavo" kaj "sklavo de la ekonomiaj rilatoj" estas la antikristo. La sama antikristo, pri kiu jam la apostoloj diris: Gardu vin kontraŭ tiuj. Pendigi ilin, aŭ sidigi ilin en la elektran seĝon, aŭ nomi ilin fantaziuloj kaj detruantoj de la ŝtato, estas la sankta devo de ĉiuj bonuloj, de ĉiuj justuloj kaj noblaj homoj.

Estis la lasta semajno de la januaro. Meze de februaro oni entreprenis en Balún-Canán la feston de la sanktulo Caralampio.

La sankta Caralampio estas la sankta patrono de la urbo Balún-Canán. Li estis samtempe ankaŭ la sankta patrono por la urbeto Sapoluta, situanta sur la vasta ebenaĵo de Balún-Canán, ĉirkaŭ dudek kilometrojn malproksime de ĝi.

Kiel la sanktulo Caralampio venis al la honoro fariĝi la sankta protektanto de Balún-Canán, li certe apenaŭ povus respondi. Estis ankaŭ neniu alia, kiu sciis, kial San Caralampio estis elektita gardi kontraŭ la diablo kaj ĉiuj ceteraj hazardoj, aŭ, kiu proklamis lin sankta patrono. Ankaŭ la *curas*, la klerikoj en Balún-Canán, embarasiĝus, se ili koncize kaj klare devus diri la kaŭzojn, kial Caralampio por la urbo fariĝis tia grava sanktulo. Kaj neniu, inkluzive de ĉiuj klerikoj, sciis kun certeco, kiu propre estis San Caralampio, kiam li vivis, kaj kion li faris, ke oni sanktuligis lin. Ĉiu kontentiĝis per la fakto, ke lia figuro el ligno kaj staras en la katedralo kaj en la preĝejo en Sapoluta, kie ĉiu povas vidi lin kvazaŭ kiel personon antaŭ si, por konvinkiĝi, ke San Caralampio vere ekzistas.

La festo honore al la sanktulo Caralampio estis nenio alia ol pura kaj nuda komerca afero.

La festo daŭris tutan semajnon. Kaj ĉar ĝi estis ligita al antaŭfestoj kaj postfestoj, ĝi daŭris fakte almenaŭ du semajnojn.

En tiuj du semajnoj faris la eklezio sian plej lukran negocon en la tuta jaro.

Bonegan negocon faris la centoj de ĉirkaŭvagantaj komercistoj kaj la posedantoj de ludtabloj, kiuj el ĉiuj lokoj kaj anguloj de la ŝtato migris al la festo, por senpezigi la festpartoprenantojn je mono, havaĵo kaj posedaĵo.

En aroj alvenis: petantoj de almozoj, kripluloj, poŝoŝtelistoj, friponoj, ludkarttranĉistoj, poluristoj de ĵetkuboj, aŭguristoj, fajrovoruloj, sabroglutistoj, serpenthomoj.

En la kantinoj oni stimulis la negocon per kelnerinoj, kiuj en trupoj kun siaj "patrinoj" kaj "nutristinoj" alvenis. La patrinoj kaj nutristinoj estis la aferdirektantoj de tiuj inoj.

Ĉion, kio iel eblas sub la suno, la urba administracio permesis ĉe tiu tia sankta festo. Ankaŭ por la urbestro, por la imposta kolektisto, la impostmarka administranto kaj la polica prezidanto tiuj du semajnoj estis la plej grava kaj granda negoco en la jaro. Pro tiu granda negoco centoj revolverpafoj, mortpafitaj kaj vunditaj rivalaj kandidatoj kaj elektantoj plivigliĝis la elektojn de la urbaj oficistoj kaj de la polica ĉefo. Ĉiuj komercistoj devis pagi altan standokotizon. La ludado kun mono estis malpermesita laŭ leĝo en la tuta respubliko. Kaj ĉar nur la urbestro, la polica ĉefo kaj la politika ĉefo por tio povas doni la specialan permeson, la posedantoj de ludtabloj devis aĉeti tiun permeson per multe da mono. Sed precipe multan monon devis pagi la *cantíneros*, la kantinoj posedantoj, por la permeso okupi dum du semajnoj kelnerinojn por la priservado. Kaj la "patrinoj" de la kelnerinoj devis bone pagi al la urbestro kaj al la ceteraj superaj aŭtoritatoj, por

ke ili ricevu la permeson sendi ĉeokaze la kelnerinojn kun gasto por horo en ĉambron. Ankaŭ la piaj civitanoj, kiuj siajn bonajn loĝoĉambrojn kaj siajn geedzajn litojn po horoj ludonis al la kelnerinoj, devis aĉeti tiun ludonan permeson per atentindaj sumoj. Por nenio oni ricevas nenion sur tiu mondo. Ankaŭ la kuracisto, kiu ricevis de la aŭtoritatoj la privilegion ekzameni la kelnerinojn kaj skribi por ili sanecan ateston, devis interkonsentiĝi kun la urbestro pri tiu privilegio, por ke ne ricevu ĝin alia kuracisto, kiu pagas pli. Ĉiu kelnerino devis renovigi la sanecan ateston trifoje po semajno. Tio estis preskribo, kiun proklamis la urbestro kaj la polica ĉefo. Por ĉiu atesto la kelnerino devis pagi tri pesojn. Tiel ankaŭ la kuracisto konsideris la sanktigitan feston honore al San Caralampio kiel sian plej lukran negocon en la jaro. Lia bona burĝa klientaro lasis sin kuraci nur fature; kaj tiuj fakturoj restis kelkfoje nepagitaj tri aŭ kvar jarojn. La kelnerinoj male al tio estis honesta klientaro, kiuj tuj pagis kaj ne acide tordis la vizaĝon.

La urba administracio faris ion por la mono, tiel, ke neniu en la urbo povis diri, ke la mono foriĝas en la poŝoj de viroj, kiuj apartenas al la administracio. La aŭtoritatoj aĉetis por ducent pesoj aŭ simila sumo raketojn kaj aliajn petardojn kaj aranĝis piroteknikajn lumludojn, por plezurigi la loĝantaron. Ili neniam studis romian historion, sed laŭ ennaskita prudento ili sin direktis laŭ la antikva romia ŝtatfilozofio: Pano kaj cirko. Ankaŭ la panon ili ne forgesis. Oni rostis bovon kaj kelkajn porkojn sur placo, kaj ĉiuj povruroj ricevis pecon da *barbacoa*, do viando de ŝafaĵo. Ankaŭ pere de la lumludoj kaj la rostiloj la aŭtoritatoj enspezis, ĉar la viro, kiu volis vendi la piroteknikaĵojn al la urbo, kaj tiu, kiu liveris la rostilojn,

devis pagi honoran sumon al la disdonanto de tiuj komisioj, por ke ne alia viro, kiu same aspiras la negocon, ricevu la komision. Neniu surtere atendas, ke iu plezurigas senpage la popolon kaj senkoste nutras la povrulojn. Neniu homo povas fari tion, se li ne volas esti rigardata kiel stultulo. Kaj ĉar tiuj viroj volis enspezi monon, ja eĉ devis enspezi ĝin, ili liveris apenaŭ la duonon de tio, kion la aŭtoritatoj pagis, aŭ ili liveris varojn tiom aĉe kvalitajn, ke ili valoris eĉ multe malpli ol la duonon.

Ĉar ĉiu el la supraj oficistoj ie kaj iel havis sian manon en la ludo, neniu kontrolis tion. Tio kaŭzas ja en ĉiu kazo nur problemojn kaj ĉagrenon, kaj oni faras nenecese al si malamikojn. Por kio tio? La vivo estas multe pli suna, se oni kontrolas nenion. La urbestro, la impostoficisto kaj la polica ĉefo, ĉiuj havas sufiĉe da zorgoj surtere. Kial oni ankaŭ pli mornigu al ili la vivon, kiu jam per si mem malgajas, per tio, ke oni precize kontrolas iliajn kasojn kaj fakturajn librojn kaj kvitancojn kaj liverajn slipojn. Se efektive iu iam ordonas revizion - la diablo scias, kiu - tiukaze ja ankaŭ tiuj homoj scias sufiĉe bone ŝati la valoron de kvindek pesoj, kiujn oni tiel facile perlaboras preterire. Ni ja ĉiuj estas fratoj, kaj ĉiu el ni jam pekis, ĝi restas ja inter fratoj, ĝi restas ja en la lando. *Viva La Patria!* Vivu la patrujo! Kaj kie la amata patrujo ne estas favora al via negoco, tie fabriku kanonojn kaj municion por la tradicia malamiko, kiu embuskas.

Andrés gvidis malgrandan ĉarokaravanon de Chiapa de Corso al Sapaluta.

Don Laureano konfidis la gvidadon de tiu karavano al li, ĉar tiu vojo prezentis nur malmultajn komplikajojn, kaj ĉar estis en la seka sezono. Krome don Laureano ĝuste en tiuj semajnoj ne povis rezigni pri la pli oldaj ĉaristoj, ĉar li havis eksterordinare multe da frajto sur la vojo de Arriaga al Tŭtla kaj la fraĵtaĵoj estis tiaj, ke necesis tre spertaj ĉaristoj, por ke la varoj ne suferu damaĝon.

La gvidado de la karavano, estis ankaŭ tial simpla por Andrés, ĉar ĝin akompanis multaj komercistoj, viroj kaj inoj, kiuj transportis siajn varojn per ĉaroj al Sapaluta. Tiuj komercistoj havis personan intereson, ke la varoj bonorde atingu la celon. Se io okazus sur la vojo, rompiĝo de rado aŭ necesa rapida ŝtopado de deglilitaj vojrpartoj, por ebligi la trapason, ili helpis per fortaj manoj, por savi siajn varojn kaj por atingi ankoraŭ ĝustatempe la foirplacon.

Sapaluta, kiu verŝajne tial havis la saman protektsanktulon Caralampio kiel Balún-Canán, ĉar la homoj ne havis sufiĉe da fantazio aŭ sciojn pri sanktuloj, por elekti propran sanktulon, festis la feston jam du semajnoj pli frue ol Balún-Canán. Bonaj negocaj kialoj instigis la piajn homojn de Sapaluta ne samtempe festi kun Balún-Canán. Alie ili devintus dividi la enspezojn kun la multe pli granda urbo.

Nun ili havis la negocon tute por si mem, kaj ili povis deĉerpi la unuan plej dikan kremon.

Al la festo venis centoj da vizitantoj de Balún-Canán. Ili uzis la okazon de la festo por viziti amikojn kaj parencojn, kiujn ili tiom longe ne vidis kaj tamen tiel kore amis. Per tio ili gajnis la monon por nutrado kaj loĝado, kaj tiel ŝparis la kostojn por la hotelo. Ke oni pri ili poste parolis malice, ĉar ili estis granda ŝarĝo, tio ne ĝenis ilin, ĉar ili ja ne aŭdis tion. La homoj de Balún-Canán tamen valoris la penon, ĉar la bonaj homoj de Sapaluta du semajnojn poste ĉiuj iris al Balún-Canán kaj tie ĉe la parencoj kaj amikoj serĉis kaj trovis nutrandon kaj loĝon.

Sed ĉio ĉi helpis al la negoco. Ĉar la centoj de vizitantoj el ambaŭ urboj konsiderinde pligrandigis la nombron de la konsumantoj. Kaj kie estas multaj konsumantoj, tie oni havas la bonŝancon pri floranta negoco.

La tuta regiono en cirklo de cent kilometroj diametre vivis pro tiuj du festoj kvar semajnojn en deliro de ekscitiĝo, el kiu ĝi vekiĝis nur tiam, se komenciĝis la preparlaboroj por la Semana Santa, la Sankta Semajno. La Sanktan Semajnon festis ĉiu loko, kiom ajn malgranda li estis, por si mem, sen la partopreno de vizitantoj. En tiu semajno la kernpunkto de la plezuro estis forbruligi la *judíos*, la judojn aŭ meti raketojn en la kartonkorpojn kaj eskplodigi ilin en la ventojn.

Ĉe tiuj du festoj de San Caralampio precipe la eklezio riĉe kontentigis siajn bezonojn. Neniu riproĉu la eklezion pro tio. Ĝi kreis krom la kvardek kvar mil sanktuloj ankaŭ la sanktulon Caralampio, kaj tial estis nur ĝuste kaj juste, ke ankaŭ la ekleziuloj ne staru kun malplenaj manoj ĉe la festo.

La centoj da vizitantoj, kiuj el Balún-Canán venis al Sapaluta, konsideris ĝin kiel sia devo, unue saluti la

sanktulon Caralampio kaj doni monon al la preĝejo. Kaj kiam la kontraŭvizitantoj de Sapoluta venis al la festo de Balún-Canán, estis same necese por la savo de iliaj animoj, ke ankaŭ ili montru sian respekton al San Caralampio en la katedralo de Balún-Canán, kaj ke ankaŭ ili donu monon al la eklezio. La plej piaj homoj de la regiono, ankaŭ, se ili nek en Sapoluta nek en Balún-Canán havis la rajton pri loĝadejo, pilgrimis al ambaŭ festoj, por ne eble neglekti ion ĉe la adorado de San Caralampio. Pli bone dufoje doni monon al la eklezio ol nur unufoje. Sekure estas sekure. En religiaj aferoj estas multe pli bone, fari bonon tro multe kaj tro supermezure ol tro malmulte. Neniun centavon, oferitan al la preĝejo, la ĉielo forgesas, kiel oni povas legi ĝin en la la preĝejoj sufiĉe klare sur la oferkestoj aspektantaj kiel preĝejetoj.

La preĝejoj de Sapoluta kaj de Balún-Canán prenis la monon ne nur de la piuloj. La eklezio ne observas tion, de kie ĝi venas kaj kiel la mono estis akirita. Des pli ĝi interesiĝas por tio nombri la ricevitan monon, pro la trezoroj, kiujn tineo kaj rusto konsumas.

Ĉiuj komercistoj kaj ĉiuj posedantoj de ludtabloj iris tuj, kiam ili estis starigintaj sian standon kaj pagis ĉe la aŭtoritatoj la standkotizon kaj la imposton, en la preĝejon, por petegi la sanktulon Caralampio, je kies honoro kaj invito ili venis ĉi tien, ke li benu iliajn negocojn per riĉa gajno, ĉar ili nur pro li faris tiun longan kaj penigan vojaĝon, kvankam ili prefere restus hejme ĉe la edzino kaj la infanoj. Ili oferis kandelojn kaj metis sufiĉe da bonaj moneroj en la precipan oferkeston de San Caralampio, ĉar ili sciis, ke oni sur tiu ĉi mondo faras nenion por nenio. Ankaŭ ne en la ĉielo. Oni devas doni monon, kiam oni ankoraŭ havas vestojn kun poŝoj. Kiam

oni jam iras en la ĉielon, mankas kutime la poŝoj, kaj tiam estas tro malfrue.

Ankaŭ la kantineroj komencis sian negocon per humila preĝo al la sanktulo Caralampio kaj kun bonaj moneroj. Ili devis sekurigi al si bonan gajnon el la vendo de siaj komitekoj de la ceteraj alkoholaj trinkaĵoj. Eĉ pli arde preĝis la kelnerinoj, la *meseras*, dum kelkaj horoj antaŭ San Caralampio kaj oferis monon, kaj se ili ne havis ĝin, ĉar ili ankoraŭ neniom perlaboris, ili promesis solene al li laŭprocentan parton de la negoco. Kaj kun deca digno antaŭ la sanktulo surgenuiĝis la etikedaj damoj, kiuj anstataŭis la patrinojn de la povraj, nenion sciantaj kaj virgaj kelnerinoj. Ili tiris per nobela gesto sian nigran kaptukon vaste sur la vizaĝon kaj preĝis dum unu surgenuo ses rozariojn. Ili devis fari de la bono eĉ multe pli ol la aliaj, ankaŭ ĉe la oferado de mono. Kaj precipe ĉe tiu oferado. Ili preĝis ja ne nur por si mem kaj por la propra animo. Ili estis sufiĉe oldaj, por nun senpene resti virgecaj kaj netuŝitaj. Sed ili ne estis egoistaj. Ili preĝis por la animoj de la kompatindaj protektatinoj, al ili konfiditaj, kiujn ĉiam minacis la kaptiloj de Satano, kaj kiuj ne povis defendi sin, ĉar ili havis lindajn vizaĝojn kaj tamen ne volis malsatmorti. Per siaj preĝoj kaj malavaraj oferoj la "patrinoj" de tiuj knabinoj liberigis sin jam antaŭe de ĉiu kulpo. Kiam ili faris tion, la vojo al floranta negoco estis malferma; ĉar oni diris al ili: KREDU kaj OFERU, tiam oni pardonos al vi; kiu kredas kaj konfidas, al tiu la ĉiela regno estas malferma, amen.

Ankaŭ la kripluloj kaj la almozpetantoj donis sian modestan financon kontribuon kaj ne forgesis, ke estis San Caralampio, kiu ofertis la proksiman bonan negocon al ili. Tuj post la fino de siaj preĝoj ili elrampis el la

preĝejo kaj ekde tiu tempo sidante restadis tuj apud la pordo kaj sur la ŝtupoj, por komenci la negocon. Antaŭe ili kverelis kelkan tempon pri la plej proksimaj lokoj al la pordo. Sed tiam ili prudentiĝis kaj organizis la aferon tiel, ke ĉiu el ili havu la rajton sidi po du horoj plej proksime al la pordo, laŭ detale fiksitaj skipoj kaj alternadoj.

Kiam la festo de ĉiuj surteraj kaj enĉielaj aŭtoritatoj fine estis preparita, en maniero, kiu kontentigis ĉiujn, la negoco komenciĝis. Ĝi ekis per granda solena meso, kun plorantaj, ruĝiĝantaj okuloj kaj tuŝitaj koroj, kaj kun la voto, ekde nun neniam plu fari ion malbonan surtere kaj ekskluzive prepari sin por la eterna vivo. *Te deum laudamus.*

Kiam la granda solena meso estis finita kaj la piaj ĉeestintoj komencis forlasi la preĝejon, sur la placo antaŭ la katedralo ludis jam la muzikgrupoj kaj la marimbistoj. La ludtablaj bankieroj kriis: "*Se fué!*"*, kaj la ruletdiskoj sur siaj tabloj gaje ekzumis. Ĉe la la standoj la komercistoj kriaĉis: "*Soy el más barato del mundo! Mi estas la plej malkara de la mondo!*" El la kantinoj oni aŭdis la vokojn: "*Otra copita!* Plian malgrandan por la seka gorĝo! La kripluloj kaj almozpetantoj sur la ŝtupoj de la katedralo hurlis: "*Tengo hambre, caridad, por Dios, me muero!*" Mi malsatas, donu almozon, por la amo de Dio, mi mortas!" La kelnerinoj prenis sian lipkolorilon kaj farbis sian buŝon brilege ruĝa.

La negoco honore al la Sankta Caralampio estis komenciĝinta.

* *Se fué!*= *Se fué!*= Li venkis! Li finigas la ludon!

¡Se fue! ("fué" estas malnova ortografio) estas ludesprimo. Se la bankiero kaj la kunludantoj ludis domemon, "ise fue!" signifas ke unu el la ludantoj metis sur la tablon sian lastan ludmarkon; do, ke iu gajnis la ludon.

8/3

Plenumante sian taskon, Andrés gvidis sian karavanon de Sapaluta al Balún-Canán, por veturigi la komercistojn kun siaj varoj al la festo, kiu nun komencis en Balún-Canán. Tie li devis atendi ĝis la festo finiĝos kaj poste hejmenveturigi la homojn al Tütla aŭ Suchiapa aŭ de kie ajn ili estis. La pezo de la varoj nur malmulte malpliĝis, ĉar la komercistoj survoje aŭ sur la placoj, aŭ kie ajn ili faris siajn negocojn, ĉiam uzis la okazon, aĉeti novajn varojn, faritajn aŭ kultivitajn en la regiono. Tio estis, laŭ la cirkonstancoj, tabako, kafo, lano, lanaj *tilmas*, feloj, matoj, bastvaroj, korbvaroj, komiteko, ludiloj el bakita argilo. Tiujn malkare tie aĉetitajn varojn, ili kunprenis aŭ vendis en la lokoj survoje aŭ transportigis ilin ĝis malsupren al la pli grandaj urboj ĉe la fervojo, kie ili tiris grandan profiton el ili.

La karavano de Andrés dum la festo ne staris pigre. La ĉaristoj reveturis la ĉarojn ĝis Tsobtajal, kiu troviĝas meze de la vojo inter Balún-Canán kaj Jovel. Tie ili plenigis la ĉarojn per frajto de potistvaroj, kiujn faris indiĝenoj en Tsobtajal, kaj liveris la frajton al la komisioneroj, kiujn *don* Laureano havis en tiuj urboj.

Male al tio *don* Laureano ĉe la ekveturo de la karavano de Chiapa de Corso ordonis, ke la bovoj dum la festo en Balún-Canán ripozu kaj bone sin paŝtu, por povi reveturi dum mallonga tempo kaj sen tro granda laciĝo de la bestoj. Intertempe li jam akceptis denove sufiĉe da frajtkomisioj kaj tial bezonis la bestojn en bona konstitucio. Tiun ripozon dum preskaŭ du semajnoj la ĉaristoj uzis, por foje detale lavi sin, por reordigi siajn personajn aĵojn kaj tiom ofte, kiom eblas ebriiĝi.

Se la proleto sur la plej malsupra ŝtupo de la socia ranga ordo ne devas labori, ĉar estas festtago aŭ ripoztago, li ebriigas sin.

Li ne scias ion pli bonan. Neniu instruis lin uzi la tempon je sia propra avantaĝo. Neniu diris al li, ke li lernu pensi por si mem, anstataŭ allasi pensi aliajn por si dum la tuta vivo. Li lernis nur unu aferon, kaj tiun li lernis bone, tio estas: obei. Tion oni enbatis en lian kapon ekde lia juneco. Lia patro per tio komencis bati lin, por ke li obeu. Kaj ĉar li nur lernis obei, kaj ĉiam nur obei, tial li ne lernis mem pensi por si. Kaj kiam li ebriiĝas, li havas senkulpigon por sia festtago, kaj li kredigas al si, ke li nun ĝojas.

Ĝi servas al la granda Difavoro de sia mastro, se li ebriiĝas. Sub la kondiĉo, ke lia laboro ne suferas pro tio. Kaj ĉar li ne scias, kion fari pli bonan en ripozaj tagoj, li simple drinkas ĉiun ripoztagon. Tiel li almenaŭ ne friĝas pli inteligenta, kaj, kio estas precipe utila por lia mastro, li havas plu ŝuldojn ĉe li.

Drinki li rajtas tiom, kiom li emas. Li estas ja libera viro, kiu povas fari aŭ ne fari, kion li volas. Kiel libera viro li havas la bonan rajton ebriiĝi kaj elspezi sian monon tiel,

kiel plaĉas al li. Sed li devas ĉiufoje tiom frutempe ebriiĝi, ke li, kiam lia laboro denove ekas, ne neglektas sian laboron.

8/4

Ripozaj tagoj kaj eĉ festtagoj en la vivo de ĉaristoj estas tre raraj. Nur kiam la bovoj nepre bezonas ripozon, ankaŭ la ĉaristo per tio eble ricevas sian ripozotagon. Se ne estis riparendaj rompitaĵoj radoj. La bovoj ricevis plenajn ripozajn tagojn kaj eĉ feriojn, kaj iliajn tagajn manĝoporciojn oni ne reduktis dum la ferioj. Ili ricevis sian tutan salajron, ĉu ili havis feriojn, ĉu ne. Ĉar ili estis nur bovoj. Ili rajtis eldormi, ĉar ili ne povis ripari rompitan radon. Se sufiĉe da frajtoj estis veturigendaj kaj eblis kumpuldi rezervajn bovojn en la karavanoj por la ĉaristoj, tiam tute ne estis ripoztago kaj neniam dimanĉo. Ofte ne dum tuta jaro. La ĉaristo povis ĝui sian ripoztagon, kiam li, skuata de febro, ruliĝis kaj kurbiĝis sur mato, aŭ, se li ne povis moviĝi siajn gambojn, ĉar li venis sub la radojn de ĉaro.

Ses tagojn vi laboru kaj aranĝu ĉiujn viajn aferojn, sed la sepan tagon vi ne laboru, sed glori Dion la Eternulon. Tio tre bone fareblis por Adamo kaj Evo en la paradizo, kiuj faris ses tagojn po semajno nenion krom rigardi la pomujon en la ĝardeno Edena.

Sed la ĉaristoj ne vivas en la ĝardeno Edeno, sed en la dia mondordo, kie frajto ne rajtas atendi, ĉar alie suferus la civilizacio. Ili ne havis tempon glori la Eternulon pro tio,

ke li donis la vivon al ili. Jen la vivo de ĉaristo. Preĝu por la saviĝo de via eterna vivo kaj laboru por pliigi la trezorojn de la mondo. Kvankam via stomako tiel ne pleniĝas, vi almenaŭ ĉiam restas sklavo, kaj la ĉielaj ĝojoj kaj laŭdaj kantoj estos certaj al vi. Ne strebu al libero kaj bonfarto ĉi tie sur la tero, ĉaristo, alie vi falus en la maŝkaptilojn de Satano, vi tumultigus la bone ordigitajn rilatojn de la ŝtato kaj preterirus la dornan padon. Esti fidela kaj obeema sklavo, pli valoras ol aspiri la trezorojn de la bone rondformitaj mastroj. Tio estas malnova bona kaj elprovita leĝo. Tial estas pli da servistoj ol mastroj. La majesteco de la ĉaristoj enestis en tio, ke ili ne rompis la kapon al si pri tiaj aferoj. Ili ne havis tempon pensadi pri io alia ol la bonfarto de la bovoj kaj pri la bonstato de la ĉaroj. Ili ankaŭ estis ĉiam tro lacaj por pensi pri kio ajn. Ili volis esti kontentaj. Nenion pli. Ĉio alia lacigus ilin des pli.

Kaj ili estis kontentaj, se ne mankis la centavoj, por aĉeti al si en ripoza tago sufiĉe da brando, por povi forte nebuligi la cerbon. En tiu ĉi stato postulis neniu de ili, ke ili pensu.

8/5

La karavano de Andrés troviĝis ekstere de la urbo, sur vasta ebenaĵo, apud la vojo, kiu kondukas al El Puente.

Kunveturiginte la ĉarojn, oni belaspekte rekte liniigis ilin. Kaj la ĉaristoj faris grandspacan kampadejon por si mem.

La bovoj paŝtis sin, vaste disirinte, sur la ebenaĵo.

Plurajn fojojn oni kunigis la bovojn kaj pelis ilin al la rivereto, kie ili trempiĝis dum horoj en la akvon, por mortigi la milojn de iksodoj, kiuj boris sin en la haŭton de la bovoj.

Post la banado oni kondukis ilin al la kampadejo. La ĉaristoj rastis la korpojn de la bestoj pro vundoj, por kuraci ilin, se necesis.

Poste la bestoj ricevis siajn porciojn da maizo, kaj se ili estis ŝtopintaj siajn stomakojn per tio, oni liberigis ilin, por ke ili paŝtiĝu.

Sur la ebenaĵo paŝtis sin nenombritaj centoj da bovoj, muloj kaj azenoj. La ĉevaloj, muloj kaj azenoj neniam paŝtis sin en la proksimo de bovoj kaj la bovoj neniam en la proksimo de ĉevaloj. Ĉiuj bestoj, kiuj sin tie paŝtis, restis kune en certaj grupoj. Plej ofte estis la gregoj, kiuj havis la saman posedanton; ĉar la libere paŝtiĝantaj bestoj restas kune kun tiuj, al kiuj ili kutimiĝis per la komuna plenkreskado en la korto de sia posedanto kaj ankaŭ per ĉeokazaj kunpeladoj kaj hejmenkondukadoj al siaj ranĉoj, por tie ricevi sian salon.

Sed multaj grupoj formiĝas pro simpatio. Kaj aliaj formiĝas pro neceso, ĉar iliaj posedantoj neglektas ilin, kaj ili tute forgesas, kien ili apartenas. Al tiuj pli malkompaktaj grupoj aliĝas tiuj bestoj, kiuj venas nur ĉeokaze sur tiun grandan ebenaĵon. Do, la bovoj de la haltantaj ĉaristoj kaj la ĉevaloj, muloj kaj azenoj de la migrantokomercistoj.

Kvankam sur la ebenaĵo miloj da bestoj paŝtas sin, oni vidas nur malmultajn brutarojn, ĉar la ebenaĵo estas tiom

vasta, ke la bestoj en ĝi tute perdiĝas por la okulo. Oni vidas ilin fore apenaŭ kiel punktetojn. Ne estis tre komplike por la ĉaristoj serĉi kaj trovi siajn bovojn sur la ebenaĵo. Survoje kaj sur la haltejoj la ĉaristoj kutimigis la bovojn al tio resti kune kaj ne vagi tro foren de la ĉaroj. La bestoj ja nur tiukaze tro foren vagas, se ili ne trovas sufiĉe da herboj, aŭ la herboj estas tro amara, aŭ la paŝtejo estas tro kota pro la bestoj, kiuj antaŭe tie paŝtis sin.

Krome la bovoj de la ĉaristoj distingiĝas de la ceteraj bovoj en tia konsiderinda mezuro, ke eĉ el granda distanco estas facile ekkoneble por spertaj ĉaristoj, ĉu estas ĉarbovoj aŭ kutimaj brutoj. La ĉarbovoj estas enormaj fortaj bestoj kun pezaj, tre larĝe etendiĝantaj kornoj, kiuj erare preneblas apenaŭ por aliaj brutoj.

Sed tie antaŭ la urbo haltis ankoraŭ kvar aliaj karavanoj de frajntreprenistoj. Kaj ĉar ankaŭ la bovoj de tiuj ceteraj karavanoj paŝtis sin sur la sama ebenaĵo, kompreneble povis okazi, ke la ĉaristoj, rekondukante la bestojn, marŝis kvin ĝis ok kilometrojn en la direkto de ekrigardita grupo de ĉarobovoj, nur por eltrovi ĉe la alveno, ke estas la bestoj de alia karavano, kaj ke ili iris la longan vojon por nenio. Sed ĉar ĉiu el la ĉaristoj konas la brulmarkojn de ĉiuj frajntreprenistoj en la ŝtato, diris la diversaj ĉaristoj al la aliaj, kie ili renkontis la aliajn bestojn ĉe la serĉado de la propraj.

En la lastaj tri tagoj de la festo komenciĝis la ĝenerala rastado de la ebenaĵo pro paŝtiĝantaj bestoj. En ĉiuj direktoj oni vidis virojn surpiedajn aŭ sur ĉevaloj, kiuj serĉis siajn rajdo- kaj pakbestojn sur la ebenaĵo. Okazis kelkfoje, ke vojaĝanto, kiu venis sur ĉevalo al la festo,

devis serĉi tutan semajnon pro sia forvaginta besto, kaj ĝin ne trovis eĉ post tiu longa tempo kaj devis peti la posedanton de proksima ranĉo, ke li informu lin, tuj kiam la besto estos trovita ie, ĉar li ne povas atendi dum plia tempo.

En la lastaj tagoj de la festo ankaŭ la posedantoj de la gregoj, kiuj paŝtis sin sur la ebenaĵo, elsendis siajn virojn, por bone gardi siajn brutarojn kaj ĉevalogregojn. Ĉar nun venis la danĝera tempo, kiam la ŝtelistoj de ĉevaloj kaj muloj vagadis pro negardataj bonaj bestoj. En la tumultanta homamaso de la multaj forvojaĝantaj komercistoj kaj kaj festvizitantoj neniuj povis diri, ĉu la rajdataj kaj pakitaj bestoj apartenas al la forvojaĝantoj, aŭ ĉu ili estas ŝtelitaj. Tiuj, kiuj prenis fremdajn ĉevalojn kaj mulojn kun si, marŝis ja ne sur la larĝaj vojoj, kie veturis la ĉaroj. Kiu rajdis sur ĉevalo, ekde la ebenaĵo povis formigri en ĉiu direkto, kiu plaĉas al li. Se li ne ĝuste renkontis farmiston de la distrikto, kiu konas la brulmarkojn de ĉiu siaj najbaroj, kaj lin preterire demandis, ĉu li aĉetis la bestojn kaj je kiom da mono, la ŝtelitaj bestoj estis post malmultaj tagoj en Tabasco aŭ eĉ en Gvatemalo.

Estis nur dum tiuj festoj, kiam multaj centoj da nekonataj homoj troviĝis en tiu loko, ke eblis ŝteli bestojn de la ebenaĵo. En aliaj tempoj la vojaĝantoj estis tiom raraj, ke ĉiu enloĝanto tute precize scias kiel la vojaĝanto aspektas, kiel li estas vestita, kun kiuj bestoj li alvenis, kaj kun kiuj li poste forvojaĝis. Se li havus eĉ nur unu ĉevalon ĉe si, kiu fariĝis suspektata, ke li povus esti ŝtelinta ĝin ie sur la vojo ĉi tien aŭ reen, ili kaptus lin antaŭ ol tri tagvojaĝoj pasis, se ne jam post du horoj.

Tial en kutimaj tempoj la gregoj sur la ebenaĵo estis tiel sekuraj, kvazaŭ ili starus en stalo. Sed ĉe la ekleziaj festoj de ambaŭ urboj, kiuj estis disaj per la granda ebenaĵo, la posedantoj de la gregoj dum la lasta semajno de la festo tage kaj nokte devis sidi sur seloj por kunteni siajn gregojn.

8/6

Kiel la maristo, kies ŝipo troviĝas en haveno por ŝarĝi aŭ malŝarĝi kargon, neniukaze povas pigri, kiel tion eble supozas la naiva loĝanto sur firma tero, sed plej ofte devas labori pli streĉe ol kiam la ŝipo veturas sur la alta maro, tiel tio estis ankaŭ ĉe la ĉaristoj.

Baninte, kuracinte kaj nutritinte la bovojn, ili tuj okupiĝis pri la ĉaroj. Se ekde tie okazus poste rompiĝo en la sekvantaj dekdu semajnoj, oni krude riproĉus ilin.

„Jen vi pigruloj, damnitaj de Dio, kampadis du plenajn semajnojn en Balún-Canán, sed vi faris nenion alian krom dormi kaj drinki, anstataŭ ripari viajn ĉarojn. Tiu rompita rado kostas vin monatsalajron, por ke vi lernu teni en ordo vian ĉaron“, dirus *don* Laureano. „Kion vi pensas, kial mi pagas al vi tridek centavojn potage? Mi prefere draŝu la bastonon sur vian melonkapon, filo de hundino, kiun damnis Dio!“

Kiel la ĉaroj aspektis, se ili veturis duonan aŭ eĉ tutan jaron sen ripoztago kaj ĉiam estis survoje, oni povas imagi al si.

Tia ĉaro estis farita antaŭ ducent jaroj. Kompreneble de la partoj, kiuj donis al la ĉaro novan aspekton antaŭ ducent jaroj, ne restis eĉ unu peco. Unue la maldekstra rado estis tute rompita, poste la dekstra, poste la timono, poste la framo kun la tegmento. Ĝia plej nova peco eble aĝis kvin semajnojn, la plej malnova certe kvardek jarojn.

Kaj tial, ĉar ĉiuj unuopaj partoj de la ĉaroj rilate la aĝon kaj tial ankaŭ rilate la daŭron de la uzebleco estis tre diversaj, laŭ tio, ĉu oni renovigis ilin aŭ ne, necesis multe da ekzercado kaj precizaj scioj de la esenco de ĉaro por povi eltrovi, kiuj partoj rompiĝus en la sekvonta marŝo. Estis la tasko de la ĉaristoj renovigi tiujn partojn, kiam ili haltis sur ripozejo.

Don Laureano sciis tre bone, se io ne estis en ordo en marŝo, ankaŭ tiam, se li ne estis ĉe la karavano, ankaŭ, se neniu ĉaristo diris ion pri tio. Neniu el la ĉaristoj elbabilaciis ion pri siaj kamaradoj, nek por venĝi sin, nek por kaĵoli sian mastron. Tio estis kontraŭ ilia naturo. Eĉ ne envenis en iliajn kapojn povi esti tiel fiaj.

Inter si, ĉe marŝo aŭ en kampadejo, ili de tempo al tempo malice batalis ĝis decido. Ili atakis sin per tranĉiloj, aŭ per maĉetoj aŭ bastonegoj, fluis sufiĉe da sango, ekestis multnombraj ŝvelintaj tuberoj kaj bluiĝintaj vizaĝoj. Proletoj, ĉie surtere, trovas precipan plezuron ĉe tio reciproke dishaki la kapojn. Tial la kapoj de iliaj mastroj restas sanaj. Ĉar la kolero, akumuliganta sub la influo de ilia mizera kaj senperspektiva situacio, forvaporigas en la interfrata dishakado de la proletoj. Jen la kaŭzo, kial ili ne havas sufiĉe da puŝforto kaj sana kolero, kiam prezentigas foje la okazo ĵeti la tutan ekonomian ordon en promesplenan malordon. Ne el bonega ordo, sed nur el

bolanta malordo nova kaj sana sociordo povas gajni la vivon.

Sed post tiuj violentaj bataloj ne restis malamo, tiel, ke iu el ili iam pensus pri tio, ke li venĝos sin per tio, ke li elkvikos ion pri lia kamarado ĉe la mastro. Tio estis kontraŭ ilia honoro kaj ilia moralo.

Sed *don* Laureano tamen sufiĉe precize eksciis, kio okazis en la marŝo, kaj kial tio okazis.

Estis ĉiam kelkaj vojaĝantoj sur ĉevaloj, kiuj preterpasis haltantan karavanon kaj kompreneble vidis, kio okazis.

Ili venis al Chiapa de Corso kaj renkontis *don* Laureano ie surstrate, aŭ ili havis eĉ negocon kun li.

„Mi vidis vian karavanon, kiu haltis proksime al Santa Catarina, *don* Laureano, ili streĉe laboris kaj ne povis ekveturi.“

„Kio okazis tie, *don* Cesar?“

„Rompita rado, kaj bovo eskapis, la kojoto scias, kiom la *muchachos* devis kuri, antaŭ ol ili kaptis ĝin.“

Ankaŭ la komercistoj aŭ la familioj, kiuj vojaĝis en la ĉaroj, plendis ĉe *don* Laureano: „Aŭskultu, *don* Laureano, viaj ĉaroj estas skandalo. Trifoje ili havis rompiĝon survoje, ĉar viaj *muchachos* dormis, *tan flojos*, tiuj malaktivaj dormemaj pigruloj. La venontan fojon mi prefere aranĝos la frajton kun *don* Mauricio.“

Aŭ komercisto en Shimojolo skribis al *don* Laureano drastan leteron, ĉar la frajto alvenis du tagojn tro malfrue.

„Kial vi du tagojn malfruiĝis dum la marŝo? Ekparolu!“

vokis *don* Laureano al la respondeca marŝkolonestro.

Tiam ili do devis ekparoli, kiu ĉaro havis rompiĝon, kaj kial, kaj kies kulpo tio estis.

Kaj tiun, kies ĉaro disrompiĝis, kaj kiu retenis la marŝon, oni punis per dekalkulo de unu aŭ du monatsalajroj. Tio helpis konsiderinde, ke, kiom ajn li laboris kaj kiom ajn li provis vivi ŝpareme kaj kiom ajn malofte li permesis plezuron al si, lia ŝuldsarĝo ne malpliigis ĉe lia mastro, sed pli kaj pli altiĝis. Tiom longe, kiom li havis ŝuldojn, li devis labori kaj elteni ĉe sia mastro, al kiu li restis ŝulda. Li ne povis foriri kaj serĉi okupon, kie li perlaborus pli, aŭ havus pli facilan laboron, kaj kie li pli povus esperi fine foje fariĝi pli libera kaj pli sendependa kaj fari, kio plaĉas al li, kaj kio ebligus pli agrablan vivon al li.

Rompita rado aŭ la deglitado de ĉaro de la vojo ne nur kelkfoje retenis la marŝkolonon dum duonoj de tagoj kaj malfruigis la frajtalvenon, sed ankaŭ tre ofte okazis, ke pro la rompiĝo aŭ pro la deglitado de ĉaro la transportataj varoj disrompiĝis kaj senvaloriĝis. Kesto kun porcelanvaroj aŭ kun medicino rapide senvaloriĝis pro misatento de ĉaristo. Kaj, se la malfeliĉo de rompiĝo trafis lin, kiam la ĉaro troviĝas meze de rivero, kiu transpasendas, tiukaze ofte la tuta frajto estis neniigota, se temis pri frajtaĵoj, kiuj ne eltenis malsekiĝon.

Ne la forsendinto de la varoj, kiu malbone pakis la varojn, devis kompensi la damaĝon. Li ne transprenis la kompensodevon por sendaĵoj sur ĉaroj. Tion li klarigis en siaj vendokondiĉoj. La kompensdevan asekuron por la sekura alveno de la varoj oni ŝarĝis al la frajtentreprenisto. Komprenoble li povis rifuzi la transprenon de la varoj, se ili estis malbone pakitaj. Sed

tiukaze alia entreprenisto transprenus la riskon, kaj *don* Laureano perdis klientojn.

Nu, kial li havis spertajn ĉaristojn? Kaj kial li pagis akcepteblajn salajrojn al ili? Kial li transprenis iliajn ŝuldojn de la antaŭaj mastroj, kiam ili venis al li por plibonigi sian situacion? Kial li traktis ilin ne kiel malliberajn peonojn, sed kiel liberajn laboristojn, kiujn li ne skurĝis aŭ enfermigis ĉe la manoj kaj piedoj en dupartan tabulon? Kial ĉiuj tiuj konsideroj de civilizita entreprenisto por siaj laboristoj, se tiuj siavice eĉ ne iom atentis pri tio, ke li ne suferas damaĝon?

Estis nur juste, ke li ĉiun rompiĝon, kiu okazis dum la transporto, enskribis kiel debeton en la konton de siaj ĉaristoj. Se ili bone tenas en ordo siajn ĉarojn, rompiĝo ne okazas. Kaj se ili bone konas sian vojon kaj ne dormas ĉe marŝo, sed zorgeme atentis, ekestas neniuj perdoj. Estis nur pro la neglekto de la ĉaristoj, se ili malfruiĝis aŭ radoj rompiĝis aŭ varoj kaputiĝis.

Neglekton oni neniam subtenu. Kaj li subtenus la neglekton kaj misatenton de liaj ĉaristoj, se li ne estus farinta kompensodeva ilin por ĉiu damaĝo ekestinta pro ilia kulpo. Li pagis la ĉaristojn ne por tio, ke ili povas dormi kaj drinki, sed por tio, ke ili laboras, kaj ke ili laboras je lia avantaĝo. Kio fariĝus el la mondo kaj la civilizacio, se la laboristo povus fari aŭ ne fari, kiel plaĉas al li? Ĉiu laboristo naskiĝis kun kapo, per kiu li povas pensi. De la bovoj li ne postulus kompenson por la damaĝo. Tio estus stulta, ĉar ĉiu prudenta homo scias, ke bovo ne povas pensi. Tial la bovoj ja ne ricevis salajron. Sed, ĉar la ĉaristoj povas pensi, li pagis salajrojn al ili. Kaj ĉar li pagis salajrojn al ili, li havis bonan rajton postuli, ke

ili uzu siajn kapojn je lia avantaĝo.

8/7

En la stato, en kiu la ĉaroj ĉiuj troviĝis, nur unu rimedo povus helpi eviti rompiĝojn. Kaj tio estus estinta, anstataŭi la ĉarojn, kiuj estis pli ol sufiĉce en servo, per novaj. Sed ĉar kelkaj partoj de ĉiu ĉaro estis bonaj kiel novaj, ĉar oni enmetis ilin nur antaŭ kelkaj monatoj, tio estus estinta sensenca disipo de uzvaloroj, kion la negoco ne povus elteni.

Kiam *don* Laureano devis pligrandigi la nombron de ĉaroj, ĉar la frajtoj pliiĝis, li ĉiufoje unue ie provis forĉeti malnovajn ĉarojn. Nur se li ne sukcesis aĉeti malnovajn ĉarojn, li mendis novajn.

Al la ĉaristoj ne restis alia eblo ol per riparo plibonigi kaj teni en bona ordo la ĉarojn, kiam ajn ili havis liberan horon por tio.

La plibonigado de la ĉaroj estus estinta facila afero, se *don* Laureano liverintus por tio la materialon aŭ donintus monon al ili, por aĉeti materialon, kiam necesis.

Kiam la ĉaristoj estis en la hejma starejo, en Chiapa de Corso, tie kompreneble estis du ĉarfaristoj, kiuj provizis la ĉarojn per bona ligno. Krome ĉiu karavano ricevis kelkajn novajn rezervoradojn, jugojn kaj timonojn por la vojaĝo. Sed okazis ofte, ke kelkaj marŝkolonoj du aŭ eĉ tri monatojn ne tuŝis la hejmlokon, sed ĉiam restis nur sur la vojo inter Arriaga kaj Tütla, aŭ inter Jovel kaj Balún-

Canán, aŭ kie ajn ili ĝuste akceptis sufiĉe da frajto.

Monon, por povi aĉeti materialon survoje, la ĉaristoj ne ricevis.

„Se mi farus tion“, diris *don* Laureano“, mi estus sufiĉe stulta. La *muchachos* tuj en la unua vendejo ĉe la vojo fordrinkus ĝin, aŭ forludus per ĵetkuboj aŭ ĉe la surĵetado de pesoj. Mi ja konas ilin, scias, kiaj ili estas.“

Eble li kolektis spertojn de tiu speco. Sed restis la fakto, ke la ĉaristoj neniam ricevis monon por tio. Li donis al ili nur biletojn pri bonhavaĵo, por ke ili povu aĉeti maizon por la bestoj. Liaj kreditbiletoj, kiujn li persone subkribis kaj stampis, akceptis ĉiu en la ŝtato, ĉar ili estis tiel sekuraj kiel kontanta mono.

La bovojn oni devis nutradi bone. Li ne povis respondecigi ĉariston, se bovo ĉe la marŝo falis, ĉar la bovo ja ankaŭ ie sur paŝtejo povis esti manĝinta venenajn foliojn, aŭ eble serpento mordis lin. La falintajn bovojn oni ne povis ripari per novaj enmetitaj pecoj; kaj tial la ĉaristo ne kulpis tion. Kio ajn okazis al bovo, okazis kun la volo de Dio, kiu gardas la paserojn, por ke ne falu plumo el iliaj vostoĵ sen lia eksplicite esprimita ordono.

Ĉar la ĉaristoj havis nek monon nek kreditbiletojn por aĉeti la necesan materialon por la plibonigado de la ĉaroj, tio restis ilia afero, kie kaj kiel havigi la materialon.

Teni en ordo la ĉarojn, tion ili devis, por ne perdi kelkajn monatsalajrojn.

Tial ili devis preni la materialon tie, kie ili trovis ĝin.

Eĉ la endraŝita kredo je terura venĝo en la alia mondo ne

povis reteni ilin havigi al si la materialon tiel, kiel estis akordigeble nek kun surteraj, nek kun ĉielaj, kaj plej malmulte kun ŝtataj leĝoj. Antaŭ ĉio alia ili devis pensi pri la plej proksima afero, kaj tiu estis, ĉiukaze eviti rompiĝojn de radoj; ĉar la unua devo de bona, fidela kaj obeema servisto estas, ke li servas al sia mastro, ke li akcelas lian prosperon kaj gardas lin kontraŭ ĉiu ajn damaĝo. Ĉiuj ceteraj devoj povas atendi.

8/8

Tiom malofte, kiom la unuopaj partoj de ĉaro en la sama jaro estis enmetitaj, estis la partoj el la sama materialo.

Kelkaj estis el mahagona ligno, aliaj el ebono, aliaj el cedro, aliaj el kverko aliaj el abia ligno. Ĉiuj lignoj, preterpasate de la karavanoj survoje, estis troveblaj en la ĉaroj.

Kelkajn kilometrojn for de Balún-Canán, sur la vojo al El Puente estis mirinde bela abia arbaro, kun la plej majestaj arboj, kiuj imageblas. Estas verŝajne la beleco de tiu arbo, kiu instigis la indiĝenojn el praa pasinteco, prezenti tiun imponan arbaron al siaj dioj kiel hejmlandon. Ili starigis en ĝia mezo grupon da piramidoj kaj altaroj, por ke la dioj delektiĝu je ili. Ke la indiĝenaj dioj ankoraŭ nun loĝas en tiu arbaro apenaŭ estassupozebla; sed la piramidoj ankoraŭ ĉiuj ĉeestas.

Tiu ĉi arbaro apartenis nek al don Laureano nek al liaj ĉaristoj, nek al la ceteraj ĉaristoj, kiuj ripozis sur la

ebenaĵo kaj plibonigis per riparoj siajn ĉarojn.

Por rigardi la piramidojn, la indiĝenoj ne havis la tempon. Ili ankaŭ ne interesiĝis pri tio rigardi ilin, ĉar ili koncentris sian intereson nur al la bona stato de la ĉaroj. Estas neniam bone por la proletoj interesiĝi por io, kio ne havas rilaton al la laboro. Pri sia laboro ili pensu, kaj la piramidojn kaj la historion ili cedu al tiuj, kiuj estas elektitaj de la ŝtato alĝustigi la mondhistorion laŭ la bezonoj de tiu ŝtato. La bonstato de ĉiu ŝtato estas akcelata kaj lia interna paco kaj lia ordo garantiata, se la ŝuisto restas ŝuisto, se la laboristo estas obeema servisto kaj la sciencisto envualigas la problemojn de la ekonomia vivo.

Krome la piramidoj estis multe tro foraj por la ĉaristoj. Ili iris nur ĝis tien en la arbaron, kie ili trovis tiajn arbojn, kiajn ili bezonis, por fari el ili timonojn, jugojn kaj spokojn.

Tiam ili kondukis la bovojn tien kaj trenis la uzpretajn anstataŭpartojn al la kampadejo.

La posedanto de la arbaro dum tiu tempo troviĝis verŝajne en la ungegoj de kelnerino, honore al la sankta Caralampio. Tial li ne multe zorgis pri tio, kiu ŝtelis lignon en lia arbaro.

Sed mankis al la ĉaristoj ankoraŭ aliaj gravaj aĵoj, por povi teni en ordo la ĉarojn de la mastroj. Tial ili nokte ŝteliris sur la ebenaĵon kaj buĉis kelkajn bovojn. Ili bezonis la felojn por tranĉi el ili novajn rimenojn, ĉar la malnovaj elsekiĝis kaj ekŝiriĝis.

La ĉaristoj neniam ŝtelis por si mem. Facile ili ie survoje

povintus ŝteli kokinon kaj aliloke porketon, por fortiga manĝo, kion ili ĉiam tiom bezonis. Sed, se la bovoj tie jam foje estis buĉitaj, malmulte ŝanĝis la eble leviĝantaj konscienciproĉojn, se ili nun ankaŭ kunprenis kelkajn bonajn pecojn da bovokarno al la kampadejo.

Ĉar ĉiu karavano, kiu haltis tie, devis vivi sub la samaj kondiĉoj, ĉiu karavano bezonis novan bovofelon. Tial pluraj bovoj devis lasi la vivon por la bonfarto de la frajntreprenistoj.

La ŝtelado de arboj estis embarasiga afero por la ĉaristoj, se oni kaptis ilin ĉe tio. Furiozaj riproĉoj trafis la kulpinton, kaj eble svarmo da batoj per la rajdovipo sur la kapon. Sed la bovbuĉado estis eĉ pli malica afero, se eble eĉ vakero vidis tion. Tiam ili malaperis fulmrapide en karcero. *Don* Laureano kompreneble ne lasis siajn ĉaristojn en la karcero, ĉar li bezonis ilin por la laboro, kaj ĉar ili havis ŝuldojn, kiujn ili devis forlabori. Se ili ne estus havintaj ŝuldojn, estus eble egale al li. Sed li devis savi sian kapitalon. Do, se malkovriĝis, li pagis al la posedanto de la grego la valoron de la bovo, kaj li pagis al la urbestro kaj al la polica ĉefo de la loko, kie lia ĉaristo estis prizonulo en la *carcel municipal*, dudek pesojn amikecan monon, kaj oni enliberigis lian ĉariston. La elspezojn, kiujn *don* Laureano havis, kaj por la pagita bovo kaj por la amikecaj monoj, li skribis en la debeton de la ĉaristo. Kaj tute pravigite. *Don* Laureano ja neniam ordonis al siaj ĉaristoj ŝteli arbojn, buĉi bovojn, eltiri najlojn el domoj, rabi nokte feron en forĝejoj. Tiajn ordonojn *don* Laureano ankaŭ neniam en sia vivo donus, eĉ se unu el siaj karavanoj dum semajno devus halti sur la sama loko de la vojo. Ĉar li estis tre respektata kaj alte estimata membro de la komunumo. Li vivis en humileco

antaŭ la Sankta Eklezio, kaj kvankam li konsideris la leĝojn de la lando en kelkaj kazoj kiel reformindaj favore al la posedantoj, li trovis ilin entute bonegaj; ĉar ili gardisian juste akiritan propraĵon kaj retenis tiujn, kiuj ne havis propraĵon, post decaj barieroj.

Sed sendepende de ĉio ĉi, la ĉaristoj, kampadantaj ĉi tie sur la ebenaĵo, riparis la ĉarojn ĝis ili estis en bona ordo.

Ĉar ĉiuj homoj, kiuj povintus ĝeni ilin, troviĝis en festekscitiĝo honore al la sanktulo Caralampio, la havigado de la necesa materialo estis pli facila kaj pli rapide okazis, ol la ĉaristoj atendis tion.

Tiel restis al ili fine ankoraŭ sufiĉe da tempo por foje rigardi la feston el la proksimo, kaj ili ne devis resti por ĉiam tie ekstere sur la eterne venta ebenaĵo, tiom fore de la urbo, ke ili ĝuste povis aŭdi ankoraŭ de tempo al tempo la sonorilojn kaj la krakpafadon de la piroteknikaĵoj.

Kiel ĉiu, kiu iras al festo, ili havis la senbazan esperon, ke tie okazos io precipa kaj interesa, aŭ ke falos iu dono bonvenigata en iliajn manojn.

Sed ĉe festoj okazas nur tiam iu surprizo, se oni atendas nenion.

En ĉiu kazo la ĉaristoj deziregis foje dum kelkaj horoj aŭskulti, vidi kaj flari ion alian ol nur ĉiam kaj eterne la ĉarojn kaj la bovojn. Eĉ la plej inteligenta homo transformiĝas tre rapide en bovon, se li vidas ĉiun tagon ĉirkaŭ si nenion alian krom bovoj.

Estis malfrue posttagmeze. La festo de la Sankta Caralampio atingis sian kulminon. Amasoj da homoj tumultis kaj ondadis sur la malvasta placo antaŭ la katedralo de la malalte situanta urboparto. Aŭdiĝis gakado kvazaŭ de aro da anseroj, krioj, bruoj, vokoj, blekado.

Ebriuloj kriaĉis kaj kantis per kriaĵ voĉoj.

Tie kaj tie ludis muzikgrupoj, la muzikistoj iris nudapiedaj kaj en flikitaj pantalonoj kaj enŝiritaj flanelaj ĉemizoj. Antaŭ cirko, kiu starigis sian tendon en la grandspaca interna korto de civitana domo, situanta en unu de la plej proksimaj flankstratoj, ludis marimbisto. Alia marimbisto ludis sur la placo antaŭ la *cabildo*, la urbodomo. Policistoj trenis ĉiun dekan minuton ebriulon en la urbodomon, por meti lin en la karceron.

La ebriuloj estis plej ofte peonoj aŭ indiĝenaj kamparanoj. Ili ne povis pagi punon. Il devis forlabori la punon por tio, ke ili ebriiĝis. Matene, se ili estis sobraj post la dormo, oni enverŝis por ili varmegan nedolĉigitan nigran kafon. Se ili estis trinkintaj tiun, ili devis purigi la placojn kaj stratojn, observata de policisto kun ŝargita fusilo, por kio ili ricevis revenante kafon, du kulerplenojn da nigraj kafgrajnoj kaj kelkajn tortiljojn.

La stratpurigado estis kun mirinda precizeco enskribita kun tiom kaj tiom da tagsalajroj en la kontojn por la finkalkuloj de la urba buĝeto. Sed, ĉar oni ĉiutage sufiĉe da ebriuloj arestis, kaj se ili mankis, kulpigis vagantajn indiĝenojn, ĉu ili ebriis, ĉu ne, la urbestro kaj la

kasadministranto ne devis pagi la salajrojn, tiel precize enskribitajn en la elspezkontojn.

Ankaŭ la kostojn por la prizorgado de la arestitoj oni kompreneble skribis en la kontojn. Se oni rigardis la finkalkulon por la kostoj de la arestitoj, oni devis supozi, ke ili fartis multe pli bone ol la honestaj civitanoj de la urbo. La arestitoj ricevis, kiel legeblis en la kostokalkulo, viandon, ovojn, fruktojn, cigaredojn. Estas vere mirige, ke la povraj indiĝenaj farmlaboristoj ĉe tia bonega traktado ne ĉiutage arestigis sin; ĉar pli bone vivi ol en la urba prizono ili povis nenie.

9/2

La placo antaŭ la katedralo estis tre malalte situanta. En la pluva sezono tiu placo estis ĉiufoje inundata kelkajn tagojn.

Sed nun la placo estis tute inundita de standoj, restoraciaj tendoj, pafbudoj, ludtabloj kaj ĵetkubaj tabloj. La irejoj inter tiuj budoj kaj standoj estis tiom mallarĝaj, ke la homoj, kiuj tie svarmadis, nur lante povis moviĝi antaŭen. Estis ĉiama ŝovado, puŝado kaj premado. Tiel ekestis la impreso, kvazaŭ kelkaj dekmiloj da homoj tie troviĝas sur la placo, kvankam, se oni estus nombrinta ilin, apenaŭ pli ol trimil da ili ĉeestis.

Kion tiuj urĝigantaj kaj ŝovantaj, interpuŝantaj kaj premantaj homoj tie efektive serĉis, ili tute certe mem ne sciis. Tie nenio esti aĉetebla, kion ili ne povus aĉeti kiam

ajn same aŭ eĉ pli bone, pli malkare kaj multe pli fidinda en iu magazeno de la urbo. Sed ĉiu havis sur la vizaĝo esprimon, kvazaŭ li atendus povi aĉeti tie aŭtentikajn oromonerojn, kiuj kostas nur peson po peco.

Ĉion, kion la homoj aĉetis tie, ili aĉetis ne pro tio, ĉar ili bezonis ĝin, sed ili aĉetis ĝin, ĉar ili ĝin vidis, ĉar ili estis en la humoro elspezi monon, ĉar lertaj komercistoj persvadis ilin, ke ili povas aĉeti tion aŭ tion nur ĉe li kaj ĉe neniu alia en la mondo, kaj ke estas granda feliĉo por ili, ke li venis en la urbon, kaj ke eĉ tiam, se ili momente ĝuste ne bezonus la aĉetindan, tio morgaŭ kun certeco mankus al ili, ke tiam estus tro malfrue kaj ili estus preterpasintaj la grandan kaj plej favoran okazon en sia vivo.

Tiel la homojn kaptis certa frenezo. Sub la influo de la kriado, de la bruo, de la muziko, de la ofertantaj vendistoj, de la puŝado kaj ŝovado de la homoj ĉirkaŭ ili, kiuj aĉetis kaj aĉetis kvazaŭ morgaŭ granda katastrofo povus detrui ĉion, la homoj perdis ĉiun kontrolon pri si kaj sian agadon. Ili kvazaŭ stuporiĝis kaj perdis sian trankvilan pensadon. Tiel ili aĉetis kaj aĉetis la plej sensecajn kaj stultajn aĵojn. Objektojn, kiuj estas malbelaj kaj kiuj ne havis iun uzvaloron. Kaj ili aĉetis kaj aĉetis, ĉar ili vidis, kiel ĉiuj aliaj homoj ĉirkaŭ ili aĉetis kaj aĉetis.

Simile estis ĉe la pafbudoj kaj ĉe la standoj, kie oni rajtis ĵeti pilkojn al starigitaj nigraj katoj el kartono. Por dek centavoj oni rajtis pafi trifoje per aerfusilo al malgranda celdisko. Se sukcesis al la pafinto trafi en la nigran, li ricevis kiel premion arabeskan kaj per oro pripentritan flolvazon. En la pli grandaj urboj magazeno povis oferti

tian vazon por dudek centavoj po peco, kaj neniŭ, kiu posedas nur iom da estetika sento aĉetus ĝin. Eĉ en tiu pli malgranda urbo, kie nun tio estis en modo, kio en pli grandaj urboj jam antaŭ tridek jaroj estis rabatvaro, komercisto apenaŭ esperus vendi tiajn vazojn kaj la ceteron, kion la pafbudoj kaj standoj krome disdonis kiel premiojn. Sed, se oni gajnis tian aĉan objekton en pafbudo, tio estis kiel donaco. Oni portis ĝin hejmen kaj starigis ĝin en la domo. Kaj kvankam ĝi detruis ĉian harmonion en la domo, neniŭ havis la kuraĝon ĵeti tian bele orumitan vazon en la rubujon. Oni provis uzi ĝin kiel vazon. Sed, se oni vere metis florojn en ĝin, la vazo renversiĝis kune kun la akvo, ĉar la ĉeĥoslovakaj fabrikantoj de tiuj vazoj pensis malpli pri la ĝustaj proporcioj de la vazoj ol pri tio doni al ili luksan aspekton. Kaj ĉar la vazo do uzeblis por nenio en la mondo, oni nur starigis ĝin en la loĝejo de la pafinto. Tial ĝi neniam disrompiĝis kaj herediĝis de generacio al generacio. Pro tio la estetika sento de la homoj restis ĉiam tiel direktigita, ke ĉiu nova generacio en pafbudo penis fari dudekfoje tri pafojn po dek centavoj, por gajni tian vazon.

Facile tute certe ne estis, efektive gajni ion en la pafbudo. Oni gajnis nur pro pura hazardo ion, kaj la hazardo ekis nur tiam, se oni trifoje celis al tute alia loko ol al tiu, kiun oni intencis trafi. La aerfusiloj estis tiel alĝustigitaj, ke eĉ feliĉigaj hazardoj nur tre raris. La pafbuda viro povis vojaĝi kun siaj vazoj, tasoj por barabaj viroj, japanaj ventumiloj el Halle ĉe Saale, siaj vekhorloĝoj kaj bildoj de virgulino Maria du jarojn al kvardek diversaj jarfoiroj kaj sanktulaj festoj, kaj se oni iutage ree renkontis lin, li starigis plu la samajn vazojn kaj vekhorloĝojn. Kaj la homoj pafis ankoraŭ tiam tri pafojn po dek centavoj, por

gajni vekhorloĝon, kiu pro la longa servado rustiĝis kaj deformiĝis de ĝia multfoja enpakado kaj elpakado.

Sed la pafbuda mastro estis afabla viro. Se oni multe pafis kaj penis kaj faris kelkajn lertajn pafojn, kiuj tamen ne gajnis la vazon, sed la bonintencan kapkliniĝon de la pafbudisto: „*Otra vez, caballero, más buena suerte*-la venontan fojon, kavaliere, vi havas pli da feliĉo!“, la bonega pafinto ricevis medalon fiksitan sur la bruston, kiu atentigis lin sub la ceteraj festpartoprenantoj kiel precipe gravan viron.

Oni ankaŭ povis pafi al surstarigitaj skatoloj da cigaredoj. Cent skatoloj kostis tri pesojn, kaj unu skatolo aĉetebliis en ĉiu magazeno por dek centavoj. Sed tie sur la festo la homoj ege penis dekfoje fari tri pafojn po dek centavoj, por povi havi tian skatolon.

Se la homoj tro malprudente forpafis sian monon kaj nun volis regajni ĝin, ili iris al la ludbudoj kaj al la rulettabloj. Tie estis ja tiel facile per dudek kvin centavoj per unu fojo gajni kvin pesojn. Tiun okazon oni ne rajtis preteriri, kaj ĉiu estis dankema al la viro kun la ruleto, ke li estis veninta al la festo kaj tiel donis al la homoj la okazon fariĝi riĉaj en unu nokto sen devi labori.

La posedantoj de la pafbudoj kaj de la ĵetstandoj kaj ĉiuj similaj homoj estis grandaj friponoj, tion sciis ĉiuj festvizitantoj. La fusiloj ne pafis laŭcele, la pafforto estis tro malgranda kaj ne faligis eĉ etan skatolon da cigaredoj, se la pafbudisto ne deziris ĝin, kaj se li ne intence starigis la skatolon tiom proksime al la malantaŭa eĝo, ke ĝi jam falis, se oni nur iom tuŝis ĝin. De tempo al tempo li ja devis permesi la gajnnon de kelkaj skatoloj, por allogi novajn klientojn.

Ankaŭ la viro kun katoj el kartono ŝovis de tempo al tempo grajnon tiel sub la ligneton, servantan por la starigado de la kato, ke la kato renversiĝis kaj la ĵetanto ricevis ses ĵetojn por nenio, por denove provi siajn ŝancojn kaj gajni oran poŝhorloĝon.

Sed la viro kun la ruleto estis honesta. Tio estis konata. Ĉiu ajn vizitanto, kiu jam riskis sian monon, rajtis ektorni la ruleton, kaj se iu asertis, ke la ruleto staras oblikve, oni tuj ekvilibrigis ĝin. Tie friponaj agoj ne okazis. Tion ankaŭ la polico ne tolerus. Strange estis nur tio, ke la sola viro, kiu daŭre gajnis kaj riĉiĝis, estis la posedanto de la ruleto. Kiel li pagu alie siajn altajn impostojn? Kaj ankaŭ vivi li volis. Kaj tamen ĉiuj homoj, kiuj riskis tie siajn pesojn, estis firme konvinkitaj, ke la viro kun la ruleto venis tien nur, ĉar li intencis riĉigi ĉiujn. Kaj, se la ludanto spite al multfoja vetado de sia mono ne riĉiĝis, sed tion, kion ili posedis, perdis, li kulpigis nur sin mem kaj diris, ke li simple ne havis fortunon, ke estas lia ĉiama sorto ne havi feliĉon.

Kompreneble la ruzuloj, kiuj tie ludis, ne esperis eĉ dum sekundo, ke ili povus forgajni de la ruletposedanto almenaŭ peson. Se tiu danĝero minacus la ruletposedanton, li ne venus. Sed la ruzuloj ludis por forgajni la monon de siaj kunludantoj, por tiel partopreni en la negoco de la ruletposedanto. La ruzuloj dum horoj eltenis ĉe la ludtablo. Ili vetis sian monon laŭ certa sistemo. Ili gajnis ofte kaj tiel helpis al la posedanto allogi novajn klientojn, ĉar la posedanto elpagis la gajnojn al la ruzuloj kun laŭta kriado: „Jen, kavalieroj, denove kvin pesojn por via *tostón*. Vi faras el mi povran viron. Morgaŭ mi devos fermi mian tablon. Mi devas nutri familion. Sed mi estas viro de honoro. Nova ludo ekas, kavalieroj. Vetu,

kavalieroj, vetu. *Se fué*. Rrrr. *Quince negro*. Kiu havas la nigran dekkvin? Neniu? Vetu, kavalieroj, vetu, nova ludo ekas.“

La ruzuloj gajnis efektive. Dudek pesojn, tridek pesojn. Sed ili volis gajni cent pesojn kaj poste fini la ludon. Se nokte la rulettablo estis fermata, la posedanto faris la tutan negocon sole; kaj la ruzuloj estis same tiel malplenigitaj sakoj kiel la stultuloj. La sola persono, kiu finis la tagon kun gajno, estis la ruletbankiero.

La ruleto kaj la ceteraj tabloj, kie oni ludis je kontanta mono, havis licencon nur ĝis la naŭa vespere. Nur sub tiu kondiĉo ili ricevis la licencon. Sed la negoco efektive komenciĝis ja nur post la naŭa vespere, ĉar la kavalieroj en tiu tempo sendis sian edzinon en la liton. Kaj tiam la kavalieroj estis liberaj kaj ne molestataj.

La polica ĉefo sendis policiston kun la informo, ke pasis la tempo por la ruleto. La ruletbankiero translasis la tablon por certa tempo al sia kunlaboranto, kaj li iris al *cantina*, kie li renkontis la polican ĉefon.

„Ĉu *copita*, *jefe*? Ĉu glaseton?“ li demandis. Sen atendi ĝis la respondo de la aŭtoritato, kun kiu li parolis, li mendis du glasetojn da komiteko *añejo*. Kaj dume ili ankoraŭ estis duone malplenigitaj en la manoj, li mendis du pliajn glasetojn. Tiam li eltiris kvin pesojn el la poŝo, ŝovis ilin al la polica ĉefo en la pendantan manon, grimace fermis okulon kaj diris: „Vi ja havas familion, jefe, estas por viaj infanoj.“

Ĝis la deka vespere montriĝis neniu policisto ĉe la ruleto. Oni gaje ludis. Laŭ la licenco ne estis permesite, ke persono vetu pli ol dek centavojn sur la sama

nombrofako. Kompreneble ĉiu rajtis veti kvin centavojn sur dek diversajn nombrojn aŭ pli da ili en ĉiu ludo. Vespere je la sepa la bankiero jam malinkline grimacis, se iu vetis malpli ol kvaronon de peso, je la oka oni vidis jam nur ĵetonojn kun valoro de duono de peso sur la nombroj. Je la deka la bankiero akceptis kvin pesojn po nombro.

Tiam, je la deka vespere, aperis denove policisto kun la informo, ke nun devu esti la lasta ludo, kaj ke li ne rajtas permesi la pluan ludadon. La ruletviro donis al la policisto peson. Tiam li denove iris al kantino. Ĉifoje estis alia. Sed ĝustas, li renkontis la polican ĉefon. Estis pruvo de la prudento de la bankiero, ke ĉiufoje sukcesis al li tuj trovi la polican ĉefon en la ĝusta kantino sen disipi tempon ĉe la serĉado. Kostis denove du glasetojn da *comiteco añejo*, sed ĉifoje dek pesojn por la familio.

Sed tio ne estis ĉio ĉifoje. La polica ĉefo movis iom la kapon en la direkto al sinjoro, kiu sidis ĉe tablo kun botelo da biero antaŭ si.

„*El presidente* - la urbestro“, diris la polica ĉefo.

La ruletviro tuj komprenis.

Li iris al tiu tablo.

„*Cómo está, señor Presidente?* Kiel vi fartas?“

„Ah, *don Claudio, qué tal?* Kiel statas la negoco? Mi devas diri al vi, ke nenial ni povas permesi, ke via ruleto turniĝas ankoraŭ post la naŭa vespere. Vi ja konas la kondiĉojn de via licenco.“

„Mi tuj fermos ĝin, *señor Presidente*, nur kelkajn ludojn ankoraŭ. Kelkaj sinjoroj tie volas havi revanĉon. Tion mi

apenaŭ povas rifuzi. La sinjoroj estas ekscititaj, kaj tio povus konduki al tumulto, eble eĉ al kelkaj pistolpafoj.“

„Vi pravas, *don Claudio*“, kapjesis la urbestro.

„Komprenbeble, sub tiaj cirkonstancoj. Sed ne tro longe, ĉu vi komprenas? Ĉu vi ne volas sidiĝi al mi por botelo da biero?“

„Vi devas pardoni min, *señor Presidente*“, diris la ruletviro, lerte evitante la inviton, kiu tute ne estis serioze dirita. „Ĉe okazo“, li diris plu, sed eksaltonte, por povi rekuri al sia negoco, „mi aŭdis, ke vi volas konstrui hospitalon ĉi tie. Ĉu vi permesas, *señor Presidente*, ke mi faras malgrandan kontribuon?“

„Mi dankas vin en la nomo de la civitanaro“, la urbestro respondis.

La ruletviro tiris kvin ormonerojn el poŝo kaj metis ilin proksime antaŭ la urbestron kaj ŝovis ilin duone sub la urbestran brakon, ripozantan sur la tablo.

La ormoneroj malaperis, antaŭ ol la ruletbankiero denove enpoŝigis sian manon.

„Kun via afabla permeso, *señor Presidente*, sed nun mi devas rapidi, por ke ne eble eku ĉe mia tablo eĉ tumulto.“

„*Bueno, don Claudio*, sed memoru, ne tro longe.“

Eĉ je la unua post noktomezo la ruleto ankoraŭ ludis. Tiam la negoco atingis sian kulminon. Nun ludis la bienuloj. Ĉiuj ĉi homoj, kiuj povis veti nur duonon de peso aŭ peson, ne plu kuraĝis proksimiĝi. Oni ne vendis ĵetonojn al ili. La plej malkaraj ĵetonoj kostis kvin pesojn. Ĉar oni ludis nur per ĵetonoj, la ruletviro, se la polica ĉefo aŭ la urbestro fine tamen agus en la nomo de la leĝo,

povis ĉiam trankvile klarigi, ke la ĵetonoj valoras nur kvin centavojn po peco. Neniu, ankaŭ ne spiritisto, povus vidi laŭ ĝia aspekto, je kiu prezo ili estis vendataj.

La polica ĉefo, kiu ankoraŭ trifoje estis vizitata en kantino de la bankiero, komisiis la policistojn, serĉi ebriulojn kaj skandalulojn kaj ne molesti la bienposedantojn ĉe la rulettablo.

La *Presidente* same estis vizitata ankoraŭ trifoje. Pro la hospitalo. Poste li foriris por dormi kaj konfidis la urbon al la protekto de la ludantaj bienuloj. Sub ties ŝirmo la urbo estis sekura; ĉar la bienuloj estis la defendantoj de ripozo kaj ordo, kaj ĉar ili rigardis ĉion ekzistantan kiel bonon kaj de Dio deziritan.

10/1

Andrés alvenis en la urbo malfrue posttagmeze.

La sencela ondado de la homoj pli densiĝis. La kriado de la vendistoj estis nun pli laŭta, kvankam ankaŭ pli raŭka. Ĉie oni kriis kaj bruis. Neniu sciis pro kiu kaŭzo. Sed estas karakterize por la homoj, ke tiam, se multaj kunestas, ili ŝatas krii. Ĉiu el ili deziras superkrii ĉiun alian, ĉar ĉiu el ili pensas, ke tio, kion volas diri li, pli gravas ol tio, kion la alia volas diri.

„Aquí, aquí, la seda legitima de Francia y las mas barata. Ĉi tien, ĉi tien, aŭtentike franca silkoŝtofo, plej malkara.“

La aŭtentike franca silkoŝtofo, kiun la krianta komercisto lasis flirti en la aero kiel longan standardon, por ke ĝi ondu kaj brilu muare, estis sisala produkto el Jukatano. Sed, ĉar li kriis tiel laŭte, ke ĝi estas franca silko, la ĉirkaŭstarantaj inoj fidis lin, alie, en tiu kazo, se la viro mensogus, li ĉe tia kriado de vus ja sufokiĝi je la propraj mensogoj.

La silkŝtofa komercisto estis arabo el Tabasco, sufiĉe longe en la lando, por scii, kiel oni hispanlingve plej lerte povas trompi kaj mensogi meksikanojn en malgrandaj urboj.

Kiel najbaron li havis kubanon, kiu vendis kuracilojn. Ne estis korpa aŭ anima difekto de la homaro, por kiu li ne havis la ĝustan kuracilon: kuracaj radiketoj, herbetoj, piloloj, ekstraktoj, boteletoj kun sanigaj akvoĵ.

Hispano staris ĉe tablo, vendante peruan dentpulvoron. Estis la pulvoro, kiel li asertis, kion jam uzis la inkaĵoj. Li diris, ke li elportis ĝin el la subteraj volbaĵoj de ruinoj en Peruo kaj Bolivio, kaj ke ne multe postrestis de tiu mirakla dentpulvoro, nur kelkaj cent kilogramoj ankoraŭ. Kaj li aldonis, ke tiam, kiam li estos elvendintaj ilin, la homoj, kiuj deziras konservi siajn dentojn sanaj por ĉiam, bedaŭros tion vane. Li konsilis al la homoj, ke ili aĉetu tuj kvin pakaĵetojn, anstataŭ nur unu, ĉar tio estus la plej bona kapitalinvesto, kiun ili povus fari.

Kiam li atingadis tiun parton de sia parolado, li prenis malgrandan indiĝenan knabon, kiu tie staradis. Kun multaj vortoj kaj kun imponaj gestoj kiel magiisto li vaste malfermis la buŝon de la knabo kaj frotis al li iom da pulvoro sur la dentojn.

„Damoj kaj sinjoroj, kun tiu pulvoro vi ne bezonas dentbrosilon. Kun tiu mirakla dentpulvoro de la famaj inkaoj vi bezonas purigi la dentojn nur per la montrofingro, ĝuste tiel, kiel faris tion la famaj inkaoj mem“, li diris, dume li poluris la knabajn dentojn per sia fingro. Kiam li estis fininta tion, ĉiam parolante kaj glorante la pulvoron, li verŝis iom da akvo en la buŝon de la malgranda knabo. Tiu devis gargari la buŝon kaj la akvon poste elkraĉi. Tiam la pulvoroviro ree ŝire malfermegis la buŝon de la knabo, multe pli vaste, ol la knabo normale povis malfermi ĝin, kaj turnis la vizaĝon kiel aŭtomatan pupon al ĉiuj flankoj. La knaba rikano malkovris blindige blankajn dentojn. La ĉirkaŭstarantaj damoj kaj sinjoroj estis nun konvinkitaj, ke la perua dentopulvoro mankis al ili efektive ĝis nun, kaj ke tio estas la kaŭzo, kial ili havas malsanajn dentojn. Ili aĉetis la kvin ofertitajn pakaĵetojn, ĉar unu el ili certe ne sufiĉus ĝis la fino de ilia vivo. Ili estis ekde nun tute sekuraj, ke ili neniam plu havos dentdolorojn dum sia tuta plia ekzistado. Tion oni promesis al ili.

La kvar malgrandaj indiĝenaj knaboj, kiuj estis la ekspoziciaj uloj de la pulvora viro, ricevis du centavojn da salajro. Por tio ili estis devigitaj ŝmiri sur siajn dentojn verdete flavan paston el maizo, kiun kunlaboranto de la pulvoroviro ie tenis preta en angulo. Krome la knaboj devis staradi en la proksimo de la pulvoroviro, tiel ke li povis tiri en okazo de bezono videble tute hazarde ilin el la homamaso.

Plej proksime al la pulvoroviro ne estis tablo, sed tie staris du viroj kaj ino. Unu el la viroj havis gitaron, la alia violonon, kaj la ino tenis en la manoj presitajn folietojn, ruĝajn, verdajn, flavajn kaj bluajn.

„Novan kanton, gesinjoroj“ vokis la viro kun la gitaro.

„Nun ni kantos por vi, *Soy Virgencita*, mi estas ankoraŭ virgulino, senmakula virga ino. Nu, ek do, aŭskultu.“

Li kliniĝis antaŭen, apogis la gitaron sur la genuo de la antaŭmetita femuro, agordis ĝin, ŝanĝis la lokon de la ponteto kaj ludis la akordon.

La viro kun la violono ekis, kaj tiam la ino komencis kanti. Post la unua stanco ankaŭ la viroj ekkantis.

Ili kantis softe, iom lamente, sed kun agrablaj harmoniaj voĉoj. La ino ŝajnis kvazaŭ ŝi legis la kanton de unu el la folietoj, kiujn ŝi tenis en la mano. Sed ŝi sciis ĉiun vorton parkere. Ŝi kaj la viroj kantis tiun kanton kaj sian tutan ceteran repertuaron certe jam pli ol dekmilfoje. Ili estis *cantadores de corridos*, meksikanaj kantistoj de baladoj, kiuj vagas de loko al loko kaj mankas sur neniu festo en Meksiko.

Post kiam la kantado venis ĝis la fino, ili turnis sin al la homamasigo, ĉirkaŭstaranta ilin en ringo: „Tiu ĉi belega balado, kiujn ni ĵus ĉi tie prezentis por via plaĉo kun granda plezuro per dolĉaj kaj melodiaj sonoj, estas nun je via, al ni tiel agrabla kaj ŝatata, dispono. *Dos surtidos cinco Centavos, cinco surtidos diez- nada más. Quién? Cuáles?* Du diversaj kantoj kostas kvin centavojn, kvin diversaj dek, ne pli. Kiu aĉetas? Kaj kiujn?“

Oni rondirigis la folietojn, rigardis, elserĉis kaj aĉetis ilin por dudek aŭ dudek kvin centavoj. Kiam la vendo stagnis, la kantistoj vokis: „Neniu plu por la virgulino? *Oiga, oiga, amigos*, he, he, amikoj, tiukaze do nova, tute nova: „Vivo, heroaĵoj kaj morto de la generalo Santana“, aŭ ĉu ni kantu por vi, *La gringoj en Churubusco*“? Diru, ni kantas

laŭ via deziro.“

La violonisto agordis sian violonon, kaj denove ili kantis *corrido*-n.

Jen, kie Andrés haltis. Estis la plej malkara amuzo. Oni povis stari dum horoj kaj aŭskulti la baladajn kantistojn. Oni ne estis devigita aĉeti baladojn.

Al Andrés du baladoj plaĉis kaj li aĉetis la folietojn, ruĝan kaj verdan. Li tralegis ilin, kunfaldis ilin kaj ŝovis en sian ĉemizan poŝon, kie li portis sian cigaredoskatolon.

Poste li kredis sin devigita iri en la preĝejon.

10/2

La katedralaj pordoj estis vaste malfermaj. En la reala ĉimonda kriado kaj tumulto, kiu regis sur la placo antaŭ la preĝejo, miksiĝis de tempo al tempo kelkaj akordoj de la malgranda orgeno, kiun havis tiu preĝejo. Sed pli ofte oni elaŭdis la monotonan kantadon, per kiu la homoj en la katedralo respondis la ĵurpetojn de la klerikoj.

Andrés ne sciis multon pri la katolika religio, kaj eĉ multe malpli pri la kristana religio. Kion li konis kaj sciis, estis sufiĉe konfuza. Kaj nur unu aferon li sciis pli bone, kaj tio estis la ceremonioj ligitaj kun la religia servo. Li sciis kiel signi sin per kruco, sciis kiel aspergi sin per akvo, li sciis, kiam li devis surgenuiĝi kaj kiam da kruccignoj li devis fari je certaj tekstpartoj de la litanioj.

Li sciis nek pli nek malpli de la katolika religio ol tion,

kion lia patrino povis instrui lin, kion liaj najbaroj en la kabanjoj de la bieno sciis kaj kion li hazarde aŭdis sen iama kompreno, kiam li servis en la domo de la bienposedanto.

Ankaŭ tio, kion la familio de *don* Arnulfo sciis pri religio, estis nur tre limigita. Ankaŭ ties religiaj scioj tute ne superis la ceremoniojn, la kutimajn preĝojn kaj ‚Ave Maria‘-ojn. Kiel ĉiuj ne tre kleraj homoj ili lasis delogi sin al supraĵa sinteno kaj al nura priatento de la ceremonioj, kiuj ja ĉi tie tiom antaŭeniĝis, ke oni forgesas pro tio la esencan enhavon kaj identigas la ceremoniojn kun la la religio mem.

10/3

La katedralo sur la placo estis tre alte konstruita. Ĝia fundamento troviĝas pli ol dek metrojn super la ebena de la placo. Tial la oftaj inundoj, kiuj okazas en la pluva sezono kaj transformigas la placon en lagon, ne damaĝas ĝin.

Sed tiun tiel favoran lokon por la preĝejo tute ne malkovris la hispanaj monaĥoj. Ili simple starigis la preĝejon sur la fundamentoj de la praa indiĝena templopiramido, kiu tie staris jam milojn da jaroj. Kun kelkaj esceptoj ĉiuj preĝejoj

en Meksiko estas konstruitaj sur la fundamentoj de praindiĝenaj temploj aŭ piramidoj.

Supren al la katedralo kondukas tre vasta ŝtona ŝtuparo,

tiom larĝa, ke ĝi estas multe pli larĝa ol la granda portalo en la mezo super ĝi.

Sennombraj homoj, viroj, inoj kaj infanoj, ladinoj kaj indiĝenoj iris supren la ŝtuparon aŭ descendis. La inoj ĉiuj volvis siajn nigrajn lantukojn ĉirkaŭ la kapon; ĉar ĝi estis malpermesita por inoj eniri la preĝejon sen kapkovraĵo. La hararo de la inoj devas esti nevidebla. Satano, kiu ĉie embuskas kaj enŝteliĝas, povus misuzi la hararon de la inoj por tenti virojn aŭ eĉ la sinjorojn *curas* per pekaj pensoj interne de la preĝejo. La liberaera ŝtuparo estis plena de vivo ne nur pro la piaj preĝejoj vizitantoj, sed same tiom pro la almozpetanoj, kiuj tie tage kaj nokte sidis sur la ŝtupoj. La eklezio instruas la homojn fari bonon al aliaj. Por ke la privata posedaĵo estu pli bone protektata. Malsatuloj kaj malesperantoj havas nenion, kion ili povus perdi kaj tial ili facile inkliniĝas al tio ataki la privatan posedaĵon kaj eĉ fari revoluciojn. Sed, ĉar oni ne ĉiujn malsatulojn kaj malesperintojn povas satigi per bonaj faroj, la postulado de karitataj faroj fariĝas sobra negoco kiel ĉiu alia. Al la piulo oni instruas kaj rekomendas fari bonon. Kiel fidela filo de la eklezio li sekvas tiun ordonon kaj faras bonon al tiu, kiu kaŭras plej proksime ĉe siaj piedoj kaj etendiĝas malferman manon. La pia homo donas tie kaj ĉi tie centaviton kaj per tio lia konscienco trankviliĝas.

Sur la plej supraj ŝtupoj kaj proksime al la pordoj staris dense kunpremitaj la tabloj de la komercistoj, kiuj vendis konsekritajn kaj nekonskritajn kandelojn, bildojn de sanktuloj, preĝfoliojn, amuletojn, krucetojn, rozariojn, arĝentajn korojn, manetojn, piedetojn, azenojn, ĉevalojn, bovinojn kaj okulparojn. Tuj ĉe la eniro interne de la katedralo la tabloj pliiĝis. Tie en la preĝejo ili staris

laŭvice de la vandoj. Interne de la preĝejo estis jarfoiro, kiu estis tiom ampleksa, kiom tiu ekstere de la katedralo sur la granda placo. La diferenco estis nur tiu, ke oni kriis malpli interne de la preĝejo. Tie oni nur duonlaŭte interparolis, ŝakris varojn kaj vehemente gestadis per brakoj kaj manoj.

10/4

Andrés supreniris sur la ŝtupoj, demetis sian truigitan bastĉapelon kaj eniris en la preĝejon. Li trempis sian manon en la ŝtonan pelvon kaj aspergis sian frunton, li surgenuiĝis, kliniĝis jam ĉe la eniro antaŭ la altaro, kiu troviĝas ĉe la alia fino de la katedralo, kaj krucoŝignis sin denove kaj denove.

Per tiuj ĉi agoj li faris ĉion, kion li sciis de la katolika religio. Propre li tiel plenumis sian devon. Miloĵ de aliaj, eĉ ladinoj, ne sciis pli kaj ne faris pli.

Sed Andrés estis soifa je scioj kaj scivolema. Li volis vidi, kion oni faras en tiu preĝejo, kaj kio okazas tie. Li estis ankaŭ jam sufiĉe ofte en aliaj preĝejoj, en Tenejapa, en Chiapa de Corso. Sed tiam li estis pli juna, kaj li malpli konsciis sian vivon kaj la aferojn, kiuj okazas ĉirkaŭ li. Ĉio estis por li tro nova kaj fremda. Nun li pli konsciiĝis en la paso de la jaroj kaj pro la seninterrompaj kontaktoj al multaj diversaj ĉaristoj de diversaj frajtentreprenoj el diversaj lokoj kaj pro sennombraj ideoj kaj opinioj, kiujn li aŭdis ie hazarde de tempo al tempo. En la vivo, kion li vivis jam kelkajn jarojn, estis apenaŭ io plu fremda al li.

Li rigardis nun ĉiujn aĵojn kaj aferojn, kiuj perdis sian fremdecon por li, pli sobre kaj pli klare. Li jam komencis kompari aĵojn, okazaĵojn, statojn. Kaj tiel li komencis kritiki ilin. Li ne plu lasis kapti sin per vortoj kaj opinioj. Li rigardis tion kaj jenon, komparis ĝin kun alio, kion li vidis aŭ pri kiu li aŭdis, kaj li komencis akcepti nur tion, kion li konsideris bona aŭ prava, surbaze de la akiritaj kaj pli kaj pli ampleksiĝintaj spertoj.

Li komencis pensi memstare. Liaj pensoj de tempo al tempoj devojiĝis kaj puŝiĝis tie kaj tie, instruante lin per tio, ke li estas sur la malĝusta vojo. Tiam li reiris al la elirpunkto kaj sekvis novan vojon.

Lia laboro nun fariĝis pli facila por li, ĉar li jam sciis ĉiujn detalojn pri ĝi kaj ne plu devis pensi pri la laboro. Tiel li ricevis la liberon por sia propra pensado. Dum horoj li povis nun sidi trankvile sur la ĉaro, se la vojo estas bona kaj la ĉaro en ordo, kaj fari ĉe tio nenion alian ol pensi kaj pensi. Liaj pensoj kuris nun tre libere kaj tre senbride. Li havis la grandan avantaĝon, kiu mankas al milionoj da homoj, ke liaj pensoj per instruado ne ricevis certan direkton. Li ne pensis antaŭjuĝe. Sen antaŭjuĝo li povis konsideri ĉiun aĵon kaj procedon, sen tio, ke li estas malhelpata per pensoj aŭ vortoj, kiujn iu alia jam antaŭ li havis aŭ diris. Li tiris siajn konkludojn el la natura stato de la aĵoj kaj el la spertoj, kiujn li faris. Li rigardis aĵojn kaj okazaĵojn ne tiel, kiel iu antaŭ li priskribis ilin, sed li rigardis ĉion tiel, kiel ĝi estis aŭ kiel ĝi ŝajne estis al li.

Ĉar li sciis ankaŭ pri religio tre malmulte, precize dirate, nenion, li konsideris ankaŭ la religion kaj siajn ceremoniojn sufiĉe sobre. De ĉia kredo de mirakloj, kiun

la religio progandas, kiel ekzemple pri la plua virgeco post la nasko, la revivigo de mortuloj, la irado sur la maro, la nutrado de kvinmil malsataj homoj per kvin panoj kaj du ordinaraj fiŝoj, la metamorfozo de akvo al vino, la ĉieliro kaj pri ĉio simila, li estis tute libera. Se iu provintus persvade altrudi tiajn aferojn kiel veron al li, li rigardus lin kiel mensogulon. Nur unu el ĉiuj ĉi mirakloj li konsiderus verŝajna: la rakonton laŭ kiu Kristo post lia morto aperis al siaj apostoloj sur la vojo al Emaus. Tion li ne estus supozinta verŝajna, ĉar la aŭtoritata eklezio rakontis tion, sed, ĉar li multfoje aŭdis pri tiaj fantomoj ekde lia infaneco en la kabano de lia patro kaj en la kabanoj de aliaj indiĝenoj. Al unu el liaj najbaroj aperis la mortinta onklo, al alia la avino, kiu jam de longe estis putrinta, kaj al iu alia viro la murdigita filo. Al li ankoraŭ neniu el liaj mortintaj parencoj aŭ konatoj aperis. Sed ĉar li plenkreskiĝis kun tiaj rakontoj, li eble estus kredinta, ke la mortinta Kristo aperis al pluraj homoj, kiuj konis lin.

El ĉio ĉi montriĝas sufiĉe klare, ke Andrés estis terura pagano, pri kies konverto oni devas rezigni. Kaj li estis ekzemplo por tio, ke la eklezio saĝe agas peli la gregon en la stalon jam tiam, kiam la homo ankoraŭ estas infano kaj ĉion kredas laŭ la vortoj, kion oni rakontas al li, kaj ankoraŭ ne havas la kapablon mem pensi kaj mem juĝi kaj disigi ion eblan de io propabla, kaj la neebon de simbolo. Kion oni instruas al la infano, antaŭ ol tiu povas pensi kaj juĝi, restas enplantita kaj kunligiĝas en progresinta aĝo kun sentimentala junulara romantiko; kaj ĉar la plenkreskinta viro ne havas la kuraĝon ofendi sian patrinon, kiu instruis al li tiujn fabelojn, li jesas ĉion. Ĉar li estis edukita en tiu maniero kaj nun opinias esti utila membro de la homa socio, li nur tro volonte vidas

ĝin kun profunda ĝojo kaj sentimentala rememoro je lia propra juneco, se lia propra ino al liaj propraj infanoj rakontas la samajn rakontojn kaj instruas la infanojn kredi ilin. La eklezio floras kaj prosperas, ĉar ĝi sekurigas al si sufiĉe frue la junan generacion.

10/5

Post lia surgenuiĝo kaj la krucosignoj, Andrés efektive ne sciis, kial li propre restadu plu en la katedralo.

Sed li ankoraŭ restis en ĝi, ĉar ankaŭ tiom da aliaj homoj enestis, kiuj evidente same ne vere sciis, kial ili restas, kaj kiuj videble restis nur tial, ĉar ili ne sciis kion fari alie. Kaj tiel, kiel Andrés tie staradis, ĉar tiom da aliaj homoj staris tie, estis certe ankaŭ kun ĉiuj aliaj ĉeestantoj. Ĉiuj estis tie, ĉar ankaŭ la aliaj tie estis. La grego deziris kune esti kaj kune resti.

Krome ŝajnis, ke la homoj, kiuj ekstere de la preĝejo en sia normala vivo kaj en siaj negocoj neniam estas unuecaj kaj neniam povos esti unuecaj, tie trovis la harmonion, kiun ili bezonis kiel gregon.

Multaj centoj de kandeloj bruletis kaj flagris. La kandeloj estis starigitaj ne nur antaŭ la altaro, kie ili kompreneble estis plej multnombraj. Kandeloj staris en ĉiuj anguloj kaj loketoj de la katedralo. En ĉiu niĉo, kie staras gipsfiguro drapirita per katunvesto aŭ per pluŝmantelo, brulis kandeloj. Kaj antaŭ ĉiu el la nenombreble multaj sokloj, sur kiu staris horore aspektanta lignopupo kun vitrecaj

kaj gapantaj okuloj kaj kun feltiĝinta aŭtentika homhararo, brulis centoj da kandeloj. Ĉeestis certe dekoj da povruloj, kiuj en sia hejmo havis nur kenajn torĉojn kiel lumon, sed por la preĝejo oferis sian lastan peson, por aĉeti ĉe la komercistoj bele pentritajn kaj ornamdesegnajn kandelojn kaj por starigi ilin en la katedralo.

Multnombraj inoj, kiuj tie surgenuiĝis, tenis siajn kandelojn enmane. Ili faris tion, por ke la sanktaj figuroj el vakso kaj gipso povu vidi kaj scii, kiu oferis la kandelojn. Se ili estus starigintaj la kandelojn inter la centoj kaj centoj de la aliaj kandeloj - tion ili kredis - la sanktulo ne plu povus scii, kiu donis la kandelon al li kaj eble eĉ povus forgesi plenumi la deziron de la preĝo direktita al li.

Pli ol cent homoj surgenuiĝis tie. Sed inter la centoj da preĝantoj oni vidis apenaŭ pli ol dudek virojn. La plimulto estis inoj, junulinoj kaj infanoj.

Se viroj submetas sin al la influo de la eklezio kaj de ĝiaj apostoloj, tiukaze okazas, aparte de tre malmultaj esceptoj, pro negocaj kaj politikaj kaŭzoj. Ili volas brili kiel bonaj ekzemploj antaŭ la aliaj, por ke ili estu rigardataj en siaj politikaj kaj komercaj aferoj kiel virtaj kaj honoraj, ĉar tio estas utila por iliaj negocoj. Ili volas atingi la konfidon de la ŝafoj, kiujn ili intencas tondi. Kiel atentaj observantoj ili ofte spertis, ke la rekompenco estas riĉa, se oni estas fervora paroĥano. Male al tio la ino plej ofte en sia tuta esenco kaj en sia tuta ekzistado falas sub la influon de la eklezio, kelkfoje ĝis tiu grado, ke ŝi laŭ la ordono de la pastroj kaj potenculoj rifuzas en la lito la ĝojojn de la amo al sia edzo. Ke Meksiko, tiu revolucia

respubliko, ĝis nun ne donis la politikajn rajtojn al la meksikana ino, kvankam la meksikana ino estas same tiel inteligenta kiel la usona ino, okazas tial, ĉar la meksikanaj revoluciuloj tre bone scias, ke la katolika eklezio provas regajni helpe de la ino la sinistran potencon super la meksikanan popolon, kiu estis rompita de la revolucio. Ĉe la nunaj cirkonstancoj en Meksiko doni politikajn rajtojn al la ino, tio signifus, ke oni denove transdonus la meksikanan popolon en la manon de Romo. Se oni serĉas en meksikana preĝejo, tute egale ĉu en Meksikurbo aŭ en fora angulo de la vasta lando inteligentajn inojn kaj knabinojn, oni devas iri en protestantan preĝejon. La inteligenteco de ino sub la influo de la protestanta eklezio povas same bone esti disrompita en mil pecojn kiel sub la influo de la katolika eklezio. La pruvo: la netoleremaj kaj bigotaj inoj en Usono. Sed en Meksiko la protestanta eklezio ne havas potencon.

10/6

La preĝantoj ĉiuj surgenuis. La katedralo havas nur tre malmultajn benkojn. Ĝuste nur antaŭe. La sidlokoj de tiuj benkoj estis ĉiuj venditaj kaj ludonitaj al tiuj, kiuj havas sufiĉe da mono pagi tion, kaj kiuj ne deziras preĝi al la sama Dio apud indianino kun pedikoj. Tion oni ne povas postuli de homo, kiu havas monon; kaj tio ankaŭ nenie en la biblio legeblas, ke tiu, kiu lernis uzi naztukon, en la preĝejo sidiĝu apud iu, kiu boradas per la fingro en la nazo. Tial oni ne riproĉu la milionulojn, ke ili havas en la

preĝejoj loĝiojn kovritajn de paneloj el mahagono.

La planko de la katedralo konsistas el duraj ŝtontabuloj. Sed la planko estis kovrita per dika tavolo de freŝaj abiopingloj, kies balzamaodoro miksiĝis kun la dika fulganta fumo de la kandeloj kaj incensaj kaldronoj, svingataj de malgrandaj knaboj, kiuj celis prepari sin kiel sanktuloj.

Pro tiu fumigado la tuta preĝejo estis vualita per dika nebulo. Oni ne povis klare vidi la aĵojn. Ĉio perdis siajn konturojn, kaj ĉio, kio estis, forviŝiĝis.

La inoj surĵetis al si la kotontukojn. Ili tiel komplete kovris sin per la nigraj kaptukoj, ke rigardate de malantaŭe, ili aspektis kiel surstarigitaj nigraj kegloj.

Multaj kovriĝintaj inoj havis sur la dorso konsekritan sanktulan bildon, kiuj pendis je blua rubando ĉirkaŭ iliaj koloj. Aliaj tie anstataŭ la bildo pendigis medalon. La inoj, kiuj pendigis dorse tiajn medalojn kaj bildetojn, estis precipe piaj kredantinoj, ĉe kiuj oni ekvidu jam sur la dorso, ke ili forŝovis de si ĉian surteran aferon, kaj ke neniu tento de Satano plu povas tuŝi ilin.

Kiam antaŭe ĉe la altaro nenio estis fareda kaj nenio okazis, la inoj kantis: „*Al cielo quiero ir, al cielo quiero ir*, en la ĉielon mi volas iri, en la ĉielon mi volas iri.“ Tion ili kantis nelacigeble, sen iu variaĵo. Per tio la preĝejo estis plenumita per stranga monotona kantado, kiu distingiĝis neniel de la monotonaj kantadoj antaŭ la budhaj temploj en Hindio kaj Ĉinio. El tiu ĉiam sama monotona kantado oni ne povis elaŭskulti sencon, se oni ne konis la vortojn jam antaŭe. Kio estis kantata, pro tio povis esti same bone ĉina, aŭ japana, aŭ malaja. Neniu povintus diri tion kun

certeco.

Sed la kantado troviĝis en plena harmonio kun tio, kio okazis nun antaŭ la altaro.

Tie staris sinjoro. Andrés kompreneble ankaŭ ĉe li ne povis ekkoni kun certeco, ĉu estis sinjoro aŭ sinjorino. La sinjoro surhavis robon por tuj dekomence distingiĝi de ĉiuj aliaj viroj, kiuj sin vestis per pantalono kaj por atentigi ĉiujn homojn pri tio, ke li estas io precipa. Andrés ankaŭ tuj ekhavis la impreson, ke la viro estas sorĉisto aŭ io simila.

La viro estis envolvita en vastan pezan orbrokatan mantelon, kiu tute kovris sian figuron. La mantelo kostis pli ol ĉiuj inoj tie surgenuantaj povus perlabori dum sia tuta longa vivo, ĉiuj kune.

Andrés vidis nur la orbrokatan dorson de la viro. Kaj la ora mantelo estis tiel larĝa, ke oni ne povis vidi, kion la viro propre faras per la manoj. El la movoj de la mantelo oni povis konkludi, ke la viro faris tie kelkajn diversajn misterajn agojn. Li prenis arĝentan kandelingon, kiu staris dekstre de li kaj metis ĝin maldekstre antaŭ sin. Tiam, post iom da tempo, ĉe tio daŭre murmurante, li starigis la kandelingon denove dekstren. Tiam li legis murmurante el dika libro, kiu kuŝis maldekstre, poste denove el dika libro, kiu kuŝis meze aŭ dekstre antaŭ li.

Ĉiufoje, kiam kelkaj sekundoj estis pasintaj, li kliniĝis antaŭ la libroj, kaj la sanktaj knabetoj svingis siajn incensajn kaldronetojn.

Tiam elpaŝis viro el la profundo de malhela fumtavolo. Li estis ordinara viro, je duono indiĝeno, nur per pantalono kaj ĉemizo vestita kaj kun sandaloj je la piedoj. Li kliniĝis

trifoje al la altaro, kaj tiam li pendigis sur la ŝultrojn de la viro, kiu tie laboris, novan oran mantelon. La nova mantelo estis eĉ pli riĉa kaj pli bela ol la alia, per dikaj buntaj valorŝtonoj riĉe ornamita kaj brodita per oraj kaj arĝentaj ornamaĵoj. Nun la sinjoro havis pli da riĉo sur sia korpo ol la tuta distrikto povus pagi laŭ sia jara buĝeto.

La sinjoro kliniĝis denove kelkajn fojojn. Tiam li eltiris de ie oran kalikon, kiun li estis kovrinta per ina poŝtuketo. Li forprenis la tukon kaj svingis la kalikon tien kaj reen. Poste li kovris la kalikon denove per la tuko kaj starigis la kalikon ien, kie li ĝuste havis lokon sur sia magiista tablo.

Post tio li kliniĝis denove. Nun li eligis kvazaŭ el nenio oran montrilon kun granda ora radiara krono. Li svingis tiun montrilon tien kaj reen. Tiam li fine turniĝis kaj oni povis vidi, ke lia vizaĝo estas malbeligita de variolaj cikatroj.

Per ambaŭ manoj li tenis la radiaran kronon alte super si.

Kaj nun la ĉeestantoj falis en deliron de ekstazo. La starantoj falis sur la genuojn; kaj la surgenuantoj, precipe la kovriĝintaj inoj premis siajn fruntojn sur la plankŝtonojn. La sinjoro svingis la radiaran kronon naŭfoje, trifoje en tri diversaj direktoj. Ĉe ĉiu svingado kelkaj sanktaj servoknaboj, vestitaj en ruĝa kitelo kun blanka puntopelerino, skuis faskon kun sonoriletoj. Kaj ĉe ĉiu eksonado de la sonoriletoj la kovriĝintaj inoj batis siajn kapojn sur la plankon kaj frapis sin per la fingroj sur la frunton, la buŝon kaj la bruston. Okazis precize tiel, kiel antaŭ templo de la paganoj en la sudorienta Azio. Se tie la pastroj frapas la gongon, la kredanta amaso falas sur la genuojn, apogas la platajn manojn sur la grundon

kaj frapas per la kapo la teron, kaj tio ripetiĝas ĉiufoje tiam, same kiel en la katetralo, kiam la sonoriletoj sonorilas.

La sinjoro en orbrokata mantelo turnis sin denove al la altaro kaj svingis tie la montrilon kun la ora radiara krono trifoje supren kaj malsupren. Tiam li starigis ĝin antaŭ la altaron kaj kliniĝis. Kiam tio estis pasinta jam kelkan tempon, li ree metis la kandelingon de tempo al tempo de maldekstre al dekstre kaj de dekstre al maldekstre. Tiam li komencis paroli.

La kredantoj respondis tion per ia kantado. Sed eĉ ne unu homo en la preĝejo komprenis vorton el tio, kion la sinjoro murmure parolis.

Triono de la ĉeestantoj parolis nur la hispanan lingvon, dua triono la hispanan kaj indiĝenan lingvon, el la cetera triono duono parolis la celtalan, la ceteraj Tojolaval. Sed tio la sinjoron ŝajne ne afliktis, ĉu iu komprenas lin aŭ ne. Li parolis latinon.

Kiom ajn Andrés provis adaptiĝi per siaj sencoj kaj sia menso al tio, kio okazis, li perdis eĉ ne dum minuto la impreson, ke ankaŭ ne unu homo en la preĝejo sciis, kial la sinjoro sin tiel kondutis kaj movis, kiel li faris tion. Ĉio ĉi estis sen senco kaj nenion pli ol nura gestado.

Ne estis la kulpo de Andrés, ke li tie vidis kaj aŭdis nur tion, kion li vidis kaj aŭdis, kiam li iris kun sia patro al la indiĝenaj festoj, en kiuj oni alvokis la diojn, por fekundigi la kampojn kaj gardi la kabanojn de la peonoj kontraŭ damaĝoj, malfeliĉo, epidemioj kaj demonoj!

La edukita eŭropa katoliko, kiu antaŭ si vidas ofici en la plej multaj kazoj erudician klerikon, ne perceptas magion

kaj maskeradon. Li scias, ke la supozata magio kaj ŝajna maskerado estas nur la simboloj kaj eble la ornamaĵoj.

Sed Andrés, kiel ĉiuj indiĝenoj, kiel la grandega plimulto de la suba needukita klaso tie, rimarkis nenion alian krom magio, maskerado, alivestiĝo, ŝamandanco, nekomprenablaj murmuritaj magiaj kaj ensorĉigaj formuloj. Ne estis lia kulpo, ke li aŭdis nur magiajn kaj ensorĉigajn formulojn kaj vidis nenion alian krom apatia grego de homoj, kiu faris en nebuleca fumo sensencajn gestojn.

10/7

Dum la sonoriletoj sonorilis, la dekoj da komercistoj, kiuj tie en la preĝejo ofertis siajn varojn, interrompis sian marĉandon por certa tempo. Apud siaj tabloj, ili, kiel ĉiuj aliaj homoj en la katedralo, falis sur siajn genuojn kaj same frapis siajn kapojn sur la plankon, humiliĝinte antaŭ siaj dioj. Sed ili estis tiaj bonegaj komercistoj, ke ili, eĉ en tiuj momentoj, ne forgesis sian komercon. Ili strabis al siaj tabloj por atenti, ke ne eble iu ŝtelas kandelon aŭ bildeton aŭ eĉ tuŝas la kason. Kelkaj estis tiel diligentaj, ke ili kaŝe palpebrumis al tiuj inoj, de kiuj ili ĵus estis disigitaj en sia agado, kiam la monstranco kun la radiara krono estis svingata tien kaj reen, kaj per la fingroj signis nombrojn al ili, rilatantajn al la prezoj, pri kiuj oni ankoraŭ ne povis interkonsentiĝi.

Kiam la granda harmonio estis finfine finita, tuj denove ekis ĉe la tabloj la babilado kaj la marĉando per eĉ pli

laŭtaj vortoj kaj per eĉ pli vehementaj gestoj ĉe tiu punkto, ĉe kiu ili estis interompitaj. Ankaŭ la eklezio komencis nun malfermi sian negocon. En Meksiko, kiel ankaŭ en Usono, la ŝtato ne kolektas impostojn por la eklezioj, ĉar la ŝtato konsideras la ekleziojn pro bonaj motivoj kiel konkurantan entreprenon. Tie neniu povas esti asignata antaŭ juĝiston pro nepagitaj ekleziaj impostoj aŭ eĉ devigata transdoni garantiaĵon por certigi la pagon. En tiuj landoj la eklezioj mem devas zorgi por tio, ke ili trovas sian profiton. Se en Usono la protestantaj eklezioj aranĝas en la preĝejo balojn kun ĵazmuziko kaj bazarojn, en kiuj, favore al la eklezio, estas vendataj kisoj kaj malboniĝintaj konservujoj, oferitaj de pia nutraĵkomercisto de delikataĵoj al la preĝejo, oni certe rajtas nomi tion honesta kaj sincera negoco, ĉar la eklezio en tiu kazo libervole kaj kuraĝe koncedas, ke ĝi sole de la rekompenco de Dio ne povas vivi kaj ne emas atendi ĝis la vivo en la paradizo, ĉar la *Mr. Preacher*, la sinjoro pastoro, se li ne povas pagi la luon por la domo, same tiel rapide kaj sen mebloj estas ĵetata sur la straton kiel ĉiu alia civitano. Kaj se li ne povas aĉeti al sia edzino novajn robojn kaj ĉapelojn, minacas la danĝero, ke li ne plu praktikas la deĵoron de Dio kaj la savadon de la animoj, sed transprenas aŭtomobilagenturon de *Mr. Henry Ford*. Nur ne restu ĉe via laboro, tajloro, se vi ĉe alia negoco povas pli enspezi!

La katolika eklezio ja ne estas tiel senhonta kiel la protestanta; kaj tial ĝi estas malpli malferma kaj malpli kuraĝa ĉe la enspezado de mono. Ĝi ne aranĝas balojn en la preĝejo, en kiuj la ĉarlestono kaj la *Black-Bottom* estas dancata per malsuprenruligitaj silkaj ŝtrumpoj kaj kun jupoj, kiuj finiĝas sep colojn super la genuoj. Super la

genuoj. Mezurite kompreneble en la direkto al la umbiliko. Kaj la katolika eklezio en la preĝejo ankaŭ ne vendas kisojn kaj ŝtrumpligilojn de edziniĝintaj inoj favore al la sinjoro pastoro, kiu, por precipe amike rilati kun kelkaj de siaj multe influaj viraj paroĥanoj, invitas la sinjorojn malplenigi kelkajn viskibotelojn en la grace favorata tempo de la prohibicio. En tiu tempo de la prohibicio, kiam la vidvino de laboristo, kiu, por havigi panon al siaj malsataj infanoj, vendis duonon de litro da brando, estis kondamnita pro tiu ago al dumviva malliberiĝo. Ĉe la prohibicio temas ja ne pri tio, ke oni ne vendu viskion, sed nur pri tio, al kiu socia tavolo apartenas tiu, kiu vendas la viskion. La vidvino de multobla milionulo, kiu ĉiutage povas konsumi ducent dolarojn da pensio, povas vendi po semajno kvincent kestojn da viskio, tuj fronte al la polica administrejo. Enmiksiĝos neniu en ŝian honestan metion. La federalan agenton, kiu ekkaptas ŝin aŭ eĉ kuraĝas konfiski unu el ŝiaj plene ŝarĝitaj kamionoj, oni eksigas aŭ metas en frenezulejon, kien li efektive apartenas.

Sed la katolika eklezio, kiu volas riĉigi sin nek per baloj, nek per venditaj ŝtrumpligiloj nek per kontrabandita viskio, devas havigi al si la monon per aliaj rimedoj.

10/8

Maldekstre, proksimume en la mezo inter altaro kaj portalo, staris sur soklo la Sankta Caralampio, tiu, je kies honoro oni festis la feston.

Pli precize dirate, li ne staris sur la soklo, sed li surgenuis. Li estis el ligno, havis nimbon ĉirkaŭ la kapo, rigidajn vitrajn okulojn kaj barbon. Vestita li estis per malhele blua velurmantelo. Li surgenuis tiel, ke lia vizaĝo vidas al la altaro. Ĉu estis lia persona altaro ne ekkoneblis. Liaj manoj estis plate kunpremitaj kaj levitaj por preĝo. Kial li preĝis kaj al kiu, ne estis videbla. Kaj neniu penis ekscii tion. Ĉiu kontentiĝis per tio, ke li estis tie, kaj ke li povis vidi lin persone.

Certe nur tre malmultaj homoj en la katedralo rigardis lin kiel fotografion aŭ kiel skulpturon. La plimulto de la homoj, la indiĝenoj ĉiuj, kaj la suba tavolo de la ladinoj je naŭ dekonoj, firme kredis, ke la figuro, kiun adori ili venis, estas la efektiva sanktulo en propra persono, ke tiu persono ŝtoniĝis, ligniĝis kaj elsekiĝis. Ekzistas ja ankaŭ elsekiĝitaj pecoj de aliaj sanktuloj en grandaj kvantoj, haroj, ostetoj, fingroj, dentoj, peklitaj koroj en oraj rondaj skatoloj kaj cerboj en kestetoj el ebono. Sed kiom ajn forta la kredo ĉe kelkaj individuoj estis, ke la figuro tie efektive estas la Sankta Caralampio, pri tio tamen ili ĉiuj, sen iu escepto, estis konvinkitaj, aŭ almenaŭ pri tio, ke la spirito kaj la animo de la Sankta Caralampio rampis en tiun figuron kaj elektis ĝin kiel sian eternan loĝejon. Se oblato povas transformiĝi per simpla ceremonio en la veran karnon de Dio, efektiva sanktulo povas despli verŝajne kaj same tiel bone transformiĝi en lignan figuron, tute per si mem aŭ kun la helpo de ceremonioj. Tiujn ceremoniojn oni entreprenis verŝajne antaŭ multaj jarcentoj, kaj ekde tiam la figuro estis la vera Sankta Caralampio.

Kiam la Di-servo estis finita, ĉiuj ĉeestantoj starigiĝis en longaj vicoj, por ke ĉiu sola povu montri la decan

respekton al la Sankta Caralampio.

La malhele blua velurmantelo kovris la tutan korpon de la sanktulo kaj falis vaste sur la piedojn, kiuj turnis siajn nudajn plandojn al la homoj, kiuj staris en la vico de la atendantoj.

Tiu, kies vico estis, ekstaris proksime de la plandoj de la sanktulo, murmuris preĝon aŭ petegan formulon aŭ voton, tiam levis la velurmantelon tiel, ke la nudaj gamboj de la sanktulo ekvideblis, kaj premis tri kisojn sur la plandojn de la figuro. Poste la kredanto sin krucosignis plurajn fojojn, murmuris denove kelkajn formulojn, kaj tiam li iris plu, por cedi la lokon al alia kredanto, por ke tiu povu kisi la plandojn.

Sed tiu, kiu jam havis la okazon kisi la plandojn de la sanktulo nun ne simple povis foriri. Ĉe la plua irado li eniĝis en specon de baraĵo. Kaj ĉe tiu baraĵo staris viro kun almozskatolo, kiun li tenis al la kredanto proksime antaŭ la bruston. Kiu volis kisi la Sanktan Caralampion sur la nudajn plandojn, devis pagi por tio.

Andrés esti vidinta la manipulojn, maskeradojn kaj la saltadon de siaj ŝamanoj kaj sorĉistoj, li vizitis cirkon, kaj li nun ĉeestis ĉe la Di-servo en katolika preĝejo ĉe granda sanktulofesto. Ne estis lia kulpo, ke li faris komparojn, kiuj oblikvis. Estis la kulpo de tiuj, kies devo estis ebligi al li bonan edukadon. Sed la mastroj de la katolika preĝejo rigardis la indiĝenojn kiel infanojn. Kaj ili konsideris ĝin kiel sian sanktigitan taskon, la s resti la indiĝenojn kaj la ceterajn proletajn tavolojn por ĉiam kaj por eterne infanoj, kies patro estas la Sankta Patro en Romo kaj la sinjoroj *curas* iliaj apudaj patroj kaj onkloj.

Kvankam li mem ne sciis tion, Andrés estis certe la ununura persono en la katedralo, kiu tie, pro sia rapide disvolviĝinta inteligenteco en la lastaj monatoj, faris komparojn, al kiuj neniu el la aliaj ĉeestantoj estis kapabla, ĉar ili estis infanoj kaj videble kontenta resti infanoj. Estas tiel komforte, se oni tute ne pensas. Sed tie, starante sub la influo de la amaso, kiu kondukis kiel grego, kaptis lin, kiel ĉiujn aliajn, la imita instinkto. Ĉar ĉiuj homoj tie faris la samon, inter ili multaj, kiuj, se oni prijuĝas ilin laŭ iliaj vestoj, ŝajne multe pli prudentis, ol li supozis sin mem, li pensis, ke devas esti io kaŝita kaj por li mem nekonata en la afero, kio instigis ĉiujn tiujn homojn fari la samon. Li supozis, ke eble en sia interno okazos ŝanĝo, kiu ne videblas al ekstere. Por ekscii, ĉu tio estas prava, kaj ĉu li povus gajni novan komprenon, ankaŭ li fine enviciĝis. Li ne volis senti sin kiel forpelito de la grego, kaj tial li faris, kion la grego faris. Ankaŭ li iris al la Sankta Caralampio kaj kisis liajn lakitajn plandojn ekzakte tie, kie centoj da malsekaj buŝoj antaŭ li postlasis sian salivon. Kaj ankaŭ li pagis al la viro kun la almozskatolo ĉion, kion li kulpis.

Kiam li fine forlasis la preĝejon, li rimarkis, ke nenia ŝanĝo okazis en li, pri kiu li esperis, ke ĝi devu okazi, se li farus ĉion, kio tie estas kutima.

Kiam li faris tiun eltrovon, li ĉesis esti infano. Li pensis pri sia patro, pri sia onkloj kaj kuzoj, al ĉiuj viroj de sia parenco, kaj ankaŭ al la ŝamano, kiun li timis ĉiam. Starante ekstere antaŭ la portalo de la katedralo kaj vidante la placon kun la kriantaj kaj kriĉantaj komercistoj, li tamen sentis ŝanĝon en si.

Li klare konsciiĝis, ke li nun jam tre superis sian patron,

ja eĉ la ŝamanon. Li sciis, ke li ekde nun ne plu timas la ŝamanojn de sia popolo. Kaj tial li perdis ĉiun timon rilate al la dioj, ĉu ili estis indiĝenaj, ĉu aliaj. Li havis la impreson, ke ĉiuj dioj faras iun komercon, ĉiu laŭ sia maniero. Per tio ili ĉiuj malkovris siajn sekretojn al li. Ili perdis sian hororon, ĉar montriĝis, ke ili estas rompiĝemaj. Ili kaŭzis nek tondrojn, nek fulmojn, nek tertremojn. La diojn – li konkludis – bezonas nur tiuj, kiuj volas fari negocojn kun ili, la pretekstitaj kaŭzantoj de tiuj naturfenomenoj.

Tiel li ekkonis, ke la eklezio kaj ĉio, kio estas en konekto kun ĝi, por aliaj homoj estas interesa kaj grava nur en tiu kazo, se ili trovas nenion alian por pensi pri ĝi.

Tiel la kristaniĝo de Andrés ĉesiĝis antaŭ ol ĝi efektive komenciĝis. Li sciis kaj sentis en sia koro, ke li ekde nun sufiĉe bone kaj dum sia tuta plua vivo eltenos sen eklezio.

10/9

Sur la antaŭlasta malsupra ŝtupo de la katedrala ŝtuparo sidis Luis. Luis estis ĉaristo kiel Andrés, sed ĉe alia frajtentreprenisto. Ankaŭ li havis indiĝenan sangon, sed ne devenis de bieno, sed el la indiĝena urbo Yalanchen, kiu situas okcidente de Balún-Canán.

Luis maĉis *enchiladas*, enĉiladojn, kiujn li ĵus aĉetis, kaj kiuj ankoraŭ tute varmegis. La graso gutis sur liajn manojn, li ofte transprenis la enĉiladojn en la alian manon, por leki la grason de la libera mano.

Andrés kaj Luis konis unu la alian jam delonge. Ofte ili marŝis en la sama karavano. Ĉiuj ĉaristoj estis en certa senco kamaradoj. Ĉiam denove ili renkontiĝis ĉe la marŝoj, aŭ irante malsupren al la fervoja stacio aŭ supren sur la altan ebenaĵon. Ili helpis unu la alian survoje, se neniu mastro ĉeestis. Ili helpis unu la alian ĉe la restarigo de disrompiĝinta ĉaro, ĉe la eltirado de ĉaroj kaptiĝintaj en ŝlimo, kaj ĉe multaj aliaj aferoj, eĉ tiukaze, se ili pro tio plilongigis la marŝtempon kaj riskis dekalkulon de la salajro.

„Ĉu vi estis en la preĝejo?“ Luis demandis maĉante.

„Jes“, diris Andrés kaj sidiĝis apud Luis sur la ŝtonŝtupon.

„Vi estas tre pia katoliko, ĉu vi estas?“ demandis Luis kun flankrigardo.

„Mi pensas, ke ne“, respondis Andrés. „Estas ĉio tiel konfuza. Oni eĉ ne iom komprenas, kio tie okazas, kaj kion tie faras la viro en la ora mantelo.“

„Lin mi konas bone“, diris Luis, kiu transprenis denove la enĉiladojn el unu mano en la alian kaj forlekis la varman grason de la fingroj. „La viro en la ora mantelo, kiu tie turnadas la orajn kalikojn kaj la nimbon en la aero, li estas *don* Usebio. Usebio li nomiĝas nur nun, ekde kiam li laboras ĉi tie en la preĝejo. Lia vera nomo estas Nicolás, sciu tion. Lia patro estis tajloro en Tonalá. Ili gajnis tiam monon en la hispana loterio, tiel estis. Mi ne scias, kiom da. Kaj tial la patro tiam povis sendi Nicolás en lernejon, por ke li lernu la magion, en seminario, jes ja. Tie Nicolás tiam vere lernis sorĉi. Li povas ensorĉi malgrandajn tortiljojn el faruno en homan karnon kaj hispanan ruĝan

vinon en homan sangon. Tion diris Felipe al mi, ankaŭ li estis sufiĉe longe en la seminario, antaŭ ol ili forpelis lin, ĉar li volis geedziĝi, sed tion ili ne permesas.“

„Ĉu Nicolás nun povas sorĉi?“ demandis Andrés.

„Ne multe“, respondis Luis. „Li ne ĝuste lernis tion. Antonio, vi konas lin, la ĉaristo ĉe *don* Ambrosio, li iutage iris ĉi tie en la katedralon, kaj jen Nicolás donis al li malgrandan tortiljon. Sed Antonio diris al mi, ke tiu tortiljo tute ne gustis laŭ viando, sed laŭ faruno, kaj ke li ekde tiam sciis, ke Nicolás ne ĝuste lernis la magion. Sed li enspezas ĉi tie multan monon, jes ja, ili pagas al li multajn belajn pesojn por la baptoj de infanoj, por geedzigoj, por entombigoj kaj por preĝoj, kiuj savas vin de la infero. Felipe diris al mi, ke la mastroj en la seminario diras, ke la *curas* la homojn timigu, ke oni ĉiun el ili rostos kaj pinĉos per pinĉiloj, kiam ili estos mortaj. Sed, se ili fervore frekventas la preĝejon kaj ĉiam faras, kion la pastro diras, oni ne rostos ilin, sed varmigis kaj lavos ilin en varma akvo, por ke ili fariĝu puraj. Felipe diras, ke tio tute malpravas, ke oni tion nur tiel rakontas, ke la homoj ĉiuj terure ektimu. Komprenu, la homoj estas ja tiom stultaj. *Es claro*, estas klare, se oni mortas, oni sentas nenion plu, egale ĉu ili rostas vin aŭ pinĉas per varmegaj pinĉiloj. Sed tiel tio estas, la homoj kredas ĝin, tio tiel bele hirtigas la haretojn sur ilia haŭto, se ili kredas tion, kaj tial ili kredas ĝin. La *curas* volas nur la monon de la homoj, por ke ili bone povas vivi kaj ne devas labori tiel streĉe. Ankaŭ nia *brujo*, la ŝamano, en Yalanchen, rakontis al ni ĉiufoje tiajn terurajn rakontojn de grotoj, en kiujn oni metus nin post nia morto, kie estas serpentoj kaj jaguaroj. Sed, kiam mia patro kaj mia onklo donis al li ŝafon aŭ porketon, li diris, ke li interparolos kun la

santitos, kun la dioj, por ke ni ne estu metitaj en la grotojn, kie la serpentoj kaj la jaguaroj atendas.“

„Tion nia *brujo* tiel ne diris“, interrompis lin Andrés. „Nia rakontis al ni, ke oni metos nin en nigran fosaĵon, kiam ni estos mortaj kaj ne faris, kion li ordonas. Kaj en la nigra fosaĵo estas ŝlima lago, kaj oni metos nin tiom profunde en la ŝlimon, ke ĝi tuŝos nian mentonon, kaj tiam ni ne povos morti kaj ankaŭ ne vivi, sed terure devos tremi pro frostoj, kaj ni ne povos elbarakti nin, ĉar la flankoj estas tute krutaj kaj ŝlimaj kaj kovritaj de malgrandaj serpentoj kaj de grandaj bufoj. Ni ĉiam devis doni al nia *brujo* tekilon kaj maizon, poste li dancis kaj preĝis, kaj la *santitos* en la nokto diris al li, ke ni ne sinkos en la ŝlimon, se ni faras, kion li diras, sed se iu diros al la bienulo, kiu estas la *brujo*, tiukaze ni certe estos metitaj en la ŝlimon, kaj tiam neniuj tekiloj kaj neniuj porketoj por la *brujo* povos liberigi nin el ĝi.“

„Jen mi foje volas doni al vi bonan konsilon“, diris Luis al tio, kiu preskaŭ duoble tiom aĝis, kiom Andrés, „se vi tute ne atentis tion, kion diras la *brujo* aŭ la *cura*, se vi tute ne kredas je io, ne je la rostado, ne je la grotoj kaj fosaĵoj, vi vivas pace kaj kontente kaj vi ĉiam estos en gaja humoro, tiel kiel mi. Aŭ ĉu vi jam iam vidis min kun vinagro en la mieno? Certe ne. Kiam la bovoj ĉagrenas min, aŭ se ĉaro disrompiĝas, nun jes, tiam mi sakras, ke tondras. Sed tio estas nur por momento. Vivu, kaj kiam vi estas je la fino, tiam lasu zorgi la aliajn. Kiam via vivo estas finita, tiam neniuj plu interesiĝos por vi. Kiu faru al si la grandajn klopodojn post via morto ankoraŭ dum jaroj luktade barakti kun vi?! Post via fino vivos ankoraŭ sufiĉe da aliaj, ĉe kiuj estas pli grave, ke oni okupiĝas pri ili. Ankaŭ ni ja ne haltas ĉe la vojo kaj skurĝas bovon, kiu

jam mortaĉis, ĉar ĝi tiris ĉaron en la abismon. Sed nun mi devos ekiri, por trinki glaseton da komiteko, por digesti la enĉiladojn.“

„Kion vi pagis por la enĉiladojn?“ demandis Andrés.

„Realon por ses da. Pli bone ili ne povus esti.“

„Kie?“

Luis montris al tablo, kiu staris inter vandoj el faskaj vergoj.

11/1

Luis iris en kantonon, por enverŝi komitekon al si, kaj Andrés promenis transen al la restoracio konsistanta el tablo, kiu estis starigita en speco de tre primitiva laŭbo.

Malantaŭ la tablo staris forneleto el lado, en kiu ardis lignokarboj. Sur la forneleto kuŝis lado, kiu estis en la mezo al sube iomete kavigita. En la kavo ŝuŝe siblis varmega graso.

Apud la forneleto kaŭris maljuna indiĝenino, kiu ĉiam denove ardigis la lignokarbojn per ventumilo el basto. Ŝi estis la kuiristino de la restoracio.

Ŝi rostis tortiljojn kaj plenigis ilin, laŭ la deziro de la mendinto, per *barbacoa*, *guajolote*, *pollo*, *res*, *ternera aŭ queso*. *Barbacoa* estis porkaĵo rostita sur krado. *Guajolote* estis rostita meleagro, *pollo* kokineto aŭ koketo, *res* bova viando, *ternera* bovideta viando kaj

queso raspita kaprina fromaĝo aŭ io alia, kio estus preta transpreni la kulpon por tiu fromaĝo.

Estis tute egale al la kuiristino, en kiu lingvo oni postulis la enĉiladojn kaj ties enhavon. Ŝi parolis la hispanan lingvon, la cocilan, la tojolavalan kaj celtalan. Hispano, kiu havis sian vendostandon transe de ŝi, diris, ke la indiĝenino komprenas ankaŭ la anglan kaj la araban, se oni samtempe montras per fingro sur la viandajn specojn, kiujn oni volas havi. Ĉar ĉiu ajn, kiu tie aĉetis enĉiladojn, montris fingre, per kio estu plenigitaj liaj enĉiladoj, ne estis konstatebla kun certeco, ĉu la indiĝenino komprenis alian lingvon ol la tojolavalan.

Apud la indiĝenino sur la tero troviĝis pli ol dekduo da argilaj pelvoj kaj potetoj, ĉar ŝi metis krom la viandospecoj en la enĉiladojn ankaŭ cepojn, tomatojn, iom da ruĝa aŭ verda kapsiko, verdan salaton, verdajn citronfoliojn, kukurbajn florojn, kaj ankoraŭ dudek aliajn diversajn spicajn herbetojn, folietojn kaj radiketojn.

Ŝi uzis nur aluminian kuleron por turni la bruniĝantajn enĉiladojn en la graso. Tranĉiloj, forkoj aŭ aliaj helpiloj estis fremdaj al ŝi. La viandon ŝi tiris de la kokineto aŭ de la bovideta femuro per la nudaj fingroj. Tio iris multe pli rapide ol iel alie, kaj ŝi deŝiris la ĝustajn porciojn por enĉiladoj kun akurateco, kiu perpleksigas.

Estis plezuro vidi, kiel ŝi manipulas en la eta loko, kiun ŝi havas, per tiom da viandospecoj kaj legomoj, sen tio, ke ŝi iam erare interŝanĝus ilin.

Ĉe la eta tablo staris du el ŝiaj filinoj, kiuj tie priservis la aĉetantojn. Indiĝenaj knabinoj kun longa malsuprenpendanta hararo sur la dorso. Ili metis la

pretigitajn enĉiladojn sur telereton kaj transdonis ilin tiel al la aĉetanto. Tiu ricevis nek tranĉilon, nek forkon, nek kuleron, ĉar io tia ne disponeblis en la restoracio. Sed la manĝintoj ricevis grizan grasmakulitan tuketon, per kiu sekigeblas la fingroj kaj la buŝo. Poste ĉiu ricevis malgrandan argilan kruĉeton kun akvo, por povi gargari la buŝon. Tiuj, kiuj estis kutimintaj al granda lukso, mendis aldone argilan poteton kun nigra nedolĉigita kafo, kiu kostis kvaronon de realo.

La teleretoj kaj kruĉetoj neniam estis vere purlavitaj. Oni devus tamen eviti respondi la demandon, ĉu la manĝilaro estas tute kotigita, ĉar oni ne precize povus priskribi la fakton per klara 'jes'. La manĝilaroj estis nekredeble malpuraj, sed strange, pri tio oni tie eĉ ne pensis. Neniu sentis la manĝorestaĵojn kiel abomene naŭza aŭ ĝenanta. Ili apartenis al la afero kiel la nubo al la ĉielo. La harmonion de la tuta ĉirkaŭaĵo ili detruis neniel.

Strange estis, ke la manĝilaroj tamen ĉiam aspektis kiel ĵus lavitaj. Kompreneble, kie kaj kiel kaj per kio oni lavis ilin, ne eblis vidi, ekscii kaj eltrovi. La telerojn kaj kruĉojn oni jam fortiris, kiam la vizitantoj ankoraŭ manĝis, kaj ili devis preni la postrestaĵon en siajn manojn. Intertempe novaj enĉiladoj estis pretaj, la manĝilaroj el ie reaperis, kaj antaŭ ol oni havus la tempon, konstati, ĉu la manĝilaroj estas lavitaj aŭ ne, la novaj ankoraŭ varmegaj kaj gutantaj enĉiladoj troviĝis sur la teleretoj, kaj jam ne plu decideblis, ĉu la grasa bruna saŭco devenis de la novaj enĉiladoj aŭ ĉu ĝi ankoraŭ postrestis de la antaŭaj. Estis la sama afero kun la argilaj kruĉetoj, en kiuj oni transdonis la kafon, kiun oni ĉiam tre abunde enverŝis, tiel ke ĝi inundis la kruĉeton; pro tio la kafomakuloj sur la ekstero de la kruĉeto povis estis aŭ sekiginta restaĵo de la

freŝa aŭ de la malnova kafo. Se io ŝajne ne estis tute en ordo, la servanta filino per rapida viŝo purigis la randon de la kruĉeto aŭ de la telereto. La fingrojn ĝi lekis purige aŭ deviŝis sur la blanka antaŭtuko, kiu tiom plenis de saŭcostrioj, ke oni ankaŭ en tiu kazo ne povus diri, ĉu la knabino ĵus aŭ jam antaŭ tri horoj sekigis la fingron sur ĝi.

Tamen, la homoj, kiuj venis tien, ja ne aĉetis manĝilaron, sed enĉiladojn. Por ili ne la manĝilaro estis la ĉefa afero, sed bonaj kaj bongustaj enĉiladoj. Kaj la enĉiladoj estis bonegaj.

Tial la negoco prosperis. Kaj la homoj kverelis, kies vico estas.

Andrés devis atendi sufiĉe longe, antaŭ ol li ricevis siajn enĉiladojn.

11/2

Sendepende de tio, ke oni povis aĉeti ĉiujn sentaŭgajn aĵojn kaj fatrason, kiuj en neniuj pli granda urbo estis vendeblaj, troviĝis tie apenaŭ iu vera atrakcio aŭ amuzo. Tie estis nek karusejoj, nek boatpendoloj, nek toboganoj nek io simila, kio vigligas jarfoirojn en aliaj lokoj. Tiaj maŝinoj ne transporteblis tien, ĉar la transporto estus tiel komplika kaj multekosta, ke ĉia gajno estus vorita de la transportkostoj. Oni devis delektiĝi je la kriadado de la komercistoj kaj je la humuraj paroladoj de lertaj viroj, kiuj vendis nerompeblajn flekseblajn orajn plumojn,

vitrotranĉilojn, tranĉilakrigilojn, fadentraigilojn por kudriltruoj, vitrajn lensojn, kiujn oni povas uzi por legi, por ekzameni falsigitan silkon kaj kiel teleskopon, akvon por la forigo de makuloj, purigan pomadon, gutojn por stomako, likvaĵon por okuloj, reŭmatisman unguenton, krajonajn papilforigilojn, piedkalajn tinkturojn.

Sed eĉ por Andrés tio fariĝis post kurta tempo sufiĉe enuiga, ĉar ĉiu viro, tuj kiam li finis la propagandon de la aĵoj, kiujn li vendis, rekomencis siajn ŝercojn kaj flirtadon kun precize la samaj vortoj kaj nuancoj.

La fajroglutistoj, serpentohomoj kaj senkatenigistoj, kiuj ĉiuj laboris sendepende de la aliaj kaj ĉiu je sia propra kalkulo, akompanataj nur de sia edzino aŭ de helpanto, same enuigis la rigardantojn, ĉar ili ĉiuj regis nur unu trukon kaj ripetis tiun de la kvara posttagmeze ĝis la dekunua nokte tiom ofte, kiom longe ankoraŭ almenaŭ unu vizitanto staris antaŭ ili, kiu estigis la impreson, ke li verŝajne havas enpoŝe kvin centavojn, kiujn oni eble povas ellogi de li. Ankaŭ ĉe la ludtabloj oni perdis rapide la intereson, se oni ne mem kunludis. Sed tie ĉiam staradis homoj, observis ĉion, elpensis numeron al si kaj estis feliĉaj, se ilia numero perdis la ludon, ĉar tiel ili povis reteni la monon en la poŝo.

Por la plimulto de la homoj la plezuro konsistis esence en tio, ke ili vagadis, ie haltis momenton kaj aliloke restis kvaronon de horo, rigardis aŭ aŭskultis kaj tiam ree antaŭenpuŝante iris plu.

Plej plezuriĝis la junuloj kaj junulinoj el la urbo, kiuj uzis la ĉirkaŭpromenadon kaj la premegadon de la amaso, por provoke allogi unu la alian kaj pli interproksimiĝi sen esti observataj, kio apenaŭ eblus ĉe aliaj okazoj. Eĉ ĉe baloj

ĉiam ĉeestis la patrinoj aŭ la onkloj, kaj la knabinoj ne povis fari unu propran paŝon sen akompano. Sur la placo tiu maniero de vartado ne praktikeblis. Kvankam ili iris kun siaj patrinoj tien, estis facile aranĝebla, ke oni perdiĝis tridek minutojn el viddistanco. Estis ja ne la kulpo de la gejunuloj. Estis la homoj, kiuj retenis kaj flankenŝovis onin.

Tial okazis, ke la bone protektataj kaj gardataj virgulinaj pli ol unufoje en la premegado aŭ ie en la ombro de dommuro povis ĝoji pri agrabla masaĝo de la lipoj aŭ eĉ pri tio, ke oni rapide, lerte kaj kvazaŭ anatome palpis ilin, kio kondukis al ĝojigaj sentoj, kiuj ne estis tro serioze traktataj, ĉar estis kontribuo por la plivigligado de la festo, kiun oni aranĝis por montri al la sanktulo Caralampio la necesan respekton. Kelkaj filinoj de alte estimataj civitanaj familioj de tempo al tempo dum pli ol tridek minutoj perdiĝis en la interpuŝado. Ili ne perdiĝis por ĉiam. Ili revenis al la maltrankviliĝintaj gepatroj, kiuj sensukcese serĉis ilin, kun iom taŭzita hararo, kaj ankaŭ entute iom ĉifitaj, kio sufiĉe pruvis iliajn vortojn, kiom pene ili devis trabarakti sin, por trovi la amatajn gepatrojn.

Kiam la ĉirkaŭpromenantaj homoj fine ne sciis kion fari, ĉar ili jam rigardis ĉiun tablon kaj ĉiun standon almenaŭ tricent okdek fojojn, ili ree iris por kvarono de horo en la preĝejon, kies pordoj estis ĉiam malfermaj, kaj en kiu ludis la orgeno kaj kantis la inoj kun la nigraj kaptukoj. En intervaloj la katedralo lasis sonorili la sonorilojn. Tiujn ankaŭ la plej fortika komercisto aŭ ruletbankiero ne povis superkrii. Tiel la ĉirkaŭpromenantaj homoj ankoraŭ ĝustatempe estis avertataj, ke ili ne disipu sian tutan monon ĉe la komercistoj, ĉe la ruleto, por enĉiladoj kaj

por komiteko, sed lasu parton por la eterna vivo.

Neniu faras pli bonan reklamon ol la katolika eklezio en Meksiko, kie oni vidas tiom ofte antaŭ la almozujoj papereton kun la atrakcia anonco: La centavito, kiun vi ĉi tie pagas, oni repagos al vi per oro en la ĉielo.

Bankieron, kiu tian anoncon elpendigus en sia fenestro, oni tuj arestigis pro defraŭdo de deponmono surbaze de falsaj pretendoj. La juĝisto postulus de li, ke li ne pridubeble pruvu, ke la deponmonoj en la ĉielo estos repagataj, kaj ke ĉielo ekzistas kaj kie ĝi troviĝas. La meksikana eklezio ne devas pruvi tion. Al ĝi oni kredas ĝin. Kaj kiu ne kredas tion, blasfemas Dion.

Kiel indiĝeno pri tio ankoraŭ trovu la fadenon?

11/3

Ankaŭ Andrés ne sciis, kion fari, post kiam li kelkajn dudekfojojn laŭiris la samajn vicojn tien kaj reen. Li aŭdis la kantadon kaj la hurlantan orgenludon penetrantajn el la katedralo, kiuj igas onin tiom malagema, tiom pigra rilate la pensadon kaj tiom senrezista, ĝis oni diras al ĉio amen.

Li eĉ ne iomete emis iri ankoraŭfoje en la preĝejon.

Tion eĉ malpli, ĉar venis kelkaj muzikantoj en la placoflankon proksime al la puto, kiu provizas la tutan urbon per akvo, kaj ĉar ili komencis ludi.

Tiu puto estis la ĉiutaga gazeto de la urbo. La urbo ne havis alian gazeton. Sed la puto anstataŭis tiun malavantaĝon, aŭ avantaĝon, kiel oni konsideras tion.

Ĉar la urbo ne havis akvodukton, la enloĝantoj devis havigi al si la tutan bezonatan akvon de tiu puto. Ĉiu familio havis en sia domo plurajn argilajn kruĉojn havantajn proksimuman kapaciton de okdek ĝis cent litroj. Tiujn grandajn kruĉojn produktis indiĝenoj en la sama formo kaj speco, kiel oni faris tion jam antaŭ dumil jaroj.

La pli bonaj familioj de la urbo rigardis tion sub sia digno, sendi siajn servistinojn al la puto, por ke ili alportu la akvon en ne tre grandaj kruĉoj sur siaj kapoj. La dignosento de tiu civitanoj prosperigis precipan negocon en la urbo, tiu de la akvoliverantoj. La liverantoj estis indiĝenoj, kiuj fariĝis urbanoj kaj loĝis en la randpartoj de la urbo. Ili havis du aŭ tri azenojn, kiujn ili laborigis ĉiutage de matene je la sesa ĝis malfrue posttagmeze. La azenoj havis surdorsan kadran portilon, en kiu facile transporteblis grandaj argilaj kruĉoj, plenigitaj per akvo. Kun sia akvoŝarĝo la akvoportistoj iris de domo al domo kaj ofertis sian varon. Se ili trovis klienton, ili venis tiel ofte kun ŝarĝo, ĝis la grandaj provizaj kruĉoj en la klienta domo estis plenigitaj. Por tio ili postulis difinitan malgrandan monsumon.

La familioj, kiuj eĉ pli atentis pri sia digno ol la aliaj, kutime havis propran azenon, sur kiu indiĝena knabo servanta en la domo, alportis la akvon.

La familioj, apartenantaj al la plej proksima pli suba socia tavolo, ricevadis nur ŝarĝope la akvon, por kio ili pagis realon, aŭ nur dek centavojn, aŭ eĉ malpli.

Tiam sekvis la plej proksima pli suba tavolo, kies familioj de tempo al tempo sendis la duan indiĝenan knabinon al la puto, por alporti la akvon.

Tiam tiu tavolo estis en la vico, kies apartenantoj povas permesi al si nur unu indiĝenan knabinon, kiu estas bezonata por ĉio, do ankaŭ por la alportado de la akvo.

Fine aldoniĝis la plej suba tavolo, en kiu la edzino mem aŭ ŝiaj infanoj devis alporti la akvon, ĉar la du centavoj por malgranda akvoŝarĝo estis sumo, kiun ili ne povis elspezi por io, kion ili povas fari mem.

Neniu, eĉ ne profesia akvoportanto, veninta al la puto kaj pleniginta siajn kruĉojn el unu el la pluraj tuboj, el kiuj la akvo seninterrompe ŝprucis tage kaj nokte en dikaj strioj, poste tuj forkuris. Ĉiu, kiu venis al tiu puto iom restadis kaj babilis kun tiuj, kiuj jam staris ĉe la puto. La viroj rulumis cigaredon, kaj la knabinoj fingrumis je sia hararo aŭ je la jupo. Estus kontraŭ la etiketo, se iu venus tien, prenis la akvon kaj tuj forkurus. La prenado de la akvo okazis kontemplative kaj sen hastaj gestoj.

Kiam la kruĉoj estis plenigitaj, la knabinoj starigis ilin sur la tero kaj nun ŝajne ekpripensis, ĉu ili tuj denove levos la kruĉon aŭ ĉu ili antaŭe ankoraŭ iom atendos. Krome necesis, ke almenaŭ du knabinoj ĉeestis, ĉar la laste alveninta knabino devis helpi al la forironta levi la kruĉon sur la kapon. Vespere ĉiuj servknabinoj, eĉ tiuj de la distingitaj familioj, kiuj neniam sendas siajn servistinojn al la puto, serĉis pretekston, por rajti iri al la puto, eĉ se

nur dum dek minutoj. En la domo ili klarigis, ke la akvo en la grandaj provizokruĉoj estas malklara kaj malfreŝa, kaj ke estus avantaĝe por la saneco kaj la bona apetito de la mastro, se ili rapide kurus al la puto, por alporti freŝan fridetan akvon por la vespermanĝa tablo.

Kiam servknabino revenis de la puto, precipe vespere, la mastrino de la domo jam atendis ŝin en la kuirejo, sed ne pro la akvo, sed por aŭskulti, ĉu estas efektive vere, ke *don Jorge* en tiu semajno jam trifoje iris en la domon de la vidvino *doña Amalia*, kaj ĉu pravas, ke li forlasis la domon nur je la unua matene, kaj kiel finiĝis la kverelo inter seŝnor kaj seŝnora Osorio, ĉu li vere tiom tradraŝis sian *seŝnora*, ke ŝi ne plu povas montri sin, kaj ĉu estas fakto, ke *doña Ana*, la partera, la akuŝistino, diris, ke la ĵus naskita infano de la seŝnora Zavala alvenis monaton tro frue, aŭ ĉu la bebo estas sepmonata, ĉar la *seŝnora* geedziĝis ja nur antaŭ ok monatoj. Tiuj aferoj estis multe pli gravaj ol tiu trivialaĵo, ke ĉe la lasta reelekto de la prezidento *don Porfirio* nur tri procentoj el la tuta meksikana popolo iris al la balotkesto, ĉar ĉiu meksikano, ĉu inteligenta ĉu ne, jam sciis duonan jaron antaŭ la elekto de la prezidento, kiu estas elektita, kaj ke oni parolas en ĉiuj lokoj kaj anguletoj de la respubliko de revolucio, kiu forigu la tiranecon.

La junulinoj tie ĉe la puto ankaŭ inter si devis tiom babili pri siaj amrakontoj kaj ĵaluzkomedioj kaj - tragedioj, ke ne estis miraklo, ke oni renkontis ĝis malfrue en la nokto knabinojn kun siaj kruĉoj, kiuj devis alporti freŝan akvon por siaj mastroj. Kaj ĉar la junuloj de la urbo sciis, ke ili tie kun certeco renkontos tiujn koramatinojn, kiujn ili elektis al si, la puto en la vesperaj horoj estis multe frekventata loko.

Dum la *feria* la idilio de la puto kompreneble estis tute detruita. Estis tro laŭte en ĝia proksimo, pro la kriado de la komercistoj kaj pro la babilado de la tien kaj reen promenantaj vizitantoj. Male al la kutimaj tempoj, kiam la puto troviĝas en ega tenebro, sub la kondiĉo, ke ne estas lunlumo, nun neniuj intima ĉirkaŭbrako plu eblis. Estis tro da heleco sur la placo, heleco, kiu eliris de la iluminataj vendostandoj. Sed helecon ĉirkaŭ si ŝatas nur tiuj homoj, kiuj estas geedziĝintaj pli ol du monatojn, ĉar ili retrovis sian prudentecon kaj volas vidi, kiun ili havas antaŭ si, por povi pli bone konatiĝi al tiu persono kaj por trovi respondon al la demando: 'Nu! Kial mi azeno, kiu mi estis, faris tion?'

11/5

La muzikantoj trovis lokon apud la puto kaj komencis gaje ludi. Estis tie peceto da libera loko, kiun la aŭtoritatoj ne estis forŝakrintaj, por ke la akvoportistoj kaj iliaj azenoj havu sufiĉe da loko.

Sur tiu loketo nun komencis danci la indiĝenaj junulinoj kaj junuloj de la urbo. Se danco finiĝis, unu el la junuloj donis al la muzikantoj kvin centavojn, kaj tuj ili denove ekludis dancon.

La antaŭdiro estis tre verŝajna, ke oni dancus ĉi tie ĝis la tria matene, ĉar tuj, kiam la gejunuloj de la urbo aŭdis, ke oni dancas ĉe la puto, ili tre rapide alvenis en grandaj grupoj, el la plej foraj anguloj de la urbo. La dancadon ili ne preterlasis. Alia distro ne estis. Ne por la apartenantoj

de la subaj klasoj kaj ne por tiuj de la supraj. Ankaŭ la estimataj prosperiĝintaj civitanoj, bezonante distron, dancis, en la ĵusa semajno en la domo de la familio Suarez, en la sekvanta semajno en la familio Cota, kaj tiel plu la tutan jaron; aŭ pro *cumpleaños*, la naskiĝtagon de la dommastro, aŭ pro la *día de su santo*, la sanktulan tagon de la dommastrino; en plia domo ĵusalveninto estis baptita, kaj en alia oni festis geedziĝon. Krome estis la du semajnoj de la *posada* - la kristnaskaj festtagoj - kaj la festo por la nova jaro. Kaj se estis neniu kaŭzo por danci, la junaj sinjoroj de la urbo invitis ĉiujn damojn al balo en hotelo, nur pro la balo. Okazis ankaŭ, ke juna needziĝita kuracisto forlasis la urbon kaj transloĝiĝis al Usono, por plia edukado. Honore al li oni aranĝis balon. Alia juna viro el Meksikurbo finis sian studadon kaj revenis por setli kiel dentkuracisto aŭ kiel juĝisto. Oni bonvenigis lin per balo.

Kion alian la homoj povus fari? Nek estis kinejo nek teatro, neniuj koncertoj; neniuj preleganto, kiu entreprenus la ruinigajn penojn de vojaĝo ĝis tien. Eĉ malsatmortanta cirko estis rara.

La indiĝenoj eĉ multe pli sekvis la internan impulson, serĉi kaj trovi distron eĉ la dancado.

La indiĝenoj dancis eĉ ĉe siaj funebraj ceremonioj. La ĉerkon kun la mortinto oni starigis en la mezo de la plej granda ĉambro de la domo. Se la familio havis kelkajn ŝparitajn pesojn, oni aĉetis la pastron, por ke li benu la mortan korpon kaj ŝprucu akvon sur la mortinton. Se la homoj ne havis monon, ili ne kuraĝis mendi la pastron, ĉar ili sciis, ke li faras nenion por nenio. Kiam la pastro jam finis siajn manipulojn kaj estis foririnta, ekis gaja

muziko, kaj la geoj dancis plena de ĝojo ĉirkaŭ la ĉerko, inklude la parencojn de la mortinto aŭ de la mortintoj. Ili dancis ĝis la frua mateno. Poste oni levis la ĉerkon kaj ĉiuj marŝis lamente kaj plorante al la tombejo.

La ladinoj - la mestizoj kaj blankuloj - tion kompreneble ne faris. Ili konsideris tian agadon pagana barbareco. Mankis al ili la matureco de kulturo kaj ankoraŭ pli mankis ilin sana natura filozofio. Estante dum jarcentoj sub la influo de eklezio, kiu anstataŭis la simplan instruon, kiu ne volis kaj ne volas esti io alia ol simpla instruo, per brilanta ceremonio, la homoj fariĝis hipokrituloj; kaj tiel ili detruis en si ĉion, kio servas la disvolviĝon al simpla kaj sincera homo. Ja, se oni rigardas tion kiel deca danci ĉe la naskiĝo aŭ ĉe la bapto de infano ĉe tiu okazo, kiam homo kontraŭ sia propra volo estas pelata en la mizerojn kaj suferojn de la vivo, kial tiukaze pro ĉiu en la mondo estu nedeca kaj pagana danci, kiam la homo adiaŭas de la suferoj kaj persekutoj de la vivo kaj reiras en la landon de eterna paco. Sed ili estas sendignaj hipokrituloj. Se ili serioze kredus al la preĝoj de sia religio, ili devus ĝoji kaj devus danci pro jubila ĝojo, ke la adiaŭanto nun rajtas enpaŝi en la eternan paradizon de laŭdokantoj kaj harpaj sonoj.

Sed la indiĝenoj estas tro stultaj, por kompreni la profundajn misterojn de la katolika eklezio. Tial ili faras ĉion alia ol ni, kaj ni teruriĝas pri ilia barbareco.

Kaj tamen la indiĝenaj junuloj kaj junulinoj, dancantaj tie, eĉ ne iom aspektis kiel barbaroj. Ili surhavis, almenaŭ la knabinoj, malkarajn, tre malkarajn, sed purajn vestojn. Ili ĉiuj zorge lavis sin kaj ilia nigra hararo estis tiel bone kombita kiel oni faras tion en kosmetika salono en Baltimoro, ne pli bone, sed pli neglekte.

La knabinoj staris, aŭ kaŭris sur la tero, sur unu flanko, kaj la junuloj staris vice aŭ en leĝeraj grupoj sur la alia flanko.

La indiĝenaj junuloj ne iris al la knabino, kun kiu ili intencis danci; ili ne kliniĝis antaŭ ŝi kaj ne demandis per belsone formulitaj kaj bone ekzercitaj vortoj, ĉu ili povus havi la honoron aŭ kion ajn tiel plu.

La junuloj surhavis blankajn pantalonojn kaj blankajn jakecajn ĉemizojn. Kelkaj el ili portis sandalojn, sed la plej multaj estis nudapiedaj. La plimulto de la knabinoj same nudapiedis. Sed kelkaj portis ŝuojn el lakledo kun altaj kalkanumoj.

Kiam knabo volis danci, li iris, tuj, kiam la muziko ekis, duonon de paŝo antaŭen, tiris el lia ĉemizopoŝo ruĝan silkan tukon kaj ĵetis ĝin sur la sinon de la junulino, kun kiu li intencas danci, aŭ, kiam ŝi estis staranta, en la vizaĝon. La knabino kaptis la tukon, kaj tio signifis, ke ŝi dancos kun la posedanto de la tuko. Sed, se ŝi reĵetis la tukon sur lin, tio signifis, ke ŝi rifuzas danci kun li. Sed ŝi reĵetis la tukon certe nur en tiu kazo, se la posedanto estas tre ebria, aŭ tiukaze, se ŝi vidis, ke alia dancisto, kiun ŝi preferas, samtempe ĵetis la tukon al ŝi. Oni

konsideris ĝin kontraŭa al la etikdeo, reĵeti la tukon al dancemulo. La plimulto de la knabinoj akceptis la tukon eĉ tiukaze, se la dancemulo ebrias, por ne ofendi lin. Kompreneble ŝi tiam dancis kun li nur kelkajn taktojn kaj residiĝis. La dancinto tiel estis almenaŭ liberigita de la honto esti rifuzita, kaj li tute kontentis.

La dancanto parolis dum la danco eĉ ne vorton kun sia dancpartnerino. Ankaŭ ne, kiam la danco finiĝis.

La geoj ne ĉirkaŭbrakis sin eĉ la dancado, sed ili dancis vidalvide, ĉiu por si mem. Ili nur interŝanĝis de tempo al tempo la lokon, eĉ tio ambaŭ preterdancis la alian por atingi la alian flankon. Se ili estis interŝanĝintaj la lokon, denove ĉiuj junuloj estis sur la sama flanko, kaj la knabinoj sur la alia.

Dum la dancado la dancantino tenis la silkan tukon de sia dancpartnero en la dekstra mano. Kiam la danco estis finita, ŝi redonis la tukon al li, kaj sen diri dankvorton aŭ ion alian, ŝi turnis la dorson al li kaj reiris al la ceteraj knabinoj, kiuj tie kaŭris aŭ staris.

Se la danco daŭris tro longe kaj dancantino sentis sin laca aŭ pro alia kaŭzo ne volis plu danci, ŝi faris paŝon al sia partnero, redonis la tukon al li kaj iris al sia loko.

La dancantino havis ĉiam la rajton ĉesi la dancadon, kiam ajn ŝi volis, per redono de la tuko. La dancanto ne rajtis ĉesi la dancadon, tiom longe, kiom li ne estis ree ricevinta sian tukon. Okazis, ke la muziko ludis seninterrompe dum duono de horo. Kiam la dancantino estis tiel nelacigebla, kiel estas ĉiuj indiĝenaj knabinoj, ŝi dancis ĝis la kolapso de sia partnero, se li ne estas same persista kiel la knabino.

La knabinoj faras tion de tempo al tempo, se ili kvazaŭ volis repagi ion al iu. Ili dancas lin en tiu kazo en tiun elĉerpiĝon, ke li estas detruita por la resto de la vespero. inoj posedas fajnan instinkton por bone celita kaj bonege trafanta venĝo al viro. Ankaŭ la indiĝenaj inoj estas ege kapablaj trovi efikajn rimedojn kaj uzi ilin, se tio servas al iliaj intencoj, kaj kiam plezurigas ilin.

Sed estas vere, tie sur la placo en la urbo estis multaj geoj, kiuj dancis kune, kiel estas kutime sur la baloj de la ladinoj, ĉar tie certe duono de la knabinoj kaj junuloj estis urbaj indiĝenoj, naskitaj kaj plenkreskintaj en la urbo aŭ en loko antaŭ la urbo.

11/7

Andrés staris en la vico de la junuloj. Li emis danci. Sed ĉar li ne konis knabinon, li estis timida. Ĉirkaŭstaris ankaŭ kelkaj aliaj el la ĉaristoj, kiuj same venis de la kampejo en la ebenaĵo. Ili puŝis sin reciproke en la ripojn por instigi la alian, ke li do dancu, por poste povi sekvi lin. Sed neniu el la ĉaristoj ekkuraĝis. Ili sentis sin tie tro embarasaj kaj fremdaj.

Andrés, ne trovante motivon, por tie stulte staradi kiel knabeto, retiriĝis iom post iom el la vico de la junaj viroj kaj promenis al domo, kie li sidiĝis kaj apogis al la muro, kun suprenigitaj genuoj kaj liaj brakoj ĉirkaŭ la krurojn.

De tie li povis observi la dancantojn same tiel bone, kiel de tie. Li aŭdis la muzikon ne tiel akrasone, sed pli

harmonie, ĉar la sonoj en pli granda ĉirkaŭejo pli disvvastiĝas kaj pli intime intermiksiĝas. La dancantojn li povis malpli bone observi, ĉar tie staris tro multaj junuloj, kovrantaj la scenon. Li vidis nur la kapojn de la dancantaj knabinoj kaj junaj viroj kaj kaptis nur ĉeokaze klaran vidaĵon, kiam ekestis breĉo inter la ĉirkaŭstarantaj homoj.

Sed tio sufiĉis al li. Tiel li havis la eblon revii kaj neniu ĝenis lin ĉe tio.

De tempo al tempo li aŭdis ridon aŭ subridon de la knabinoj aŭ preterpasantan babiladon. Tiam denove preskaŭ bruantan interparoladon de viroj, kiuj kverelis pro io.

Tiel sidante kaj revante en la muziko kaj ensorbante la retenitan ridon de la knabinoj, kaptis lin stranga sento de nekomprene, kial li ekzistas, kaj por kio estas ĉio alia tie. Li pensis, ke same tiel bone li povus esti morta, kaj ke tamen nenio mankus en la mondo.

Tri knabinoj, proksime de li, babilante preteriris kaj ŝtelire perdiĝis post angulo en la nigra nokto. Post iom da tempo ili revenis, tirante kaj glatigante je siaj vestoj. Ili babilis ĉiuj samtempe kun kverantaj voĉoj.

Kaj en tiu ĉi kveranta babilado, kiu sonis en kelkaj kurtaj frazoj foje tiel base kiel sub dika malhela vualo, iom spirege, kaj foje tamen plenvoĉe kaj peze, Andrés elaŭdis unuafoje en sia vivo konscie la sekson.

La tri indiĝenaj knabinoj parolis hispanlingve, sed ili enmiksis en siajn paroladojn, kiam ili ne trovis sufiĉe rapide la ĝustan vorton, la celtalan, kiu estis ja lia gepatra lingvo. La knabinoj ne rimarkis lin, ĉar li sidis en la

profunda ombro de la muro, kaj ili parolis tiel memforgesinte, ke ili ŝajne vidis tute nenion ĉirkaŭ si.

Tion, kion diris la knabinoj kaj de tempo al tempo jam nur flustris, li ne povis kompreni kuntekste. Li aŭdis nur la bazan tonon de ilia interparolado, la melodion de iliaj voĉoj, kiuj intermiksiĝis. Estis tiu kveranta kaj spireganta melodio, kiu eskcitis lin. Kaptis lin sopiro. Li supozis, ke estas sopiro al la patrino. Sed tuj li sciis kaj sentis ĝin forte, ke tio estas alia sopiro. Sopiro al io alia. Al io bela. Sed ankaŭ tion li ne kapablis klare difini, en kio konsistas tiu bela afero. Poste li pensis, ke estas hejmsopiro. Sed ankaŭ tio ne estis. Estis io varmega, kio leviĝis kaj ondadis en li. Li eksentis senmezureblan malĝojon. Kaj profundan solecon.

Ĉio ĉi al li ĝis tiam neniam okazis.

Centfoje li aŭdis paroli inojn kaj knabinojn. Sed neniam antaŭe li aŭdis en la voĉo de ino ion, kio eskcitis lin. Kelkdekajn fojojn inoj estis en la karavano. Junaj inoj, maljunaj inoj, belaspektaj, edziniĝintaj kaj needziniĝintaj. Kelkfoje dum semajnoj kunveturis en la karavano inoj de ĉaristoj, kiuj akompanis siajn virojn.

Kiom ajn ofte li troviĝis ĉe tiuj okazoj en la proksimo de inoj, li tamen neniam sentis ion precipan en ilia ĉeesto. Li levis inojn de la ĉaro aŭ li helpis al ili supren. Li portis sennombrajn inojn sur sia dorso tra riveroj. Li vekis inojn frue matene en ranĉoj kaj trovis ilin nur duone vestitaj aŭ, pro la varmego, tute nudaj, ripozantaj sur ilia kuŝejo. Li hazarde surprizis inojn, vojaĝantajn kun la karavano, ie post arbustoj ĉe ĉiu ajn ago kaj en ĉiu situo. Li vidis multajn fojojn en noktoj en subita lumo de fulmo aŭ ĉe neatendita hela ekflamiĝo de kampadeja fajro

virojn, kiuj brakumis siajn inojn sub ĉaro aŭ aliloke. Kelkcentfoje li vidis bani ĉe la travado de riveroj, riveretoj kaj lagetoj inojn senvestitajn ĝis la koksoj aŭ knabinojn nudajn ĝis siaj plandoj.

Sed neniam li sentis ion, kio povus havi rilaton al li, aŭ kio vekas iujn dezirojn en li.

Ĉiu ino estis por li kiel viro. Ŝi havis nur iom alian staturon. En lia hejmloko laboris kaj la viroj kaj la inoj. En tio ne estis diferenco. La diferenco estis nur en la speco de la laboro, ĉar la ino estas ja malpli forta kaj portas infanojn en si kaj naskas infanojn kaj flegas kaj nutras ilin.

Maturan inon li akceptis en siaj sentoj kiel sian patrinon aŭ onklinon, kaj knabinon li rigardis kiel unu el siaj fratinoj.

La kabano, en kiu li plenkreskis, havis nur unu ĉambron. Ekde la juneco li vidis, ke lia patro ne havas alian dormlokon ol flanke de la patrino kaj sur la sama minca *petate*. Tra la sveltaj stangetoj de la vandoj falis la hela lumo de la tropika luno en la kabanon, kaj li vidis, kion lia patrino kaj lia patro faras sur ilia kuŝejo. Kaj kiam ne estis lunlumo, sed nigra malhelo en la kabano, li povis aŭdi tion je la ekĝemoj, kion ili faras. La gepatroj ne havis sekretojn kontraŭ la infanoj. Se ili rigardis ion konsilinda aŭ necesa, ili ne petis la permeson de la infanoj kaj ilia ĉeesto ne afliktis ilin. Ili sciis ĝin, sed neniam rompis al si la kapon pri tio, ĉar estis memkompreneble por ili, ke iliaj infanoj respektis ilin sen iu limigo, kaj ke tiu respekto kaj la amo de la infanoj estis skuebla per nenio, des malpli per aferoj, kiuj estis por ili tiel naturaj kiel la leviĝo kaj la subiro de la suno aŭ la kreskado de la maizo kaj de la

floroj.

Mensogajn romanojn, mensogitajn poemojn kaj trompajn filmojn Andrés ne konis. Li nek vivis nek plenkreskis en lando, kie predikantoj de etiko kaj skribantoj de leĝparagrafoj pri la malĉasteco instruas infanojn kaj plenkreskintojn pri tio, kio estas obscena porkaĵo, kaj kiel oni trovas ĝin kaj en kiu maniero oni utiligu ĝin por si, por tiel akiri la rajton pri aparteno al la bonmoraj civitanoj.

La profunde kaŝitan kaŭzon, kial en Andrés ekestis nun en tiu momento tia arda sopiro, li ne estus povinta eltrovi.

Li provis klariĝi pri tio, ĉar io simila antaŭe neniam okazis al li. Dum duono de minuto li supozis, ke ĝi estas ekestanta febro, kiun li ie kaptis al si. Sed apenaŭ li estis elpensinta tion, li jam konsciigis, ke ĝi ne estas febro. *Calentura* komenciĝas alie. Li havis nek kapdolorojn, nek li sentis, ke liaj membroj peziĝis.

Eĉ male, li opiniis, ke lia kapo neniam estis tiel klara kiel nun, kvankam konfuzita. Kaj li deziris migri la tutan nokton kaj la plenan sekvantan tagon, migri kaj migri. Ien. Nur migri. Sekve ne estis pezaj membroj, kiuj sin trudis al li.

Estis la homoj, kiuj tie ridis kaj babilis kaj sencele promenadis sur la placo. Estis la monotona kantado kaj la teda ludado de la orgeno en la katedralo, kiu ĉiam denove miksiĝis en la dancmuzikon. Kaj estis la dancmuziko mem, sensignifa kaj tamen gaja. Estis la ekscititaj junuloj en siaj puraj blankaj pantalonoj. Estis la subridantaj kaj babilantaj knabinoj kun sia longa nigra, bone trakombita

hararo kun la enplektitaj floroj. Estis iliaj blankaj brilantaj dentoj, iliaj plenaj lipoj, kaj iliaj serĉantaj noktonigraj okuloj, kiuj de tempo al tempo avide ekbrilis kaj trafis lin. Kaj ĉiuj knabinoj zorge estis lavintaj sin kaj odoris laŭ forta sapo. Iliaj vestoj estis puregaj kiel novaj. Kaj kiam ili movis sin, videbliĝis de tempo al tempo peco de iliaj petaloblankaj ĉemizoj.

Kiam la tri knabinoj, antaŭe reveninte, tiom proksime preterpasis lin, kaj tie staris iom da tempo, li kaptis per la flarsenso la odoron de ilia iometa ŝvito, kiun li rimarkis des pli bone, ĉar ĝi estis freŝa kaj eliris de bone lavitaj korpoj. Li sentis tion kiel dolĉaĵon.

Sed kio lin el ĉiuj ĉi aferoj plej multe forlogis, estis la knabinaj voĉoj. En ili ne estis muziko. Sed la voĉoj efikis al li kiel muziko.

Nur, ke estis muziko de alia speco. Ĝi ne estis sama al tiu muziko, kiu ludeblas per muzikiloj.

Estis la softeco, kiu enestis en la voĉoj de la knabinoj. La profunda boneco de la ino, kiu povas esti pleja amatino kaj patrino samtempe, ondadis en la varmaj, kverantaj kaj volupte forfluantaj voĉoj, sen tio, ke la knabinoj konsciĝus pri tio. Ŝajnis, kvazaŭ ili en tiu ĉi vespero klariĝis pri tio, kiu estas tiu, kiu inter ĉiuj viroj surtere sole kapablas prezenti la mondon kiel donacon, envolvitan per rozofloroj.

Kvankam Andrés ne sciis la kaŭzojn, kiuj kondukis lin al stranga vekiĝo, li sciis tamen, ke li ne estas pli longe la sama viro kiel ankoraŭ antaŭ horo.

Ŝanĝiĝo okazis en li, de kiu li jam nun sentis, ke ĝi plene okupos lin.

Ke inoj havas aliajn voĉojn ol viroj ne estis nova por li. Sed, ke inoj per la melodio de siaj voĉoj povas distingiĝi de la viroj tiel akre, ke ili, sole per la intonacio de la voĉo kaj per la malkovro de sia animo en tiu voĉo, povas meti tutan mondon inter si kaj li, estis por Andrés neatendita nova ekkono.

Tiu eltrovo skuis lin dum kurta tempo tiom, ke kaptis lin timo. Li eksentis sian necertecon. Li subite dubis, ĉu li ankoraŭ trovos sian vojon en la mondo.

La sopiro al io nekonata, kio tamen estas bela, interligis sin en liaj sentoj kun lia dsivastiĝanta necerteco kaj timo.

Li subite ektimis inojn. Ili havis ion je si, kion li per unu fojo ne plu komprenis. Plu restis al li nur la seka sento, ke li povas jam kompreni nur sian patrinon, kaj ke ŝi estas la sola ino sur la tuta tero, kiun li ne timas, ne nun kaj neniam ajn.

Sed samtempe kun tiu timo pro la fremdeco de la ino kaptis lin la sopiro aŭskulti la paroladon de la inoj kaj lasi karesi kaj dorloti sin de la patrina boneco de ina voĉo.

Li fariĝis profunde malĝoja, kaj li havis la ardan deziron plori. La knabinoj jam senzorge iris plu. Li vidis, ke ili denove ŝovis sin en la vicojn de la knabinoj, kiuj atendis dancemulojn. Pro la ŝajne senatenta pluirado de tiuj knabinoj li ekhavis la senton, ke malgraŭ la homamaso sur la placo li nun estas tute forlasita kaj sola. Li ne havis amikon. Neniu, kiu parolus bonkorajn vortojn al li. Neniu, al kiu li povus paroli pri tio, kion li sentis kaj kio okazis en li.

Li sentis, kiel li laciĝis. Li esperis, ke li do facile kaj sen doloroj formortu. En tiu momento, sen eĉ devi leviĝi.

En tiu mola fluo de la pensoj li tiam ekkonis sian sopiron. Kaj tiu sopiro, tiel vage kaj ŝvebante ĝis tiam, densiĝis al klareco.

12/1

Estis certe domaĝe por li, ke li ne sufiĉe profunde enpenetris en la misterojn de la religio. En tiu kazo li irus en tiu momento en la preĝejon, oferus al la ĉiela reĝino du grandajn dikajn per bunta papero glukovritajn kandelojn kaj elkore petegus ŝin doni al li, kion li deziras al si en sia koro. Estas pli oportune petegi la diojn kaj diinojn ol mem peni havigi al si la deziratan, ĉu per laboro, ĉu per prudenta kaj inteligenta manipulado de la cirkonstancoj, kiuj montriĝas. Aĵojn, kiujn oni deziras al si fervore, plenumiĝas ne ĉiam, kaj ili plenumiĝas nur malofte tiel, kiel oni deziris tion al si. Sed aĵoj, kiujn oni fervore deziras, multe pli proksimiĝas, kaj lasas sin, sufiĉe proksimiĝinte, multe pli facile kapti kaj firmiteni ol aĵoj, kiujn oni nur iom aŭ iel deziras aŭ tute ne deziras. Tio estas tre natura kaj certe ne mistera. La malmulte edukita homo kaj la ne tre inteligenta homo devas preĝi por koncentriĝi al siaj deziroj. Kaj tial estas tute egale, al kiu iu preĝas, ĉar ne estas la preĝo, sed la fervora deziro, kiu proksimigas ion deziratan.

Andrés sciis bone, certe pro longa sperto, ke eĉ ne unu truo sur la vojo malaperas, se oni preĝas por tio. Se li aŭ liaj *compañeros* ne plenigus la truojn per ŝtonoj kaj ne krome atente rigardus la vojon, la ĉaro simple rompiĝus.

Li sciis, ke la patrono ne donus al li eĉ duonon de realo pli da salajro, se li surgenuus dum horoj antaŭ la Sankta Virgulino. Li devis persone interbatali tion kun la patrono ĝis decido, sur rekta aŭ malrekta maniero. Kaj kiam bovo falas en abismon, neniu kiom ajn fervora preĝo eltirus ĝin. Necesis horoj da turmenta suferiga laboro de la ĉaristoj, por lante kaj kun multaj interrompoj retiri la bovon sur la vojon, per lazoj kaj arboj, kaj per la elfosado de ŝtupoj kaj la konstruado de vojsulko.

Kvankam la preĝejo tiel insiste vokis lin el sia malferma portalo, venis lin eĉ ne dum sekundo en la kapon, peti la Sanktan Virgulinon pri la kamarado, kiun li deziris al si.

12/2

Andrés estis sendecida, kion fari? Kaŭrante laŭ la maniero de la indiĝenoj, li apenaŭ moviĝis. El iom pli fora distanco rigardate, li aspektis en la ombro de la muro, kontraŭ kiu li apogis sin, kiel ornamostatuo apartenanta al la domo. Eĉ la kapon li ne turnis. Ĉion, kion li volis vidi de la okazaĵoj sur la duone iluminata placo, li povis vidi preskaŭ sen movi la okulojn.

Nur en sia interno li fariĝis maltrankvila pro la renkontiĝo kun la junulinoj. Li ne emis kaŭri pli longe, sed li ankaŭ ne volis ekiri. Io nova tie ne plu videblis. La dancado de la junaj viroj kaj de la knabinoj iris plu. Sed por tiu, kiu nur rigardas la dancadon, tio baldaŭ tristiĝas. La ebenaĵo nun estis vualita en nigra nokto. La ĉaristoj dormis, kaj tiuj, kiuj ne dormis, estis ebriaj kaj blekadis

sensence kvazaŭ por si mem. Ĉarojn, bovojn kaj ĉaristojn li povis vidi ĉiutage. Sed *feria*, kie li pigre kaj reve povis sidi kaj aŭskulti sen molestoj, estis rara en lia vivo. Kiu scias, kiam li ree tiel povos partopreni tian jarfoiron. Unu aŭ du jaroj certe pasos ĝis tiam.

Kiam li pensis, ke li eble dum jaroj ne ree partoprenos sanktulofeston, se lia laboro ne permesos tion kaj li troviĝos sur longaj marsoj, li fine decidis denove iom promeni inter la vendostandoj, laŭboj kaj rulettabloj. Io interesa ja ĉiam videblas. Li pensis pri tio iri en kanton kaj ensvingi malgrandan komitekon. Eble okazos, ke li renkontos knabinon, kiu ne havas amanton, kaj kiu do vagadas sola kiel li. La penso, ke li povus renkonti knabinon, kiu eble eĉ estas kiel unu el tiuj tri knabinoj, kiuj ekscitis lin tiel nove kaj tiel strange por li, boligis lian sangon. Estus eble, ke li trafos junulinon, kiu estus preta interparoli kun li, danci kun li, promenadi kun li sur la placo, eble eĉ elmigri el la loko kun li, preter la domojn, trans la ponteton ĝis la lastaj ranĉodomoj, kie komenciĝas la ebenaĵo.

12/3

Li etendis siajn gambojn, poste li kaptis sian altan bastĉapelon, kiu glitis de lia kapo.

Kiam li disetendis la membrojn por ekstari, li aŭdis sonon, kiu similis al retenita suspiro.

Li rigardis dekstren. Dum la longa tempo, kiam li tie

kaŭris, li eĉ ne unu fojon rigardis en tiu direkto. Tie estis profunda malhelo, kiu densiĝis tie, kie ĝi transiris en strateton. Tie estis nenio, kio eble povus esti interesa. Ĉio, kio rigardindis, troviĝis antaŭ li kaj dekstre de li. Nur la preĝejo troviĝis dekstre, sed pli antaŭe.

Kiam li nun pli proksime rigardis, li rimarkis en angulo de la domo kunruliĝintan homan fasketon, kiu kuntiriĝis en si mem, kvazaŭ ĝi timus forpreni tro da loko de la mondo kaj de la ceteraj homoj. Ŝajnis krome, ke tiu fasketo opiniis, ke ĝi tute ne havas rajton je iu ajn loko. Tiel dense kunruliĝinta ĝi tie kaŭris.

La fasketo ne moviĝis. Oni vidis nek kapon nek piedojn. Krome la tuta faskaĵo firme envolviĝis en jorongon, ĥorongon el nigra lano kun mincaj grizaj strioj.

Rimarkoj:

ĥorongo: lankovraĵo, ĉiam kun truo por la kapo

12/4

Andrés ne povis klarigi al si, kiel la fasketo venis ĉi tien, tiel proksime, ke li preskaŭ povis kapti ĝin. Bone eblis, ke liaj pensoj vaste vagadis kaj li ne atentis, kiam kaj kiel la fasketo sidiĝis apud li. Ĉiukaze li ne rimarkis ĝin.

Kaj ĉar ĝi nun tiel neatendite tie kuŝis, ŝajnis al li, kvazaŭ la fasketo nun ankoraŭ eĉ pli kunruliĝas.

Denove li aŭdis mallaŭtan singulton, kiu sonis kiel la

transiro de longa plorado en pli kaj pli normalan spiradon.

Per softa voĉo li demandis: "Kial vi ploras, knabineto?"

Li ne ricevis respondon.

Li pensis, ke ŝi eble ne komprenas la hispanan lingvon. Kaj li demandis nun en sia gepatra celtala lingvo: "Kial, malgranda knabino, vi estas malĝoja?"

La fasketo ekmoviĝis kaj iom etendiĝis alten.

"Ĉu vi ne havas patrinon?" li demandis.

"*Muquenal*", la knabino diris mallaŭte kaj denove ekĝemis.

"Do, sur la tombejo", respondis Andrés.

"Kaj via patro?" li demandis al tio.

"*Mee muquenal, tat milvil, nebahachisch, mucul, aquil namal*", diris la fasketo. "Mia patrino estas sur la tombejo, mia patro mortbatita, mi fariĝis orfino, mia hejma vilaĝo estas fora de ĉi tie."

Per tiuj malmultaj vortoj ŝi rakontis certe sian tutan rakonton.

12/5

Andrés ankoraŭ pli proksimiĝis al ŝi.

Li diris: "Ĉu mi povas helpi al vi, malgranda knabino?"

Ŝi silentis iom, kvazaŭ ŝi devus pripensi tion. Tiam ŝi diris: "*Bocon*, mi nun ekiros.

"Kien vi volas iri, tiom malfrue en la nokto? La sovaĝaj hundoj mordos vin. Kaj la ebriuloj, kiuj sin sternis sur la vojoj, vin molestos."

"Mi ne timas ilin", ŝi diris al tio. "Mi havas tre akrajn dentojn kaj durajn ungojn je miaj fingroj, kaj mi elserĉos al mi du grandajn ŝtonojn kaj portas ilin kun mi sur la brako."

Dum ŝi parolis, ŝi pli kaj pli elvolviĝis el sia ĥorongo. La kapo nun estis libera.

"Kiom da jaroj vi havas?" li respondis.

"*Jolajuneb*, mi havas dekkvin jarojn."

"*Anelwaneg*, fuĝinto, ĉu?"

"Jes, *anesvil*, mi fuĝis de la bieno", ŝi diris.

Ŝia hararo estis konfuzita, tordita kaj nekombita, malpura kaj, kiel Andrés facile vidis, plena de pedikoj. Ŝian vizaĝon kaj ŝiajn manojn ŝi kelkajn tagojn ne lavis. Ŝia haŭto aspektis forte bronza. Ŝiaj okuloj estis profunde nigraj kiel ŝia faska hararo, kaj tre grandaj kaj brilaj.

Andrés povis vidi ĉion tion, post kiam ŝi turnis sian vizaĝon al li kaj la lumo de la foirplaco falis sur ŝin.

"Ĉu vi ne havas kuŝejon por la nokto?" li demandis.

"Mi iros eksteren sur la ebenjaĵon", ŝi diris.

Li alridis ŝin. Kaj kiam li vidis, ke ŝi respondis lian ridadon kun hezitema rideto, li diris: Mi prenos vin kun mi al la ĉaroj, kaj mi faros por vi belan varman kaj molan

kuŝejon en ĉaro. Ĉu vi volas?"

"Vi estas bona al mi, *Binash Yutsil*, bela knabo", ŝi diris simple. Kaj per tio ŝi estis akceptinta lian inviton.

12/6

"Sed unue ni iru al la puto", li konsilis.

"Kial?"

"*Suquel*, por lavi nin."

Li estis galanta kaj ĝentila. Ĉar li opiniis, ke ŝi mem bezonis lavadon. Sed, ĉar tio okazis nun komune, ne dolorigis ŝin aŭdi, ke ŝi nepre devas lavi sin.

Li tiris pecon da sapo el poŝo kaj donis ĝin al ŝi. Ŝi lavis sin kliniĝinte ĉe la rando de la puto, kie la akvo fluis en trogojn por la bruto, kiun oni kondukis tien, por ke la bestoj povu trinki.

"Atendu ĉi tie momenteton", li diris kaj forkuris.

Jam post minuto li revenis kaj alportis lignan kombilon, aĉetitan por kvin centavoj ĉe unu el la standoj.

"Kaj nun ni iros kaj kombos bele nian hararon.

Li prenis ŝin je mano, kaj ili reiris en la ombron de la domo, kie ili trovis unu la alian.

Ŝi zorgeme komencis kombi sian hararon. Tio daŭris longan tempon. La hararo, kiu jam laŭ sia natura konstitucio estis tre dika kaj faska, aspektis kiel felto.

Li rigardis ŝin ĉe tio, ridis kaj parolis kun ŝi, kvazaŭ li konas ŝin jam dum multaj jaroj.

Ŝi fariĝis konfidema kiel al frato. Videble efikis eksterordinare bone al ŝi, ke ŝi trovis iun, al kiu ŝi povas paroli libere.

Tiu konfidemo, kiun ŝi havis al li, plenigis lin kun stranga sento de tenero. Li sentis sin, kvazaŭ lia koro banas en sunlumo. Agrable tiklanta ondo trakuris lian korpon. La sopiro, kiu tiel malĝojigis lin, ĉar ĝi ŝajne estis direktata al nenio, kaj nur sopiro al la sopiro mem, solviĝis en li al kvieta kaj granda ĝojo. Li ne povis doni nomon al ĝi, ĉar estis ĝojo, kiu estis nova al li, kaj kiu interligeblis al nenio, kion li konis ĝis tiam. Li deziris, ke tiu nokto neniam ĉesiĝu, kaj ke la knabino babilu kaj babilu sen fino.

Kiam ŝi, kombante sin, reĵetis la hararon, por ĝin elskui, kaj poste, la kapon ree duone kliniĝinte, turnis sian vizaĝon al li, lin alridis kaj ridante ludis per siaj blankaj dentoj, li ekhavis senton, kvazaŭ estus naskita nova mondo. Li sentis sin nemezureble riĉa, ke li povis aĉeti kombilon por la knabino, kaj ankoraŭ pli riĉa li opiniis sin, ke li estis kapabla oferti ĉaron kiel domon al ŝi.

Finfine la knabino estis kombinta sian hararon. Ŝi forskuis ĝin el la vizaĝo kaj turniĝis rekte al li. Ŝi tiris la elkombit-ajn harojn el la dentoj de la kombilo, purige frapadis la kombilon sur la muron kaj tiam transdonis ĝin al li.

"Tio estas via kombilo, donaco por vi de la sanktula festo", li diris.

"Sed mi ne havas poŝon, en kiu mi povus porti ĝin", ŝi rimarkis ridete. "Ĉu vi portos ĝin por mi en via poŝo?"

Li prenis kaj enmetis ĝin kaj diris: " Mi tiom ĝojas, ke mi povas porti ĝin por vi. Tiukaze vi ĉiufoje devos veni al mi, kiam vi volas kombi vian hararon.

"Tion mi faros kun plezuro", ŝi rediris.

Li ekstaris kaj diris: "Kaj nun, *vehel ta hacabaltic*, ni ekiru por vespermanĝi. Ĉu vi emas? Ĉu vi malsatas?"

Ŝi klinis la kapon malantaŭen, por rigardi el sia kaŭranta pozicio en liajn okulojn: "Mi estas tiom malsata, bela kaj bona knabo, *Binash Yutsil*, du tagojn mi ne manĝis ion."

12/7

Ili iris al la malgranda indiĝena kuirejo, kie Andrés pli frue en la vespero aĉetis enĉiladojn por si.

"Nu, kion vi do volas havi kiel vespermanĝon, *tujom ants*?" li demandis amikece.

Ŝia vizaĝo ruĝiĝis, kiam li diris tion, kaj ŝi rigardis honte malsupren; ĉar "*tujom ants*" signifas: Bela ino. Sed kiel li diris tion kaj kiel li alridetis ŝin ĉe tio, tio ne nur estis admiro, sed pli.

Sed tiam ŝi turnis la kapon kaj rigardis lin de la flanko ridetante kaj kun duone fermitaj okuloj.

"Nu?" li demandis denove. "Kiun vespermanĝon la malgranda knabino volas havi?"

"*Tibal*", ŝi rediris. "Viandon, multe da viando, mi estas tre malsata."

Li mendis la enĉiladojn. Dume ili observis la preparon, ŝi diris: "Sed mi tute ne plu estas malgranda knabino. Mi nun estas granda. Mia sango elfluas jam pli ol jaron. Tion vi povas kredi al mi, *Binash Yutsil*, *huinic*, belaspekta knabo."

Ĉe tio ŝi ridis denove.

Ŝi estis nudapieda. Lia rigida nigra lana kitelo, truigita kaj priŝmirita kun strioj de sekigita tero, atingis nur ĝis la komenco de ŝiaj muskolaj suroj. Kaj la gamboj kaj la brakoj aspektis kiel facile polurita mahagonligno. Ŝiaj piedoj estis tre malgrandaj, sed ŝiaj piedfingroj staris larĝe kaj en sana formo unu apud la alia. Ŝuoj neniam malhelpis kreski ilin.

Sub la kitelo ŝi ŝajne ne havis ĉemizon. Sed la brusto estis vestita per blanka lana jaketo, kies orlo estis brodita ruĝe lane per simplaj linioj kaj modestaj steletoj.

La jaketo estis profunde griza de koto kaj de la enpenetrinta polvo.

Sur la jaketo ŝi portis la ĥorongon, nigra kruda lankovraĵo kun mincaj grizaj enteksitaj strioj. La lankovraĵo havis en la mezo fendon, tra kiu ŝi ŝovis la kapon. Tiel la ĥorongo falis gardante sur ŝian bruston. Ĝi estis mallonga kaj atingis nur ĝis la koksojn. Ĉe la koksoj la lankitelo estis kunrulita al dika ringo, ĉar la kitelo, laŭ indiĝena modo, estis tiel vasta, ke oni ne devis ŝanĝi ĝin, kiam la portulino atendas bebon. La kitelon kuntenis larĝa ruĝa lanrubando, kiun ŝi volvis ĉirkaŭ la koksojn kaj kies finaĵojn ŝi bantigis.

Ŝiaj brakoj estis nudaj ĝis super la kubutoj. La kolo estis libera, sed la nuko kovrita de ŝia dika, densa, krispa, kaj

spite la kombadon, ankoraŭ felta hararo, kiu pendis malsupren ĝis la talio.

La enĉiladoj fmfine estis pretaj. Li pagis kaj petis ankoraŭ pri iom da salo, kiun li ricevis en bananfolio. Malgrandan citronon li ricevis aldone.

Tiam li diris: ""Ni manĝos tie transe sur la ŝtuparo de la preĝejo kaj poste revenos ĉi tien kaj ĉiu trinkos poteton da kafo."

"*Hutsil*", ŝi diris ridante, "tio estas en ordo."

12/8

"Ĉu vi ne volas manĝi?" ŝi demandis, kiam ili sidis sur la ŝtupoj de la ŝtuparo.

"Mi jam manĝis, kaj mi nun ne havas malsaton", li ripetis.

"Sed tiukaze vi de ĉiuj enĉiladoj devas formordi pecon, alie la manĝo ne gustus al mi kaj mi restus malsata", ŝi diris kaj tenis unu el la enĉialdoj al lia buŝo.

"Kiel vi nomiĝas, knabineto?" li demandis.

"Mi ankoraŭ ne havas nomon", ŝi repondis.

"Mia patro kaj mia patrino vokis min ĉiufoje nur *huntic*, infaneto, nenion alion. Kaj en la bieno la mastrino vokis min ĉiufoje nur *antsil vinic*, servistino. Kaj José, la filo de la mastro, vokis min ĉiam *mejayel*."

"Kial li vokis vin *mejayel*?" Andrés demandis ĉagrenite.

"Tia aĉa nomo por vi, malgranda knabino. Kia malica kanajlo tiu José devas esti! Vidu, tie transe en la kantino,

ĉiu el la kanabinoj ŝminkintaj sin, kiuj tie alportas la komitekojn por la viroj al la tablo kaj sidiĝas sur iliajn genuojn kaj lasas palpi sin de ili sub la jupo aŭ sur la mamon, por ke ili estu bone pagitaj por tio, estas *mejayel*."

Ŝi ne tute komprenis tion, ĉar tio, kion Andrés parolis, estis tiel fremda al ŝi kiel al normala homo la prapeko. Sed ŝi komprenis, ke fremda kaj nekutima mondo malfermiĝis antaŭ ŝi. Ŝi vidis nenium sencon en la okazaĵoj de tiu nova mondo. Tiel ŝi pensis, almenaŭ ĉe la unua rigardo, ke ŝi ne ekkonas iun sencon en tio. Sed, kiam ŝi pli ofte rigardis transen al tiu kantino, kaj pli ofte observis la knabinojn kaj ŝiajn manipulojn kaj ĉe tio provis, tion, kion ŝi vidis kaj observis, akordigi kun tio, kion Andrés ĵus klarigis, ŝi lante ekkomprenis. Ŝi komencis eĉ pli rapide ordigi la interligitecojn en ŝia kapo, ol Andrés atendis tion. Kaj post certa tempo de observado kaj pripensado, ŝi ekkonis, ke oni faris en tiu kantino la samon, kion ŝi vidis en la bieno. En la kantino, la plej proksima domo al la katedralo, nur la maskerado kaj la lumigo estis alia. Jen la sola diferenco.

Ŝi diris tiam: " José mensogis. Mi nun scias, kio estas *mejayel*. Sed José mensogis, mi ne estas *mejayel*. Sed li volis fari iun el mi. Tion mi nun scias. Tio estas la kaŭzo, kial mi forkuris de la bieno."

"Mi volas ĉion tion rakonti al vi, *Binash Yutsil*, ŝi diris, kiam ŝi estis manĝinta.

"Ni antaŭe trinku poteton da kafo, vi certe soifas", konsilis Andrés.

Ili sidis tiam denove sur la ŝtuparo de la katedralo. El la preĝejo ili aŭdis la eternan murmuradon de la preĝantaj inoj, de tempo al tempo monotonan kantadon.

La bruado kaj kriado de la komercistoj sur la placo iom post iom mallaŭtiĝis. Ankoraŭ nun homoj promenis tien kaj reen, sed neniu plu aĉetis ion. Pli grandaj amasiĝoj de homoj, kiuj parte ludis kaj parte observis la ludadon, plu formiĝis nur ĉe la ludtabloj, ĉe la ruleto, ĉe la ĵetkubaj tavoloj, ĉe la granda knaranta rado kun nombroj, kie la la malicaj, ore makulitaj floro vazoj, la japanaj ventumiloj kaj la rustiĝintaj vekhorloĝoj estis elludataj, krome ĉe la grandaj loteriaj tavoloj, kie la homoj metis fabosemojn sur la ludkartojn, en la espero, ke post la elvokoj de la luditaj karto ili povos vicigi kvar bildojn, per kio ili gajnus bukedon da paperfloroj, brandoglason aŭ kombilon.

Ĉe tiuj loteriaj tavoloj la bruo estis plej laŭta. Oni aŭdis la kriadon de la viro, kiu turnis la kartojn por montri ilin: "*El diablo!*" kaj "*El diablo!*" ripetis lia helpanto, por ke ĉiu el la ludantoj povas okupi la elluditajn kartojn per fabosemo, kiam ĝi kongruas kun propra karto. "*El globo!*" - "*El globo!*"; "*El alacrán!*" - "*El alacrán!*"; "*La vaca!*" - "*La Vaca!*"

La elvokantoj de la luditaj kartoj ŝatis spici la bildojn de la montrataj karto per paroloj, kiujn ili supozis spritaj. Kelkaj komercistoj komencis kovri siajn tavolojn per oltrempitaj toloj; aliaj pakis siajn varojn en kestojn; pliaj kovris la sternitajn varojn per fragmitaj matoj. Kiam tio estis farita, la komercistoj kaj komercistinoj kuŝiĝis sur

mato sub la tablon aŭ apud la tablo por dormi.

Pli kaj pli de la fulgantaj lanternoj kaj de la ladaj boteloj, en kiuj kotonpeco, trempita en oleo, bruletis, estingiĝis. La homoj, promenantaj tien kaj reen, aperis kiel fantomaj ombroj inter la tabloj de la komercistoj, kiuj finis sian negocon en tiu tago.

Sed en la proksimo de la puto oni ĝoje dancis plu.

El fora strato oni aŭdis la melankolie ŝvelantajn, flutecajn, zumantajn sonojn de marimbo. Kelkfoje ĝi sonis kiel harpoj, kelkfoje kiel hobojoj en ĉiuj grandoj, kelkfoje kiel la kantado de basaj sonoraj inovoĉoj, kelkfoje kiel la delikata sonado de sonoriloj. Iu civitano de la urbo havis privatatan solenaĵon en sia domo, aŭ amanto kantis serenadon por sia koramatino, aŭ familio festis la sanktulan tagon de unu el siaj membroj.

"Ĉu vi volas iom danci kun mi?" demandis Andrés.

"Mi volonte kun vi dancus, beleta knabo mia, sed mi timas ĝin".

"Vi ne devas timi ĝin, malgranda knabino", li trankviligis ŝin.

"Jen ne estas ladinoj ĉe la danco, ĉiuj homoj tie estas kiel ni, indiĝenoj, kiel vi kaj mi. Ni ekiru."

Ili iris al la dancantoj.

Neniu atentis ilin. Li aspektis kiel ĉiuj ceteraj junaj viroj tie, kaj ŝi aspektis en ŝia ĥorongo kiel pluraj de la aliaj knabinoj de la ĉirkaŭaj lokoj, kiuj venis al la festo.

Li donis al ŝi sian buntan koltukon en la manon; kaj ili dancis sian indiĝenan *zapateado*, ĝoje kaj senzorge, kiel

ĉiuj aliaj, kiuj tien iris al la dancado.

Ili tute forgesis, ke ili konis sin ne pli longe ol du horojn. Kaj ne ĝenis ilin, ke neniu el ambaŭ konis la nomon de la alia. Ambaŭ havis la senton, kvazaŭ ili konis sin jam en la tempo, kiam vekiĝis la mondo.

12/10

Fariĝis malfrue en la nokto.

La muzikistoj laciĝis. Ili ludis jam tri semajnojn, tage kaj nokte, ofte ĝis la nova hela tago. Ili perlaboris ne multe, ĉar tiuj, kiuj venis al ili por danci, havis nur malmulte da elspezebla mono. Sed ili, indiĝenoj, kiel ĉiuj aliaj tie, ŝajne sentis sin sufiĉe pagataj per tio, ke ili havis la eblon ĝojigi aliajn homojn, ke ili rajtis forgesigi la zorgojn, kiujn ĉiu havis, kiu venis tien, kaj se eĉ nur por kelkaj gajaj horoj de la nokto.

"Nu, ni denove ekiru kaj trinku kruĉeton da kafo kaj aldone aĉetu dolĉan panon al ni", proponis Andrés, kiam la knabino redonis al li la tuketon.

"Tute laŭ via plaĉo, Binash Yutsil", ŝi diris, lin alridante.
"Ordonu kaj mi obeos al vi."

Li kaptis ŝin ĉe la kubuto kaj tiel kondukis ŝin al la kuirejo de la indiĝenino, kiu dormeme kaŭris apud sia forneleto. La ino tie sidis tage kaj nokte kaj kuiris por la malsataj indiĝenaj gastoj, kiuj venis al ŝi. Kiel la plimulto de la komercistoj kaj ludtablaj posedantoj, ankaŭ ŝi jam estis

ĉe la festo en Sapoluta. Ne estis diveneble, kiam ŝi propre dormas. Ŝi havis certe la kapablon sufiĉe dormi, dum ŝi kaŭras apud sia forneleto kaj ĝuste neniuj gastoj staras antaŭ la tablo. Ŝiaj gastoj neniam rapidis, neniam ili urĝigis ŝin, neniam ili parolis laŭte kaj grumble, se la enĉiladoj ne estis sufiĉe rapide pretaj. Tiel la indiĝena ino eble dormetis, dum ŝi ŝajne manipuladis ĉe la forno. Kiam ŝi vidis, ke neniuj stariĝis ĉe la tablo, ŝi tiris sian rebozo, sian tukon, vaste super la kapon, kaj ŝi dormis tuj tiom firme, ke ŝi ne ronkis. Sed unu el ŝiaj filinoj devis nur flustre voki: "*Madrecita, dos con pollo, dos con res*", kara panjo, du kun birdaĵo kaj du kun bovaĵo, kaj jam ŝi estis vekiĝinta el la dormo kaj kiel aŭtomato ŝi preparis la postulitajn enĉiladojn, sen iam erari pri la diversaj salatoj kaj saŭcoj. Ŝia unua ago, kiam ŝi vekiĝis, estis, same aŭtomate flamigi la ardetantan fajron per alblovado. Alblovi la ardetantan fajron, kiu ardas sur la tero aŭ sur argila fornelo, estas ĉiam la unua ago de indiĝenino post la vekiĝo; tiel kiel estas la unua ago de indiĝena servisto, kiu akompanas vojaĝanton en la ĝangaloj kaj praarbaroj.

12/11

Fariĝis nun sufiĉe fride. Kaj la varmega teo, kompletigita per kelkaj *biscochos*, dolĉaj panoj, estis bona por la du gejunuloj kaj ĝojigis ilin.

"Mi pensas, malgranda knabino, ke vi nun estas sufiĉe laca", diris Andrés karese. "Ĉu vi volas dormi? Mi preparos al vi bonegan varman kuŝejon en ĉaro, kie vi

povas dormi, tiom longe kaj tiom multe kiom vi emas."

Neembarasite ŝi respondis: "Se vi tion ordonas, mi devas certe obei al vi."

"Ĉu vi ĉiam volas obei min, malgranda knabino?" li demandis flustre.

"Ĉiam", ŝi diris simple, "ĉiam, ĉar vi estas bona al mi."

Ili iris tra la longaj kvietaj stratoj. Ju pli ili foriĝis de la placo, des pli malhele fariĝis. La stratlampoj estis estingitaj.

Ili ofte stumblis. Ĉar la urba administracio, aŭ pli bone la aŭtoritatoj, kiuj estis la administracio, uzis la monojn, destinitajn por la plibonigo de la stratoj, en maniero, kiu ŝajnis pli utila al ili, disponigante ilin al siaj personaj celoj, la stratoj estis en plendinda stato, tuj, se oni ne plu estis en la centro de la urbo. Tie troviĝis elrompitaj ŝtonoj, profundaj truoj kaj fosaĵoj, en kiujn oni sinkis foje tri metrojn, se oni falis en ilin, profundaj kanaletoj kaj sulkoj plenigitaj per glitiga rubo kaj fetoranta ŝlimo, akvomarcetoj kaj flakoj, superfluantaj kloakoj, arbotrunkoj, tabuloj, ĉarotimonoj, malsuprenfalintaj domaj tegmentoj, kaj forrompitaj dommuroj troviĝis ĉiuflanke kaj ĉiupaŝe en la stratoj de la eksteraj urbopartoj. Pontetoj havis en la mezo grandajn truojn, kelkaj havis parapetojn, sed parte derompitajn, aliaj tute ne havis parapeton. Jam en la hela tago estis sufiĉe fortostreĉe, iri sur la stratoj sen iuj malagrablaj incidentoj. Nokte oni riskis rompiĝojn de membroj kaj banoj en fetorantaj fosaĵoj post ĉiu deka paŝo. Andrés tiris el siaj malantaŭaj pantalonpoŝoj kenajn splitaĵojn kaj bruligis ilin por prilumi la vojon. Elektran pošlampon,

unu el siaj plej dorlotataj deziroj en sia vivo, li ne povis akiri ĝis nun. Li ankaŭ ne vidis, iun ajn foran eblon, kiam ajn povi posedi tian lampon. Sed li, tiel kiel ankaŭ la knabino, estis kutimintaj al kenaj torĉoj. Nek en la domo, nek ĉe la laboro ili havis alian lumon. Ĉiu ĉaro kompreneble havis lanternon, sed tiuj lanternoj havis tian malgrandan efektivan utilon, ke la ĉaristoj, kiam ili serioze bezonis bonan lumon, eklumigis kenajn torĉojn. Pro tio ili ĉiam havis sufiĉan provizon da kenoj en siaj ĉaroj. La kenoj kostis al iliaj mastroj eĉ ne centavon, ĉar la ĉaristoj eltranĉis ilin survoje el abioj, kiujn ili renkontis, kaj kiujn ili ne demandis, kies posedo ili estas. Tio malkarigis por la mastroj la elspezojn por la petrolo de la lanternoj.

La urbo estis vaste distrite konstruita, ĉar ĉiu familio loĝis en precipa domo, kaj ĉiu familio havis grandspacan internan korton. Tial daŭris kelkan tempon, antaŭ ol la du atingis la lastajn domojn de la urbo. Tie la vojo fariĝis pli sekura ol en la urbo; ĉar tie la vasta ebenaĵo sternis sin antaŭ ili.

12/12

Andrés sidiĝis sur taluson kaj diris: "Lasu nin ĉi tie iom restadi kaj fumi cigaredon. Ĉu vi volas?"

"Mi volas", ŝi diris, kaj sidiĝis apud li.

Li rulumis cigaredojn kaj donis unu al ŝi.

La profunda nokto etendiĝis super kaj ĉirkaŭ ili kun sia

tuta pezo, sed ĝi ne ŝarĝis kaj ne premis ilin. Ĝi estis vasta kaj grandspaca torento el saturita tenbero kaj bonfartiga trankvilo. Sur la ebenaĵo violonis kaj zumis kaj flutis la griloj kaj kio krome vivas inter herboj kaj ĝojas. De tempo al tempo oni aŭdis el granda foro la basan grumblon de bovo aŭ la plendantan trumpetadon de mulo.

La steloj brilegis kaj scintilis super ili en tropika klareco kiel malgrandaj sunoj.

Tiam kelkaj vespertoj transflirtis iliajn kapojn, revenis kaj rondflugis ilin sur orbitoj, kiuj foje estis proksimaj, foje malproksimaj.

El la urbo kelkaj lumoj solaj ardetis al ili. Kelkajn fojojn fuzis malfruiĝintaj piroteknikaĵoj super la urbo, tie kaj tie kelkaj raketoj ĵetiĝis sible en la aeron, por veki la sanktan Caralampio. Li ja ne eble eĉ deziras dormi en sia naskiĝtago! Tio ne estas permesebla al li.

12/13

Jen la knabino diris: "Kiam mi vidas la stelojn, kiuj tiom vaste sternis sin super la profunde nigra kaj tamen tiel klara ĉielo, tiel brilegaj kvazaŭ ili volus paroli, jen mi devas pensi pri mia kara patrino. Eble ŝi nun vivas sur unu el tiuj steloj. Ŝi amis la stelojn pli ol ion alian en la granda naturo. Nokte ŝi povis sidi multajn horojn antaŭ la kabano kaj rigardi la stelojn kaj ĝoji pri ili, min tenante sur sia sino aŭ inter la genuoj. Kaj iam en tia nokto, kiam la bienulo estis forsendinta mian patron por kelkaj tagoj

kun la bovoj, mia patrino rakontis al mi rakonton de la steloj. Mi neniam forgesis tiun rakonton. Mi portas ŝin ĉiam en mia koro. Kaj tial mi ne timas en la nokto, kiom ajn nigra la nokto estas. Mi neniam rakontis la rakonton al iu, ĉar ĝi estas sankta por mi, kiel la plej kara kaj bela, kion mia patrino povis heredigi al mi. Sed al vi, *Binash Yutsil*, al vi mi volas rakonti la rakonton, ĉar vi estas bona al mi, tiel bona, kiel nur mia patrino estis al mi, kaj krome neniuj sur la mondo. Eĉ ne mia kara patro, kiu ĉiam estis laca pro la multa laboro kaj ĉiam kovrata de vundoj pro la laboro en la ĝangalo."

Post longa paŭzo, kaj ĉar ŝi apogis sin al li, por pli bone gardi sin kontraŭ la frideta vento, kiu leviĝis, li diris softe kaj karese: "Tiu rakonto, malgranda knabino, estas la plej bela donaco, kiun vi povas donaci al mi. Mi volas tiel bone kaj tiel atente aŭskulti vin, kvazaŭ via kara panjo parolis al vi. Mi kredas vere, ke ŝi loĝas sur unu el tiuj steloj kaj malsuprenrigardas al vi kaj gardas vin per ĉiuj siaj fortoj kontraŭ ĉiu malfelico, kiu povus trafi vin."

Ŝi eĉ pli alpremis sin tute proksime al li. Kaj li prenis ŝin en siajn brakojn kaj karesis ŝin bonfarte en sia ĥorongo.

12/14

Same tiel mallaŭte, kiel ŝi parolis, ŝi diris:

"Ĝi estas la rakonto de la dio, kiu kreis la sunon.

La malbonaj spiritoj, kiuj volis neniigi la homaron, ĉar ĝi estis kreaĵo de la bonaj dioj, venkis la bonajn diojn kaj

mortbatis ilin ĉiujn.

Kiam tio estis okazinta, ili estingis la sunon per neĝo kaj glacio kaj per fridaj ŝtormoj.

Kaj tiam komenciĝis eterna nokto sur la tero.

Ĉio estis kovrita de glacio.

La homoj mortis pro frosto.

La maizo, kiu apenaŭ kreskis, vivtenis nur kun penego la mizere vivantajn homojn.

Sed multaj, multaj homoj mortis pro malsato.

Ne plu kreskis arboj kun dolĉaj fruktoj.

Ne plu floris floroj.

Ne plu kantis birdoj.

La griloj kaj cikadoj ĉesis violoni kaj fluti.

La homoj mortadis, kaj ĉiuj bestoj de la arbaroj kaj de la ebenaĵo mortadis, tiel ke la viroj pli kaj pli malofte povis mortigi beston en ĉaso, por nutri la inojn kaj infanojn kaj por provizi ilin per varmigaj feloj.

Kiam la mizero tiam fariĝis pli kaj pli granda, ĉiuj tribestroj kaj reĝoj de la indiĝenaj popoloj kunvokis por granda interkonsiliĝo, por decidi kiel krei novan sunon.

En la ĉielo staris ja nur la klaraj steloj.

La stelojn la malbonaj spiritoj ne povis estingi.

Sur ili vivis la spiritoj de mortintaj homoj, kiuj bone sciis kiel defendi sin, ĉar la dioj donis forton al ili, kaj ĉar estis ilia tasko, por eterne teni lumantaj la stelojn.

Multajn semajnojn daŭris la granda interkonsiliĝo de la

reĝoj kaj tribestroj.

Sed neniu el ili sciis rimedon kiel fari novan sunon.

Tiam venis al la reĝoj *sabio*, saĝulo, kiu jam havis pli ol tricent jarojn kaj estis lerninta ĉiujn sekretojn de la naturo.

Kaj tiu diris:

, Certe estas vojo krei novan sunon.

Juna, forta kaj kuraĝa viro devas iri al la steloj. Tie li devas peti la spiritojn de la mortintoj doni de ĉiu stelo peceton.

Tiujn malgrandajn pecojn li devas kolekti kaj porti kun si pli alten, pli kaj pli alten, ĝis li fine atingos supre la mezan punkton de la ĉiela volbaĵo.

Tie li devas fiksigi ĉiujn tiujn stelopecetojn al sia ŝirmilo. Kaj se li estos farinta tion, la ŝirmilo transformiĝos en grandan lumantan kaj varmegan sunon.

Mi mem irus kaj farus ĝin.

Sed mi estas olda kaj malforta.

Mi jam ne kapablas bone salti.

Tial mi ne povus salti de unu stelo al la alia.

Kaj mi ankaŭ ne plu estas sufiĉe forta kaj lerta, por ĵeti lancon kaj teni la ŝirmilon kaj por batali kun la malbonaj spiritoj, kiuj provos malhelpi, ke nova suno estas kreata.'

Kiam la saĝulo estis fininta la parolon, suprensaltis ĉiuj reĝoj, tribestroj kaj grandaj batalantoj, kiuj kunsidis en la interkonsiliĝa rondo, kaj vokis:

'Ni estas pretaj ekiri.'

Al tio diris la saĝulo:

'Ĝi tre honoras vin, ke vi volas fari tion.

Sed nur unu povas foriri por tio, kaj tiu devas iri sola kun sia ŝirmilo, ĉar nur unu suno estu kreata.

Tro multaj sunoj bruligus la teron.

Tiu, kiu faras tion, devas oferi la plej karan, kion homo povas fordoni.

Li devas forlasi sian edzinon, siajn infanojn, sian patron kaj sian patrinon, siajn amikojn kaj sian popolon.

Li neniam povos reveni sur la teron.

Li devas poreterne migri je la ĉiela volbaĵo, la ŝirmilon sur la maldekstra brako; kaj poreterne li devos esti armita por povi batali kontraŭ la malbonaj dioj, kiuj ne ripozos, por denove estingi la sunon.

Li ĉiam povos vidi la teron kaj sian popolon, sed li ne plu povos reveni.

Li estos por ĉiam solulo en la universo.

Ĉiu el vi antaŭe pripensu bone tion, ĉu li ekiru.'

Kiam la reĝoj tion aŭskultis, ili ĉiuj tre senkuraĝiĝis.

Neniu el ili deziris apartiĝi poreterne de sia edzino kaj de siaj infanoj, de sia patrino, de siaj amikoj kaj de sia popolo.

Ĉiu el ili preferis iam morti kaj kuŝi en sia tero inter sia popolo.

Jen ekestis longa silento en la interkonsiliĝo.

Sed finfine parolis unu el la pli junaj tribestroj:

'Mi volas paroli, vi kuraĝaj viroj.

Mi estas juna kaj forta kaj bone ekzercita je la armoj.

Mi havas junan kaj belan edzinon, kiun mi tre amas, pli ol min mem.

Kaj mi havas belegan knabon, kiu estas al mi tiel kara kiel mia korsango. Kaj mi havas karan bonkoran patrinon, kies protektanto kaj espero mi estas.

Kaj mi havas multajn amatajn amikojn.

Kaj mi amas mian popolon, en kiu mi estis naskita, kaj de kiu mi estas nedisigebla parto.

Sed pli ol mian edzinon, pli ol mian knabon, pli ol mian patrinon, miajn amikojn kaj mian popolon mi amas la homaron.

Mi ne povas esti tute feliĉa, kiam mi vidas suferi la homaron.

La homoj bezonas sunon.

Sen suno la homaro devas pere.

Mi estas preta ekiri kaj krei la sunon por la homoj, kio ajn estos mia destino kaj mia sorto.'

Estis Chicovaneg, kiu tiel parolis.

Li diris adiaŭ al sia edzino, sia knabo, sia patrino kaj sia popolo.

Provizite per la konsilo de la saĝulo, li komencis armi sin.

Li faris al si fortan ŝirmilon el jaguarfelo kaj el la haŭto de serpento.

Li faris al si kaskon de potenca aglo.

Kaj li faris al si firmajn ŝuojn el la piedegoj de grandega jaguaro, kiun li mortigis en la ĝangalo.

Tiam li eliris por serĉi la plumhavan serpenton.

Li trovis ĝin post multaj jaroj da serĉado en profunda malhela kaverno. Ĝi estis la simbolo de la mondo. Tial ĝin gardis malica sorĉisto, kiu estis soldulo de la malbonaj dioj.

Per multe da ruzo kaj prudento sukcesis al li mortbati la malican sorĉiston.

Li faris lin ebria per dolĉaj agavosukoj.

Kaj kiam la malica sorĉisto kuŝis tute ebria kaj ĉiuj liaj okuloj estis fermitaj, Chicovaneg kaŝe proksimiĝis kaj mortigis lin per lanco, kiun li venenis per cent venenoj, kiujn ĉiujn konigis la saĝulo al li.

Tiam li kantis dolĉajn kantojn, kaj sur sia ŝalmo li flutis dolĉajn melodiojn; kaj jen la plumhava serpento elvenis kaj sekvis lin, obeante al ĉiuj liaj ordonoj.

Post tio Chicovaneg longe migris, ĝis li venis post multaj jaroj kaj multaj bataloj kontraŭ malbonaj dioj al la fino de la mondo.

Tie la steloj estis plej malaltaj super la tero.

La plej malsuban stelon li povis atingi per facila salto.

Li rakontis al la spiritoj de la mortintoj loĝantaj sur tiu ĉi stelo, kaj havantaj nigrajn vizaĝojn, ĉar ili ne havas indiĝenan sangon, ke la homoj ne havas sunon, kaj ke li forlasis sian edzinon kaj sian popolon, por krei novan sunon por la homoj.

La spiritoj donis al li ĝoje peceton de sia stelo, por helpi al la homoj.

Chicovaneg fiksas la pecon meze sur sian ŝirmilon, kie ĝi tuj ekbrilis en plena beleco kiel diamanto.

Ekde nun li jam pli bone povis vidi sian vojon en la profunda nokto, ĉar tiu eta steleto sur lia ŝirmilo prilumis la vojon.

Nun li saltis de stelo al stelo.

Kaj ĉien, kien ajn li venis, kaj tute egale, ĉu la spiritoj havas flavajn, blankajn, brunajn aŭ nigrajn okulojn, ili donis al li volonte peceton de ilia stelo.

Kaj kiam li venis al tiuj, kiuj havas la saman sangon kiel li, oni akceptis lin kun granda ĝojo.

Ili estis fieraj, ke li estas unu el la propra sango, kiu volas rekrei por la homoj la sunon.

Ili fortigis lian laciĝintan korpon kaj akiris liajn armilojn.

Post ĉiu salto, kiun li faris de stelo al stelo, lia ŝirmilo fariĝis pli lumanta.

Kaj kiam la ŝirmilo nun finfine tiel lumis, ke ĝi forte superbrilis la plej grandan el la steloj, la malbonaj dioj rimarkis lin.

Ili ekkonis, ke li estas sur la vojo, krei novan sunon por la homoj.

Kaj ili komencis batali kun granda kolero kontraŭ li kaj malhelpis lin ĉe la pluirado.

Ili tremigis la teron, por skuigi la stelojn, por ke li

pretersaltu la sekvantan stelon.

Ili sciis bone, ke, se li pretersaltus nur unufoje, li falus en la nigran universon, el kiu li ne plu povus liberigi sin, ĉar tie la malbonaj dioj havas la tutan potencon por si mem.

Sed Chicovaneg estis prudenta.

Kiam stelo estis tro malgranda, por povi vidi lin bone, li petis la plumhavan serpenton, ke ĝi unue ĵetu rigardon sur ĝin.

Kaj ĝi diris al li la distancon, por ke li povu ekkuri per la ĝusta rapideco, ke li saltu ne tro kurte, sed ankaŭ ne transsaltu la stelon.

Se la distanco estis tro granda por salto, la plumhava serpento unue devis flugi transen, kaj ĝi tenis pendiĝintesian unu finaĵon tiel, ke li post la salto facile povis kapti ĝin kaj suprengrimpi sur la korpo de la plumhava serpento.

Kiam li nun grimpis pli kaj pli alten en la ĉiela volbaĵo kaj lia ŝirmilo fariĝis pli kaj pli hele lumanta, la homoj sur la tero finfine povis vidi lin sur la tero.

Ili scis, ke li nun kreos la sunon por ili.

Kaj ili fariĝis ĝojaj kaj festis multajn festojn.

Sed ili ankaŭ povis vidi kiel peniga estas lia vojo.

Kaj se ili vidis la distancon al la sekvanta stelo kaj ekkonis, ke li saltinte eble eĉ mistrafos tiun stelon, ekkaptis ilin profunda malespero.

Ili ankaŭ vidis la batalon de la malbonaj dioj kontraŭ li.

La malbonaj dioj hurligis fortajn ŝtormojn, kiuj detruis

ĉiujn kabanajn de la homoj kaj dezertigis iliajn kampojn.

La malbonaj dioj inundis la teron per akvotorentoj, kaj ili ordonis al la montoj elsputi fajran lafon, por neniigi la homojn, antaŭ ol la suno staros en la ĉielo.

Kaj la malbonaj dioj katapulte ĵetis ardantajn ŝtonojn al la suprengrimanta Chicovaneg.

Ili ĵetis tiom da ili al li, ke miloj de la ŝtonoj ankoraŭ nun flugas tra la nokta ĉielo.

Sed pli alten kaj pli alten grimpis Chicovaneg.

Pli hele kaj pli hele lumanta fariĝis lia ŝirmilo.

Floroj komencis kreski kaj flori sur la tero.

La birdoj revenis kaj kantis ĝojajn kantojn.

Mangoj kaj papajoj komencis maturiĝi je la arboj, kaj bananoj, figokaktoj, tomatoj baldaŭ abundis.

Kaj tiam finfine, kiam la homoj iutage suprenrigardis, staris la suno brile kaj varme en la ĉiela volbaĵo, meze de la ĉielo super ili.

Kaj ili festis grandan sunfeston, honore al Chicovaneg.

Sed la malbonaj dioj seninterrompe provas estingi denove la sunon. Tiam ili vualas la teron en nigrajn nubojn kaj la homoj ektimas, ke la suno nun estas estingita.

Sed Chicovaneg, la kuraĝulo gardas ilin.

Post lia ora ŝirmilo li kaŭras, por gardi la homojn kontraŭ malicajn diojn.

Kaj se la malbonaj dioj tro malice agas, li ekkoleriĝas kaj ĵetas siajn fulmantajn sagojn laŭ la teron, por trafi kaj

forpeli la malbonajn diojn, kiuj kaŝiĝas en la nigraj dikaj nuboj.

Tiam li skuas sian ŝirmilon tiel, ke sovaĝa tondrado ekstremigas la aeron.

Kaj se li finfine forpelis la malbonajn diojn, tiam li pentras sian buntkoloran arkon sur la ĉielon, por anonci al la homoj, ke ili estu trankvilaj, kaj ke li ne permesos, ke la suno de la malbonaj dioj ankoraŭfoje estos estingita kaj detruita.

12/15

La knabino, kiu ankoraŭ nun tute proksime premis sin al li, estis fininta sian rakonton. Ŝi diris nenion plu.

Andrés demandis post certa tempo: "Ĉu via patrino ankaŭ rakontis al vi, kiu kreis la *huhon*, la lunon?"

"Jes", ŝi diris.

"La filo de Chicovaneg.

Kiam la filo plenkreskiĝis, li volis viziti lian patron.

Sed li ne povis trovi plumhavan serpenton, ĉar lia patro kunprenis la sole ekzistantan. Kaj kiam la patro estis kreinta la sunon, li ordonis al ĝi, ke ĝi volviĝu ĉirkaŭ la teron, tie, kie la ĉiela volbaĵo ripozas sur la tero.

Tie ĝi gardokuŝas kontraŭ la malbonaj dioj, kiuj troviĝas sur la alia flanko de la ĉiela volbaĵo kaj tie volas invadi, por plifortigi la potencon de la malbonaj dioj sub la ĉiela

volbaĵo.

Sed Chicovaneg estas prudenta.

Li ne tute fidas al la plumhava serpento kaj timas, ke ĝi dormas kaj neglektas la gardadon.

Tial li ĉiuvespere surteriĝas al ĝi, por observi, ĉu ĝi eble eĉ dormas.

Kaj ĉar estas nur unu plumhava serpento, la filo devis serĉi alian beston, kiu povus helpi al li surgrimpi en la ĉielan volbaĵon.

Li elektis al si kuniklon, ĉar kuniklo bone povas salti. Ankaŭ li saltis helpe de la kuniklo de stelo al stelo.

Sed la spiritoj de la mortintoj ne plu povis doni al li tiom de siaj steloj, kiom ili donis al lia patro.

Alie la steloj fariĝintus tro malgrandaj.

Kaj tial lia ŝirmilo ne estas tiel granda kaj brila kiel tiu de lia patro.

Sed por esti proksima al la patro, li sekvas lin trans la tuta ĉiela volbaĵo, kaj se li preteriras sian patron, li salutas lin de sia patrino, kiu dormas sur alta monto sub mantelo el neĝo.

La kuniklon, kunprenitan de la filo, por povi pli bone salti de stelo al stelo per ĝia helpo, vi certe povas vidi en lia ŝirmilo."

Andrés rigardis ĉirkaŭ si, trans la grandan ebenaĵon kaj supren en la ĉielan volbaĵon. En lia imago, li vidis suprengrimpi la junan tribestron je la steloj.

La poezio, kiun li sentis, kiam la knabino rakontis tiun rakonton de ŝia religio, ne enestis en la rakonto mem. Li sentis la poezion pli en la simpla maniero, kiel la knabino rakontis ĝin, en ŝia softa trankvila voĉo kaj plej forte en tio, ke la knabino, dum ŝi rakontis, lasis travivi lin, ke ŝi pensas sin sekura en lia proksimo kaj en liaj brakoj kontraŭ ĉiuj veoj en la mondo. Li trovis sin granda kaj forta en la konscio, ke li rajtas gardi ŝin, ke li rajtas protekti ŝin, kaj ke ŝi tute kaj complete, sen demandi kaj sen pripensi, sin donis sub lian protekton.

"Ŝi estas kiel senhelpa kantobirdeto, kiu falis el la nesto", li diris mallaŭte. Ŝi ne respondis. Sed ŝajne ŝi aŭdis la vortojn, sed sen percepti ilin. Tiam ŝi eĉ pli alpremis kaj enfosis sin en siajn brakojn.

Sed, kiam li denove vidis supren al la vasta stelplena tegmento, la rakonto tuj denove fariĝis reala. Tuj li revidis suprengrimpi la junan tribestron, vidis lin forlasi sian edzinon kaj sian infanon, kaj vidis ardantan ŝtonon senditan de la malbonaj dioj, kiu flamante preterflugis lin sur alta arkoforma vojo.

Kaj li demandis sin, ĉu ĝi estas dezirinda, esti dio kaj vivi en radianta beleco. Estis certe necese, krei por la homoj la sunon, se ili ne havas ĝin kaj mizere suferas; kaj estis certe bela glorplena ago, kiun plenumis la juna tribestro. Li meritis ĝin fariĝi dio kaj esti honorata de la homoj. Sed

en la profundo de sia koro li ĝojis pri tio, ke la homoj nun havas la sunon, kaj ke tial la turmentoj de la konscienco kaj de la helpopreteco ne povas torturi lin, por fari ion similan kiel tiu tribestro. Li sentis la knabinon varma ĉe sia brusto, kaj tio pensigis lin pri tio, ke li apenaŭ volus esti kapabla, tiel oferi sin kiel tiu dio, kiu forlasis la edzinon, la infanon kaj la popolon por eterne. Tiel pensante kaj sentante, li komprenis nur des pli klare, kiom granda, kiom homama kaj kiom grandioza la ago de tiu dio estis, kiu ĉion oferis, kio donas sencon al la vivo, por helpi al la homoj. Kaj tiom pli granda estis tiu admirinda ago, ĉar tiu dio neniam povas morti, neniam dormi, neniam forgesi, ke li eterne kaj eterne devas pensi je siaj karaj, kiujn li devis forlasi, ke lia doloro pri la perdo neniam finiĝos. Kvankam li scias, ke ĉiuj, kiujn li konas surtere nun mortas jam de dekmiloj da jaroj, ili ja tamen plu vivas por eterne en lia memoro tiel forta kiel en la tago, kiam li forlasis ilin, por la homaro. Estas nur tre malgranda konsolo por li, ke lia filo estas proksima al li, kaj ke li povas ĉirkaŭbraki sian filon en la raraj tagoj, kiam malheliĝas la suno sur la tero por la homoj dum horo. Tiel estis tute nature, ke en Andrés ne vekigis la ambicio, fariĝi dio de sia popolo, ĉar li venis post pripensado kaj konsidero al la ekkono, ke la sorto de la dioj ne estas enviinda: La elbrilo kaj majesto de la dioj estas kare pagita.

12/17

Li volis diri ion. Sed tiam li vidis, ke la knabino firme endormiĝis.

Zorgeme li prenis ŝin pli proksime al si, levis ŝin kaj portis ŝin en siaj brakoj la vastan vojon transen al la kampadejo de la ĉaristoj.

Liaj kamaradoj ĉiuj dormis. Kelkaj ŝajne sufiĉe ebriiĝis en la respektoplenaj ceremonioj de la festo honore al la sanktulo Caralampio. Ili ĝemis kaj gruntis endorme kaj kuŝis sur la tero kiel ŝtipoj.

Delikate li demetis la knabinon. Tiam li preparis al ŝi molan kuŝejon en sia ĉaro.

Kaj kiam la kuŝejo kontentigis siajn dezirojn, li levis ŝin zorge en la ĉaron kaj kuŝigis ŝin.

Ŝi nur unufoje forte elĝemis en sia granda laco.

Tiam li sternis *petate*-maton sur la tero sub la ĉaro, kaj kuŝigis sin por dormi.

Lia lasta maldorma penso estis, ke li neniam en sia tuta vivo ekdormis tiel ĝoja, tiel kontenta, kaj tiel esperplena kiel hodiaŭ. En sia lasta endormiĝa momento, li konsciiĝis en la koro, ke la plej bela kaj plej dolĉa tempo en sia vivo estas komencinta. Tempo, kiu forgesigos lin ĉiujn penojn kaj zorgojn en sia dura vivo.

Liaj somnolaj pensoj tiel devojiĝis, ke li flustris al si mem: "Esti ĉaristo, tio estas la plej bela vivo en la mondo."

13/1

La ĉaristoj frue ekstaris. Kiel ĉiam. Estis sufiĉe da laboro.

La ĉaroj ankoraŭ ne estis en tia bona ordo, kiaj ili devus esti por trapasi la sekvantajn semajnojn sen rompiĝoj. La viroj preparis sian matenmanĝon.

Kelkaj havis diable pezan kapon de la aĉa kaj falsita tekilo, kiun ili trinkis, ĉar la mono ne sufiĉis, por trinki la pli bonan komiteko-brandon.

Andrés estis respondeca por la bona stato de la marŝkolono. Sed li vidis, ke oni ne farus multon en tiu ĉi tago ĉe la plibonigo de la ĉaroj. Ili estis en festebrieco. Frue posttagmeze ili jam denove ektrinkus. Alian amuzon kaj distron ili ne sciis, kaj se ili estus sciintaj iun, ili ne troveblus tie.

La plej malutiligeblaj uloj, tiuj, kiuj sekve de la postebrieco estis letargiaj kiel malsekaj viŝĉifonoj, li sendis al la ebenaĵo, por ke ili rigardu pro la bovoj, ke ili ne tro vaste disiĝu kaj ne havu vundojn de la mordomuŝoj. Tio estis simpla laboro, kaj la viroj povus fari tion.

Por si mem li decidis iri kun kelkaj aliaj ĉaristoj en la menciitan abian arbaron proksime de El Puente kaj tie ĉarpenti rezervajn timonojn kaj jugotrabojn.

Kiam la matenmanĝo pretis, Andrés iris al sia ĉaro, por vidi, kion faras la knabino.

Ŝi jam delonge maldormis, sidis sur kesto en la ĉaro kaj kombis la hararon.

"*Buenos días*, malgranda knabino, bonan matenon! Kiel vi dormis?" , li demandis ridante.

Ŝi diris ĝoje: "Mi dormis tute bonege. Tiel bone, kiel neniam en la lastaj monatoj. Mi deziras al vi tre bonan

tagon, Binash Yutsil."

"Vi certe malsatas", li diris. "Ni ne havas multajn bonaĵojn por la matenmanĝo. Nigrajn fabojn, tortiljojn, kapsikon kaj kafon."

"Tio estas ja manĝo kvazaŭ por riĉulo", ŝi diris. "Mi jam havas grandan apetiton."

Ŝi grimpis malsupren de la ĉaro. Tiam ŝi aranĝis sian truigitan jupon, glatigis la ĥorongon sur sia mamoj kaj venis timide pli proksime al la fajro, kie la viroj jam komencis surŝoveli la fabojn kun la tortiljoj kaj ŝtopi ilin en siajn malsatajn stomakojn.

Ili ĉiuj rigardis supren, kiam la knabino proksimiĝis, sed sen direkti scivolemajn rigardojn al ŝi aŭ gapi ŝin impertinente. Ĉar Andrés venis kun ŝi de sia ĉaro, ili jam sciis, al kiu ŝi apartenas.

"*Mi mujer*", Andrés diris koncize kaj senemocie, "mia edzino. Ŝi iras nun kun ni."

Per tiu ĉi vortoj estis finita ne nur la prezento de la knabino, sed samtempe ankaŭ la geedziĝo, kiun la kamaradoj de Andrés nun tiel respektis, kvazaŭ ĝi estus sigelita en preĝejo. Se la knabino ne mem donis motivon por tio, ŝi estis same tiel netuŝebla kiel la edzino de la patrono.

La ĉeestantaj ĉaristoj, kiel ĉiuj aliaj sur la vojoj, estis ankaŭ multe tro prudentaj, por provi stultaĵojn. Tio kostus la vivon. Ĉiu sciis tion. Se ne en malferma batalo, tiukaze nokte ie en la ĝangalo, se oni serĉas la bovojn. Ĉiu havas ja sian maĉeton en la mano, por trabsin vojon en la ĝangalo. Kaj la maĉeto glitas pli rapide en la dorson de la kulpulo ol tiu povus scii, kio okazas. Oni enfosas la

kulpulon. La ĉaristoj havas sian propran moralon kaj sian propran honoron. Okazis juste al la mortigito. Kial li ne lasis la inon en paco. Oni avertis lin ĝustatempe. Kaj la knabino tute ne volis havi lin. La verdikto de ĉiuj ĉaristoj, kiuj sciis kiel okazis, estis koncize kaj klare. Jen nenio estis nebula. Neniu longaj debatoj kaj superflujaj vortoj. Al la patrono oni rakontas, ke la kondamnito mortis en la ĝangalo ĉe la serĉado de bovoj. Kaj se la afero vere malkovriĝus, eble pro la elbabilo de ebria ĉaristo, tiam povas okazi, ke tiu, kiu ekzekutis la mortkondamniton, eble devas transpreni la ŝuldojn de la mortigito. Neniu juĝisto interesiĝas pri tio. Se la juĝisto volus okupiĝi pri la privataj aferoj de la ĉaristoj, la ŝtato havus nur nenecesajn elspezojn en aferoj, kiuj, ĉar ili jam foje okazis, ne plu ŝanĝeblas. Kaj se la juĝisto devus zorgi pri la privataj rajtoj de la ĉaristoj, tiam la frajtentreprenistoj baldaŭ ne plu havus eĉ unu uzeblan ĉariston. Krome la juĝisto havas sufiĉe da aliaj farendaj laboroj, kiuj enspezigeblas monon. De la ĉaristoj li ne povus enspezi eĉ centaviton. Por kio tial la penoj kaj la suramasigado de aktuoj, sur kiuj tavoliĝas la polvo, kiujn neniu legas kaj kies skribado kaj ordigado disipus nur fortojn kaj tempon!

13/2

La ĉaristoj diris indifere: "*Cómo estás chica; kiel vi fartas, knabino?*" Ĉe tio ili eĉ ne ĉesis maĉi.

Estis nek io grava nek io nova, ke iu el la marŝkolono levis inon de la vojrandoj kaj kunprenis ŝin.

Tio okazis jen ĉi tie kaj jen tie ĉe la marso.

Kelkfoje la ino restis nur dum unu marŝo en la kolono. Tiukaze ne plaĉis al ŝi, kaj ŝi serĉis sin servon en iu alia loko, sur kiun ili trafis, aŭ ŝi trovis kamplaboriston, kies nenomada vivmaniero pli plaĉis al ŝi, aŭ kies karaktero ŝin pli altiris. En tiu kazo la divorco ĵus okazis. Sen ploroj kaj sentimentaleco.

La dura kaj kruda vivo de la ĉaristoj dorlotas nek la korojn nek la animojn. Ili prenas la vivon, kiel ili trovas ĝin. Romanoj kaj filmoj kaj poemoj de poetoj, kiuj glutas plorojn, poemoj, kiuj povus detrui ilian naturan fortikecon, ili ne konas. Estas nur la mensogitaj romanoj kaj la mensogitaj poemoj, kiuj enblovas al la homoj sentojn, kiujn ili en la vero tute ne havas kaj neniam sentas sen embaraso..

La viroj iom pli dense sidiĝis por krei lokon por la knabino, por ke ŝi povu sidi proksime ĉe la fajro. Estis ankoraŭ tre frue. La suno ĵus heziteme leviĝis. Dika malseka nebulo vualis la ebenaĵon, kaj la aero estis senteble frida.

Andrés kaŭriĝis apud la knabino kaj donis al ŝi argilan pelvon kun varmegaj faboj, kiuj estis en sia akveca saŭco, sen graso aŭ viando. Li metis la tortiljojn sur la nudan fajron por varmigi ilin. Li turnis ilin tiel ofte en la fajro, ĝis li supozis, ke ili estas nun sufiĉe varmegaj. Li donis ilin al la knabino.

Ili kuleris la fabojn per derompitaj pecoj de la tortiljo. Kulerojn ili ne havis.

Li metis iom da *chile*, verdajn akrajn kapsikojn, sur la tortiljojn kaj donis ilin al ŝi. Ŝi formordis pecetojn de la

akraj kapsikoj, por spici la sengustajn nigrajn fabojn. Tiam li verŝis por ŝi varmegan kafon en sian argilan kruĉeton kaj ŝovis ĝin al ŝi. Li mem trinkis sian kafon el fruktŝelo de kalabaso.

Ĉiuj ĉaristoj trinkis sian kafon el tiaj fruktoŝeloj, kaj ili ĉiuj same havis nur tiajn fruktoŝelojn por sia fabosaŭco. La kruĉeto, kiun havis la knabino, kaj la argila pelveto estis la solaj manĝiloj ĉe la fajro, kiuj memorigis iom pri civilizacio.

Je alte evoluita civilizacio memoris nur la blue emajlita kuirpoto, en kiu kuiris la faboj. Sed tiu pototo estis tiom disformita de premkavetoj, ke ĝi ŝajnis aparteni en la plej bona kazo nur al amaso da rompitaĵoj aŭ en rubobarelon, kiun la civilizacio ie elkraĉis. La lada pototo tute nigriĝis de la fumo kaj ĝi estis tiom premkavetigita kaj primartelita, ke oni povis ekkoni plu nur je kelkaj etaj areoj, ke ĝi antaŭ cent jaroj estis emjalita ekstere blue kaj interne blanke. Oni turnmovis la fabojn en la pototo per peco de spokosplitaĵo.

13/3

"Manĝu diligente, knabino", Andrés diris, por kuraĝigi ŝin.

Ŝi kapjesis al li kiel obeema infano.

"Vi estas sufiĉe magra, *chica*", diris Manuel, unu el la viroj. Mankas al vi la kusenoj je la femuroj, knabino. Laŭ mia gusto vi ne estus, tion mi povas diris al vi. Mi devas

senti viandon en la manoj, se mi estu feliĉa."

La knabino kapjesis al li. Ŝi ne komprenis, kion li diris, ĉar ŝi sciis nur malmulte la hispanan, kaj ĉar ŝi supozis, ke li diris ion similan al ŝi kiel Andrés.

"Ŝi ne komprenas la hispanan", diris Andrés. "Kaj krome, lasu la mokadon."

"Ne faru makulon en vian ĉemizon, Andreĉjo", Manuel diris ridante. "Krome ĝi ja estas pli bona, se ŝi ne scias la hispanan, tiukaze ni ne devas elartikigi la lipojn al ni. Sed, *hombre*, tion vi mem devas diri, kion vi trovas je tiu svelta stangeto? Se vi foje vere surseliĝos ŝin, *hombre*, ŝi tuj elsaltas el siaj hingĝoj. Ŝi ja ne kunrestus, vi ja tuj elvenus malantaŭe de ŝi."

La viroj ridis pri tio.

Sed tio estis nek malica, nek naŭza ridado. Ili tute ne pensis fariĝi obscenaj. Ĉar tio estis por ili tiel natura, kvazaŭ ili parolus pri la stato de siaj ĉaroj. Por ili en tio nek estis mornaj sekretoj nek subigita seksa sensualeco. Ili ja ne estis edukitaj sub eklezia influo. Neniu instruis al ili, ke oni hipokritigu naturajn fenomenojn, kaj ke memkompreneblaj agoj estas pekoj.

Kompreneble ili ne pesis siajn vortojn. Ili elparolis, kion ili pensis. Kaj, se laŭ la gusto de Manuel, la knabino ne havis sufiĉe da viando, li ne povis senti emon al la knabino, kian ajn ŝi krome estis. Tio estas klara, simpla kaj objektiva. Problemoj pri psikologio kaj sekso estis fremdaj al ili. Tial oni ankaŭ ne senutile molestis ilin. Viro estas viro kaj ino ino, kaj se ambaŭ kunvenas, ili scias, kion ili deziras de la alia. Tio estis la sumo de ilia seksfilozofio. Kaj ili sentis sin tre bone ĉe tio kaj ĉiam sciis

kiel akordiĝi kun la alia.

Andrés sciis kompreneble sufiĉe bone, kion ili opiniis kaj pri kio oni parolis. Sed iun personan sperton sur tiu tereno li ankoraŭ ne faris. Kaj ĉu li esperis, ke li nun kun tiu knabino faros tian sperton, tion li mem ne sciis. Difinitan esperon li same ne havis kiel klaran deziron. Li sentis ĝis nun al la knabino nur profundan kamaradecon kaj vehementan helpopretecon. Sed li sentis ankaŭ sufiĉe forte, ke tiu emo al la knabino estis de alia naturo ol tiu al lia patrino aŭ al unu el siaj gefratoj. Se li efektive havis difinitan deziron, tiukaze estis tiu, ke inter li kaj ŝi ĉio tiel restu, kiel estis en la lasta nokto kaj nun matene. Li sentis, ke li kun tia stato tute kontentus. Se pli okazus, li akceptus tion kun ĝojo kaj dankemo. Sed al tio, ke li urĝigu ŝin, li eĉ ne pensis.

Kaj kiam li pensis tion, li sentis sin supera al siaj laborkamaradoj. Ili nature tuj sur la vojo tirus ŝin al si, por elprovi ŝin kaj por scii, ĉu valoras la penon kunpreni ŝin kaj zorgi por ŝi.

Sed en tiu punkto li malpravus, kiel li pli poste mirigite rimarkis. Tiam li eksciis, ke Manuel, kiu nun sin prezentis kiel fortikulo marŝanta rekte al la celo, tute same agis kiel li, atendente kaj esperante tiel, kiel nun li mem. Manuel trovis knabinon kaj traktis ŝin tute tiel, kiel Andrés ŝian hieraŭ kaj hodiaŭ. Kaj li vidis, ke ambaŭ dum semajnoj kunestis kaj apudestis sur la marŝoj, sen ke ili efektive fariĝis ĝusta paro. Ĝis fine venis nokto, kiam ili ĵetiĝis reciproke en la brakojn, superfortitaj de dezirego, kiun ili, kiel ili pensis, ne povus rezisti pli longe eĉ horon.

Tio estis bona instruo por Andrés, ĉar li lernis per tio, ke li ne vere havas rajton senti sin supera al siaj kamaradoj,

ke li tute ne havas sentojn, kiujn nur li mem povus havi kaj de kiuj liaj kunproletoj estus ekskluditaj. Li lernis tiel, ke dependas nur de la cirkonstancoj, ĉu iu ajn alia homo povas havi kaj evolui sentojn, pri kiuj li ĝis tiam supozis, ke nur li mem estus elektita persono, kiu noble kaj bone povas pensi kaj senti.

13/4

Sed la aliaj viroj, despli, ĉar ili ja nun sciis, ke la knabino ne komprenas, kion ili parolas, rezolute uzis la ŝancon daŭre mistifiki Andrés kaj plezuriĝi je siaj kostoj.

La ŝercoj neniam havis malican intencon, sed estis klare aludaj. Se la knabino ne sidintus en la rondo, la akompanantaj gestoj estus estintaj ankoraŭ multe pli klaraj ol la vortoj.

"Vi ja ne eble en la nokto lasis elsekiĝi ŝin, Andreĉjo?" Jose demandis laŭte ridante.

"Kompreneble ne, kion vi pensas pri mi? Mi bone pinĉadis ŝin, Pepe, je tio vi povas trinki glaseton, tion mi povas diri al vi."

"Kaj ĉu vi bone elvenis?" demandis Esteban.

Andrés ridis kun supera mieno.

"Kaj kiomfoje? Ankaŭ tion ni ja volus scii", demandis Hilario.

"Aŭskultu foje, flavbekuloj", diris Andrés palpebrumante.

"Se mi ŝarĝas keston, tiukaze mi nombras ilin, kaj kiam en la kantino oni eldonas la monon je mia donita peso, mi nombras ĝin. Sed en multaj aferoj mi ne nombras. Ĉu vi tion komprenas, *hombres*?"

"Tio estas abunda", Manuel koncize rimarkis. Se oni povas misnombri, estis bele kaj abunde."

Li verŝis la kafrekrementon el kalabaskruĉo en la fajron, ekstaris kaj tiam diris: "Ni nun ekiru eltranĉi la timonojn. Mi volas iri posttagmeze sur la placon. Eble mi havas feliĉon kaj ankaŭ alvenos edziĝita ĉinokte. Sed pli da karno ŝi devus havi, tion mi diras al vi."

Ili nun ĉiuj iom post iom ekstaris. Du viroj, kiujn Andrés pro ilia postebria pezeco elserĉis por tio, iris eksteren sur la ebenaĵon por rigardi pro la bovoj, kaj la ceteraj prenis la maĉetojn kaj pretigis sin, por iri en la abian arbaron.

La knabino lavis la kruĉeton kaj la pelveton kun la akvo, kiu troviĝis en disformita gazolina ladujo, kaj portis la manĝilaron al la ĉaro, en kiu ŝi dormis.

Andrés sekvis ŝin.

Kiam ili staris ĉe la ĉaro, Andrés prenis tri kuprajn kvincentavomonerojn el pantalonpoŝo, donis ilin al ŝi en la manon kaj diris: "*Tujom ants*, mia bela ino, vi iros nun transen en la urbon kaj aĉetos al vi kelkajn kudrilojn kaj nigran tvirnon. Tiam vi revenos ĉi tien kaj ŝtopos la truojn en via jupo."

"Tion mi faros", diris la knabino. "Tion mi volonte faros, ĉar vi diras tion."

"Kaj poste", Andrés parolis plu, "vi iros malsupren al la rivereto, vidu tien, tie malsupre ĝi estas, kaj jen vi lavos

viajn piedojn, ĝis ili estas puraj, kaj viajn gambojn kaj vian vizaĝon. Kaj se vi faris tion, vi revenos ĉi tien kaj kombos vian hararon tiom longe, ĝis ĝi brilas."

Ŝi ridis kaj diris: "Tion mi volonte faros, kiel vi diras tion."

"Kiam iu demandas vin, al kie vi apartenas, tiam diru, ke vi apartenas al la ĉaristoj de Don Laureano, kaj ke unu el la ĉaristoj estas via *marido*, via edzo. Tiukaze neniu kaŭzos doloron al vi, kaj la polico ne metos vin en karceron, ĉar ĝi supozas, ke vi ne havas mastron kaj forkuris. Kaj se oni demandas vin, kie estas via *na*, via hejmo, kaj kie vi estas *tocvil* naskita, tiukaze vi diras Chiapa. Ĉu vi tion ĉion komprenas, malgranda knabino?"

"Jes, mi komprenas ĉion", ŝi respondis, "kaj mi ĉion tiel diros kaj faros kiel vi ordonas tion al mi."

"Vincente, la knabo, restos ĉi tie ĉe la ĉaroj kiel gardanto." Andrés estis jam ekironta, por sekvi siajn kamaradojn, kiuj jam iom malproksimiĝis. "Se Vincente alportos akvon, vi restos ĉe la ĉaroj por gardi ilin.. Ĉi tie neniu faros ion malbonan al vi, vi ne devas timi ion, malgranda knabino. Mi nun devas ekiri; ni havas multe da laboro."

13/5

Andrés sciis tre bone, kial li donis ĉiujn tiujn strangajn konsilojn al la knabino.

La knabino ne estis sklavino. Neniu havis korpan rajton je ŝi. Ŝi estis libera meksikana civitanino. Sed, se oni renkontus ŝin sen akompano kaj ŝi ne povus rakonti kredindan rakonton, policano kunprenus ŝin al la urbodomo, ĉar li esperus, ke li povas perlabori peson kiel rekompenccon de la mastro, el kies servistaro ŝi estis fuĝinta kaj ĉe kiu ŝi certe havas ŝuldojn. Estis ja eĉ ne unu indiĝeno, ĉu vira aŭ ina, kiu ne havis ŝuldojn ĉe mastro, se ili ne apartenis al sendependa komunumo. Kaj se ŝi ne apartenus al iu mastro, oni arestigis ŝin eĉ pli. Iu kulpigo troviĝus ĉiam. Oni kulpigus ŝin esti ebria, aŭ pri tio, ke ŝi ŝtelis de la stando de iu komercisto butonon, aŭ, ke ŝi estas vagabondino sen hejmo kaj loĝloko. Poste la urbestro, aŭ la polica ĉefo, aŭ la impostoficisto, aŭ la politika distriktĉefo, aŭ la ĉefo de la enmigra oficejo ricevus malkaran servistinon. Ŝi ricevus po monato peson da salajro, ĉar ŝi ja ne estis sklavino; ĉe malbona humoro batus ŝin la mastrino kaj ŝiaj filinoj, kaj se la mastro aŭ unu el la filoj de domo aŭ unu el la filoj trovus plaĉon je ŝi, li havigus al ŝi infanon, ĉu ŝi volus ĉu ne, ĉar ŝi devas obei kaj fari, kion oni ordonas al ŝi, egale kion oni postulus, eĉ kuŝigiĝi kaj disigi la gambojn. Sed, se ŝi havis *maridon*, viron, kiu zorgis por ŝi, policisto prefere ne kunprenus ŝin. La ĉaristoj ne havis pli da rajtoj ol indiĝena knabino, sed la policisto aŭ la urbestro certe foje devas rajdi al alia urbo, kaj tiam facile povas okazi - kaj certe okazas, ke ĉaristoj estas sur la vojo. Kaj preskaŭ neeviteble estas inter ili la ĉaristo, kies knabinon oni forprenis pro tiu aŭtoritata persono. Tiu aŭtoritato neniam plu revenus, neniu sciis, kie li estas, neniu trovas la termonteton, sub kiu putrus lia karno, kaj dekduo da juĝistoj nek per rekompencoj nek per arestpunoj nek per torturadoj eltrovas, kiu faris ĝin. Kaj ĉar ĉiuj aŭtoritatoj,

de la politika ĉefo ĝis la nudapieda policano, ĉion tion tre bone sciis kaj sciis tre bone ĝin ne nur onidire, la ino estis tiel netuŝebla kiel la tribestro de sendependa indiĝena komunumo, kiam li tenas la bastonon en la mano.

La ĉaristoj havis nek sindikatojn nek ion similan. Sed ili estis respektataj en la ŝtato. Ili sciis nur la memhelpon, kaj tiun ili uzis tiel konsekvence, brutale kaj kun tia neevitebleco, ke fuĝo ne eblis.

Ili havis tre aĉajn salajrojn, mizeran manĝon kaj senkompatate streĉigan laboron detruantan la korpojn. Tion ili akceptis, kvazaŭ tio estus la neevitebla sorto, en kiun ili estis naskitaj. Sed multajn aferojn ili ne akceptis. Oni regis, subigis kaj ekspluatis ilin ĝis la lasta sangoguto, kiu estis en ili. Sed eblis nur tiukaze regi kaj sukcese ekspluati ilin, se la regantoj kaj ekspluatantoj sciis, kion ili povas riski fari kaj kion ne. Kaj la frajt-frajt-entreprenisto, kiu sciis tion plej bone, havis la plej bonajn ĉaristojn kaj enspezis plej multe je ili. Kiel tiom da proletoj en Meksiko, Peruo, Bolivio aŭ Venezuelo, ankaŭ la ĉaristoj fajfis je tio, ĉu oni pafmortigas aŭ pendigas ilin. Tial ili moviĝis ekstere de la leĝo, precipe de tiuj leĝoj, kiuj ne akordigeblis kun la propraj imagoj pri justeco.

13/6

Je la frua posttagmezo la viroj revenis en la kampadejon. En la sekvanta tago ili intencis kunpreni la bovojn, por treni la eltranĉitajn timonojn kaj trabojn en la kampadejon.

La du ĉaristoj, kiuj havis la taskon serĉi la bovojn, ankoraŭ ne revenis. Andrés diris: "Ili ie ekstere kuŝiĝis, kaj tie ankoraŭ nun dormas. Ili certe ne perdiĝos."

La knabino fiere montris la flikitan jupon al Andrés. Ĝi estis tia mallerte flikita, kia tio eblas en la plej bona kazo. Sed ŝi pruvis, ke ŝi almenaŭ havis la bonan volon fari tion. Ĉiukaze la jupo aspektis nun iom pli bona ol antaŭe. Iom pli bone. Por fari pli bone tiun laboron, estus estintaj necesaj flikpecoj, kiujn la knabino ne havis. Sed Andrés promesis, ke li provos ricevi kelkajn.

Ŝiaj piedoj kaj gamboj estis ĵus lavitaj, ankaŭ la manoj kaj la vizaĝo. Sed la plej bela estis ŝia hararo. Per la zorgema kombado, kiu daŭris horojn, la feltiĝinta miksamaso da hararo sur ŝias kapo transformiĝis en longan, briletantan, profunde nigran ondaron tiom riĉan kaj plenan, ke ŝi povis envuali sian tutan supran korpoduonon per tio.

Andrés vidis ŝin nun unuafoje en hela lumo. Matene, kiam li foriris, la vetero estis ja tiom nebula, malgaja kaj malseka, ke li ne povis gajni ĝustan impreson pri ŝi. Kaj tio, kio eble estintus videbla, estis parte kovrita de la ĥorongo, kiun ŝi metis pro la forta frideto tiel sur sian korpon, ke ĝuste nur la okuloj, la nazo kaj la buŝo restis nekovritaj, kaj parte ŝi estis kovrata de koto kaj polvo kaj terokrusto, tiel, ke nur malfacile estis divenebla, kio povus esti sub tio.

Kaj Andrés vidis tre mirigite kaj ankaŭ tre kontenta pri tio, ke ŝi estis linda knabino kun fortaj blankaj dentoj, kun regulaj trajtoj, briletantaj nigraj okuloj, kurta rekta nazo, ronda mentono kaj nebrila malhela bronzokolora haŭto.

Ŝi ridis al li kaj diris: "Ĉu mi nun ĉion tiel faris, kiel vi ordonis?"

"Jes, malgranda knabino, tion vi faris", li diris al ŝi kaj ekkaptis ŝin je ambaŭ brakoj.

Kaj ĉu vi estas kontenta pri mi?" ŝi demandis, pli proksimiĝante al li.

"Jes, mi estas", li respondis.

Li turnis ŝin kaj rigardis la knabinon de ĉiuj flankoj. Li vidis nenion alian ol nudapiedan hominfanon en eluzita ĉemizo kaj disfalanta lanjupo. Tio estis ĉio. Estis nur la flikita kaj iom brodita ĉemizo, la malnova nigra kurta lanjupo kaj la kurta ĥorongo, kion ŝi havis pli ol besto en la ĝangalo. Kaj ŝajnis tute tiel, kvazaŭ ŝi ne bezonus pli, por esti feliĉa en la mondo, ĉar ŝi montris al li sen embaraso, kiel ŝi ĝojas en lia proksimo.

"Pli poste, post la manĝo", li diris, "ni ree eliros sur la ebenaĵon, vi kaj mi, kaj sidiĝos kaj rakontos nin reciproke ion belan."

"Jes, tion ni certe faros", ŝi konsentis. "Rakonti ion belan. Vi scias tiom da belaj aferoj. Ĉion, kion vi diras, *Binash Yutsil*, estas bela. Mi povus aŭskulti vin por ĉiam, kiam vi parolas. Ĉiu vorto estas tiel prudenta."

Li ekhavis strangan senton, kiam ŝi diris tion. Neniam iu diris al li, ke liaj vortoj estas prudentaj, kaj ke ĉio, kion li rakontas, estas bela. Sed, ĉar ŝi diris ĝin, tial li fartis pli bone, ol se dirus tion lia patrino aŭ iu alia persono.

"Mi volas diri al vi ĉiam nur belajn vortojn", li diris flustre.

"Jen mi ĝojos por ĉiam", ŝi respondis.

La knabo metis la fabojn frue sur la fajron, kaj ili estis nun jam preskaŭ molaj.

La viroj lavis siajn manojn, metis la kafokruĉetojn sur la fajron, kaj tiam ĵetiĝis lacaj sur la teron, por pasigi la tempon per dormado, ĝis la manĝo estos preta.

Nun ankaŭ la du viroj alvenis, kiuj matene estis elsenditaj por serĉi la bovojn. Ili ne trovis la bovojn, kiel ili klarigis al Andrés.

"Kompreneble ne", diris Andrés, "vi ja eĉ nun havas vualitajn dormokulojn. Vi dormis tie malsupre ĉe la rojo."

"Ĉu vi havas la rajton komandi nin, flavbekulo?", unu el la du demandis ĉagrenite.

"Mi ne rajtas komandi vin", diris Andrés, "tion vi scias. Kaj mi ankaŭ ne volas komandi vin. Sed, se ni ĉi tie tri tagojn postkuras la bovojn kaj la ĉaroj ne estas veturpretaj, se la *comerciantes*, la komercistoj volas ekveturi, tiukaze mi mem havas la spektaklon kun la patrono. Kaj vi ĉi tie staras kaj rikanas."

Manuel, kiu pro laceco longe kuŝis sur la tero, rektiĝis kaj diris al ambaŭ. "Andrés pravas. Sur lian kapon trafos la riproĉoj de la *viejo*, de la ĉefo, se ni ne ekveturos ĝustatempe. Kaj tio tiam estos via kulpo, hontu foje, vi *sinvergüenzas, parranderos, léperos, cabrones!*"

Hajlis svarmo da bestecaj insultvortoj, kiujn li elhurlis al iliaj vizaĝoj. Li ekscitiĝis ĉe tio pli kaj pli. Fine li salte ekstaris kaj iris duone kliniĝinte rekte al la du. Li pugnigis la manojn kaj alkriis ilin: Vi hontu, sterkmerduloj

infamiaj. For nun! Serĉu la bovojn, aŭ mi faros hakitaĵon el vi!

La du pigruloj sciis, ke tio ne alportos bonon, se oni serioze malamikiĝas al Manuel. Li disdonis krudajn batojn, se li opiniis tion helpema. Il turniĝis por ree iri sur la ebenaĵon.

Sed Andrés diris: "Prefere restu ĉi tie kaj eldormiĝu. Morgaŭ frumatene ni iros ĉiuj kune eksteren, por serĉi la bovojn. Ni bezonas ilin por la altrenado de la timonoj kaj jugotrajtoj, kaj morgaŭ ni ankaŭ devos doni maiznutraĵon al ili. *Oye*, Vincente, ĉu la *frijoles* estas molaj? Bueno. Alportu la tortiljojn. Tiam ni nun povos manĝi."

Kiam ili estis manĝintaj kaj poste iom dormintaj, la viroj lavis sin kaj poste deskuis la polvon de la piedoj por iri denove en la urbon. Tie krakis jam denove la pireteknikaĵoj.

Centmiloj, por ne diri milionoj da apartenantoj el la proleta klaso en Meksiko havas nek tutan ĉemizon nek tutan pantalonon, kaj neniam eĉ nur pensis pri paro da ŝuoj. Sed ili ĉiam havas monon por aĉeti ĉe la multnombraj sanktulaj festoj grandajn amasojn da pireteknikaĵoj por pafi la monon en la aeron, monon, kiun ili tiel urĝe bezonas por la plej necesaj aĵoj en la vivo. Honore al la eklezio, kiu neniam donas la konsilon al ili uzi la monon pli bone, tiel kiel la sama eklezio ne donas iam ajn la konsilon al ili, la lastan peson, kiun havas proleta familio, ne elspezi por kandeloj kaj por prilumi la sanktulojn en preĝejo. En la propra domo la milionoj da proletoj havas nur kenajn splitaĵojn por lumigi ion. Sed en tiu lando, kie la potenco de la katolika eklezio tiel malfeliĉige efikas, estas ĝuste tiuj milionoj, kiuj

disponigas la plej multajn kandelojn kaj la plej multajn petardojn, je kiuj la sanktuloj edifas sin. La sanktuloj restas ankaŭ tiam sanktuloj, se ili ne havas kandelojn kaj neniujn raketojn. Ili bone povas rezigni pri tio, ĉar ili jam delonge estas mortaj. La ankoraŭ vivanta proleto bezonas ĉemizon kaj pantalonon centfoje pli necese ol la sanktulo kandelon aŭ petardon. Sed la eklezio prenas kaj prenas kaj prenas, kaj ĝi interesiĝas malpli ol Satano pri tio, ĉu al tiu, al kiu ĝi preĝas ĉiam denove doni kaj oferi por veni iam en la ĉielon, mankas aŭ ne mankas la plej necesaj aĵoj por la vivo. La eklezion tio tute ne afliktas, ke ekzistas povruloj, kaj ke pro iliaj instruoj kaj pro la promeso pri la eternaj ĝojoj en la paradizo neniam ajn vidita de iu, kaj pri kiu neniu scias, kie ĝi estas, la povreco de milionoj da proletoj pligrandiĝas kaj disvastiĝas kiel nesaniĝebla malsano! Ju pli da povruloj kaj malsatuloj en la mondo estas des pli granda estas la gajno de ĉiuj tiuj, kiuj scias kiel uzi la povrulojn por riĉigi sin je ilia laboro. Malsata stomako kaj disŝirita ĉemizo faras la plej serveman proleton, kiu pro tio ne stumblas kaj ne grumblas, ĉar lia stomako krias kaj lia haŭto postulas gardantan varmon. Se nur la eklezio, kiu fariĝis riĉa, restu riĉa kaj kun ĝi ĉiuj tiuj, kiuj komandas kaj diras: 'Konservu al la proletaro la religion, ĉar ĝi estas nia plej granda protekto.' Kion la proleto povas havi jam ĉi tie surtere, tion vidas la proleto, kies okuloj ne estas priŝmiritaj. Sed kion li iam povos havi en la paradizo, tion li ne vidas kaj ne scias. Povas okazi al la proleto, ke tiukaze, se vere ekzistas paradizo kaj li tie finfine alvenos post la penoj de la vivo, ke tie supre sidas la samaj antaŭ la pelvo, kiuj ankaŭ ĉi tie surtere ĉerpis la kremon de la vivo. Tiuj ĉi homoj havas firmajn manojn, kaj ili ekkaptas tie, kie ili povas preni ion, en la ĉielo aŭ sur la tero. Ili ĉiam ricevas sian parton. Kaj se la

kudrilotruo, tra kiu kamelo iras pli facile ol ili, tro malvastas, ili simple faras ĝin pli vasta, kaj la damaĝo estas riparita. Nur kion vi vere havas, proleto, tio estas via kaj vi povas delektiĝi je ĝi. La pasero en la mano estas pli valora por vi ol du grasaj meleagroj en la ĝangalo. Kaj se vi ĉi tie surtere lernis bone ekkapti la okazon kaj prenas al vi, kion vi meritas, vi estas ekzercita, kiam vi supre alvenos. Eklumigu la kandelojn en via domo kaj ĝoju pri ili, se vi volas elspezi monon por kandeloj, proleto. Kredu ĝin al tiuj, kiuj havas surteran sperton, proleto: Se vi rifuzas doni al la eklezio viajn centavojn kaj rifuzas esti devota kaj kredi je ilia aŭtoritato, tiam la unktitaj diservistoj devas kiel vi malsuprenveturi per lifto en la minojn kaj devas kiel vi ŝoveli karbojn, kaj kiam ili staras apud vi kaj kun vi konstruas danĝerajn galeriojn, tiam vi rapide ekscios, kiun valoron ili havas en vero, kiam ili ne portas sutanon kaj ne plu orbrokatan mantelon sur la ŝultroj. Kaj se ili tiam kun vi kaŭras sur la malseka tero kaj kiel vi ĉerpas per kulero la manĝaĉon el gameloj, kotaj kaj ŝvitmalsekaj kiel vi, kaj se ili tiam kiel vi portas en sia subkonscienco la ŝarĝon, ke atendas ilin eksplodoj de gasmiksaĵoj en la mino, trarompigoj de akvo kaj malsuprenrompiĝoj de ŝtontavoloj, tiam lasu foje de ili rakonti al vi la rakonton pri la paradizo. Ili rakontos ĝin tiam en alia maniero, kaj ili fariĝos centfoje pli rapidaj kaj pli bonaj revoluciuloj ol vi estos en via tuta vivo, se vi atendas plu la eternajn goĵojn de la paradizo, anstataŭ preni al vi ĉi tie surtere, kio estas via kaj kio apartenas al vi pro via laboro.

De Andrés oni ne povis atendi, ke li pensus ion tian, kiam li aŭdis la krakadon de la petardoj honore al la sanktulo Caralampio. Li ne sciis paradizon en la alia mondo. Neniu

parolis pri tio al li. Sed li ankaŭ ne sciis paradizon surteran. Li sciis kiel vivas la riĉaj bienuloj, li sciis kiel vivas bonstataj komercistoj kaj sukcesaj frajntreprenistoj. Sed, ke li povus partopreni ties bonfarton, aŭ, ke li eĉ havus rajton je tio postuli pli grandan parton je la havaĵoj, tio ne venis en lian kapon.

Li, kiel ĉiuj ceteraj ĉaristoj, kiel vivanta homo, estis surtere en la socia ordo sur tia malalta ŝtupo, ke por li jam signifus la paradizon, se li estus ricevinta dudek kvin centavojn pli da salajro po tago, se li trovus viandon en sia manĝo, se liaj ŝuldoj ĉe lia mastro ne ĉiam estus estintaj multe pli grandaj ol li povus perlabori, por malpliigi aŭ por eĉ estingi tiujn ŝuldojn.

Ĉion, kion li vere posedis surtere kaj je kio li povis plezuriĝi, se li trovis la tempon por tio, estis la nuda vivo, kion li havis.

Kaj tio efektive estis multa. Li memoris, ke iutage, kiam li ankoraŭ estis sur la hejma bieno, peono kontraŭdiris ion en kverelo pri la prezo de porko, kiun bredis la peono. Komercisto ofertis al la peono ok pesojn por la porko. Sed la bienulo ofertis por la porko nur kvin pesojn. Kaj kiel peono li estis devigita, vendi la porkon al la patrono por nur kvin pesoj, ĉar la patrono havis la prioritatan aĉetraĵon je ĉiuj bestoj, kiuj plenkreskiĝis sur lia terposedaĵo, tute egale, kiu bredis kaj provizis ilin, per la maizo, kiun la peono kultivis per siaj propraj manoj sur sia peceto da tero. Kiam la kverelo fariĝis troa al la bienulo, li kolerighis kaj batis la peonon per la maĉeto sur la kapon. La peono sangante kolapsis kaj kuŝante sur la tero petis mallaŭte plendante: Indulgon, patroncito, indulgon, ne mortigu min, patroncito. La patrono tretis

lin per piedo en la ripojn kaj diris: "Estu ĝoja, vi kota hundo de indiano, ke vi ankoraŭ havas la vivon. Kion plian vi volas?"

Andrés havis la vivon. Kion plian li volis! Sed la eklezio, tiu granda savanto de la animoj, instruis nek al li nek al aliaj indiĝenoj, kiuj vivis en dependeco, kion instrui devus esti la unua devo de animsavantoj kaj redemptuloj: Faru la plej bonan kaj la plej avantaĝan el via vivo kaj poste zorgu pri la ceteraj aferoj.

Rimarkoj:

sinvergüenzas=impertinentaj kanajloj

parranderos=lantemuloj

léperos=lepruloj

borrachos= ebruloj

cabrones= virkaproj

14/1

"Ĉu vi volas iri transen al la urbo, al la *plaza*?" Andrés demandis la knabinon.

"Ne, aŭ nur tiam, se vi volas fari tion", ŝi respondis. "Mi prefere irus kun vi eksteren sur la ebenaĵon por sidi tie kaj por rigardi la mondon kaj por aŭskulti vin, se vi parolas."

Pro tio ili iris al la abia arbaro. Ĉe la unuaj arboj ili sidiĝis.

Tiel ili de tie povis vidi la vastan ebenaĵon kaj samtempe ankaŭ longan distancon en la arbaron, kie la arboj staris, sesdek ĝis okdek metrojn altaj, kaj dikaj kiel la kolonoj de giganta halo. Filikoj, metron altaj, staris en la arbaro. Kaj en multaj lokoj estis altaj herbejoj. Distrite sur la tero kuŝis abiokonusoĵoj, kiuj estis tiel grandaj kiel melonoĵoj.

"Vi estis ĉiam nur sur la altebenaĵo, ĉu?" li demandis.

"Jes, ĉiam."

"Tiukaze vi ankoraŭ ne vidis palmojn, neniun ĝangalon, neniujn tropikajn arbarojn?"

Ŝi kapneis.

"Pri tio mi tre ĝojas", li diris, rigardante ŝin.

"Kial?"

"Ĉar mi tiukaze povos montri ĉion tion al vi, ĉar vi vidis ĉion tion pro mi la unuan fojon en via vivo. Tiam ĝi estos ligita por ĉiam en via memoro kun la rememoro pri mi."

"En la memoro?" ŝi demandis, kun vaste malfermitaj okuloj direktataj al li. "Ĉu vi do ne volas, ke mi mem ĉiam restu ĉe vi? Mi volas resti ĉe vi, ĉiam. Mi ne volas nur memori vin. Mi volas esti kun vi, iri kun vi, en bonaj kaj malbonaj tempoj."

Andrés kaptis ŝian manon. Li rigardis sur la teron antaŭ si.

Post longa tempo li diris: Kiu sciu, ĉu mi plaĉos ĉiam al vi? Mi ne estas bona, mi supozas. Mi ne scias, kiel mi estu al ino. Mi neniam havis inon. Eble mi ne estas tiel, kiel vi pensas. Vi nun konas min nur unu tagon."

Ŝi kapjesis kaj diris per voĉo, kiu fariĝis hezitema: "Jes,

mi konas vin nur tagon. Sed ankaŭ vi min konas ja ĝuste nur tagon. Sed post multaj lunoj ni konos nin tiam jaron."

Li ridis, kaj ŝi ekridis kun li.

Du grandaj skaraboj persekutis unu la alian ĉe iliaj piedoj.

En tiu momento ŝi diris sen rigardi lin: "Ĉiu skarabino havas sian skarabon. Mi ne volas esti sola. Mi volas esti kun vi. Mi volas helpi vin rilate la bovojn kaj ĉe ĉiu alia laboro. Mi lavos por vi, kaj ĉion, kion vi diros, mi faros. Mi ankaŭ lavis min kaj mian hararon por vi. Por mi mem mi ne kombas mian hararon. Tion la vento kaj la dormo ja tamen denove taŭzas. Sed por vi mi kombas ĝin denove kaj denove. Mi ankaŭ flikis mian jupon por vi. Por mi mem ne estus domaĝe, se mia jupo estus plena de truoj."

"Tiel devas esti", li diris kun ludata seriozeco. "Mi ne volas, ke vi estu kiel la inoj, kiujn havas kelkaj *muchachos* en la ĉaroj, kiuj neniam lavas sin, kiuj ĉiam estas tute ĉifonitaj, kiuj ebriiĝas kiam kaj kie ili havas okazon, kaj poste ruliĝas sur la tero kaj krias kaj blekas senhontajn parolojn."

"Ion tian mi certe neniam faros, *Binash Yutsil*", ŝi respondis kaj severe metis ĉe tio siajn lipojn.

Poste ŝi aldonis: "Sed kiel mi povas scii, kio estas bona, kaj kio prava, kaj kio plaĉas al vi, se vi ne diras tion al mi? Mi ne estas tiel prudenta kaj tiel sperta kiel vi. Vi devas ĉion diri al mi, kion mi devas fari, por povi plenumi viajn dezirojn. Vi estas mia viro, mi *señor*. Kaj mi ĝojas, ke tiu estas vi kaj neniu alia. Sed, se vi ne diras, kio estas ĝusta kaj kio plaĉas al vi, kiel mi sciu tion en tiu kazo? Neniu zorgas pri mi, de kiam mia patro estas morta. Sed vi." Ŝi rigardis lin subite per vaste malfermitaj okuloj, per

okuloj, en kiuj petego, malĝojo kaj senhelpeco, ĉio samtempe, montriĝis. "Sed vi, viro mia, vi zorgas pri mi kaj zorgas vin pro mi. Vi estas la viro, kiu povas fari kun mi, kaj kiu rajtas fari kun mi, kaj kiu faru kun mi, kion ajn li volas."

Li diris malrapide parolante: "Mi certe neniam volas forlasi vin, knabineto, kaj mi volas diri al vi, ke mi estas tiel supemezure ĝoja, ke mi trovis vin, kaj ke vi volas, ke mi estu via viro."

Li metis manon ĉirkaŭ ŝian kapon, tiris ĝin pli proksimen al sia brusto kaj mankaregis ŝin.

Ŝi ekkaptis lian manon, kondukis ĝin kontraŭ siajn du vangojn, kiujn ŝi premis per siaj mandorsoj, kaj tiam ŝi kisis la manon. Li kliniĝis malsupren sur ŝian hararon kaj tuŝis ĝin per siaj lipoj per gesto, kiun li, kiel neeldiritan karan preĝon, tiom longe mute haltigis, ke ŝajnis al li kvazaŭ jarcentoj fluis nerimarkate tra la universo.

Neniu el ambaŭ plu diris ion. Neniu provis fari movon, pro spirodelikata timo, ke per tio io bonfartiga en ilia estado kaj en la mondo povus esti detruata.

Kaj tiel la lasta laca briltremo de mortanta tago fluis trans la vastan ebenaĵon. La ebenaĵo envualiĝis por la nokto en nebulon, kiu, longe etendiĝante, proksimiĝis kiel ondo de ĉiuj flankoj samtempe, antaŭirante la rapide alproksimiĝantan nokton.

La nokto venis.

Kiam ambaŭ finfine vekiĝis el sia tranca stato, kiam ili malfermis la okulojn kaj ĉirkaŭrigardis, ili trovis sin ĉirkaŭataj de saturita tenebro. Estis al ili, kvazaŭ nenombreblaj eternecoj estus preterhastintaj, kaj ili

estus, nekonsciaj pri la okazintaj eventoj, sole postrestintaj. Ili sentis ĝojon, ke ili ne estis for-ŝiritaj unu de la alia, sed ke male la sorto, kiu favoris ilin, miksante kunformis iliajn korojn, iliajn animojn kaj iliajn korpojn al unu eta parto de la naturo. Sed la nokto, kiu venis, trovis ilin ambaŭ tiom sendeziraj, kiom la adiaŭanta tago estis forlasinta ilin. Ili sentis profundan kontentecon, kiu, kiel ŝajnis al ili en la sento de tiu momento, estis detruenda per nenio, kio ajn okazus ankoraŭ, kaj kion ajn la venontaj tagoj ankoraŭ kaŝus je malfeliĉo kaj zorgoj kontraŭ ili.

14/2

Ŝi solviĝis iom el liaj brakoj. Mirigite ŝi ĉirkaŭrigardis al ĉiuj flankoj.

"Vidu", ŝi diris, "fariĝis nokto. Nigra plena nokto, kaj mi tute ne rimarkis tion."

"Ĉu ni nun reiru al la ĉaroj aŭ al la placo, aŭ ĉu vi volas, ke ni ankoraŭ restadu ĉi tie sidiĝinta kaj rakontu reciproke?", li demandis.

"Ĉi tie estas bele", ŝi respondis, se vi ne devas labori tie ĉe la ĉaroj, mi certe prefere volus sidi ĉi tie kun vi, tiom longe, ĝis fariĝos fride."

"Ĉu vi ne malsatas?" li demandis.

"Ne, mi ne malsatas, kaj se mi malsatus, la malsato volonte atendus. Tiu tiom ofte devis atendi, ke mi lernis,

kiel oni povas forgesi ĝin. Mi ofte tutan tagon aŭ ankaŭ du da ili ne havis ion por manĝi. Sed nur de tiam, kiam mia patrino kuŝas en tombejo. Iutage ŝi estis morta. Ni ne scias, kial. Eble estis la marĉa febro. Kaj la bienulo ne havis medicinon, neniun blankan pulvoron. Li diris, ke mi foriĝu, ke la patrino estas nur tro pigra, kaj ke ŝi jam morgaŭ denove estos sana. Sed matene ŝi estis tute kviete morta. Tute trankvile ŝi foriris.

Mi tiam kuiris por la patro kaj faris ĉion en la domo. Sed tiam iutage estis la festo de la sanktulo Antonio. La bienulo donis al ĉiu peono grandan brandon. Ili trovu plaĉon je la brando. Kiam ili trovis sufiĉe da plaĉo, ili volis havi pli da brando. Tial unue li ja donis la fajroakvon al ili. Sed nun, ĉar ili volis havi pli da, ili devis aĉeti ĝin de li. Kaj li vendis tiom, kiom ili volis, sed ne je kredito."

"Tion mi scias", diris Andrés. "Je kredito la bienuloj ne rajtas vendi *aguardiente*. Tio estas kontraŭ la leĝo."

Ŝi rakontis plu: "Tiam la peonoj alportis sian lastan monon, kiun ili havis, por aĉeti *aguardiente*, poste ili alportis siajn hakilojn, siajn ĉemizojn, siajn pantalonojn, siajn porkojn, siajn kaprinojn, siajn ŝafojn, nur por ricevi *aguardiente*. Ili ne povis trinki ĉion, ili pli forverŝis, ol ili povis trinki. Sed ili aĉetis ĉiam denove. Mia patro trinkis nur tre malmulte. Li estis malĝoja, pro la patrino.

Sekvatage estis la granda festo, kiam oni eksigas la ĝistiamajn *capitános*, la kapitanojn de la eklezio kaj elektas novajn kapitanojn por la eklezia jaro. Mia patro estis en tiu jaro en la vico esti elektata kiel kapitano. Sed tie estis alia viro, kiu same asertis, ke li estas en la vico. Kaj ĉar la novaj *capitanos* devas doni feston en sia domo por ĉiuj homoj, la viro diris, ke mia patro ne povas aranĝi

feston, ĉar li ne havas edzinon. Li diris al tio, ke li havas ja filinon. Jen la viro diris, ke la filino, kaj tio estis mi, ne povas kuiri kaj ne doni bonan feston, kaj ke la homoj ne povus havi sian sanktulan feston, se mi kuirus.

La viroj ankoraŭ ĉiuj estis ebriaj, ĉar ili aĉetis ĝis la frua mateno *aguardiente* de la bienulo, kaj tuj matene ili jam denove komencis drinki kaj drinki. Ĉe tio ekestis kverelo pri tio, kiu estu unu el la novaj *capitanos*, mia patro aŭ la alia. La kverelo fariĝis pli kaj pli akra, kaj la homoj, kiuj en sia ebrieco tute ne plu sciis, kion ili faras, ludis per la maĉetoj. Ankaŭ tio fariĝis pli kaj pli akra, kaj mia patro, kiu ne havis maĉeton ĉe si, profunde estis pikita en la ventron de la alia. Li mortis ankoraŭ en la sama nokto. Sed tiam ankoraŭ ankaŭ la alia stis pikita. Sed tiu ne mortis.

Kiam la patro tiam troviĝis sur la tombejo; la bienulo alvokis miajn du fratojn kaj montris al ili la konton de mia patro. Sed ili ne povis pagi la ŝuldojn. Kaj ĉar la bienulo volis havi sian monon pro la konto de mia patro, li vendis miajn du fratojn por la ŝuldsumo al montería¹, kie la hispanoj dehakigas en la praaj arbaroj la mahagonan lignon."

"Kaj tio okazis al viaj kompatindaj fratoj?" Andrés demandis kompateme.

"Jes", ŝi diris, tio okazis al ili. Ili estas ja ankoraŭ tiel junaj, unu el ili dekseka, la alia ne pli aĝa ol deksep. Ĉar ili estis tiel junaj, ili ne povis ricevi terpecon sur la bieno, kaj ĉar ili ja krome ankoraŭ ne havis edzinon. Kaj la bienulo ne volis, ke ili forlaboru la ŝuldon sur la bieno. Li diris, ke li tiukaze neniam ricevus sian monon, ĉe la malmultaj centavoj, kiujn li povus pagi por ilia laboro. En la

monterio ili povus perlabori pli da mono. Kaj ĉar la hispanoj neniam povas ricevi sufiĉe da viroj por la monterio, tial ili elaĉetas ŝuldiĝintajn peonojn, kiuj tiam ĉe ili devas forlabori la ŝuldsumon."

Andrés intencis diri, ke monterio estas pli terura ol kiom ajn terure povus esti infero, kaj ke indiĝeno, kiun oni vendis tien, tie trovos sian tombon. Sed li prisilentigis tion, kion oni rakontis al li, por ne kaŭzi aflikton al la knabino.

"Ankaŭ min la bienulo volis vendi. Sed la agento de la monterio eĉ ne por nenio volis havi min, ĉar mi laŭ li estis tro malforta kaj malgranda kaj eĉ ĉe la kuirado ne povus helpi, kaj ĉar mi ne transvivus la marŝon dum semajnoj tra la ĝangalo."

Malĝoje ŝi aldonis: "Ĉiuj en la vilaĝo diris al mi, ke mi neniam plu revidus miajn fratojn. Kiu estas vendita en monterion de la hispanoj, neniam plu revenos. Li tie mizere pereos, pli mizere ol besto. Tial ĉiam la agentoj vagadas ĉi tie, por elaĉeti pliajn peonojn kaj logi aliajn homojn, kiuj liberas, per kontraktoj.

Kiam miaj fratoj tiam forestis, venis la bienulo en nian kabanon kaj diris: 'La kabanon mi nun donis al Daniel. Vi venos al la *casa*, en la mastrodomon, kaj laboros en la kuirejo. Tuj nun.' Mi tiam laboris en la domo. Frumatene, tri horojn antaŭ la sunleviĝo mi ekstaris kaj pistis grajnoj kaj lavis la mangilaron kaj frotlavis la ĉambrojn kaj laboris ĝis kvar horoj post sunsubiro. Li pagis nenion kaj ne donis jupon al mi kaj nenion ajn."

Andrés interrrompis ŝin: "Kaj tial vi forkuris?"

"Ne, tial ne", ŝi rediris. "Ĉiuj servistinoj ja tiel laboras. Sed

Jose, la filo de la bienulo, estis seninterrompe ĉirkaŭ mi kaj sendis min nokte jen ĉi tien jen tien, kaj tiam li kaptis min kaj diris, ke mi venu en lian liton. Sed mi tre timis lin. Li estas tiom fia kaj morna. Li havas ok knabinojn de la peonoj, kiuj ĉiuj havas infanojn de li, kaj la knabinoj ne povas gajni indiĝenan viron, ĉar la junaj viroj ĉiuj timas, ke Jose pafmortigos ilin, ĉar la knabinoj ja estas liaj knabinoj. Kaj se efektive iu el ili trovas junan viron, kiu ŝatas ŝin, tiukaze la viro neniam scias, kiam Jose denove volas havi ŝin, kaj tiam li batas la viron, se tiu ion diras kontraŭ tio, aŭ pafmortigas lin. Du el ili li jam pafmortigis. Sed la municipaj aŭtoritatoj nenion entreprenis kontraŭ li, ĉar la *presidente* estas lia amiko. kaj li diris, ke la du viroj per maĉetoj volis senkapigi lin, kiam li serĉis kun ili en la arbaro distritajn bovojn, kaj ke li devis pafmortigi ambaŭ, por gardi sian vivon antaŭ ili. Li ne pafmortigis ambaŭ je la sama tago, la unuan el ili en la pasinta jaro kaj la duan en ĉi tiu jaro. Li ankaŭ volis pafmortigi alian, sed tiu prenis en la nokto sian edzinon kaj migris kun ŝi al Tabasco. Sed la knabinoj nenion povas fari kontraŭ ili. Li estas tiom forta. Ili tiam devas labori en la domo, kaj li alportas por ili el la urbo silkajn rubandojn kaj perlĉenojn kaj orelingojn kaj diras al ili, ke ili ĉiam restos ĉe li, kie ili havas bonan vivon kiel mastrino. La knabinoj scias, ke ĉio ĉi estas granda mensogo. Sed ili povas fari nenion. Ili estas la knabinoj de peonoj. Kiam mi tiam estis ĉe la rivero, por lavi min, jen li alrajdis, haltis kaj diris: 'Vi venos hodiaŭ en mian liton, ĉu vi komprenas, rato mia?' Mi diris: 'Sed mi ne volas veni al vi, mi timas vin. La knabinoj ploras antaŭ vi, kaj vi batas ilin.' Jen li diris: 'Vi ne devas timi min, vi rato, mi estas tre bona al vi, se ankaŭ vi estas tre bona al mi. La knabinoj estas impertinentaj kaj mensogas, tial mi devas

tradraŝi ilin, por ke ili ne mensogu en la vilaĝo kaj ĉe mia patrino. Mi kunportos ruĝajn silkorubandojn al vi, kiam mi estos rajdinta al la poŝtejo.' Mi diris: 'Lasu min, mi petas, en paco, *patroncito*, mi ne volas veni, kaj mi ne venos.' Jen li surteriĝis de la ĉevalo kaj batis min per la vipo sur la dorson, tiel, ke mi surgenuiĝis pro doloro kaj timo. Tiam li venis tute proksimen al mi, kaptis mian hararon kaj ŝire surstarigis min je ĝi, ke mi kriis, ĉar tio tre dolorigis min. Li tiradis mian hararon en siaj pugnoj kune kun mi tien kaj ĉi tien kaj diris: ' Rato mia, vi venos hodiaŭ vespere en mian liton. Se vi ne venos, mi tiros vin el via angulo kaj elŝiros al vi la tutan hararon kune kun la haŭto, kaj tion mi tiam ĵetos antaŭ la porkojn, kaj mi enfermigis vin dum la nokto en la maizgrenejon, por ke la ratoj voru vin vivanta, kaj tio kio restas de vi, tion mi ĵetos tiam al la porkoj. Tion mi ĵuras al vi ĉe la Sankta Virgulino kaj la Infano, ke mi ĉion tion faros kun vi, se vi ne venos en mian liton hodiaŭ vespere. Mi lasos la fenestron malferma.' Tiam li puŝis min teren.

"Sciu, Andrés, ŝi turnis sin al li, " jen en la maizgrenejo estas pli ol mil grandaj ratoj, kiuj ĉion formanĝacas, kio nokte eniĝis en la grenejon. Kaj tial mi tre timis. Tial mi nokte volis iri al li, kiel li ordonis ĝin. Sed, kiam mi revenis de la rivero, jen unu el liaj knabinoj venis renkonte al mi, kiu havas tri infanojn de li, kaj ŝi diris: '*Chica*², mi scias, Jose persekutas vin, sed ne obeu lin. Vi ne ricevos bonan indiĝenan viron, sed vi ricevos infanon, kaj vi estas ankoraŭ tiom juna, vi ne scias, kion fari kun la infano, kaj tiam ĝi mortos.' Post la manĝo, kiam la patrono kaj ĉiuj aliaj en la domo dormis, kaj ankaŭ Jose, mi forkuris. Unue tra la granda arbaro, kie mi plu timis kaj volis reiri. Sed jen venis indiĝeno kun sia ino, kiuj

pelis porkojn al Jovel. Kun tiuj mi tiam iris grandan parton de la vojo. Kaj tiuj diris al mi, ke en Balún-Canán estas la festo de la sanktulo Caralampio, kaj ke mi iru tien, ke mi tie facile trovos servlaboron, kaj ke mi, ĉar estas urbo, estos sekura kontraŭ la bienuloj.

Ili estas tre bone al mi, la paro, ili parolis kiel mi, mian lingvon. Kiam ni tiam krucis vojon, jen ili diris al mi, ke mi iru tien, ĉar la vojo estas pli kurta al Balún-Canán. Se mi irus kun ili al Jovel, mi venus tro malfrue al la sanktulofesto, ĉar tio estus granda ĉirkaŭvojo kaj kun la porkoj ili ne tiel rapide antaŭeniĝus kiel mi, ĉar mi estas sola kaj ne havas ion por porti.

Ili diris, kion mi faru, kaj rakontis, ke sur tiu vojo mi renkontos komercistojn, indiĝenajn potaĵajn komercistojn, ĉapelfaristojn, plektistojn de matoj, felkomercistojn, faristojn de lanrubandoj, kiuj ĉiuj kiel mi iros al Balún-Canán, por tie vendi siajn varojn. Ili diris, ke mi aliĝu al tiuj, kiuj ŝajnas al mi plej afable, kaj se iu demandus min, kial mi iras sola kaj ĉu mi estas forkurinta ie de bieno aŭ de servo, tiukaze mi diru, ke mi solene promesis al mia mortinta patrino, ke mi iros al la festo de la sanktulo Caralampio kaj oferos kandelon kaj kisos liajn plandojn. Ili aldonis, ke tion ĉiu kredos al mi, kaj ke mi ne diru, ke mi venis de bieno, sed ke mi estas de Bachajón, ĉar tio estas sendependa *pueblo*, libera indiĝena vilaĝo.

Ili donis al mi kelkajn tortiljojn, fazeolojn kaj kelkajn akrajn kapsikojn, kaj mi ektrotis. Sed je la unua tago mi trafis neniun sur la vojo, la tutan tagon ne. Malfrue posttagmeze mi venis al maizejo, kie estis du kabanoj, en kiuj vivis kelkaj indiĝenaj familioj, al kiuj apartenis tiuj du maizkampoj. Mi rakontis al ili, ke mi estas sur la vojo

al Balún-Canán, por kisi la plandojn al la granda sankta dio, ĉar tio estas solena promeso al mia morta patrino, kaj mi rakontis ĉion, kion mi laŭ la viro kaj la ino kun la porkoj devis rakonti. La homoj donis al mi manĝon kaj mi restis dum la nokto en ilia kabano ĉe la fajro, kie estis varme. Matene, kiam la suno estis leviĝinta, mi volis ekiri, sed la homoj diris, ke mi ne iru sola, ĉar sur la vojo estas jaguaroj kaj pumoj. Sed pumojn ili ankoraŭ neniam vidis en tiu regiono, sed jaguarojn ofte.

Ili diris, ke mi prefere atendu, ĉar posttagmeze aŭ morgaŭ en la mateno preterpasus multaj indiĝenaj komercistoj kun siaj inoj kaj infanoj, kiuj iros ĉiuj kiel mi kun siaj varoj al Balún-Canán, kaj ke ankaŭ ekde tiu domo, kie ni staris, kuniros viro kaj ino, kiuj portas papagojn al la festo, por tie vendi ilin.

Tiel vere okazis. Jam tagmeze venis tiuj komercistoj kun siaj familioj. Ili venis el la regionoj de Cancúc, Oshchúc, Chiilum, Hucutsín, Sivacjá, Tultepec, Chanjál, kaj mi ne scias de kie plu. Ili ĉiuj estis kolektiĝintaj en Achlumál, kaj tie la *presidente* ne lasis preterpasi ilin. Unue ili devis pagi kontribuojn al li por la pasrajto, do por la permeso uzi la vojojn. Ili ne sciis, ke tie la *presidente* forprenus ilian lastan monon, alikaze ili estus irintaj sur ĉirkaŭvojo, kaj tute ne estus tuŝintaj lokon, kie estas *presidentes*. Pro tio la *presidentes* ĉiuj fariĝas riĉaj kaj tiam baldaŭ povos aĉeti bienon al si.

Kaj kun tiuj komercistoj mi venis tiam ĉi tien. Sed mi ne trovis servlaboron. Neniu demandis min, ĉu mi volus servi por ili. Mi timis demandi la ladinojn pro laboro kiel servistino. Ĉiufoje, kiam mi staris antaŭ dompordo, por demandi pro ĝi kaj iu venis el la domo, mi vidis, ke ili

havis tre kolerajn vizaĝojn. Jen mi timis ilin kaj ne demandis pro servo. Sed, ĉar mi malsatis, mi tamen ĉiufoje atendis antaŭ la pordoj, por ke eble iu demandu min, ĉu mi volas havi servon en la domo. Sed, kiam la mastro aŭ la mastrino elvenis, ili puŝis min kontraŭ ŝult-ron kaj vokis: 'For de ĉi tie, vi certe volas ŝteli ĉi tie, foriĝu kaj ne lasu vidi vin duan fojon ĉe ni!' Jen mi havis ĉiam denove timon. Kaj mi ne sciis, kion fari kaj kion manĝi. Kaj finfine mi sidiĝis en mornan angulon por morti, ĉar mi estis tiel malĝoja. Kaj kiam mi tie tiel malĝoje sidis kaj pensis, ke mi nun baldaŭ mortos, jen vi tiam venis, kaj vi estis afabla al mi sen koni min, kaj vi faris min via ino sen demandi, kiu mi estas kaj de kie mi venas. Vi estas tiom bona, *Binash Yutsil*, kaj mi ĉiam estos bona al vi kaj neniam malĝojigos aŭ dolorigos vin."

Rimarkoj:

1 montería= monterio, laborkoncentrejoj en la ĝangalo, kie oni dehakas kaj prilaboras permane la mahagonarbojn, por povi fortransporti ilin de tie. Tiu laboro per maŝinoj pro la altaj kostoj ne fareblas.

2 chica= knabino

14/3

Andrés tiris ŝin al si kaj karesis ŝian vizaĝon. Li intencis forpeli de ŝi ĉiun malfeliĉon trasuferitan en la lastaj monatoj, li volis forgesigi ŝin, ke ŝi estas sola surtere. En sia senhelpeco kaj en sia soleco ŝi kondukis tiel bonvole

cedeme al li en ĉio, ke li sentis sin kompatema rilate al ŝi.

Li ne sciis, kion fari; ĉu konservi ilian rilaton en la ĝistiamata stato, aŭ ĉu li akceptu ŝin serioze kiel sian inon. Neniu ĉeestis, ne ĉe li kaj ne ĉe la ĉaroj, kiun li povus demandi pri konsilo, kion fari por ĝojigi kaj feliĉigi la knabinon. Eble, se li estus havinta la patrinon proksime, ŝi certe povintus diri al li, kio estas bona kaj ĝusta. Sed ju pli li cerbumis pri tio, despli ŝajnis al li, ke eĉ la propra patrino en tiu afero ne povus doni konsilon. Fariĝis klara al li, ke estas nur lia propra afero, kaj ke tial nur li mem povas decidi kaj agi laŭ tio, kiel instigas kaj postulas ĝin de li lia emo al la knabino.

Pro tiu konsiderado kaj pripensado li fariĝis pli kaj pli malcerta. Li ne plu komprenis sin mem. Ne estis lia maniero esti nedecidema. Kaj despli kiel ĉaristo hezitoj estis fremdaj al li. En la plej multaj kazoj la ĉaristoj rapide kaj kun certeco devis decidi, kion fari. Memgarda pripensado povis kosti la ĉaron, varojn, kelkajn bovojn kaj eble eĉ la vivon de kamarado.

Kvankam Andrés ankoraŭ neniam havis personajn spertojn pri inoj, li sentis instinkte, ke ĉe ĉiu alia ino li sciis tion sen longa pripensado, kion fari kaj kiel fari la ĝustan.

Male al tio li estis al tiu ĉi ino ŝanceliĝema pri sia decido. Certa li estis nur pri tio, ke li ŝatis ŝin, kaj ke li ne volis perdi ŝian inklinton. Kaj li timis, ke li povus perdi ŝian konfidon kaj inklinton, se li farus la malĝustan. Sed kio estus en tiu momento la malĝusta, ĝuste tion li ne sciis. Povis esti, ke tio, kio momente estis malĝusta, morgaŭ estos ĝusta.

Se li nur povus diveni, kion la knabino atendis. Sed de kiam li sciis, ke ŝi estis sen iu sperto, kaj ke ŝi mem pri tio, kion ŝi duone divenis, ne havis certan imagon, li eĉ ne per malgrandaj trukoj povis elsenti, kion ŝi atendis.

Plenumi al ŝi tiun parte ankoraŭ revatan kaj parte jam urĝantan deziron, kiu eble en la lasta horo leviĝis en ŝi, povus esti same pereiga por tiu bonfarta stato, en kiu li troviĝis rilate al ŝi, kiel ne plenumi ĝin.

La solan instinkton aŭ impulson, kiun li sentis rilate al ŝi tute certe, estis tiu, ke li ne volis perdi ŝin, kaj ke li tion, kion li por si mem priskribis kiel ŝian kvietan animon, ne volis detrui.

Venis en lian kapon tiumomente, ke li diris al la ĉaristoj, ke ŝi estas lia edzino, kaj ke li diris al ili, kiam iliaj aludoj ne plu misinterpreteblis, ke li estis en la punkto ĉe ŝi. Sed tio ne estis la vero. Li diris tion nur, ĉar li pro denaska indiĝena ruzo tuj komprenis, ke li sufokas per tia facile donita koncedo ĉiujn pliajn demandojn. Li estis dirinta: "Kompreneble mi estis ĉe ŝi, kion alian vi pensas!" Per tio estis kreita fakto, kiu al neniu de liaj kamaradoj plu donis okazon, enmiksiĝi per spicitaj paroladoj en liajn privatajn aferojn. Kaj en tiu kazo li trafis pe sia koncedo la ĝustan. Post tiuj amikece diritaj paroloj, per kiuj la viroj stimulis sin je lia geedza travivaĵo, por iom kunĝui ĝin, la knabino estis gardata kontraŭ iuj obscenaj vortoj. Ŝi estis akceptata en la parenkaro, kaj ekde nun oni respektis ŝin kiel la laŭrajtan edzinon de membro de la parenkaro. Je okazaĵo, foje akceptita kiel neŝanĝebla fakto de ĉiuj ĉeestantoj kaj amikoj, perdiĝas obscenaj paroloj sen eĥo, ĉar ili fariĝas senvaloraj, senenhavaj kaj senefikaj.

La knabino ne estis kompreninta, ke Andrés enkondukis

ŝin kiel sian edzinon ĉe la ĉaristoj, ĉar li diris ĝin hispanlingve. Sed ŝi tre bone sentis, kion li opiniis. Ŝi mem diris nun al li, ke ŝi nun estas lia ino.

Sed Andrés ne sciis, kiel vaste etendiĝis la senco de la vorto por la knabino, kion ŝi imagis al si pri la ino de viro. Li havis la impreson, ke ŝi ĝis tiu horo komprenis pri rilato inter viro kaj ino ne pli ol tion, ke ino obeas al certa viro, kiun ŝi rigardis kiel sian mastron, kaj kiu zorgas por ŝi, kaj al kiu ŝi helpas ĉe la laboro laŭ siaj plej bonaj fortoj kaj kapabloj.

Kiam li venis kun ĉiuj siaj konsideroj al finpunkto kaj lia plia pensado kaj pripensado ŝajne nur denove remigris kaj sin perdiĝis en cirklo, Andrés fine venis al la konvinko, ke li hodiaŭ aŭ morgaŭ en neniuj kazo volas ŝanĝi aŭ influi la momentan staton de ilia kunesto. Per tio li rericivis sian sekurecon. Kaj kun tiu gajnita sekureco li trovis la certecon, ke ĉio, kion li aŭ la knabino pli deziris, iutage aŭ en iu nokto tute per si mem okazos, kiel io, kio estos neŝanĝebla, nedeturnigebla kaj neevitebla en tiu momento, kiam ĝi okazas. Tiam estos plej bele, pli bele ol en tiu momento aŭ iam povus esti. Tiun belan aferon travivi je la ĝusta kaj neŝanĝigebla tempo, ŝajnis al li laŭ lia instinkto io tiom dolĉa kaj perfekta, ke ĝi estis tiom valora, ke oni ne dissipu ĝin ĉe necertaj konsideroj kaj flirtantaj sentoj.

Tre bone eblis, ke la knabino pensis ion similan. Ŝi estis nesperta nur rilate la agadonon mem kaj la ĝuon. Sed ŝi estis ne tute nesperta en certa scio pri la okazaĵoj. Ŝi estis ja indiĝena knabino, natura kiel arbara besto je siaj instinktoj, sentoj kaj impulsoj. Ŝi estis vidinta en sia hejma domo, kio okazas, kaj aliaj, pli aĝaj kaj jam

edziniĝintaj knabinoj parolis pri tiaj agadoj en la plej natura maniero, kiel pri aĵoj, kiuj estas tiel simplaj faktoj kiel manĝo, dormo, laboro kaj danco. Estis agadoj, kiuj nek per vortoj nek per gestoj estis vualataj, pri kiuj oni parolis libere kaj senembarasite, kiel pri la koloro de brodaĵo de ĉemizo aŭ jaketo. Estis agoj, kiuj ŝajne necesis kaj ne eviteblis. Kaj krome estis eĉ agadoj, kiuj ŝajne plaĉis ĉiun, kiuj ĝojigis ĉiun, kaj al kiuj oni konsentis, kiam ajn oni sentis la deziron en si.

La deziro estis en ŝia instinkto. Se Andrés eĉ nur per vorto aŭ gesto estus espriminta ĝin, ŝi estus estinta preta por ĉia agado. Sed kiel ŝi momente sentis, ŝi estus estinta preta nur tial, ĉar li deziras ĝin, kaj ŝi kiel lia edzino sentus sin devigita obei al li kaj permesi, kion li postulis. Ne tre konscie kaj mute ŝi demandis sian propran senton enkore en la sama longa silentemo, en kiu Andrés en lia kapo pesis ĉiujn pensojn kaj sopirojn.

Estis ŝia sento kaj estis ŝia instinkto, kiuj kondukis la knabinon al la sama decido, al kiu ankaŭ Andrés venis en la sama minuto. Tiel ŝi trovis ĝin tre agrabla, ke Andrés postulis nenion kaj deziris nenion, kaj nenion aludis, sed, ke li nur sidis apud ŝi kaj tenis ŝin protektante en siaj brakoj.

Ĝuste tio, ke li ne urĝigis ŝin, ne postulis ion, ke li atendis je la sama neevitebla destino, sur kiun ŝi atendis, estis io, kio naskigis ion en ŝia koro kaj lasis kreski ĝin, kion ŝi sentis ĝis tiam neniam. Sento, al kiu ŝi ne povis doni nomon. Sento, kiu ŝin tute varmigis, kio faciligis ŝian animon, kio donis al ŝi strangajn kreajn fortojn, kio donis al ŝi profundan sekurecon kaj senton de protektateco. Ŝi sentis, kvazaŭ ŝia koro plivastiĝus kaj plivastiĝus, ĝis ŝi

opiniis, ke ĝi plenigas ŝian tutan korpon. Ŝi opiniis aŭdi sian koron ne nur en la brusto, sed je ĉiu ajn parto de sia korpo. Kaptis ŝin la mistera sento de la konscio, ke ŝia koro kaj spirito, la animo kaj la korpo fariĝis ondanta, sed nedisigebla unueco.

Tiam ŝi fine havis nur solan deziron plu, kiun ŝi volonte envortigus, por klariĝi al si pri tiu deziro: Mi volus, ke li mortigu min; tio estus la plej dolĉa, kio povus okazi surtere.

Ŝi kisis liajn manojn kaj ennestigis sin pli profunden en liajn brakojn, por esti pli proksima al li. Dolorigis ŝin, ke ŝi ne povis enrampi en lin por tute unuiĝi kun li.

Li karesis ŝian hararon kaj diris: "Aŭskultu, *tujom ants*, mia bela malgranda edzino, vi estas kiel tute eta steleto en la ĉielo. Ĉiam, kiam mi vidas vin, aŭ sentas, aŭ pensas pri vi, tiam mi devas pensi pri la rakonto, kiun vi rakontis al mi, kaj kiun rakontis al vi via bona patrino. Vi estas malgranda steleto je mia ĉielo, la plej bela kaj plej aminda, kian ajn mi povas imagi al mi en mia animo. Se mi estus reĝo, kiu ekiras por doni la sunon al la kompatindaj homoj, mi fiksigus vin kiel mian unuan briletantan steleton meze sur mian ŝirmilon. Tiam vi estus ĉiam kaj eterne ĉe mi, se mi suprengrimpos je la granda blua volbaĵo de la ĉielo. Tiam mi neniam estus sola, sed ĉiam ĝoja, kaj mi jubilus de sur la ĉiela katedralo, tiel, ke la tuta mondo aŭskultu, kiel ĝoja kaj feliĉa mi estas. Mi donacus al ĉiuj homoj nur ĝojon kaj feliĉon kaj ridadon, tiel, ke neniu malĝojo plu estus, nenie surtere, kaj ke neniuj indiĝenaj peonoj plu suferus sur la bienoj kaj devus toleri maljustecon, sed, ke ĉiuj estu ĝojaj sur sia kamparo, kies fruktoj apartenu al ili kaj al neniuj

alia. Kun vi, mia malgranda steleto en mia ŝirmilo, mi spitus ĉiujn malbonajn diojn, kaj mi ne estus afliktita, stari supre meze de la ĉielo, for de la tero, kaj for de ĉio alia. Kun vi en mia ŝirmilo mi povus konkeri ĉiujn mondojn, kiuj ekzistas, por alporti al ĉiuj homoj ĝojon, kie ajn ili vivas. Vi ne havas nomon, malgranda knabino,. Sed mi volas doni al vi nomon: Estrellita. Ĉu vi scias, kion tio signifas? Ĝi signifas: Malgranda steleto. Estrellita mia, *dulce Estrellita*, mia dolĉa malgranda steleto, kiu falis de la ĉielo en mian sinon."

Ŝi, kiu malpli kapablis esprimi per vortoj, kion ŝi sentas kaj kion ŝi portas en la koro, diris simple: "Kaj vi, *Binash Yutsil Huinic*, vi estas mia Chicovaneg, kiu donis al mi la sunon. Sed mi ne povas doni tiun nomon al vi, ĉar ĝi estas la nomo de alia. Por mi vi estos Chicovaneg por ĉiam kaj eterne. Sed mi volas doni al vi voknomon: Viltesvanel. Ĉar vi estas en vero Viltesvanel, ĉar vi al ĉiuj aĵoj surtere povas doni belajn nomojn kaj belege scias rakonti. Hej, mia *Binash Yutsil Huinic*, kiel plaĉas al vi via nomo?"

"Ĝi estas la plej bela nomo, kiun mi akceptas ekde nun kiel la mian, ĉar vi donis ĝin al mi, steleto mia."

15/1

La marŝkolono de Andrés estis preta por la ekveturo. Mallonge post noktomezo ili volis ekveturi de la ebenaĵo, por akcepti la lastajn ŝarĝendajn transportaĵojn en la urbo, kie la komercistoj atendis kun siaj pakaĵoj. Andrés intencis troviĝi survoje kun sia kolono jam antaŭ la kvara

matene. La ĉaristoj estis interkonsentintaj, ke la kolonoj, por povi formi grandan kaj fortan karavanon, atendu la aliajn apud la malnova piramido Junchavin troviĝanta dekstre de la vojo, sur kiu la kolono devis veturi. Ĉar la vojo ĝis la indiĝena urbeto Tsobtajal ne estis tute sekuraj kontraŭ banditoj, kiuj tie loĝis en solecaj ranĉoj kaj kalkulis pri tio, ke ili povus rikolti konsiderindan parton de la abundaj benoj, kiujn la sanktulo Caralampio donacis al la centoj da komercistoj kaj ruletbankieroj, se ili kiel rabistoj lerte penus pri ĝi.

Ĉar la ĉaroj jam ĉiuj troviĝis en bona veturstato kaj la bovoj estis alkondukitaj kaj retenataj sub bona gardado proksime de la kampadejo, por havi ilin rapide ĉemane, tuj kiam eksonus la marŝordono, nenio gravas plu farendis vespere en la kampadejo.

Ĉar la kampadejo mem ne havis eĉ la plej etan allogan forton, pro tio, ke oni sciis ĝin tro bona, kelkaj ĉaristoj ekiris por viziti la urbon, por ĝui la lastajn restaĵojn de la sanktula festo, kiu nun estis finiĝinta, kaj por rapide kunpreni de la ĝojoj ankoraŭ tion, kio plu kaptetblis en la lastaj horoj.

Inter la ĉaristoj, kiuj iris al la urbo, troviĝis ankaŭ Manuel, la amiko kaj kunlaboristo de Andrés.

Veninte en la urbon, li trovis, ke la foiro jam tre trankviliĝis, kaj ke la tuta urbo sin ŝajne preparis por tio refali denove en kvietan kaj memkontentan estadon post la tumultaj semajnoj. Oni havis la impreson, almenaŭ sur la tristiĝinta foirplaco, ke la urbo kaj ĝiaj loĝantoj en la fundo de siaj koro estis ĝojaj, ke tiu sovaĝa festo estas finita kaj, ke ĉiuj denove povas fordoni sin al la kvietaj kontempla vivo, en kiu la solaj ĝojigaj kaj varioplenaj

aferoj estis tiuj serĉi klaĉon kaj tiom bone, kiom tio eblas, disvastigi ĝin, veki malamon kaj ĵaluzon inter si kaj la parencaĵoj kaj bone nutri kaj bredi, dikigi kaj plenigi ilin. La bonaj civitanoj krome zorgis por tio, naski novajn civitanojn, el kiuj poste multaj estis kondamnitaj de iliaj gepatroj porti la nomon Caralampio tra la tuta vivo - por meksikaj oreloj aĉe sonantan nomon -pro neniu alia kaŭzo ol pro tio, ke la gepatroj supozis, ke la infano ricevinta tiun elektitan nomon, sin povus ĝoji supermezure pri la precipa protekto de la sanktulo Caralampio, ĉe ĉiuj aferoj de la surtera kaj enĉiela vivo.

La plimulto de la komercistoj jam fermis siajn standojn, kaj iliaj elpruntitaj tabloj kaj budoj estis jam forportitaj aŭ ĝuste nun malkonstruataj de la pruntedonintoj. Nur je la ludtabloj la negoco ankoraŭ estis bona, tia, kia ĉe la kuirejaj tabloj, je la tendorestoracioj kaj kompreneble en la kantinoj, kie la „mamnutristinoj“ nerveze kaj haste pelis siajn „kelnerinojn“ por aranĝi la lastan vesperon kiel la plej sukcesan.

Tie en la kantinoj fariĝis despli sovaĝe ju pli malfrue estis kaj ju pli proksimiĝis la momento, kiam ankaŭ tiuj knabinoj, kiuj alportis tiom da ĝojo al la malsataj viroj de la urbo, devis pretigi sin por la ekveturo, por ankoraŭ povi kapti la veturpretajn ĉarojn.

15/2

Ĉiu, kiu estis aŭtoritato, aŭ kiu senpere servis al la aŭtoritatoj troviĝis en la beateco de sufiĉe da enverŝitaj

torentoj da komiteko kaj biero. La aŭtoritatoj estis ĝojaj kun la ĝojuloj. Iliaj okuloj kaj oreloj estis fermitaj. La sankta Caralampio toleris kaj benis la elbalaadon de la festo.

La honorindaj edzinoj de la bonaj kaj honoraj civitanoj de la urbo estis bone konservataj en siaj geedzaj litoj. Kaj ĉar tio en Meksiko malrespektas ĉiujn bonajn morojn, ke ino en la noktohoroj hastas tra la urboj kaj serĉas en la kantinoj, ĝojhaloj kaj ĝutemploj sian edzon, ĉar ŝi ankaŭ sen tio jam scias, kion li faras en la bela tempo de agrabla nokto, la viroj restas sen ĝenoj en sia klopodado transdoni siajn lastajn profundajn kaj respektoplenajn dankesprimojn al la sanktulo Caralampio. La edzo, kiu laboras, havu plezuron; kaj la edzo, kiu ne laboras, havu eĉ pli da plezuroj.

La plimulto de la honoraj civitanoj de Balún-Canán ne laboras. Kiam ilia efektiva vivo kiel matura viro komenciĝas, ili avide klopodas pri tio, je iu maniero kunkolekti kvincent pesojn. Kiam ili kunhavas tiujn kvincent pesojn, aŭ kvarcent, tio ne dependas de kelkaj centavoj pli aŭ malpli, ili geedziĝas. Kiam ili jam estas edziĝintaj du semajnojn kaj la plej supraj kremotavoloj de la geedza vivo estas forĉcerpitaj per kulero, tiam ili aĉetas malgrandan *tienda*, malgrandan vendejon, en kiu oni elmetas la plej necesajn bezonataĵojn de la ĉiutaga vivo.

En tiun ĉi vendejon ili metas sian edzinon, ĉar iu ja devas esti en la vendejo. La edzino donas ekde tiam al sia edzo ĉiutage du pesojn, kelkfoje tri da ili, kaj foje nur unu peson el la gajno de la vendejo. Ĉiujn eldonojn por la domo kaj por la vivteno de la familio la edzino devas elgajni per ekonomia mastrumado el la vendejo, post

kiam ŝi transdonis la ĉiutagan parton da tri aŭ du pesoj.

Ŝi pliriĉigas la negocon per tio, ke ŝi muldas kandelojn, kudras vestojn, marĉandas kun la indiĝenoj, kiuj vendas siajn produktojn, ke ŝi produktas la ovolikvoron *rompope*, ke ŝi vendas pomalgrande en malantaŭa ĉambreto komitekojn sen pagi la impostojn, kaj per tio, ke ŝi marĉandas dum horoj kun la kontrabandistoj, kiuj kontrabandas silkajn ŝtofojn el Gvatemalo.

La edzo zorgas por tio, ke ŝi ricevas multajn infanojn. Tio estas lia tuta laboro. La ofico de la reĝida edzo. Li estas ĉiam gaja, afabla, kontenta kun la mondo ĝenerale kaj kun ĉiuj siaj kuncivitanoj. Cetere li faras politikon. Li ĉiam havas la revolveron en la zonpistolingoj. Se okazas balotado, li provas kapti postenon, por fariĝi urbestro aŭ policĉefo aŭ vendisto de impostmarkoj aŭ impostkolektisto aŭ poŝtejestro. Se li fariĝas urbestro, ĉiuj liaj plej bonaj amikoj ricevas bonan postenon. Li forgesas nenium. Ĉe tiu ĉi vivo kaj ĉe la nekompareble bela, dum la tuta jaro same balzama klimato de la regiono, kie neniam ekestas tuberkulozo aŭ kancero, li fariĝas, sen fari ion por tio, 80-jara, 100-aŭ eĉ 130-jara. Aĝon, kion oni ne vidas je lia aspekto; ĉar lia edzino ĉiam denove naskas infanojn al li, kiam li jam estas avo dum dudek jaroj. Cetere li mortas ĝenerale nur tiam, kiam la baloto eliras sen decido, ĉar la plej efika balotilo estas la revolvero. Kompreneble ne la revolvero, kiu kiel ornamo estas portata en la abunde ornamata zono, por montri, ke la portanto efektive estas viro, sed tiu revolvero, per ki oni pafas al tiuj, kiuj ne povas konsenti kun la revolverviro rilate la politikan opinion de la kuncivitanoj, kiuj volas havi postenon. Sed, ĉar ankaŭ aliaj balotantoj havas revolveron, la libera elekto ne estas limigata

unuflanke je grupo. La plej bona celpafisto, kiu havas la plej bonajn celpafistojn kiel partianojn, estas elektata kiel urbestro. Jen respubliko kaj balotsistemo laŭ la modelo de la multe laŭdata malnova honorinda respubliko Romo. Murdu la Cezaron kaj vi fariĝas la Unua Romia Konsulo; murdu la prezidenton Francisco Madero kaj vi fariĝas la prezidento de la plej aminda kaj kaj plej pacienca loĝantaro surtere, prezidento de la Unuiĝintaj Ŝtatoj de Meksiko.

Tiel, se ne estas baloto, restas al la viroj de la plaĉa kaj gastafbla urbeto nenio alia krom la festo de la sanktulo Caralampio, kiam ili volas havi iun distriĝon en la kvietaj, kontempla kaj kutime malmulte ekscitiga civitana vivo.

En bona respubliko la aŭtoritatoj elvenas el la popolo. Ili ne distingiĝas de la aliaj civitanoj de la urbo. La aŭtoritatoj morgaŭ denove estos civitanoj, kaj tiuj, kiuj nun estas civitanoj morgaŭ estos aŭtoritatoj. Por kio en la mondo en tiu kazo oni fuŝu kaj amarigu la plezuron al la homoj, se ĉiu rigardas la plezuron kiel la plej gravan parton de la vivo, kiu alitempe estas tiom morna. Ke la homoj vivas por la laboro estas la filozofio de humiluloj kaj kastroj pro moralo. Plezuriĝu laŭplaĉe kaj permesu, ke ĉiu alia plezuriĝu laŭplaĉe laŭ sia maniero; kaj tiom longe, kiom li damaĝas nek al vi nek al viaj kunhomoj, lasu lin nepre kaj kompleze en paco; ĉar vi estas eĉ ne je joto pli bona ol li, kaj li estas eĉ ne joton pli sankta kaj pli valora ol vi; ĉar la nesanktuloj, la maliculoj kaj krimuloj estas nur tiuj, kiujn oni kaptis ĉe siaj agoj.

Morgaŭ la festo de la sanktulo Caralampio estos finita je tuta jaro. Tial ni ĝoju hodiaŭ, kiam estas la tempo por tio, kiam ni staras sub la ŝirmo de la sanktulo Caralampio, je

kies honoro ni plezurigas nin kaj je kies laŭdado ĉiuj niaj pekoj estas pardonataj ĉe pekokonfeso aŭ por bone pagita meso aŭ por surtera genua glitado de la preĝejaj pordoj ĝis la altaro. Kiuj homoj ĉe iu religio tiom longe eltenus, se la religio ne permesus karnavalon al ili, kun la rajto je maskolibero. Sub la kondiĉo, ke la Cindromerkredo restas sanktigita, ĉe kiu oni ne preterlasas la meson, ankoraŭ en ebrieca nebulo kaj kun nelavita umbiliko.

15/3

Ho, amata sanktulo Caralampio, ke vi ne povis vidi tion, kio okazis en la lasta nokto je via honoro en la kantinoj. La dankon meritas la prudentuloj, kiuj ĝustatempe starigis la lignan sanktulon Caralampio en kvietan malluman anguleton de la katedralo kaj fermis kaj riglis la preĝejajn pordojn, ke li ne kiel Harun-al-Raŝido en la nokto povas eliri, por vidi, kion liaj kredantoj faras.

En la kantinoj neniu nek supre nek malsupre plu tenis folion antaŭ si. La kelnerinoj dancis tiel, kiel oni volis, en iu maniero kaj en neniuj vestoj. El sub unu el ili supren kaj tiam sub aliajn. Kaj ĉar la lastaj kaj la plej lastaj pesoj devis esti enspezitaj tiom rapide kiel rapida salto permesas tion, ĉar la ĉaroj jam atendis, neniu disipis la tempon per tio, ke li malsuprentiris kurtenojn, riglis pordojn kaj fermis fenestrojn. Multaj, por ne suferigi la negocon, eĉ ne disipis tiom da tempo por kuri ĝis iu el la familioj, kiuj ludonis ĉambrojn *para un ratito*, por mallonga tempo, eĉ ne tiom da tempo por iri al ĉeokaza

ĉambreto, kiun havis la kantinisto, kaj kiun li sufiĉe multekoste ofertis. Tiuj ĉambroj, estis preskaŭ ĉiam, kiel la *Road-Houses* en Usono, okupitaj de tri aŭ kvar personoj samtempe, pro la urĝeco de la afero kaj pro limigitaj ĉambretoj. Sed eĉ tiom da tempo nun jam ne plu diosponigeblis, ĉar la mamnutristinoj kaj patrinoj urĝigis la virojn kaj indigne insultis ilin, pro la procentoj. Do tuj en angulo aŭ en anguleto. Kaj se la anguloj kaj anguletoj en kaj ĉe la kantino estis okupitaj, jen do transen en angulon de unu el la katedralaj pordoj, proksime la protekton de la sanktulo Caralampio.

Estis publika ĝojofesto, la orgio pri la ora bovideto.

Ĉio estis publika. Kiu havis la tempon kaj la emon, povis plezurigi sin ĉe la rigardo. Estis ja tiel, ju pli avancis la horoj despli senbride kaj senvualite oni tumultis inter kaj sur la aliaj. Sed ĉio okazis paceme.. De tempo al tempo iu blekis ion aŭ iu alia kriis aŭ kantis ion. Sed ĉiuj konkordis fratece. Krome oni ŝajne pagis ĉion ĝuste; ĉar oni ne aŭdis iun kvereladon pro mono. La civitanoj de la urbo estis laciĝintaj aŭ jam elspezis ĉion, kion ili havis. Oni vidis malpli kaj malpli da ili. La terenon fine plu regis nur la bienuloj, la agentoj kaj kontraktistoj de la monterioj kaj la eksteraj komercistoj, kiuj nun finfine ankaŭ volis iom kunĝui la benon de la sanktulo Caralampio.

15/4

Sed ĉe la puto la publika danco trankvile iris plu.
Kompare al la sovaĝa tumulto en la kantinoj estis ĉe la

puto, kie plezuriĝis modeste kaj kaj dece la parto de la loĝantaro, kiu devis perlabori kun multe da ŝvitigaj penoj ĉiun centavon. Modeste kaj dece ne tial, ĉar la la homoj tie eble estis tiom pli bone kaj tiom pli pie ol la ceteraj, sed ĉar ili ne havis la monon petole moviĝi en la kantinoj. Eĉ se ili estus havintaj la monon, tamen mankius la rutino al ili, kiun tiuj havis, kiuj ĉiam havis sufiĉe da mono, pri kiu ili ne sciis, kion fari per ĝi. Ĝuste kaj sukcese plezurigi sin, tion oni devas ekzerci kiel ĉiun alian okupon.

Ankaŭ tie retiriĝis kelkaj paroj de tempo al tempo de la publika danco al la mallumaj katedralaj pordoj por tie studi arkitekturon. Sed al la plimulto de la tie dancantaj homoj ŝajne pli plaĉis la danco ol iuj aliaj aferoj. Eble ili sciis, ke ili povus havi la aliajn plezurojn ĉiuvespere, se ili nur volus; sed dancon ili ne povus havi ĉiun vesperon, ĉar kutime ne estis muziko kaj la marimbistoj ne tiel malmultekoste ekludis por la danco, kiel tion tie faris la vagantaj indiĝenaj muzikantoj.

Manuel, la ĉaristo, fine tie aperis kiel la lasta, ĉar sur la placo jam ne rigardeblis io interesa. La ludotabloj, kie oni nun, tiel kiel en la kantinoj, laboris kun sovaĝa hasto, por ellogi ankoraŭ la lastan kurban centavon el la ŝatata Balún-Canán en la lastaj horoj, fariĝis enuigaj por Manuel, ĉar li ne havis ion, kion li povus perdi en la ludo kaj li ne havis tiom da konfido je sia fortune, ke li povus esperi gajni per siaj kelkaj centavoj grandan posedaĵon aŭ almenaŭ kelkajn pesojn. Tie ĉe la danco, kie estis nur anoj de lia propra popoltavolo, li tamen trovis ĉion plej gajige kaj plej amuze.

Kiam li ĉirkaŭrigardis por serĉi dancistinon, li rimarkis

knabinton, kiu tenis kunligitaĵon en la mano. Ŝajne ŝi apartenis al neniuj, kaj eble ŝi estis la knabino de komercistino, kiu estis veturanta frumatene hejmen kun la ĉaroj.

Li pli proksimiĝis al la knabino. Poste li staris dum certa tempo sendecide. Li supozis, ke eble unu el la dancantaj junaj viroj estas ŝia edzo kaj, ke ŝi atendas lin. Sed kiam kelkaj dancoj pasis kaj neniuj el la viroj iris al ŝi, li proksimiĝis al ŝi ankoraŭ iom pli.

Denove li staris dum iom da tempo. Tiam ŝi ŝajne rimarkis lin. Ŝi rigardis lin. Kaj kiam ŝi rigardis al li, li ridis. Ŝi same ridis. Pro tio li diris: "Ĉu ni dancu, *muchacha?*"

"*Cómo no*", ŝi diris, "kial ne, sed kie mi lasu mian kunligitaĵon? Mi ja ne povas bone danci kun ĝi."

"Ho tio, la fasketon?", li respondis, "tion mi prenas en la manon."

Li prenis la kunligitaĵon en la dekstran manon, kaj ĉar li ja ne devis ĉirkaŭbraki ŝin dum la dancado, li dancis kun la fasketo en la mano. Tio aspektis komika, sed neniuj el la dancantoj interesiĝis pri tio, ĉu tie iu dancas kun fasko en la mano aŭ kun kesto sub la brako. Kaj se serioze iu estus atentinta tion, li dirintus al si, ke, kiam iu dancas kun fasko en la mano, li certe havas bonan kialon por tio, ĉar ĝi estas maloportuna.

Post la unua danco li invitis ŝin kune trinki kruĉeton da kafo. Ŝi ŝajne ĝojis pri tio. Kaj kiam ili trinkis la kafon, ŝi ŝmace ĝuadis ĝin kun tia granda plezuro, ke li demandis: "Ĉu vi estas tre malsata?"

Ŝi diris, ke jes, kaj li aĉetis kelkajn enĉiladojn al ŝi.

Li demandis la indiĝenan inon, kie ili trinkis la kafon, ĉu li eble povus lasi la fasketon dum horo sub ŝia ŝirmo.

Tiam ili denove iris transen al la dancantoj.

"Kiel vi do nomiĝas, kara" li demandis post danco.

"Kial vi volas scii tion?" ŝi demandis.

"Mi ja ne povas diri al vi ĉiam *chica*, se mi prenas vin kun mi", li diris ridanta.

"Tiom rapide?"

"Kial ne", li diris seke. "mi devas esti rapide, ĉar tuj post noktomezo ni ektrotos. Mi estas ĉaristo. Kaj se vi volas, vi povas veni kun mi."

Nur dum momento ŝi pripensis ĝin, kaj tiam ŝi diris: "Kien vi iras? Kvazaŭ la tuta kolono estus lia propra, li diris: "Unue mi iros kun mia kolono al Jovel, poste al Niba, tiam al Chiapa. Tie mi ricevos novajn ordonojn. Tiam mi iros verŝajne al Tütla kaj tiam malsupren al Arriaga kaj eble ankaŭ ĝis Tonalá."

"Tio certe plaĉus al mi", ŝi diris, Tütla, tio estas granda, tie mi certe povus ricevi bonan servon, je dek aŭ eĉ dekkvar pesoj." Kompreneble, li interrompis ŝin. "Kaj se vi tie ne ricevos servon kaj volas plu veturi, estas sufiĉe agrable ankaŭ en Arriaga kaj en Tonalá, kaj tie ili ĉiam bezonas *kriadas*, servknabinojn. Sed, se vi ne diras kiel vi nomiĝas, mi ne kunprenos vin, kaj lasos vin ĉi tie."

"Rosario López, *su servidora*, via obeema servistino, ŝi diris ĝentile.

"Do Rosario. Rosita, *querida mía*, mia amata."

Sed ŝi tuj objëtis, sed kun ridado: "*Mira, mira, caballero*,

ne tiel rapide, ne tiel rapide. *Querida suya*, via amata, tion ni unue devos vidi. Ne tiel rapide. Vi ja ankoraŭ tute ne scias, ĉu vi vere plaĉos al mi. Nu. *Pero, pensando*, sed pensante pri tio, *yo creo que sí*."

"Kian *que sí*?" li demandis. Kion do? Mi plaĉas al vi aŭ ne, diru klare,, konfesu do!"

Ŝi ruĝiĝis, kaj embarasite diris: "Mi supozas, ke vi plaĉas al mi."

"Bone, interkonsentite", li diris koncize. "Do, mi vin kunprenos. La ceteron ni tiam ekscios sur la vojo. Hodiaŭ ne estos multe da dormo por mi. Ni ankoraŭ devas ŝarĝi la ĉarojn kaj enjungi la bovojn. Sed vi povas dormi du aŭ tri horojn. Mi faros al vi neston sub ĉaro jam ŝarĝita. Ni havas ankoraŭ alian knabinon kun ni, la inon de Andrés. Vi povas dormi kun ŝi, por ke vi restu varmaj. Ni, Andrés kaj mi, ne havas tempon okupiĝi kun niaj inoj hodiaŭ nokte. Multe da laboro, ĉie, kien oni rigardas. Jen ekas nova danco. Antaŭen, Rosita, ek do, kaj movu la krurojn."

Dum la dancado li komencis nun trankvile pensadi pri la rapida svatado kaj geedziĝo. Li rigardis ŝin plurajn fojojn, sen ke ŝi rimarkis ĝin, ĉar ŝi rigardis dum la dancado siajn movigantajn piedojn, kiel decas por dancistino ĉe indiĝena *zapateado*.

Ŝi plaĉis al li pli kaj pli, ju pli ofte li rigardis ŝin. Ŝi estis indiĝenino, sed plenkreskis en urbo, ĉar ŝi parolis puran meksikanan hispanan, miksitajn kun esprimojn el Gvatemalio, kiel oni parolas ĝin en la limregionoj de la ŝtato. Ŝi estis sendube sperta kaj ne plu tute sen scioj pri la vivo. Sen turni sin kaj sen hezito ŝi konsentis pri tio, kion li aludis sen diri ĝin. Ŝi nur iom kritikis la subitecon

kaj la rektecon kaj la evidenton de lia edziĝpropono, kion ĉiu knabino rigardas kiel sian devon, por povi firmteni la lastan fadenon de la vualo de modesteco almenaŭ je anguleto. Neniu ino ŝatas tion, se tiu, kiun ŝi honorigas per sia elekto, poste iam riproĉas al ŝi, ke ŝi falis sub liajn gambojn jam en la unua minuto. Ŝi eĉ tiukaze ne ŝatas ĝin, kiam ŝi sopire atendas kaj atendis nenion pli ol fali kiom eble plej rapide en la ĝusta loko, tuj kiam venas la okazo.

Kaj pensante pri tio, li trovis ŝin nur tiom pli alloga. Merdon sur la estinteco de la knabino, se urĝas, kaj oni ne povas havi iun pli bonan. Post iom da tempo ĉiam montriĝas ke la diferencoj estas nur imagitaj kaj ne realaj. Ĉiu ino povas estis bona kaj ĉiu neeltenebla, egale kiel ŝi aŭ ŝia estinteco estas. Je ino multe pli malofte restas glui la estinteco ol je viro. La viro ĉiam tro inklinas al tio esti pedanta, morala kaj centprocente respektinda, plagata de konscienciproĉoj kaj preta oferi pro sia limigita malgrandanima honoro ĉion, eĉ sian edzinon. Escepte de la elsekigitaj preĝulinoj kaj de la paliĝantaj velkulinoj, kiuj jam delonge ne plu ŝanĝis siajn vidpunktojn, la viro estas multe pli neeltenebla kaj multe pli impertinenta kaj kaj multe pli fia obstina fariseo ol la ino. Ĉe la lua donado de meblitaj ĉambroj al senfamiliaj viroj la viro estas multe pli naŭza ol la ino, kiu multe pli facile komprenas kaj akceptas ion, ĉar ŝi estas multe pli kara kaj tial multe pli natura kaj en vero pli morala. Ŝian moralon oni fuŝas nur en tiuj landoj, en kiuj ankoraŭ ekzistas leĝoj el tempo de la tondre insultanta Lutero, en kiuj oni sence babiladas pri fisvato kaj kaŭzado de publikaj skandaloj, pri aferoj, kiuj estas tute relativaj kaj kiujn oni ne povas difini kiel ekzemple ŝteladon en

banko. Sed ne estas la inoj, sed la viroj, kiuj persistas je la daŭrigado de tiaj idiotecaj leĝoj kaj kiuj defendas ilin, kaj, ĉar ili ne havas ion alian, uzas ilin, por montri al la publiko kiom respektindaj kaj kiom profunde moralaj ili estas. Sed la vero estas, ke ĝuste la moralaj viroj volas havi ĉiujn inojn por si mem kaj neniu inon volas cedi al alia. La plej bona ekzemplo en la historio estas la granda moralisto kaj mondplbonigant-o Joseph Smith, la fondinto de la mormona eklezio en la nordo de Usono. Ĉasteco, moralo kaj religio estis la altaj idealoj de la viro, kiu en la floranta tempo de la mormona sekto nomis okdek inojn sia propraĵo, tiel, kiel oni nomas ĉevalojn aŭ bovinojn sia propraĵo.

15/5

Kiam Manuel estis dancinta ankoraŭ pliajn fojojn kun sia ĵus gajnita knabino, li rigardis supren al la steloj por vidi laŭ la steloj, kioma horo estas.

"Ni povas danci ankoraŭ du fojojn, *querida*, kaj tiam ni foriros", li diris. "Ni havas multe da laboro".

Kiam la du dancoj estis finitaj, Manuel prenis la knabinon ĉe brako kaj poste ili reprenis la kunligitaĵon. Ili preteriris kantonon.

Jen, *chica*, rigardu foje tion", li diris haltante. La bienuloj kaj grandaj sinjoroj de la monterioj elĵetas la monon, ke estas ĝojo. Ili festas la sanktulon Caralampio pli ol bone, ĉu?. Ĉe la diablo! Ĉiu el ili havas du el tiuj ŝminkintaj inoj

kiel rajdantinojn sur siaj genuoj, kaj jen sub la tablo ili ruliĝadas. Kaj jen malantaŭe en la angulo, rigardu foje tien, jen ili havas tri da ili sidantaj sur la tablo antaŭ ili, kaj nudigitaj ĝis la ŝtrumpoj. Iliaj vestoj ĉiuj pendas je la ĉapelhokoj. Tamburoj kaj flutoj, tio estas vivo! La kantinisto ensakigas la monon, kaj multe."

"Kial vi ĝuste rigardas tien?" ŝi demandis maleme kaj tiris lin ĉe brako. "Ĉu vi eble volus partopreni tion? Tio povus plaĉi al vi."

"*Celosa? Ĵaluza?*" li demandis kaj ekridis. "Vi ja bone komencas ĝin, *querida mía*. Sed lasu tion., *chica*, ni ja bone interkonsentiĝos. Vi ne devos plendi pri mi. Sed", li aldonis, "se mi vidas kiel ili tie diboĉas, jen mi ja tamen devas pensi pri la sklavigitaj peonoj, kaj pri la kompatindaj *muchachos* en la monterioj, kiuj havas nenion, kiuj tie mortaĉas kaj pereas, pli terure ol muloj aŭ hundoj, kaj ĉi tie ili forfikas kaj fordrinkas kaj disipas la monon kaj ŝovas ĝin antaŭe kaj malantaŭe en la inaĉojn, tien, kien tiuj volas havi ĝin, se nur estas ormoneroj. Kaj la plej multaj el la inoj eĉ ne riĉiĝas el tio. La plej grandan parton ricevas iliaj *dueñas*, iliaj mastrinoj, kiuj ŝtelas ĝin de ili, kiam la kompatindaj knabinoj ebrie falas en la litojn. Kaj tio, kio restas al ili, tion forprenas iliaj amikoj hejme, kiuj vivas de la mono, en Tapachula, Veracruz, Frontera, El Carmen kaj Progreso, aŭ de kie ajn la knabinoj venis. Tiuj uloj prenas la monon, kiun la knabinoj ĉi tie perlaboras, por disipi ĝin kun aliaj knabinoj. En kolono, kiu venis kun ni, estis grego el tiaj knabinoj. Jen mi aŭskultis ilin, kiam ili diris ĝin kaj rakontis, kaj kiam ili kverelis. Kia mondo tio estas! Dio mia! Damne!"

Li kaptis subite sian knabinon firme ĉe brako kaj ŝire tiris ŝin al si, premis ŝin firme kontraŭ sian korpon kaj diris: Aĥ, perdo kaj merdo, *querida*, ni ekiru. Se mi pensas pri niaj ĉaroj kaj vidas tion ĉi tie kaj tiam pripensas, kiel ni restas glui en la koto kaj neniam havas tutan vestaĵon sur niaj kadavrokorpoj! Jen mi, ĉe Dio en la ĉielo, damne, tamen volonte sciis, kiu kreis ĉi tiun mondon!"

Ili iris iom. Sed tumultis plu en li, ĉar foje komenciĝis.

Kiam li sentis la varman korpon de la knabino proksime ĉe si kaj stumble trotis tra la malhelaj stratoj, evitante ŝtonojn kaj truojn kaj flakojn, li komencis, verŝajne la unuan fojon en sia vivo, klare vidi sian ekonomian situacion, ja sian tutan mizeran vivon.

La knabino estis forta, sana knabino, tute malsama al la infano, kiun Andrés havis kiel edzinon. Kkiam li dancis kaj staris kun ŝi kaj trinkis kun ŝi kafon, li vidis ion novan en inoj. Ion, kion li ĝis tiam ne vidis.

La sincereco de tiu forta sana knabino, havanta durajn manojn pro la laboro, ŝia honesteco al li, kaj la varma plena inmaniero, kiu elradiis el ŝi, vekis sovaĝan kaj samtempe preskaŭ humilan deziron en li.

Ioman vojon ili ankoraŭ iris plu. Tiam li haltis, tiris ŝin proksime al sia brusto kaj diris: "Rosita, mi konas vin nur ekde momento. Sed al mi estas tute egale, kio vi estas kaj kial vi forkuras. Mi volas, ke vi fariĝu mia edzino."

Ŝi diris balbute: "Sed, atendu, mi petas vin, kiam ni estos sur la vojo aŭ - ne ĝuste ĉi tie - estas ankoraŭ sufiĉe da tempo, kaj kompreneble mi volas ĝin, vi ja kunprenas min al Tütla, kaj mi scias ja bone, kial vi kunprenas min. Mi volas, jes. Tion vi ja scias -sed-".

"Ne, ne", li respondis, "ne tion mi opinias. Jes, ankaŭ tion mi opinias, sed mi celas ion alian. Mi volus volonte, ke vi, sendepende de ĉio alia, estus mia edzino. Mi volas diri per tio, por ĉiam. Kion mi opinias, estas, ke mi volas loĝi kun vi en kabano, sur peco da tero. Aŭ ni iros en urbon, kie mi povos trovi laboron, kaj kie vi ĉiam estos kune kun mi. Atentu, kion mi volas, estas tio, ke mi volas havi infanojn kun vi, kaj ke ni estu ĝusta geo. Mi provos ricevi iom da mono. Kiam ni alvenos en Arriaga, mi fuĝos kun vi al la plej proksima trajnstacio. Tiam ni aĉetos bileton, kaj ni veturos ĝis ni venos en urbon, kie neniu konas nin, kie oni ne scias, ke mi forkuris kaj ke mi havas ŝuldojn ĉe la patrono. Mi diros, ke mi estas de Tapachula. Kaj post iom da tempo ni ankoraŭ plu foriros, al pli granda urbo. Tie tiam neniu plu scias ion. Kaj mi povos labori en fabriko aŭ ie. Kaj ni havos tiam vivon tute por ni mem, nur por vi kaj por mi kaj kun infanoj. Ĉu vi volas tion, Rosita?"

"Mi pensas, ke mi volas tion", ŝi diris simple.

Pro tiu interparolado, sed eble ankoraŭ pli pro la simpla kaj neromantika respondo de la knabino, Andrés eksentis serenon kaj saturitan kontentecon, kiu la urĝajn dezirojn, kiuj estis akre direktataj al la momento, dissolvis kaj forblovigis.

Okazis io simila en lia animo, kio okazis malmultajn noktojn antaŭe en la animo de Andrés; kvankam la kaŭzoj kaj kondiĉoj estis tute diversaj. Tiel diversaj, kiel Andrés de Manuel kaj Estrellita de Rosario.

Por Manuel la proksima kunestado kun ino ne estis nova. Kaj kiel li bone sentis, ankaŭ Rosario estis bone inicita en la naturajn sekretojn de la vivo. Tute certe nek por li nek por ŝi ekzistis nesolvitaj misteroj en la videblaj kaj

sentebraj homaj manifestadoj de la vivo.

Sed anstataŭ la urĝa deziro, kiu turmentis lin dum la lastaj horoj, kreskis en li la espero je io bela. Ĉu ĝi estas bela, pri tio li ne estis certa al si. Sed en lia sentado ŝajnis al li la plej bona, kion la vivo povus oferti al li. Kiel ĉaristo li centfoje pensis, ke oni same tiel bone povus tute ne vivi, ol plu elteni tiun senesperan kaj penoriĉan vivon, kiu en tiu formo ŝajne neniam finiĝus. Sed vidalvide kun la forta, sana kaj sincera knabino ekflamis en li la denaska sovaĝa sopiro al familio, al familio, kun, kiu estas ligita hejmo kaj kamparo, kie estas laboro, kiun oni komencas, kiun oni vidas disvolviĝi kaj maturiĝi, kies celojn kaj rikoltajn fruktojn oni superrigardas. Estis la neniam kontentigebla, neniam satigebla sopiro de la homoj al trankvila punkto, al mezpunkto de la vivo. De la vivo, kiu ĉiam kaj ĉiam estas seninterrompa movado.

La profesio, en kiu li estis katenita, preskaŭ sufokis tian sopiron en la homoj, kiuj estis kaptitaj de ĝi. Kaj ĝis tiu tempo, ja ĝis tiu horo tiu sopiro al Manuel apenaŭ estis konscia. La ĉaroj efektive preskaŭ sukcesis mortigi tiun deziron en li.

Kiam li ekkonis ĉion tion, li delasis de la impertinenta atakemo, kiun li dum la tuta vespero uzis ĉe ŝi. Li ne plu rigardis ŝin kiel nuran ĝuste trovitan aŭ alkurintan knabinon, kun kiu oni gedormas, kaj kiun oni tiam jes aŭ ne daŭre akceptas ĉe si, kiel oni decidas tion laŭ la sento pri tio. Tiun inon li volis havi por ĉiam. Kaj por povi reteni ŝin, li pensis, ke li devas antaŭe gajni ŝin.

Ne estis sentimentaleco, kiu gvidis lin, kaj mistifikojn kaj trukojn li ne sciis. Feblaj kaj dolĉaj sentoj estis fremdaj al li; li ankaŭ ne estus povinta kutimiĝi al tio en la vivo. Kaj

se li celis gajni la inon, jen ne laŭ tiu senco, ke li pensus efiki per longaj paroladoj kaj belaj vortoj aŭ kun precipa ĝentileco kaj servopreta respekto. Io tia ne venis en lian kapon. Tio venus al neniu indiĝeno iam ajn en la kapon, kiu ankoraŭ konservis sian naturecon kaj sanan vivmanieron.

Sekvante sian instinkton, li provis gajni la inon per tio, ke li ĉion, kion li povintus havi en tiu momento, ne prenis, ke li eĉ rezignis pri ĉia penso pri tio. Ne estis tiel, ke li eble estus plagita de la imago, ke tio estus fia aŭ malpura, aŭ ke ĝuste sub tiuj cirkonstancoj ne estus honesta ago.

Estis tiel, ke lin subite kaptis la sopiro liberigi sin. Li sentis en sia animo, ke li povus liberigi sin nur pere de tiu ino kaj nur kun ŝi. Tiom longe, kiom tiu ino estus la mezpunkto de tiu sopiro, li neniam delasus de la penso, liberigi sin de la ĉaroj. Povus esti, ke en tiu kazo, se li ne rezistus sian deziron, la ino jam en tiu tago ne plu estus tia por li, kia li deziris ŝin. Eble ne. Sed li ne volis ludi senpripense per tiu "eble ne". Kun la deziro al hejmo kaj familio ligis sin la deziro konservi ion belan por okazo, kiu ne prezentas sin tiel hazarde kaj nevokite kiel en tiu momento.

Se Manuel estus alte evoluita viroprodukto de la civilizo, tia agado devus ŝajni la impreson, ke li pensas en subtila ruza maniero nur pri sia propra ĝuo kaj pri tio kiel pligrandigi tiun ĝuon. Sed Manuel estis indiĝeno kaj ĉaristo. Kiel oni povas pligrandigi ĝuojn per lertaj spekuladoj, preparoj kaj hezitoj, tion li ne sciis. Eĉ se li havintus tiajn ideojn, li neniam penus uzi ilin. Daŭrintus tro longe al li. Tiajn artifikojn li ne sciis. La celo, laŭ lia opinio, estas atingebla plej certe sur la plej rekta vojo.

Kial li agis tiel, li ne povis klarigi. Li instinkte ekhavis tiun imagon. Se li estus povinta reteni la inon nur per tio, ke li ne hezitas eĉ dum horo, li certe farintus tion. Sed li sentis, ke li povos pli bone interkompreniĝi kun tiu ino kaj, ke ili pli bone amikiĝos, se li atendas. Tio ekpensigos ŝin, kial li ne prenas tion, kion ŝi atendis, ke li prenos ĝin. Tiel ŝi ekkomprenos, ke li pli multe kaj pli serioze ŝatas ŝin, ol ŝi supozis tion ĝis tiam. Li agis en tiu maniero, ĉar li ne sciis kiel alie esprimi sin, por diri al ŝi, kion li sentas por ŝi, kaj ke tio, kion li sentas, venas el la profundo de lia koro. Formi vortojn li ne povis por tiu ĉi sento. Li ne kapablis esprimi per vortoj profundajn sentojn, tiel, kiel li ne povis elpremi plorojn, kiam li sentis en sia animo funebron aŭ doloron.

15/6

Intertempe ili iris plu.

Manuel ne plu tenis ŝin proksime al si. Kiam li debatis kun si mem, por klariĝi, kion li celas, ambaŭ solviĝis unu de la alia, sen efektive rimarki tion.

La vera kaŭzo eble estis la vojo: la ŝtonoj, truoj, flakoj, kavaĵoj plena de akvo, fosaĵoj kaj traboj, kiuj komplikigis la iradon en la malhela strato. Tiel ili malbrakumiĝis ĉe la stumblado. Estis pli facile tie, unuope trabarakti la vojon.

Kiam la lasta, la plej ekstera strato de la urbo estis traირita, kaj ili staris antaŭ la libera ebenaĵo, la vojo fariĝis pli bona.

Rosario iris nun apud li.

Kiam rememoro ekfulmis en li, li diris: "Rosita, sed vi devas diri eĉ ne unu vorton al iu el la *muchachos*, ke mi volas forkuri. Vi scias, se la patrono eksciis tion, li ne plu lasus veturi min malsupren al Arriaga kaj al la stacioj. Aŭ fariĝus eĉ miloble pli terure, se li vendus min por mia ŝuldo al monterio, por povi esti sekura, ke li ne povas perdi sian monon pro mia forkuro. El monterio oni ne povas fuĝi, tie oni retenas la *muchachos* multe pli bone ol en punkolonio."

"Mi tute certe diros nenion, *muchacho* mia" ŝi trankviligis lin. Tiam ŝi aldonis: "Sed kiel vi nomiĝas, kara, ke mi sciu kiel mi voku vin. - Ha, tiel? Manuel. Jes certe, Manuel, tion mi sankte ĵuras al vi: mi ne perfidos vin."

Tio, ke ŝi promesis teni sekreta lian planon, ligis lin en lia sento despli forte kun ŝi. Ili fariĝis aliancanoj. El la tono, per kiu ŝi parolis al li, li elaŭskultis, ke li povas fidi al ŝi, ke ŝi tenos la promeson, kiun ŝi donis solene. Ili ne nur estis aliancanoj, sed fariĝis nun ankaŭ fidelaj gekamaradoj. Estis tiaj malmultaj, ŝajne negravaj vortoj, per kiuj ili ligis sin pli proksime kaj pli intime. Sed ne estis sole la vortoj, estis multe pli la tono kaj maniero, kiel ŝi parolis, kio lasis ekkoni lin, ke li estis sur bona vojo kun ino, kiu havas sian valoron.

Multon ŝi ankoraŭ ne diris ĝis tiam. Ŝi ŝajne ne estis tre babilema. Estis kontraŭ ŝia karaktero, kiel li supozis.

Ŝi jam delonge ne plu estis knabino. Ŝi havis certe dudekkvin jarojn aŭ similan aĝon.

Nun en la malhelo, kiun nur iom heligis la klare lumantaj steloj, irante apud ŝi, li vidis ŝin nur kiel ombbron. Ŝi estis nur iom pli malgranda ol la ombro.

Ŝi estis nudapieda kaj iris kun grandaj sekuraj paŝoj.

Li portis ankoraŭ nun ŝian faskan kunligitaĵon.

Nur por diri ion, ĉar ili iradis tiel silente, li demandis: "Kion vi havas en via fasko, *querida*?"

"Nur mian dimanĉan robon, du ĉemizojn, mantukon kaj po unu paro da duonŝuoj kaj longajn kotonŝtrumpojn", ŝi diris. "Ne estas multe, kion mi kunportas por vi, kara, sed mi ne ŝtelis ĝin kaj mi ne bezonas multon."

Per krude sobraj frazoj ŝi rakontis al li sen iu plibeligo, kio okazis, sen timo povi perdi lin kaj sen la pensado, ke li povus malestimi ŝin. Ŝi ne vidis tragikon en siaj travivaĵoj, tiel, kiel li neniam rigardis tragika la vivon de ĉaristo aŭ eĉ kiel malbenon de la sorto. Al ili kaj al ĉiuj aliaj de ilia speco, ĉiu aĵo, ĉiu okazaĵo, ĉiu travivaĵo, ĉiu mizero kaj ĉiu ĝojo estis io, kio estas natura, kion oni eble kiel ruzulo povus eviti, sed kion oni devas akcepti, se trafas onin, kaj se oni ne povis fuĝi ankoraŭ ĝustatempe. Kaj, se ili tamen serĉis klarigon, tiukaze ili respondis laŭ bone dresita humileco: Dio ne volis ĝin alie. Ke Dio volas nur tion, kion la homo per sia prudento, per sia pacienco kaj sia volo eldevigas al si, tio estis nekutima penso por ili. Alie ili ja ne troviĝintus tiom sube, en la plej suba kaj plej povra tavolo de la popolo. Devenas de la pacienc-pieco kaj de la infaneca kredo, pro kiuj ili transcedas ĉion al Dio, anstataŭ mem forte kapti la okazon,. Ili estas la plej

granda obstaklo por tio, kial la proletoj ne prenas tion al si, kion ili meritas.

15/8

Rosario, kiel ŝi nun rakontis, kiam ili iris sur la ebenaĵo, en la aĝo de dekdu jaroj devis forlasi la sendependan indiĝenan vilaĝeton, en kiu ŝi naskiĝis, ĉar estis tro da infanoj hejme. La grundo, kiun la komunumo donis al la patro, estis plena de ŝtonoj kaj magra kaj tro eta por granda familio. La fekundan kaj fruktoriĉan grundon de la komunumo iom post iom forprenis la politikaj ĉefoj de Don Porfirio kaj vendis ĝin al hispanaj kaj germanaj grandbienuloj.

Rosario iris al Yajalón por servi tie ĉe ladino, kiu havis tie magazenen. Ŝi ricevis kiel salajron peson po monato. Antaŭ ol ŝi fariĝis dekkvarjara, ŝia servomastro gravedigis ŝin. Ŝi restis en la servo kaj ricevis kiel salajron peson kaj kvindek centavojn po monato. Ŝia infano mortis, kaj ŝia servmastro volis doni al ŝi duan infanon.

La unuan infanon ŝi naskis sen scii kiel okazis. Ŝi miris pri tio, kiam la infano venis subite en la mondon, dum ŝi staris antaŭ la fornelo kaj kuiris kaj la bebo subite falis antaŭ ŝiajn piedojn. Ŝia servomastrino venis kaj donis la unuan helpon al ŝi. Ŝi sciis, de kiu devenis la infano. Tial la knabino restis senĝenite en la domo, ĉar la infano ja vere apartenis al la domo. En Meksiko ne estas tragiko ligita al tiaj tute naturaj okazaĵoj. La edzino faras dum horoj skandalon al sia edzo; kaj tiam ili denove repaciĝas.

Pri divorco ŝi eĉ ne pensas dum sekundo. Ili estas bonaj katolikaj geedziĝintoj, kaj la eklezio permesas ĉiun fiagadon en la edzeco, la batadon de la edzino kaj skandalojn, sed la divorcon ĝi ne permesas, eĉ ne tiukaze, se la geedzoj povas nek flari nek vidi sin reciproke pro hato. Dio ja kunigis ilin, ankaŭ en tiu kazo, se la nupto estis nura afero pri mono aŭ proviza asekuro aŭ impulso, kiu ne daŭris.

Kiam nun ŝia servmastro denove proksimiĝis al ŝi, atendante, ke nun pli facilas, ĉar li supozis, ke li akiris rajtojn je ŝi, ŝi estis pli prudenta. Pro sia sperto ŝi lernis, de kio venas la infanoj kaj per kio. Meze en la nokto ŝi ekbruis alarmon. La servmastrino alvenis, kaj la infanfarulo ne povis elturni sin.

Rosario restis ankoraŭ kelkajn monatojn en la domo. Sed tio fariĝis por ŝi pli kaj pli neeltenebla, ĉar la viro ne lasis ŝin en paco. Finfine ŝi foriris kaj servis en la sekvantaj jaroj en diversaj lokoj de la regiono, por du, tri kaj kvar pesoj po monato. Fine ŝi venis al Balún-Canán. Ĉi tie ŝi servis en diversaj domoj kiel kuiristino kaj kiel servistino por ĉio. Post kelkaj ŝanĝoj ŝi ricevis laboron ĉe vidvino, kiu pro la ĉagreno, ke ŝi ne havas viron en la lito, monaton post monato fariĝis pli kaj pli malica en sia karaktero. Sed ŝi havis tempojn, kiam ŝi fariĝis intima al Rosario; kaj ofte tiom intima, ke tiu indiĝena knabino, kiu tute ne estis koruptita en siaj seksaj instinktoj, ne povis eltrovi, ĉu la mastrino estas pli da viro ol ino. Ŝi postulis aferojn kaj agojn, kiuj konfuzis kaj plej ofte ĝis naŭzo molestis la knabinon.

Tiel la knabino iom post iom havis timon pro la mastrino, timon, kiu estis multe pli forta ol tiu, kiun ŝi havis pro sia

unua servomastro, al kiu ŝi estis malsupera ja nur pro tro granda timo kaj pro liaj batoj.

Ŝi denoncis sian servon. La ino, troviĝanta en la plej aĉa tempo de la transiraj jaroj, perdis nun ĉian prudenton. Ŝi esperis, ke ŝi trovis taŭgan subjekton, pri kiu ŝi supozis, ke ŝi povus inklinigi ŝin en la paso de la tempo per donacoj kaj aliaj favoraĵoj por siaj deziregoj deflankiĝantaj de la normaleco. Kiam Rosario ne volis nukligi sian denoncon, la ino venĝis sin je ŝi, ankoraŭ tiam kun la espero, ke ŝi povos cedi la knabinon. La ino iris al la polico kaj akuzis la knabinon, ke ŝi ŝtelis monon de ŝi. La monon oni efektive trovis en la malhela truo, kie dormis la knabino.

Se la kazo estus traktita en kortumo, oni estus devinta verdikti la knabinon je prizonpuno. Sed la ino, ankoraŭ nun en la espero, ke ŝi povus malkuraĝigi kaj obeigi la knabinon, preparolis kun la polica ĉefo, ke ŝi ne volas konduki la akuzon ĝis la ekstremo, sed ke la polica ĉefo metu ŝin en la vilaĝan prizonon kaj punu la knabinon per *multa*, per kvindekpesa monpuno. Tiun monpunon la polica ĉefo multe preferis. Li ne havis gajnon el tio, se iu troviĝas en prizono. Li gajnis pli, se oni pagas la punmonon, ĉar li povis interkalkuli la monon tiel, ke la pli granda parto de ĝi trovos la vojon en lian monujon. Tiuj *multas* estas ja unu el la kaŭzoj, kial en la malgrandaj urboj post la nova balotado de la urbestraro restis kuŝi sur la batalkampo kvin aŭ kvindek balotrajtigitoj, tute laŭ la vehemento de la batalo. Kiel mortigitoj. Se ili bonŝancis kiel kripluloj.

La mastrino atendis, ke Rosario en la prizono ne plu kapablus rezisti, kaj ke ŝi petos ŝin, ke ŝi do pagu la

punmonon, por ke ŝi povu eliri el la prizono. La mastrino liberigus ŝin sub la kondiĉo, ke Rosario votus sub la bildo de la Sankta Virgulino senkondiĉan obeon, kaj ke tiu obeado devas rilati al ĉio, kion la mastrino ordonus.

Sed Rosario tute ne estis tiel timema pro la prizono, kiel la mastrino pensis tion al si. Ŝi prefere restis en la prizono, anstataŭ komenci aferon kun sia mastrino laŭ ŝiaj deziroj.

Eble la kaŭzo estis tiu, ke oni ne traktis malbone ŝin en la prizono. La prizonoj en la pli malgrandaj lokoj en Meksiko estas ja plej ofte veraj pestkavernoj, plenaj de ratoj, puloj, pedikoj kaj la plej aĉa koto. Sed tio estas abunde kompensata per la foresto de ĉia disciplino. Plej ofte dum la tago la prizonuloj estas en la korto. Ili rajtas ludi kaj fumi, kiom ili volas. Ili rajtas akcepti vizitojn, kiam ili volas kaj kiom longe ili volas. Ili rajtas akcepti ĉion, plej ofte post nur tute supraĵa ekzamenado de la manĝoj, trinkaĵojn, cigaredojn, vestaĵojn, librojn, gazetojn, tion, kion amikoj kunportis por ili. La inoj plej ofte havas siajn infanojn ĉe si, kaj bebojn oni neniam forprenas de ili, ofte eĉ ne en la grandaj, bone organizitaj ŝtataj kaj federaciaj prizonoj. Forpreni de ino la infanojn, tion rigardas la meksikano kiel kruelecon. Eĉ punkaptitoj el la plej severa kategorio ĉeokaze rajtas akcepti siajn inojn, ili rajtas esti kun ili solaj dum la pli hela parto de la tago kaj kelkfoje eĉ en la nokto. La meksikano scias, ke tio estas bona por la sano kaj la anima stato de la prizonulo kaj pli favora por la natura konduto de la kaptitoj ol apartiĝo. En ĉiuj landoj de la tero Meksiko havas nun la plej grandaniman kaj plej humanan ekzekucian sistemon., spite al la cirkonstanco, ke, kiel ĉe ĉiuj homaj agoj, ankaŭ en tiu sistemo okazas sufiĉe da transpaŝoj de

la leĝo kaj maljustaĵoj.

Rosario ricevis multe pli da privilegioj ol ŝi atendis en la plej bona kazo. Ĉar ŝi estis diligenta, laborkutimigita kaj laborpreta knabino, ŝi laboris jam en la unua prizontago en la domo de la polica ĉefo. En la dua tago ŝi iris jam sola sur la foirplacon por fari aĉetojn, kaj la edzino de la polica ĉefo sen hezito konfidis la necesan monon por la aĉetoj al ŝi. La edzino de la ĉefo eĉ ne dum nura horo traktis ŝin kiel punkaptiton. Je la tria tago ŝi jam ne dormis en la prizono, sed en la domo de la polica ĉefo, kiu ĝojis tiel, kiel lia edzino, havi tian diligentan knabinon kiel laborforton en la domo, al kiu li devis pagi neniom. Eĉ male, la nutradajn kostojn por ŝi li povis enkontigi kiel urbajn kostojn, kaj ĉar la knabino manĝis en la domo, li povis meti tiujn centavojn en sian monujon, per kiuj li pagis la bezoantajn cigaredojn.

La servomastrino tute malsukcesis rilate sian venĝon, kaj despli ŝi perdis sian esperon tamen ankoraŭ gajni amatinon. Ŝi nun ne plu povis fari ion, ĉar ŝi jam interkonsentiĝis kun la polica ĉefo pri la persekutado kaj kondamno de la knabino.

Sed pli ol la kvindekpesa punmono la polican ĉefon interesis la malkara servknabino. Venis sufiĉe da junaj inoj kaj knabinoj en la prizanon, kiujn li povis okupigi en la domo por neniom. Havi la ĉagrenon, se ili komprenis nenion pri la domservado, estis ja la afero de lia edzino. Tio ne interesis lin.

Estis en la tria semajno de ŝia punkaptiteco, kiam la polica ĉefo en la hotelo trovis kuraciston, kiu ekvivis en la urbo, kaj kiu rakontis al li, ke lia edzino lamentas pri tio, ke ŝi ne povas trovi kapablan kuiristinon. Ili interparolis

pri tio, kaj la polica ĉefo proponis al la kuracisto, ke li povus havi Rosarion kiel kuiristinon, se li estus preta pagi la kvindekpesan punmonon kaj ok pesojn por ŝia nutrado, li, la kuracisto ja povus enskribi la punmonon en la konton de la knabino kiel ŝuldon, kiun li povus minusi de ŝia salajro, ĉar tio estas laŭrajta, kiel ĉe ĉiu alia ŝuldo, kiun havas laboristo. La polica ĉefo diris tute malkaŝe al li, ke li ne pensas, ke la knabino estas ŝtelistino, kaj ke en tiu kazo temas pri kalumnia akuzo, sed ke li povus fari nenion, ĉar la iama servmastrino estas respektata civitanino, kies depoziciaj vortoj kiel atestantino pli valoras kiel la vortoj de indiĝena knabino.

La kuracisto diris, ke li parolos pri tio kun la edzino. La edzino diris, ke ŝi elprovos la knabinon. Ŝi prenis ŝin en la domon kaj estis tiom kontenta pri ŝia laboro kaj pri ŝia pureco, ke ŝi diris al sia viro, ke li pagu la punmonon por Rosario.

Tiel la polica ĉefo vendis Rosarion al la kuracisto por la *multa* kaj la nutradkostoj. La edzino de la kuracisto ne estis avara. Ŝi pagis la nekredeblan kaj multe priparolitan salajron da sep pesoj al Rosario, kvankam la knabino, kiel la edzino de la kuracisto sincere klarigis, eĉ ne per dudek pesoj estus tro pagita, ĉar ŝi ne plu devis zorgi sin pri io en la domo.

Sed ok monatojn Rosario devis nun servi por nenio, ĉar ŝi devis pagi la ŝuldon per laboro. Ŝi estis ankoraŭ tiam punkaptito kaj oni povintus meti ŝin ĉiutempe denove en la prizanon, ekzemple, se ŝi estus forkurinta, antaŭ ol la ŝuldo estas pagita. Tion la polica ĉefo devis promesi al la kuracisto, ke li garantias por la knabino.

Rosario kompreneble bezonis kelkajn vestaĵojn, ĉemizojn, jupojn kaj kelkajn aliajn aĵojn. Kaj por povi aĉeti tiujn aĵojn, ŝi devis pruntepreni monon de la mastrino, per kio ŝi pligrandigis sian ŝuldon.

Sed post dekok monatoj ŝi estis libera de la ŝuldo kaj rajtis iri kien ŝi volis. Ŝi intencis iri al Tŭtla, kie oni pagas, kiel ŝi sciis, pli bonajn salajrojn ol en la urboj de la postregiono. Sed kiam ŝi volis denonci la servon la edzino de la doktoro ofertis dek pesojn po monato al ŝi, kaj Rosario restis. Pro tiu salajro la ceteraj inoj de ŝia socia klaso en la urbo anatemis la doktoran edzinon, ĉar tiu fuŝis la salajrojn de la servknabinoj kaj malbonigis la laborkondiĉojn kaj la traktadon de la servistaro malfavore el la vidpunkto de la honorindaj enurbaj civitaninoj, kiuj estis kutimiĝintaj pri tio havi sklavojn ĉirkaŭ si.

Rosario laboris du jarojn en la domo de la doktoro. Ver ŝajne ŝi estus laborinta tie du pliajn jarojn. Sed la doktoro, kiu serĉis distron for de sia edzino, al kiu li tro kutimiĝis, kaj kiu pro tio ne plu povis sufiĉe kontentigi lin en ĉiu kazo, ektrovis plaĉon pri Rosario, ĉar ŝi, kiel li esperis, povus doni al li pli multajn kaj pli bonajn plezurojn.

Iutage iris lia edzino pro posttagmeza klaĉo al aliaj. La doktoro estis sola. Li vokis la knabinon en sian konsultejon kaj diris al ŝi: "Rosario, mi rimarkis, ke via pulmo ne estas sana. Vi facile povus ricevi tuberkulozon."

Li klarigis al ŝi, kio tio estas, kaj timigis ŝin per tio, ke ŝi povus morti, ke ŝi fariĝus magra kaj malbela, kaj, ke neniu viro edziĝus al ŝi, kaj ke tiukaze, se ŝi tamen edziniĝus, ĉiuj ŝiaj infanoj mortus junaj, kaj, ke ŝi fariĝus tre malfeliĉa en sia vivo.

La lasta minaco estis decidiga. Rosario volis geedziĝi, tuj kiam ŝi estos trovinta viron, kiu plaĉas al ŝi. Ŝi estis multe tro da ino, por povi resti daŭre senedza. Kaj plej multe ŝi deziris infanojn de sia edzo.

Ŝi lasis ekzameni sin, post kiam la doktoro sufiĉe longe persvadis ŝin kaj tiel ege timigis, kiel la pastroj timigas la homojn per la infero kaj la diabloj, kiam ili havas ilin en la preĝejo kaj volas enkasigi ilian monon.

Li diris al ŝi, ke ŝi, kiel li jam supozis, efektive grave malsaniĝis je la polmo, kaj ke estus la plej urĝa tempo komenci kuracadon, sed, ke la kuracado estus kara, kvankam li ne volas prikalkuli ion por sia laboro, ĉar ŝi apartenas al la domo, kaj, ke li tamen devus pagi la medikamentojn kaj la injektaĵojn.

Unu injekton li faris tuj, por reteni la malsanon, kiun ŝi tute ne havis, ĉar ŝi estis tiom sana, kiom pursanga indiĝena knabino nur povas esti.

Kiam li estis sterilizinta la injektilon, li diris: "La injektaĵo kostas tri pesojn, sed por vi nur du. Sed en ĉiu semajno ni devas injekti trifoje, se mi konservu vin viva kaj sana."

"Sed, sinjoro doktoro", ŝi objĉetis, "kiel mi pagu ses pesojn po semajno, se mi nur du kaj duonan perlaboras?"

Li manipuladis je siaj instrumentoj aŭ almenaŭ ŝajnigis tion.

Tiam li turnis sin al ŝi kaj diris: "Tion mi akceptas, tiom vi ne povas pagi. Sed mi tamen ne povas donaci tion al vi. Estas mia profesio. Tio estas kontraŭ la profesia honoro, komprenu, ke ni kuracistoj fordonacu ion. La studado kostas multe da mono, kaj la instrumentoj kaj medikamentoj estas tre multekostaj. Sed kion vi gajnus el

tio, se vi mortus, kvankam vi tiel facile saveblas! Vi ja ne eble libervole volas morti, aŭ ĉu vi volas?"

"Ne, tion mi ne volas", ŝi diris ektimigite. "Kara sinjoro doktoro, helpu do al mi, ke mi ne devas morti."

Li fariĝis pli bonkora kaj diris: "Tio estas en ordo. Tio plaĉas al mi. Por kio morti, se vi saveblas kaj povas fariĝi feliĉa en via vivo kun edzo kaj infanoj!"

Rosario ridis, sed ŝi havis malsekajn okulojn, kiam ŝi ridis.

"Mi pripensis tion, Rosario", li parolis plu, "rigardu min. Mi devas diri ion al vi. Sed ne diru tion al mia edzino. Alie ŝi mortbatos vin. Mia edzino ne estas tute sana, kvankam ŝi aspektas tiel. Kion mi volas diri, estas tio: Ŝi ne povas gedormi kun mi. Ĉu vi komprenas, kion mi volas diri per tio?"

"Jes, mi komprenas", ŝi diris, jam divenante, kio venos. Estis simile al tio, kion diris la unua servomastro al ŝi, nur kun pli krudaj kaj pli brutalaj vortoj. Sed la unua servomastro perfortis ŝin, batis ŝin, kaj minacis strangoli kaj mortpafi ŝin, se ŝi ne anstataŭigus lian edzinon.

"Kaj aŭskultu, Rosario", diris la doktoro, "vi jam komprenas, kion mi celas. Mi devas havi inon. Mi ne povas forvojaĝi ĉiun monaton al Tapachula aŭ Tonalá aŭ kien ajn.

Mi trifoje ĉiun semajnon injektos al vi, kion vi bezonas, por saniĝi, kaj vi pagas por tio, - mi volas diri, ke vi montros vin dankema por ĉiu injektado. Mi pensas, ke via vivo kaj via saneco kaj la vivo de la estontaj infanoj tiom valoras. Ĉu vi ne pensas tion?"

La mencio de la infanoj protestigis ŝin: "Sed mi ne volas havi infanojn de vi, sinjoro doktoro. En tiu kazo poste ne estus tiel facile ricevi bonan kaj ĝustan viron. Tion ja ankaŭ vi scias, doktoro."

Li frapis al ŝi trankvilige sur la ŝultrojn kaj diris: "Mi ja estas doktoro, ĉu ne, tio mi ja estas! Tial vi ne devas zorgi vin pro tio. Mi scias kiel preventi infanojn. Mi ne volas havis skandalon kun mia Esposa. Bone do, tion vi ja konfidas al mi. Se vi naskus infanojn, tiukaze la sinjorino doktoro ekscius ĉion. Estu tute trankvila pro tio."

Ŝi diris nenion.

Li iom malpacientiĝis: "Do, kiel vi volas, Rosario. Se vi volas morti mortu do, estas egale al mi.

Ŝi glutis kaj diris tiam: "Ne, morti mi ne volas." Kaj hezitante kaj mallaŭte ŝi aldonis: "Jes, tiukaze mi devas do, kiel vi diras, sinjoro doktoro."

Tio iris tri semajnojn.

Tiam en iu vespero la sinjorino doktoro venis pli frue hejmen de la klaĉrondo ol la sinjoro doktoro atendis tion. Ŝi trovis la sinjoron doktoro kaj Rosario tuj en tia situo kaj eĉ sur lia propra lito en la geedza dormoĉambro, ke eĉ la plej aŭdaca samtempa ĵurado ĉe Dio, ĉe la Sankta Virgulino kaj ĉe ĉiuj sanktuloj ne estus permesinta dubon, kion ŝi trovis kaj rigardis. La doktora sinjorino ne kriis kaj ne kaŭzis skandalon. Ŝi videble retenis ĉion tion por la doktoro.

Ŝi diris koncize kaj severa: "Rosario, paku viajn aĵojn kaj venu en mian ĉambron, pro la salajro. Estas bedaŭrinde, ke mi devas forsendi vin. Vi estas bona servistino. Sed vi devas forlasi la domon!. Vi estas perfekte sana. La

doktoro ne devas kuraci vin."

Pro tiuj vortoj Rosario faris novan sperton.. Ŝi ne estis la unua, kiun la doktoro volis liberigi de mortiga malsano. Kaj spite al la honto, kiun ŝi sentis esti tiel surprizata kaj elĵetita kiel ceramika rompopeco de la mastrino, kiun ŝi respektis kaj adoris, ŝi tamen tre ĝojis, kiam ŝi nun eksciis, ke ŝi ne havas mortigan malsanecon., kaj ke pliaj kuraciloj ne necesas.

Post kvin minutoj ŝi estis kunpakinta siajn aĵojn. Ŝi iris iom timeme en la ĉambron de la mastrino, sed la *señora* ne estis kolera al ŝi. Certe ŝi konis sian edzon. Ankaŭ divorco ne eblis, ĉar ŝi estis katolika. Ŝi devis elteni tion, kaj ĉiun ekskurson de la sinjoro doktoro al la najbaroj.

Dum momento ŝi pripensis ne elĵeti Rosarion, ĉar ŝi sciis, ke ĉiu nova servistino fine tute certe same intimiĝus al la sinjoro doktoro.

"Jen via salajro, Rosario", ŝi diris. "Kaj mi tre dankas al vi por via bona laboro ĉi tie en mia domo. Jen dek pesoj pli ol vi devus ricevi. Sed morgaŭ matene vi foriĝos el la urbo aŭ mi ĵetigos vin en la prizanon. Kaj ankoraŭ plia punkto, se vi diras ion pri tio, kio okazis ĉi tie, mi zorgos por tio, ke vi restos dum jaro en la prizono, pro ofendo de mia familio. Nun vi scias tion. *Adios*, Rosario.

Rosario prenis la monon al si. Ŝi staris nudapieda antaŭ sia mastrino, vestata nur per sia lana laborkitelo. Sian kunligitan havaĵon ŝi portis en la irejon al la dompordo.

Ŝi diris: *Mil gracias, Señora* doktoro, por la kara traktado, kiun mi havis ĉi tie ĉe vi. Mi memoros vian bonecon en mia tuta vivo. Kaj mil dankojn por la mono. Mi foriros morgaŭ matene en la fruo, kiel vi ordonis tion

al mi, kaj tute certe mi diros nenion al iu, tion mi ĵure promesas ĉe la Sankta Virgulino.

Ŝi defendis sin per neniu vorto, ke ŝi fariĝis la viktimo de la sinjoro doktoro, sen efektive deziri tion. Ŝi pensis, ke tio povus esti doloriga por la Señora.

Ŝi surgenuiĝis kaj kisis manon de la sinjorino.

Tiam ŝi eliris el la domo.

Tiel ŝi venis kun sia faska kunligitaĵo al la dancantoj, en la espero, trovi iun, kun kiu ŝi frue matene povus elmigri el la urbo. Ŝi pensis, ke ŝi povus aliĝi al vojaĝantaj komercistoj, tiel, ke ŝi ne devas iri sola.

"Do, tiel estis, Manuel, ŝi finiĝis, "tio estas ĉio. Se vi emas, kunprenu kaj edzinigu min. Kaj, se vi ne emas, diru tion, kaj mi iros kun aliaj. Sed, ĉar mi volas esti tute honesta al vi, tial mi diris al vi ĉion, kiel okazis. Estu ankaŭ vi honesta al mi, kaj ne diru tion al iu, kion mi ĵurpromesis diri al neniu al la *Señora*. Sed al vi mi devis diri, por ke vi konu min. Neniu alia surtere ekscios tion de mi. La *Señora* ĉiam bone traktis min. Ŝi estas *santa*, sanktulino, kiun mi pli adoras ol ĉiujn sanktajn virgulinojn, el kiuj neniu iam donis ion al mi."

Manuel lasis fali ŝian fasketon, ĉirkaŭbrakis ŝin kaj diris: "*Querida linda*, amatino..., kion vi rakontis al mi, tion mi jam ĉion forgesis. Verŝajne, se mi pripensas tion, mi eĉ ne bone aŭskultis vin, kaj la plej multan el tio, kion vi rakontis eble tute ne aŭdis, ĉar mi ĉiam nur pensis, ke vi estas pli kaj pli mia edzino, ĉar vi ĉion tion rakontis al mi. Mi pensis nur pri vi kaj kion mi povas fari por feliĉigi vin en via koro. Nova vivo komenciĝas por vi kaj por mi. Mi nun scias, kion mi volas. Kaj tion mi scias pere de vi. Mi

volas foriri de la ĉaroj, kie ne estas espero. Kaj mi volas foriri kun vi tiom foren, kiom niaj piedoj portos nin. En la foro estas la libero."

Ŝi diris tion tute instinkte, sen konsciiĝi pri la vero de tiuj vortoj: "Ĉiam en la foro estas la libero."

15/9

Brakumante kaj dense alpremiĝante unu la alian, ili staris tiel dum kelka tempo sur la vasta ebenaĵo. Sen plu paroli, sen pensoj, sentante kaj komprenante unu la alian, en reciproka fido kaj konfido.

Super ili estis la steloj, kaj ĉirkaŭ ili la profunda noktomezo.

En kurta distanco antaŭ ili leviĝis la ombroj de la ĉaroj kaj ripozantaj bovoj kontraŭ la nigre blua horizonto. La bivakfajroj de la ĉaristoj komencis ekflagri kiel helaj lekantaj langoj kaj ruĝaj makuloj, kiuj per siaj flamoj aŭ aperigis la bovojn kaj laborantajn ĉaristojn en vasta lumo aŭ kovris ilin per profundaj ombroj. Li apartiĝis el ŝiaj brakoj, levis ŝian kunligitan fasketon, kaj ili iris unu apud la alia al la proksima kampadejo de lia marŝkolono.

La viroj tie kaj ĉe la najbaraj kolonoj, jam ĉiuj vekiĝis.

La fulgokovritaj ladaj kruĉoj kun kafo kaj la premkavetigitaj grandaj emajlopotoj kun la nigraj faboj staris jam en la fajro.

La ĉaristoj alkondukis la trovitajn bovojn kaj komencis

aljugigi kaj jungi la bestojn.

Manuel dum certa tempo staris heziteme kaj rigardis la vigliĝantan kampadejon. Li sentis, ke li apenaŭ plu apartenas tien. En liaj pensoj li estis jam en granda malproksimo kun sia ino.

"Hola!" Andrés vokis en bona humuro, kiam li ekvidis Manuel, "bone, ke vi estas ĉi tie, Manuelito. Vi mankas al ni. Vi ja scias, la aliaj estas junaj ŝafidoj, scias nenion pri bokoj kaj kojonoj. Ni havas damnitan laboron kun la bovoj, ili ne volas kaj ne volas alveni. Ili tute elestas el la rutino."

"Ne zorgu vin, *Andrucho*", respondis Manuel, kiu tuj refalis en la al kutimigitan jungilaron, "ni jam trotigos ilin."

"Mi jam pensis", Andrés diris ridante, puŝante la harojn for de la vizaĝo, "ke vi akceptis pezan ŝarĝon, por adiaŭi vin de Caralampio, tiel, ke ni nun devus kunŝarĝi vin."

"Preskaŭ", diris Manuel, "sed mi havis alian por fari.

"*Ay, hombre!*" Andrés vokis nun en profesia maniero, "*hombre*, rigardu foje, kie troviĝas la diodamnita Amarillo, tiu kun la duone forrompita korno. Li ĵus ĉi tie traglitis nin tra la fingroj. Ŝajne li estas tie transe ĉe la kolono de Luciano."

Tiam Andrés ekvidis Rosarion.

"*Buenos días, muchacha*", li salutis ŝin afable.

"Mi estas la edzino de Manuel" ŝi prezentis sin, "kaj mi iras kun vi ĉiuj malsupren al Arriaga."

"*Felicitaciones*", Andrés vokis ridante, "multe da feliĉo al

vi ambaŭ. *Bienvenido*, estu bonvena." Li mansalutis ŝin kaj diris: "Jen mia steleto ja nun ne plu restos sola. Iru transen al ŝi, *muchacha*. Mia steleto kuŝas tie sub la ĉaro maldekstre. Kuŝigu vin apud ŝi sur la mato kaj dormu iom. Duonan horon ni ĉi tie ankoraŭ devos barakti, antaŭ ol ni ektrotos. Vi ambaŭ devos iri piede, la ĉaroj estas plenŝtopitaj ĝistegmente. Se vi emas, trinku iom da kafo kaj kunprenu la kruĉeton transen al la steleto."

Ŝi iris al la ĉaro kaj rampis ĝis proksime al Estrellita, kiu vekigis, kaj al kiu Rosario el sia ĝoja koro en la lingvo, kiu al ambaŭ estis familiara, parolis kaj flustris ĉion.

Ili tuj kondukis kvazaŭ kiel oldaj konatoj, ĉar ili ekde la unua momento komprenis sin, pro tio, ke ambaŭ estis animitaj de la sama ĝojiga espero, en kiu por ili leviĝis post tristaj, nubopezaj tagoj la suno.

Sed antaŭ ol ili tiam kapablis ekdormi, am la unuaj ĉaroj de la kolono, ŝanceliĝante, knarante kaj pumpumante komencis formarŝi de la altebenaĵo.

FINO

III

Hispanaj vortoj ka parolturnoj

(kiel oni uzas ilin en Meksiko)

A

aceptado= akceptite, akceptita

aguardiente= speco de brando

alacrán= skorpio

Ayudame Purisima! = Helpu min, virgulino Maria!

amigo= amiko

Aquí, aquí, la seda legitima de Francia y las mas barata.=
Ĉi tien, ĉi tien, aŭtentika franca silko, la plej
malmultekosta.

arriero= mulisto, mulpelisto

B

barbacoa= havas trioblan sencon. La unuaj estas
rostkrado kaj rostkradaĵo, viando rostita sur krado. La
alia temas pri la proceso kaj produkto kuiiri viandon ene
de granda truo en la tero, kvazaŭ en forno.

bodega= gardejo por vendaĵoj kiel nutraĵoj, kutime ne
vendejo

borrachos=ebruloj

bueno= bone, bona

Bueno, muy bueno= bone, bonege

Buenos días= bonan tagon

C

cabildo= urbodomo, municipa sidejo aŭ municipa organizaĵo

cantina= kantino

cabrones= virkaproj (kiel insultvorto)

carcel municipal= municipa karcero

carreta= ĉaro, kutime durada

carretero= ĉaristo

cacique= kaciko, indiĝena vilaĝestro, tribestro,

chica= knabino

chile = akra kapsiko

cinturón rojo de lana = ruĝa lanrubando

comedor= manĝejo en domo, manĝoĉambro

comerciante= komercisto

comisionista= komisionero, makleristo

comiteco= speco de brando, produkita en Comitán, Chiapas

comiteco añejo= pli longe aĝigita en lignaj bareloj ol simpla comiteco

compañeros = kunuloj, akompanantoj, kamaradoj

creolina= kontraŭinsekta likvaĵo, ankaŭ uzita por mortigi

pulojn sur hundoj

cura= pastro

D

diablo= diablo

día de santo = tago de sanktulo, kiu nomiĝas same kiel
(mi, vi, li ŝi)

diputado= deputito

don= sinjoro

dulces= dolĉaĵoj

E

encargado= iu ajn respondeculo aŭ laborestro, zorganto

enchiladas= enĉiladoj, molaj tortiljoj kun spica saŭco, kaj
kutime ankaŭ fromaĝo, koka viando, kremo, cepo ks.

esclavos= sklavoj

F

feria= foiro, jarfoiro

fiesta= festo

finca= bieno

finquero= bienulo, bienposedanto, mastro de bieno

fonda= gastejo kun manĝejo

frijoles= fazeoloj

G

globo= kuglo, globo

gracias = dankon

gringo= fi-usonano, usonanaĉo, sed ankaŭ simple usonano

H

hacienda = bieno

hijito = fileto, filĉjo

Hijito mío, cómo te gusta? = Fileto mia, kiel plaĉas al vi?

Hola, señoras, vámonos, listo. = Saluton, sinjorinoj, ni ekmarŝas, ek.

J

jacalito = kabaneto

jefe politico = politika ĉefo

Jovel= oficiale kaj hispanlingve San Cristobál, pli ofte uzate de la celtaloj kaj cociloj

jorongo= ĥorongo, lankovrilo ĉiam kun entranĉaĵo por la kapo en la mezo, uzata kiel mantelo, egalas al sudamerika "ponĉo"

L

ladino= mestizo= ido de blankuloj kaj indiĝenoj, en Chiapas uzate specife por kontrasti indiĝenojn kaj ne-indiĝenojn, do ne nur mestizoj, sed ankaŭ blankuloj

La patria, tu pais propio= La patrolando, via propra lando

latifundio= bienego

legua= leŭgo, mezurunuo de distancoj, surtere ĉirkaŭ 4,5 km-ojn

M

marimbero= marimbisto

mayordomo= intendanto, domkortega mastro, administristo, domisto

maza= speco de peza martelo, ekz. por meti stangojn en la grundon

medio= ses centavo

meseras= kelnerinoj, la knabinoj, kiuj alportas manĝaĵojn al klientaj tabloj en restoracio, kafejo ks.

milpa= maizejo

montería= monterio: laborkoncentrejoj en la ĝangalo, kie oni dehakas kaj prilaboras permane la mahagonarbojn, por povi fortransporti ilin de tie. Tiu laboro per maŝinoj pro la altaj kostoj ne fareblas

muchacho= knabo, junulo, eŭfemisme: servisto

muchachas= knabinoj, ankaŭ eŭfemismo por putinoj

Muchas, gracias, Señor. = Mi tre dankas, sinjoro.

municipalidad= municipo aŭ municipio (urbo aŭ teritorio havanta relative sendependan registaron)

O

Oiga, oiga, amigos!= He, he, amikoj!

Otra copita! Ankoraŭ plian!

P

patroncito= ĉefĉjo, patroneto

parranderos= lanteruloj

patrono = sanktulo aŭ ĉefo

peso= monunuo en Meksiko

petate= petato, specifa tipo de mato, plektaĵo el palmfolioj

pinol= pinolo, polvo el disfrotitaj rostitaj maizograjnoj, kafosurogato

pollo= kokino, foje ankaŭ koko

por el diablo= ĉe la diablo!

posol aŭ potzol= trinkaĵo el fermentita maizo, komuna en Chiapas.

Q

Querida linda= kara beletulino

Qué tal? = Kiel vi fartas?

Quién sabe! = Kiu scias!

quinto= kvincentava monero

R

ranchito= malgranda ranĉo, malgranda bieno

realo= dudek kvin centavoj

rebozo= tuko

S

Se fué!= Li venkis! Li finigas la ludon! ¡Se fue! ("fué" estas malnova ortografio) estas ludesprimo. Se la bankiero kaj kunludantoj ludis domemon, "¡se fue!" signifas ke unu el la ludantoj metis sur la tablon sian lastan ludmarkon; do, ke iu gajnis la ludon.

señor = sinjoro

señora= sinjorino

sierra= montaro, montĉeno

siete y medio= sep kaj duono (kartludo)

sinvergüenzas= impertinentaj kanajloj

su servidor, señor = je via servo, sinjoro

T

tan flojos= tiaj malaktivaj dormemaj pigruĵoj

Tengo hambre, caridad, por Dios, me muero!= Mi malsatas, donu almozon, je la amo de dio, mi mortas!

tepesquintle= agutio

tequila= tekilo, speco de brando, destilita el la fermentita pulpo de agavo

tienda= vendejo, butikoj

tienda de abarrotes= vendejo de nutraĵoj

tilma= tilmo estas kruda kotona mantelo uzata de indiĝenaj meksikaj kampuloj, nodita sur unu ŝultro.

tortillas= tortiljoj, rostitaj maizoflanoj el muelitaj kaj kaĉigitaj maizograjnoj, maizaj kukoj, maizaj panetoj

tostón= monero de kvindek centavoj

V

vaca= bovino

Viva La Patria! Viva!= Vivu la patrio! Ĝi vivu!

IV

Danko de la tradukinto al Juan Jacobo Schmitter:

Mi tre dankas al la meksikano Juan Jacobo Schmitter, la tradukinto de la libro "Tra l' okuloj de venkitoj" pri la konkero de Meksiko, kiu mendeblas en la retbutiko kaj en la

meksika E-asocio, kiu afable iom post iom respondis ĉiujn miajn demandojn pri meksikaj aferoj kaj aĵoj, kaj kiu helpis al mi traduki la hispanajn vortojn kaj parolturnojn, kiuj en Meksiko ofte deflankiĝas de la hispana uzo. Sen li la kvalito de la traduko estus multe malpli bona.